Folkviljans förverkligare

Patrik Öhberg, Henrik Oscarsson & Jakob Ahlbom (red)

FOLKVILJANS FÖRVERKLIGARE

PATRIK ÖHBERG
HENRIK OSCARSSON
JAKOB AHLBOM
(RED.)

GÖTEBORGS UNIVERSITET

STATSVETENSKAPLIGA INSTITUTIONEN

Folkviljans förverkligare
Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen
Redaktörer: Patrik Öhberg, Henrik Oscarsson & Jakob Ahlbom
Omslagsbild: Bilder på riksdagens ledamöter, Riksdagen
Omslag: Annelie Grimm
Första upplagan

© Författarna
Tryck: Stema Specialtryck AB, Borås, 2022
ISBN: 978-91-984403-0-0

Boken ingår som nummer 174 i serien Göteborg Studies in Politics, redaktör Johannes Lindvall, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

INNEHÅLL

1 Folkviljans förverkligare
Patrik Öhberg, Henrik Oscarsson & Jakob Ahlbom 7

2 Skakningar på nedre däck? Åsiktsskillnader mellan nyvalda och etablerade riksdagsledamöter 1985 – 2014
Patrik Öhberg & Peter Esaiasson 23

3 Ökade skillnader mellan kvinnor och män som väljare och valda
Jakob Ahlbom, Maria Oskarson & Lena Wängnerud 35

4 Religiösa representanter i riksdagen
Magnus Hagevi 57

5 Representativ demokrati – en dynamisk process
Sören Holmberg 83

6 Riksdagsledamöternas kunskap om väljarnas åsikter
Mikael Persson & Anders Sundell 105

7 Politisk kartellbildning som förklaring till Sverigedemokraternas framgång
Christian Johansson, Anders Kärnä & Jaakko Meriläinen 117

8 Konfliktstrukturen i riksdagen och regeringsbildningen 2018-2019
Johannes Lindvall & Jan Teorell 135

9 Vänster-högerasymmetri i kulturella värderingsfrågor
Jakob Ahlbom 149

10 Lokalisering av offentlig service – ideologi och egenintresse
David Karlsson 169

11 Affektiv polarisering bland riksdagsledamöterna
Hanna Bäck & Andrej Kokkonen 189

Författarpresentationer

Jakob Ahlbom, doktorand i statsvetenskap vid Stockholms universitet. Hans forskning handlar om väljarbeteende, politisk representation, ideologier och åsiktsstrukturer.
Kontakt: jakob.ahlbom@statsvet.su.se

Hanna Bäck, professor i statsvetenskap vid Lunds universitet. Hennes forskning ligger inom fältet jämförande politik och politisk psykologi. Hennes forskning handlar framför allt om politiska partier och politiskt beteende.
Kontakt: hanna.back@svet.lu.se

Peter Esaiasson, professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Hans forskning handlar om hur demokratin fungerar i praktiken, om samhällsförtroende och om hur det fungerar i förorterna.
Kontakt: peter.esaiasson@pol.gu.se

Magnus Hagevi, professor i statsvetenskap vid Linnéuniversitetet i Växjö samt ledare för Surveyinstitutet. Han forskar om politiskt beteende bland väljare och valda, politiska partier och religionssociologi. Ett speciellt intresse är relationen mellan religion och politik.
Kontakt: magnus.hagevi@lnu.se

Sören Holmberg, seniorprofessor vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Han är en av grundarna av Quality of Government Institute och SOM-institutet. Därtill initierade han riksdagsundersökningarna 1968 och med fortsättning från och med 1985. Han forskar kring opinionsbildning, väljarbeteende, representativ demokrati och samhälleliga styrsystem.
Kontakt: soren.holmberg@pol.gu.se

Christian Johansson, biträdande lektor i matematik vid Göteborgs universitet och Chalmers Tekniska högskola. Han forskar huvudsakligen om algebraisk talteori.
Kontakt: chrjohv@chalmers.se

David Karlsson, professor i offentlig förvaltning vid Förvaltningshögskolan, Göteborgs Universitet. Hans forskning är främst inriktad på kommunal politik och förvaltning, och på den representativa demokratins aktörer på lokal, regional och nationell nivå.
Kontakt: david.karlsson@spa.gu.se

Andrej Kokkonen, docent och lektor vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning fokuserar främst på autokratier, populism, invandringskritiska partier och affektiv polarisering.
Kontakt: andrej.kokkonen@pol.gu.se

Anders Kärnä, postdoktor i nationalekonomi vid Institutet för Näringslivsforskning och Örebro universitet. Han forskar huvudsakligen om politisk ekonomi, public choice, näringspolitik och entreprenörskap.
Kontakt: anders.karna@ifn.se

Johannes Lindvall, professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Hans forskning handlar om politiska institutioner, offentlig politik och sambandet mellan ekonomiska och politiska förhållanden i demokratiska stater.
Kontakt: johannes.lindvall@gu.se

Jaakko Meriläinen, biträdande lektor i nationalekonomi vid Instituto Tecnológico Autónomo de México. Han forskar huvudsakligen om politisk konkurrens och representation.
Kontakt: jaakko.merilainen@itam.mx

Henrik Oscarsson, professor, lärare och forskare vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hans forskning är inriktad på val, demokrati, väljarbeteende och opinionsbildning. Han är forskningsledare för det svenska Valforskningsprogrammet.
Kontakt: henrik.oscarsson@pol.gu.se

Maria Oskarson, professor i statsvetenskap vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hennes forskning är inriktad på sociala och politiska skiljelinjer.
Kontakt: maria.oskarson@pol.gu.se

Mikael Persson, professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Hans forskning handlar om väljarbeteende och politisk representation.
Kontakt: mikael.persson.3@gu.se

Anders Sundell, docent i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Hans nuvarande forskning handlar framförallt om länken mellan opinion och genomförd politik, samt ojämlikheter i politisk representation.
Kontakt: anders.sundell@pol.gu.se

Jan Teorell, professor vid Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet. Har forskat om partiintern demokrati, politiskt deltagande, demokratisering, korruption och statsbyggnad. Efter den långa regeringsbildningen efter valet 2018 fick han i uppdrag av Riksbankens Jubileumsfond att leda ett forskningsprojekt om regeringsbildningen, vilket resulterade i boken 134 dagar.
Kontakt: jan.teorell@statsvet.su.se

Lena Wängnerud, professor i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Hennes forskning är främst inriktad på politisk representation samt korruption ur ett jämställdhetsperspektiv.
Kontakt: lena.wangnerud@pol.gu.se

Patrik Öhberg, docent i statsvetenskap och verksam som forskare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hans forskning handlar om politisk representation, jämställdhet och förvaltningspolitik.
Kontakt: patrik.ohberg@som.gu.se

1

Folkviljans förverkligare

Patrik Öhberg, Henrik Oscarsson & Jakob Ahlbom

Sverige är en parlamentarisk demokrati. All offentlig makt utgår från folket. I samband med regelbundet återkommande val delegerar de många medborgarna sin makt till betydligt färre medborgare som ska agera som deras representanter. Därför är det inte underligt att folkets främsta företrädare – ledamöterna av Sveriges riksdag – tilldrar sig ett särskilt forskningsintresse. Riksdagsledamöterna är kanske de viktigaste aktörerna i en parlamentarisk delegeringskedja. De har en nyckelroll för att den representativa demokratin ska lyckas omsätta väljarnas önskemål till förd politik. Hur ledamöterna kampanjar inför väljarna, hur de gör karriär inom sina partier, hur de ser på sin roll som förtroendevalda, hur de uppfattar väljarnas vilja, hur de väljer att agera i kammare och utskott, i sitt parti och i den egna valkretsen, framstår som självklara frågeställningar för alla som vill analysera politisk förändring eller utvärdera hur väl demokratin fungerar.

Ändå har det inte alltid varit självklart att bedriva forskning om dessa tilltänkta förverkligare av folkviljan. Att systematiskt genomföra frågeundersökningar riktade till parlamentsledamöter är en relativt sentida idé. I de flesta länder och för många tidsperioder lyser sådana enkätstudier helt med sin frånvaro i den internationella forskningen. I sammanhanget är Valforskningsprogrammets femtio år långa serie av svenska riksdagsundersökningar unik. Den första riksdagsundersökningen genomfördes redan 1969 (Holmberg, 1974). Sedan dess har tio ytterligare undersökningar genomförts. Det är därmed världens längsta undersökningsserie för studiet av folkvalda parlamentariker. För forskningen är studierna en guldgruva som genererat en stor mängd böcker, bokkapitel, artiklar, uppsatser och offentliga utredningar. Efter varje undersökningstillfälle har det blivit något av en tradition att samla resultat och analyser i bokform på svenska (se t ex Brothén & Holmberg, 2010; Esaiasson & Holmberg, 1996; Holmberg, 1974; Holmberg & Esaiasson, 1988; Karlsson & Gilljam, 2014; Karlsson, 2018).

Antologin *Folkviljans förverkligare* är den senaste i raden av publikationer som bygger på de svenska riksdagsundersökningarna. Ett dussintal forskare deltar med nyskrivna originalanalyser av de svenska riksdagsundersökningarna, med särskilt fokus på den senaste riksdagsundersökningen av de ledamöter som valdes till riksdagen vid valet 2018.

Boken följer upp utvecklingen av flera klassiska frågeställningar om deskriptiv och substantiell representation, det vill säga i vad mån riksdagsledamöternas demografiska sammansättning återspeglar medborgarnas socioekonomiska bakgrund, respektive i vilken utsträckning riksdagsledamöternas åsikter i politiska sakfrågor är en reflektion av opinionerna bland medborgarna. Kapitelindelningen i boken följer huvudsakligen denna indelning. I *Folkviljans förverkligare* har kapitlen 2-4 störst bäring på frågor om *deskriptiv representation*. Där diskuteras bland annat om hur nykomlingar i riksdagen agerar, om hur väl kvinnliga och manliga ledamöter representerar kvinnliga och manliga väljare och vilket utrymme religionsfrågor och religiositet har i riksdagen. Kapitlen som rör frågor om *substantiell representation* (kapitlen 5-7) undersöker om åsiktsskillnader mellan väljare och valda förändrats över tid i Sverige, vad ledamöterna har för kunskaper om väljarnas åsikter och hur de varaktiga åsiktsskillnaderna mellan väljare och valda i migrationspolitiska frågor egentligen kan förklaras.

Den svenska parlamentarismen påverkas idag starkt av två tydliga trender: dels nya konflikter som växt sig betydelsefulla och som leder till förändrade förutsättningar för partisamarbeten och konkurrens om väljare, dels en parallell utveckling med framgångar för populistiska partier och populistiska idéer. Trenderna har satt spår i de frågebatterier som vi använt oss av i vår enkät till riksdagsledamöterna och i de analyser som presenteras i den här boken. Kapitlen 8-10 ägnas särskilt åt att kartlägga och analysera effekterna av framväxande konflikter om kulturella värderingar och av motsättningar mellan stad och land. I det avslutande kapitlet analyseras graden av affektiv polarisering bland ledamöterna av Sveriges riksdag i en tid som av många kännetecknas av mer eldfängd och känslomässigt anstruken samhällsdebatt.

Utöver att upprätthålla det longitudinella perspektivet fokuserar också varje riksdagsundersökning på något eller några teman som behandlas inom pågående forskningsprojekt kopplade till Valforskningsprogrammet och dess närmiljö. Den här gången har vi ställt särskilda enkätfrågor knutna till framväxten av nya konfliktstrukturer och till hundraårsjubileet av den svenska demokratin.

En konfliktstruktur i förändring

Konfliktstrukturen i det svenska partisystemet har gradvis förändrats under de senaste tre decennierna. Forskningen har under lång tid uppmärksammat att den väletablerade vänster-högerskalan inte längre räcker till för att förstå huvudkonflikterna inom europeisk och svensk politik (Hooghe, Marks & Wilson, 2002). Under 1980-talet växte sig exempelvis idén om ekologiska samhällen fram som en tydlig indikation på att en ny uppsättning värderingar började ta form på den politiska arenan (Müller-Rommel, 1989). Politiska åsikter var inte längre enbart kopplade till materiella omständigheter. Det fanns åsikter som hade nära koppling till post-materiella faktorer (Inglehart, 1990), och man talade om gamla och nya värden. Ansträngningarna intensifierades för att människor, varor och tjänster lättare skulle kunna korsa nationsgränserna. Ambitionen var att världen skulle bli

mindre uppdelad och mer gränslös, med ökad frihandel och en fungerande gemensam rättsordning. Utvecklingen anammades och uppmuntrades av de flesta etablerade politiker i Europa och Sverige (Cowles, Caporaso & Risse-Kappen, 2001). Men det fanns också motrörelser som inte delade entusiasmen för en mer gränslös värld (Mudde, 2007). En motreaktion var att frågor om identitet och socio-kulturella värderingar kom att växa i betydelse när människor hade att förhålla sig till de pågående förändringarna mot ökad globalisering, internationalisering och mångkultur. Från början av 1990-talet har konflikter om kulturella värderingar vuxit sig allt starkare i många länder i världen. Det skulle dock dröja innan dessa trender blev synliga i Sverige.

Förändrade konfliktstrukturer får direkta och omedelbara konsekvenser för den representativa demokratin. I kölvattnet av samtidiga framgångar för högerpopulistiska partier har förekomsten av ett representationsgap mellan väljare och valda diskuterats. Åsiktsskillnaderna mellan samhällseliter och befolkningen berör nämligen främst frågor som har med identitet, kultur och värderingar att göra. Utvecklingen har passat väl in i en svartvit populistisk berättelse om hur ekonomiska, politiska, akademiska och kulturella eliter har förlorat kontakten med verklighetens folk och där den sanna folkviljan inte längre kan kanaliseras. Enkla lösningar på komplexa samhällsproblem såsom invandring, integration och brottsbekämpning har framgångsrikt kunnat torgföras, främst av radikala högerpopulistiska partier.

Ett etablerat sätt inom europeisk statsvetenskap är att beskriva den nya konfliktdimensionen med hjälp av förkortningen GAL-TAN – akronymen står för *Green-Alternative-Libertarian* (GAL) samt *Traditionalist-Authoritarian-Nationalist* (TAN) (Hooghe, Marks & Wilson, 2002). I korthet går den ut på att en grupp medborgare prioriterar värderingar som betonar frihetliga och individualistiska lösningar (GAL), medan en annan grupp istället prioriterar värdet av traditioner och den egna nationen (TAN). Politiskt entreprenörskap från båda ändpunkterna längs konfliktdimensionen har bidragit till att stärka dess betydelse. Även i Sverige har vi kunnat se att GAL-TAN-skalan är ett relevant analytiskt verktyg för att beskriva och förklara hur medborgare tar ställning i samhällsfrågor (Oscarsson & Holmberg, 2016). Studier visar att den nya konfliktdimensionen har vuxit i betydelse och medfört en ökad polarisering bland medborgarna. Frågor som brott och straff, HBTQ-rättigheter, jämställdhet, miljöfrågor och framförallt frågor som rör flyktingmottagning, invandring och integration har polariserat svenska folket på ett sätt som vi tidigare inte har sett (Ohlsson, Oscarsson & Solevid, 2016; Oscarsson m.fl., 2021). Det finns därför ett behov av att komplettera vänster-högerskalan för att bättre förstå vad som händer i svensk politik, i synnerhet valframgångarna för invandrings- och etablissemangskritiska Sverigedemokraterna och den ökande parlamentariska instabiliteten.

Valforskningsprogrammet har under lång tid kunnat följa framväxten av den kulturella värderingsdimensionen bland väljare och folkvalda riksdagsledamöter. I den här boken ställer vi frågan om hur riksdagsledamöterna förhåller sig till de nya konflikterna, och hur väl de representerar väljarna. Fram till nu har de etablerade politiska partierna på kollektiv

nivå i liten utsträckning varit lyhörda inför denna förändring hos medborgarna. Den nya framväxande skiljelinjen hos befolkningen har historiskt inte varit tydligt representerad bland de etablerade partierna (Van der Brug & Van Spanje, 2009). Efter flyktingkrisen hösten 2015 har förändringstrycket ökat ytterligare genom att frågor om invandring och flyktingmottagning klättrat till toppen av de svenska medborgarnas politiska dagordning. Migrationspolitik har aldrig tidigare haft en så framträdande plats i svensk politik. Frågan vi ställer oss är hur väl den svenska representativa demokratin har kunnat hantera att en fråga där vi under lång tid sett att folket och de folkvalda stått åsiktsmässigt långt ifrån varandra nu finns i den politiska debattens epicentrum.

Idealt sett bör en representativ demokrati röra sig mot ett slags jämviktsläge, där de folkvalda åsiktsmässigt representerar sina väljare längs samtidens centrala konfliktdimensioner. Denna tänkta utjämningsprocess närgranskas i flera av bokens kapitel. För detaljer hänvisas till längre fram i boken. Här i detta inledande kapitel har vi valt att sammanfatta huvuddragen av denna förändring över tid genom att illustrera hur väljare (gemener) och ledamöter (versaler) har positionerat sig längs den hemtama fördelningspolitiska vänster-högerdimensionen och längs den kulturella värderingsdimensionen vid två tidpunkter, 2002 och 2018 (se figur 1). Resultaten illustrerar vad som hänt under de senaste två decennierna när det gäller hur väl ledamöterna representerar sina egna väljare när det gäller vänster-högerideologi och inställning till flyktingmottagning, en migrationspolitisk sakfråga som i tidigare forskning konstaterats fungerar bra som en sammanfattning av den variation som finns i åsikter och preferenser längs den kulturella värderingsdimensionen (jfr Oscarsson, 2019).

Vid valet 2002 var åsiktsavstånden mellan väljare och valda relativt små när det gäller vänster-högeridentifikation men stora i frågor som rör flyktingmottagning. Det betydande åsiktsgapet i flyktingfrågan representeras i figuren av långa vertikala streck mellan grupper av ledamöter och väljare från olika partier. Åsiktsskillnaderna i flyktingfrågan är väldokumenterade genom de långa serierna av riksdagsundersökningar. Även om frågan om språktest för medborgarskap var en av valrörelsens mest uppmärksammade 2002 hade frågor om flyktingar, invandring och mångkultur fortfarande en relativt undanskymd roll i den politiska debatten. I de mest centrala politiska sakfrågorna rådde alltjämt en relativt god åsiktsöverensstämmelse, men alltså inte i de ännu så länge perifera kulturella värderingsfrågorna. Under decennierna efter millennieskiftet skulle detta komma att ändras.

Vid valet 2018 ser terrängen annorlunda ut. Sverigedemokraterna har en nått en stark representation i riksdagen. Det finns en tydligare åsiktspolarisering mellan riksdagens partier längs flyktingdimensionen. Kontrasten mot 2002 är tydlig. Det vi ser är ett dramatiskt kortare åsiktsavstånden mellan ledamöter och väljare i frågan om flyktingmottagning, som nu tillhör de allra viktigaste samhällsfrågorna bland svenska väljare. Alla partier utom Vänsterpartiet och Miljöpartiet har tydligt rört sig i riktning mot en mer restriktiv hållning mellan 2002 och 2018. De vertikala strecken i figuren är kortare, vilket visar en ökad åsiktsrepresentativitet mellan väljare och valda. Dessutom är åsiktsavstånden i flyk-

tingfrågan kortare bland partier som står till höger än bland partier som står till vänster. Trots endast två nedslag i tiden sammanfattar figur 1 på ett bra sätt några av bokens huvudresultat. Åsiktsrepresentativiteten i frågor som rör den fördelningspolitiska vänster-högerdimensionen är alltjämt relativt god, och att åsiktsrepresentativiteten i frågor om flyktingmottagning har förbättrats mellan 2002 och 2018. Totalt sett har alltså Sverigedemokraternas riksdagsinträde och partiers och väljares ompositioneringar inneburit en förbättrad åsiktsrepresentation om vi ser till just de här dimensionerna. En samlad analys av hur graden av åsiktsrepresentativitet utvecklats för ett stort antal frågor genomförs av Sören Holmberg längre fram i boken. Det är tydligt att perioden före Sverigedemokraternas valframgångar kännetecknades av ett stort representationsgap i värderingskonflikter som etablerade riksdagspartier valde att inte göra till föremål för politisk strid. Med utgångspunkt i denna disharmoni i den substantiella representationen använder Christian Johansson, Anders Kärnä och Jaakko Meriläinen en kartellteori för att söka förklaringar till varför de etablerade partierna inte i större utsträckning anpassade sina ståndpunkter till väljarnas och varför SD kunde nå ett genombrott.

Figur 1 fungerar samtidigt som en illustration av att det idag råder större åsiktsspridning i frågor som rör den kulturella värderingsdimensionen till höger än till vänster i det politiska landskapet. Idag är det större ideologiska avstånd på den politiska högerkanten, mellan t ex Centerpartiet och Sverigedemokraterna, än vad det är på den politiska vänsterkanten, mellan t ex Socialdemokraterna och Vänsterpartiet. Detta asymmetriska förhållande studeras särskilt i Jakob Ahlboms kapitel. Konsekvenserna av detta nya asymmetriska tvådimensionella politiska landskap är förändrade samarbetsmönster i riksdagen och svårigheter att bilda regeringar, vilket analyseras närmare av Johannes Lindvall och Jan Teorell. De växande konflikterna har också banat väg för en utveckling mot ökad affektiv polarisering, det vill säga mer av mellanpartianimositet i det svenska systemet. I bokens avslutande kapitel presenterar Hanna Bäck och Andrej Kokkonen en unik analys av graden av affektiv polarisering bland svenska riksdagsledamöter.

Figur 1. Det svenska partisystemet beskrivs idag bäst med hjälp av två konfliktdimensioner, vänster-höger och en kulturell värderingsdimension. Genomsnittliga positioner för riksdagspartiernas väljare (gemener) och ledamöter (versaler) 2002 och 2018 (medeltal).

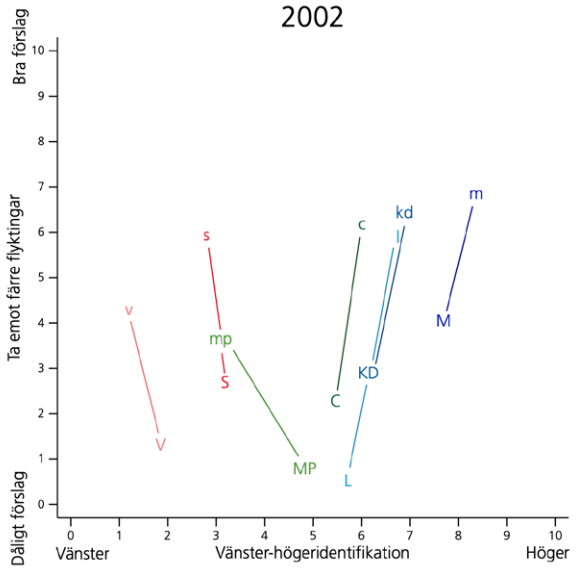

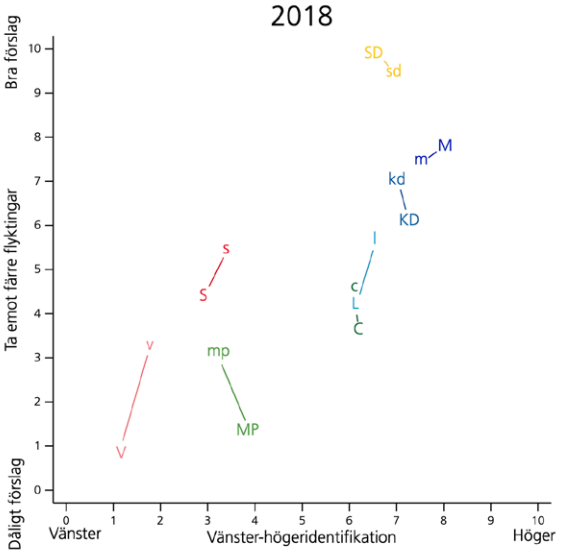

Källa: Riksdagsundersökningarna 2002 och 2018, SOM-undersökningen 2002 och Valundersökningen 2018.

Kommentar: Partiernas positioner på kartorna bygger på uppgifter om ideologisk självplacering längs en skala från vänster till höger respektive inställning till förslaget att ”ta emot färre flyktingar i Sverige”. Femgradiga svarsskalor har skalats om mellan 0 och 10. Frågan om flyktingmottagning samvarierar mycket starkt med andra sakfrågor som typiskt brukar användas som indikatorer för kulturella värderingar, såsom inställning till mångkultur, slöjbärande, arbetskraftsinvandring, HBT-rättigheter, globalisering och internationalisering. Huvudresultaten i figuren är robust för valet av indikator och visar en likartad utveckling över tid.

Hundraårsjubileum i en era av populism

Riksdagsundersökningen 2018 sammanföll med 100-årsfirandet av den allmänna rösträttens införande. Därför ställde vi frågor till riksdagsledamöterna som låter oss bedöma den svenska representativa demokratins hälsotillstånd och utvecklingsmöjligheter. Ett särskilt intresse riktades mot hur ledamöterna själva förhåller sig till det folkliga missnöje som riktas mot dagens politiska elit – ett missnöje och brist på tilltro som över tid både har vuxit och koncentrerats till specifika väljargrupper. Analyser av väljarströmmar och förändringar av institutionsförtroende talar ett tydligt språk: Sverigedemokraterna har under de senaste valen lyckats bygga en koalition av låglitande väljare. Partiets väljare har framgångsrikt rekryterats från alla övriga partier, men främst Socialdemokraterna och Moderaterna. Sverigedemokraternas väljare har ett avsevärt lägre förtroende för eliter och samhällsinstitutioner. Partiet har blivit en lägereld för låglitare.

Forskare har kunnat notera att populismen är tillbaka i Europa. Under de senaste åren har de populistiska partierna varit på frammarsch i nationella val. I genomsnitt har populistiska partier i europeiska länder erhållit drygt 16 procent i de val som hållits i närtid (Mudde & Rovira Kaltwasser, 2017). Populismen lever och frodas kring idéer om ett folk som blir missledda av en isolerad elit, och där elitrepresentation för den sanna folkviljan lyser med sin frånvaro. Det folkliga missnöje kring dagens makthavare som återfinns i delar av befolkningen ska emellertid inte ses som ett fenomen endast sprunget ur folkdjupet. Istället visar forskningen att väljare många gånger anpassar sina åsikter efter de budskap som den politiska eliten för fram (Steenbergen, Edwards & De Vries, 2007). I viljan att gå väljarna till mötes även i frågor som rör förhållandet mellan eliter och väljargrupper smyger sig retoriska figurer från populismen in även i etablerade partiers sätt att kommunicera med väljarna. Vår förståelse av den växande populismen bör därför omfatta studier av hur den politiska eliten förhåller sig till populistiska idéer.

Samhällsdebatten om populism använder begreppet mycket oprecist, ofta som en svepande kritik mot motståndarnas politik, men ibland också synonymt med lyhördhet: ”Ett litet stänk populism kan väl inte skada?” Med utgångspunkt i statsvetarnas mer precisa grunddefinition kan populism dock knappast beskrivas som något positivt inslag i en representativ demokrati (se t ex Mudde, 2017). Populismen vilar på att det existerar en grundläggande konflikt och ett antagonistiskt förhållande mellan två distinkta grupper: det

oförstörda folket och den korrupta eliten. Den sanna folkviljans bristande elitrepresentation utgör själva basen för den populistiska berättelsen. Utifrån denna världsbild kan populisten beskriva sig själv som den enda moraliskt berättigade uttolkaren av folkviljan och som folkets enda möjlighet att bli hörd på riktigt. Etablerade partier är per definition illegitima eftersom de gemensamt står i vägen för folkviljan. Populismen är ideologiskt tunn men därmed också kompatibel med såväl nationalism som socialism. Populistiska partier till höger tenderar att fokusera på invandring medan populistiska partier till vänster tenderar att fokusera på kapitalägande.

Populismens idéer utmanar normativa föreställningar om den grundläggande dynamiken i en representativ demokrati. En av de stora vattendelarna handlar om pluralism. En representativ demokrati är tänkt som en fredlig maktkamp mellan många *olika* elitgrupperingar, där partier och intresseorganisationer representerar den mångfald av grupper och uppfattningar som finns bland väljarna. Det finns inte *en* folkvilja att representera. Det rimmar förstås mycket dåligt med en populistisk världsbild där en monolitisk elit står i opposition mot folket.

Äldre empiriskt grundade beskrivningar av den svenska representativa demokratin har betonat att den huvudsakligen fungerat i linje med en ovanifrånmodell, *representation from above* (Esaiasson & Holmberg, 1996), det vill säga där politiska eliter går före och leder opinionen med ambitionen att förankra sin politik ”ovanifrån”. Frågan är alltså om det finns någon rörelse i riktning mot en ökad representation nedifrån, där svenska partier lägger relativt större vikt vid att försöka anpassa sig till eller följa en tänkt folkvilja. Leder eller följer politikerna väljaropinionen?

Med en dynamisk representationsmodell där politiker normativt förväntas både leda och följa och där slutresultatet är detsamma, nämligen hög grad av åsiktsöverensstämmelse, kan det vara svårt att fastställa om mixen av ledande–följande förändras över tid. Sören Holmbergs analyser i boken visar ett starkare samspel mellan väljare och ledamöter över tid, och han iakttar även en någorlunda tydlig ökning i andelen potentiellt väljarstyrda opinionsförändringar. Det skulle tyda på att vi fått något mer av representation nedifrån och något mindre av representation ovanifrån. De resultaten talar direkt till diskussioner om hur dynamiken i den svenska representativa demokratin förändras, men inte nödvändigtvis till diskussioner om huruvida populismen påverkat synen på representation i demokratin.

Populismens påverkan på den svenska representativa demokratin är en central och viktig forskningsfråga som är större än vad som har kunnat behandlas inom ramen för det här bokprojektet. I riksdagsundersökningen 2018 har vi försökt bidra till den internationella forskningen genom att inte bara studera medborgarnas attityder utan även den politiska elitens förhållningssätt till populismens tankegods. Vid den historiska milstolpe som 100-årsjubiléet av den svenska demokratin innebär är det särskilt spännande att kartlägga riksdagsledamöters och medborgares demokratisyn. I brist på bra jämförelser bakåt har vi dock endast möjlighet att göra ett kort nedslag i närtid. Inom ramen för det

länderjämförande projektet *Comparative Study of Electoral Systems* (CSES) inkluderades ett frågebatteri för att mäta väljarnas grundläggande syn på samhällseliter och relationen mellan folket och eliten (Hobolt m fl., 2016). Resultatet blev ett antal indikatorer som tillsammans formar vad man skulle kunna betrakta som ett populism-index. Frågebatteriet designades för att kunna fånga in populistiska föreställningar oavsett om det handlar om vänster- eller högerpopulism. Frågorna ställdes till väljare i valundersökningar i hela världen under perioden 2016-2020. Detta är dock det enda exemplet vi känner till där exakt samma frågebatteri även ställdes till folkvalda parlamentsledamöter.

I tabell 1 nedan har vi sammanställt väljares och politikers inställning till sju påståenden som på olika sätt relaterar till populistiska föreställningar (Hobolt m.fl., 2016). De frågor som vi använder är ”De flesta politiker bryr sig inte om folket”, ”Det går att lita på de flesta politiker”, ”Politikerna är det största problemet i Sverige”, ” Att ha en stark ledare är bra för Sverige”, ”Folket och inte politikerna borde fatta de viktigaste politiska besluten”, ”De flesta politiker bryr sig bara om de rika och mäktigas intressen” samt ”Fattiga människor borde ha större inflytande.” Påståendefrågor av det här slaget är vanligt förekommande i den internationella litteraturen men har uppenbara nackdelar eftersom de ofta är formulerade cyniskt i överkant och eftersom personer med lägre politiskt självförtroende har en tendens att instämma. Som vanligt är det därför viktigt att fokusera analysen på svarsmönster och samvariationer än på nivåskattningar.

Intressant nog är föreställningar om att politiker inte går att lita på eller inte bryr sig om folket representerade även bland riksdagsledamöter. Bland Vänsterpartiets, Kristdemokraternas och Sverigedemokraternas ledamöter instämmer 17, 11 respektive 42 procent i påståendet att ”de flesta politiker bryr sig inte om folket”, och därmed ansluter sig till en av grundläggande berättelserna i en populistisk världsbild. Tjugosju procent av Sverigedemokraternas ledamöter och åtta procent av Miljöpartiets ledamöter instämmer i påståendet att politiker är det största problemet med Sverige. Vi ser gott om variation mellan olika partier även när det gäller inställning till påståendet om att det bara är rika och mäktigas intressen som politikerna bryr sig om, där två tredjedelar av Vänsterpartiets ledamöter instämmer.

Tabell 1. Andel som instämmer helt eller delvis i olika påståenden om politiker och relationen mellan folket och eliten bland riksdagsledamöter (RD) och väljare (V) 2018 (procent).

	V		S		C		L		M		KD		MP		SD		Samtliga	
Påstående	RD	V	RD	V	RD	V	RD	V	RD	V	RD	V	RD	V	RD	V	RD	V
Politiker bryr sig inte om folket	17	35	4	31	4	19	0	21	2	30	11	33	0	16	42	71	11	35
Det går att lita på politiker	67	44	93	47	83	50	80	52	81	42	89	40	69	52	44	27	77	42
Politikerna är det största problemet med Sverige	0	14	0	13	0	6	0	10	4	16	0	17	8	7	27	47	6	18
Att ha en stark ledare är bra för Sverige	21	26	42	46	29	38	27	33	74	54	56	49	62	23	69	63	51	45
Folket borde fatta de viktigaste besluten	29	42	3	33	4	22	0	24	2	34	0	32	38	22	56	66	16	37
Politiker bryr sig bara om de rika och mäktiga	65	50	5	31	0	10	0	11	0	10	6	18	15	19	8	41	9	26
Fattiga borde ha större inflytande	88	64	51	41	17	21	20	16	4	13	17	19	69	45	6	38	31	33
Indexvärde (0-100)	32	38	16	31	10	20	9	20	13	26	14	29	29	23	34	54	19	32

Källa: Riksdagsundersökningen 2018 och Valundersökningen 2018: CSES-editionen.

Kommentarer: Populismindex är ett additivt index där inställning till de olika påståendena har slagits samman. Indexet har klart bättre skalbarhet bland väljare (Cronbachs alfa=.74) än bland riksdagsledamöter (Cronbachs alfa=.56). Observera att påståendet om att det är bra med en stark ledare inte är fullt jämförbar mellan Riksdagsundersökningen och Valundersökningen eftersom väljarstudien använde en längre formulering ”Att ha en stark ledare är bra för Sverige även om ledaren tänjer på reglerna för att få saker genomförda”. I väljarstudien användes även påståendet ”Det finns åtminstone något parti som alltid försöker tillvarata mina intressen”, som föreföll märklig att ställa till riksdagsledamöter.

I figur 2 har vi använt indexvärdena för väljare och riksdagsledamöter från tabell 1 för att illustrera i vilken utsträckning populistiska föreställningar hos partiernas väljare och ledamöter är speglade. Förväntan från tidigare forskning är att populistiska världsbilder främst ska finna fotfäste hos partier och väljare som står långt till vänster eller långt till höger i partisystemet. Därför har vi, precis som i figur 1, valt att positionera grupper av väljare och ledamöter efter deras genomsnittliga självplaceringar längs den klassiska vänster-högerskalan.

Figur 2. Partiernas väljare (gemener) och ledamöter (versaler) positionerar sig längs ett populismindex, 2018 (indexvärden hämtade från tabell 1).

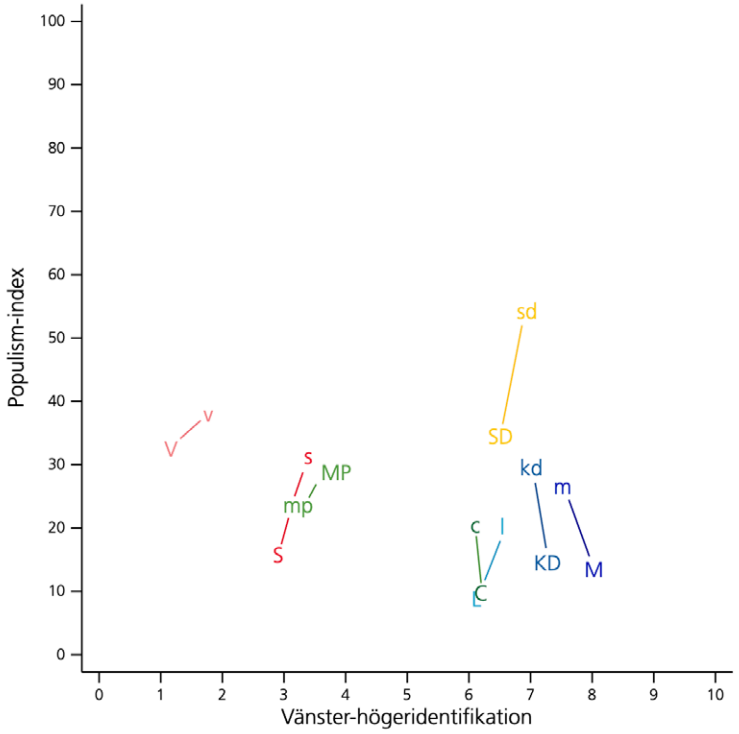

Källa: Riksdagsundersökningen 2018 och Valundersökningen 2018: CSES-editionen.

Av figuren framgår att det bland riksdagsledamöterna finns två tydliga grupperingar. Hos Sverigedemokraternas (34), Vänsterpartiets (32) och Miljöpartiets ledamöter (29) ser vi snittmässigt högre värden på populismindex. I Sverigedemokraternas fall beror de höga indexpoängen främst på föreställningar om att politiker är problematiska, inte går att lita på och inte bryr sig. För Miljöpartiets och Vänsterpartiets ledamöter är det istället påståenden om rika, mäktiga och fattiga som spelar störst roll. I en andra gruppering återfinns i tur och ordning Socialdemokraternas (16), Moderaternas (13), Kristdemokraternas (14), Centerpartiets (10) och Liberalernas (9) ledamöter, med betydligt lägre indexvärden.

På väljarnivå ser svaren dramatiskt annorlunda ut och följer välkända mönster som alltid brukar framträda när man undersöker uppfattningar om förtroende för samhällseliter och -institutioner (jfr Andersson & Oscarsson, 2020). Väljare som röstade på Sverigedemokraterna 2018 tenderar att i större utsträckning än andra väljare uppvisa

populistiska tendenser än andra väljare. Därefter kommer Vänsterpartiets väljare, följt av Socialdemokraternas, Kristdemokraternas och Moderaternas väljare. Ytterligare lite längre ner på kartan återfinns övriga partiers väljare: Miljöpartiets, Centerpartiets och Liberalernas. Rangordningen längs populismindexet är alltså mycket likartad bland väljare och folkvalda.

Totalt sett är indexvärdena låga för svenska väljare och riksdagsledamöter om man tar hänsyn till att populistskalan går från 0 till 100. Det är bara en enda väljargrupp som når upp till ett indexvärde högre än 50, inte oväntat handlar det om Sverigedemokraternas väljare.

En representativ demokrati med mer av representation nedifrån och där partierna är mer lyhörda för sina väljare kräver förstås att ledamöternas föreställningar av vad väljarna vill är någotsånär korrekta. En anpasslighet till en imaginär eller medierad folkvilja stärker inte nödvändigtvis den representativa demokratin. Partierna behöver anstränga sig för att göra egna oberoende bedömningar av vad folket vill för att ha möjlighet att följa väljarna. Mikael Persson och Anders Sundell visar i sitt kapitel att riksdagsledamöterna tenderar att överskatta sina kunskaper om vad deras egna väljare anser i politiska sakfrågor. Den upplevda åsiktsöverensstämmelsen är högre än vad den faktiska åsiktsöverensstämmelsen är.

Frågan är om populismen är på väg att etablera sig i det svenska politiska systemet och i vilken utsträckning som den politiska eliten själva är med om att driva på denna utveckling genom att anpassa stil och retorik till grundberättelsen att samhällseliter – myndigheter, regering, partier, medier, forskare – står i opposition till folket. Till skillnad från representation av intressen, värderingar och åsikter handlar det i så fall om att anpassa sig till specifika sätt att beskriva verkligheten. Är detta i så fall verklighetsuppfattningar som bör tillmötesgås eller förstärkas? Kortsiktigt kan det leda till väljarvinster för enskilda partier. Men vad blir de långsiktiga konsekvenserna av att partier försöker väva in föreställningar om ”de där uppe och vi här nere” i sina egna politiska budskap?

Riksdagsundersökningen 2018

Riksdagsundersökningen 2018 har blivit verklighet tack vare ett särskilt stöd från Riksbankens jubileumsfond (In2007-0868:1-IK). Docent Patrik Öhberg har varit huvudansvarig för genomförandet. Liksom de tidigare studierna genomfördes studien som en postenkät till nyvalda och återvalda ledamöter av Sveriges riksdag, med möjligheter att besvara enkäten via webben. Enkäten var på 20 sidor och rymde inte mindre än 49 frågor. Fältarbete, kodning och dokumentationsarbete genomfördes i samarbete mellan Valforskningsprogrammet och SOM-institutet vid Göteborgs universitet, med Jakob Ahlbom som huvudansvarig.

Till skillnad från tidigare studier fick riksdagsundersökningens fältarbete senareläggas till följd av den rekordlånga regeringsbildningsprocessen. Först i januari 2019 hade Sverige en ny regering. Partiernas förberedelser inför Europaparlamentsvalet 2019 innebar därefter ett ytterligare avbrott från den parlamentariska vardagen. Kort sagt var det ingen

bra period att genomföra en enkätundersökning med riksdagsledamöter. Fältperioden blev därför osedvanligt lång och inströmningen av svar var trögare än tidigare. Förnyade insatser med kontakter med ledamöterna fick göras under hösten-vintern 2019-2020 i syfte att öka svarsfrekvensen i studien.

Andelen svarande har alltid varit världsunikt högt i de svenska riksdagsundersökningarna. Under perioden 1969-2006 var svarsfrekvenserna mellan 90 och 97 procent. Därefter har svarsfrekvenserna varit något lägre, med 89 procent 2010 och 88 procent 2014. I riksdagsundersökningen 2018 deltog 79,4 procent av ledamöterna i undersökningen. Internationellt sett är den nivån fortfarande närmast ofattbart bra – motsvarande undersökningar av västeuropeiska parlamentariker når oftast svarsfrekvenser runt 25–40 procent (Vis & Stolwijk, 2021). Men i ljuset av den femtioåriga tidsserien handlar det om en tydlig nedgång. Det parlamentariska stöket och den utdragna fältperioden är faktorer som påverkat svarsfrekvenserna negativt. Lyckligtvis finns det inte dramatiska skillnader i svarsfrekvens mellan olika partiers ledamöter. Variationen i svarsfrekvens mellan de mest och minst flitiga partirepresentationerna är 13 procentenheter. Vi känner oss därför trygga i att riksdagsundersökningen 2018 har en god jämförbarhet med tidigare undersökningar.

All dokumentation och frågeformulär från de 11 riksdagsundersökningar som genomförts historiskt finns tillgängliga på Valforskningsprogrammets hemsida, www.gu.se/valforskningsprogrammet.

Hur mår den svenska representativa partidemokratin?

Det reses ibland farhågor om att vår hundraåriga demokrati skulle vara hotad, att vi rör oss närmare en tillitskollaps och att en hög samhällspolarisering snart kortsluter det demokratiska samtalet. Men svenska medborgare har inte vänt det demokratiska systemet ryggen. Valdeltagandet 2018 var närmare 90 procent (87,2) vilket placerar Sverige i den absoluta världstoppen bland etablerade demokratier. Valdeltagandet har dessutom varit stigande de senaste 20 åren. Likaså är svenskarna nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige och förtroendet för politiker ligger på stabila nivåer. Därutöver glittrar det nordiska guldet – människors tillit till varandra – fortfarande (Holmberg & Rothstein, 2021) och nivån på det viktiga institutionsförtroendet visar få tecken på förödelse.

Resultaten från riksdagsundersökningen 2018 erbjuder inte heller någon näringsrik föda för olyckskorpar. De utmaningar som den svenska demokratin står inför är som vanligt stora, men inte övermäktiga. Den substantiella representationen – åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda – har inte blivit sämre utan snarare förbättrats något i viktiga sakfrågor. Partierna hyser alltjämt ett högt förtroende hos ledamöterna och trots de senaste årens prövningar, med allianser som kommit och gått, har partisammanhållningen varit fortsatt hög. När statsvetare studerar hur väl ett växande antal partier lyckas anpassa sig efter nya konfliktmönster är betyget gott. Förutsättningarna för den parlamentariska demokratin är under förändring, men fortsatt gynnsamma (Lindvall et al. 2017).

Det betyder givetvis inte att vi lever i den bästa av världar. Det är omsorgen om den svenska representativa partidemokratin som föranleder oss att systematiskt och rigoröst studera den med de teorier, modeller och undersökningsmetoder som står till vårt förfogande. Sverige har ett antal utmaningar att hantera. Problem har ofta bäst förutsättningar att lösas om de belyses från en rad olika perspektiv. Att debattens vågor går höga är i sig inte något problem. Däremot kan det bli svårare att nå kompromisser när sakfrågor laddas med starka moraliska ställningstaganden. Moral och politik hör visserligen ihop, men gott samarbetsklimat, förhandlingar och kompromisser är svåra att kombinera med starka fördömanden och moraliska ställningstaganden (Ryan, 2017). Politiker får helt enkelt besvärligare att nå varandra om sakpolitiska motsättningar övergår till en kamp som beskrivs som att ont står emot gott. Polariseringen i sakpolitiska frågor är hög i Sverige, allt högre i nya konfliktfrågor som rör kulturella värderingar, och det finns även tecken på att känslomässiga polariseringen har ökat i Sverige (Oscarsson m.fl., 2021). En välfungerande demokrati behöver politiker som kan motivera medborgarna att engagera sig. Men det finns också ett ansvar hos dem som sätter känslorna i svang att också behärska konsten att kyla av sina anhängare när det är dags att kompromissa och acceptera överenskommelser. Fram till idag finns det ganska lite forskning om hur man kan depolarisera ett polariserat samhälle. Det finns därför all anledning att mana opinionsbildare att ta det varligt med den affektiva polariseringen.

Referenser

Andersson, U. & Oscarsson, H. (2020) (Parti-)politiserat institutionsförtroende i Andersson, U. Carlander, A. & Öhberg, P. (red) *Regntunga skyar*. Göteborgs universitet: SOM-institutet

Brothén, M. & Holmberg, S. (red.). (2010). *Folkets representanter – en bok om riksdagsledamöter och politisk representation i Sverige*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.

Cowles, M. G., Caporaso, J. A. & Risse-Kappen, T. (red.). (2001). *Transforming Europe: Europeanization and domestic change*. Cornell University Press.

Esaiasson, P. & Holmberg, S. (1996). *Representation from Above. Members of Parliament and Representative Democracy in Sweden*. Aldershot & Brookfield, Vt.: Dartmouth.

Hobolt, S., Anduiza, E., Carkoglu, A., Lutz, G. & Sauger, N. (2016). *CSES Module 5: Democracy Divided? People Politicians and the Politics of Populism*. CSES Planning Committee Module 5 Final Report. Downloaded from www.cses.org.

Holmberg, S. (1974). *Riksdagen representerar svenska folket. Empiriska studier i representativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur.

Holmberg, S. & Esaiasson, P. (1988). *De folkvalda: en bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin i Sverige*. Stockholm: Bonnier.

Holmberg, S. & Rothstein, B. (2021). ”Framgång föder förtroende – förtroende föder framgång” i Andersson, U., Carlander, A., Grusell, M. & Öhberg, P. (red.) *Ingen anledning till oro (?)* Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Hooghe, L., Marks, G., & Wilson, C. J. (2002). Does left/right structure party positions on European integration? *Comparative Political Studies*, 35(8), 965-989.

Inglehart, R. (1990). *Cultural shift in advanced industrial society*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Karlsson, D., & Gilljam, M. (red.) (2014). *Svenska politiker*. Stockholm: Santérus.

Karlsson, D (red) (2018). *Folkets främsta företrädare*. Göteborgs universitet.

Lindvall, J., Bäck, H., Dahlström, C., Naurin, E., & Teorell, J. (2017). *Samverkan och strid i den parlamentariska demokratin*. SNS Demokratirapport 2017. Stockholm: SNS Förlag.

Müller-Rommel, F. (Ed.). (1989). *New politics in Western Europe: The rise and success of Green Parties and alternative lists*. Boulder, CO: Westview

Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mudde, C. & Rovira Kaltwasser, C. (2017). *Populism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press

Ohlsson, J, Oscarsson, H. & Solevid, M. (red.). (2016) *Ekvilibrium.* Göteborgs universitet: SOM-institutet.

Oscarsson, H. (2019). *Partierna: Det nya landskapet*. Stockholm, Riksbankens Jubileumsfond.

Oscarsson, H., Bergman, T., Bergström, A. & Hellström, J. (2021). *Demokratirådets rapport 2021: Polarisering i Sverige*. Stockholm: SNS Förlag.

Oscarsson, H. & Holmberg, S. (2016). *Svenska väljare*. Stockholm: Wolters Kluwer

Ryan, T. J. (2017). No compromise: Political consequences of moralized attitudes. *American Journal of Political Science*, *61*(2), 409-423.

Steenbergen, M., Edwards, E., & De Vries, C. (2007). Who's cueing whom? Mass-elite linkages and the future of European integration. *European Union Politics*, 8(1), 13-35.

Van der Brug, W., & Van Spanje, J. (2009). Immigration, Europe and the 'new'cultural dimension. *European Journal of Political Research*, 48(3), 309-334.

Vis, B., Stolwijk, S. (2021). Conducting quantitative studies with the participation of political elites: best practices for designing the study and soliciting the participation of political elites. *Qual Quant,* 1317–1281 ,55

2.

Skakningar på nedre däck? Åsiktsskillnader mellan nyvalda och etablerade riksdagsledamöter 1985 – 2014

Patrik Öhberg & Peter Esaiasson

I det här kapitlet undersöks hur partisammanhållningen ser ut inom partierna. Mycket har förändrats inom politiken de senaste 30 åren. Allt fler av riksdagsledamöterna sitter allt kortare perioder. Samtidigt har riksdagen kommit att föryngrats och sammansättningen har förändrats. Dagens ledamöter är heller inte i riksdagen för att kröna en lång politisk karriär. Likaså kan ledamöter, genom personvalsreformen, utmana den laguppställning som partierna helst vill se. Frågan vi ställer är om de stora förändringarna inneburit att partierna gått från åsiktsgemenskap till ett större behov av piska och hårda nypor. För att studera eventuella spänningar inom partierna ställer vi nyvalda och etablerade riksdagsledamöters åsikter mot varandra under en tidsperiod av 30 år. Resultaten visar emellertid att partierna inte har större interna spänningar idag än vad som förr vad fallet. Förändringarnas vindar må blåsa, men inom riksdagspartierna råder kav lugn.

”Det började som en
skakning på nedre däck…/
/…Vi förstod inte riktigt orsaken
till att fartyget sprungit läck”
Mikael Wiehe

Riksdagsledamöterna sitter allt kortare perioder. Under enkammarriksdagens första decennier, fram till början av 1990-talet, var en av fem ledamöter nya på sin post när riksdagen samlades efter valet. Motsvarande andel numera är en av tre ledamöter. Den högre omsättningen av ledamöter – det högsta antalet noterades efter valet 2014 med 114 nya ledamöter – är utmanande för partiledningarnas ambition att hålla samman sina riksdagsgrupper. Om de nya ledamöterna har andra och kanske radikalare uppfattningar än de etablerade ledamöterna kan partiledningarna behöva använda tvingande medel för att upprätthålla voteringsdisciplinen (Cordero et al., 2018). Än så länge finns dock inga tecken på att partierna blivit mer splittrade i voteringarna (Willumsen & Öhberg, 2017). Men stora och växande åsiktsskillnader mellan nyvalda och etablerade ledamöter skulle indikera att det finns rörelser under ytan som på sikt kan ändra förutsättningarna för den partibaserade representativa demokratin.

Föreställningen att stora grupper av nya ledamöter kan destabilisera gamla ordningar är förankrad i både teori och politisk praktik. Den socialpsykologiska forskningen om grupprelationer identifierar stora nytillskott av medlemmar som en faktor som ökar förutsättningarna för förändringar i gruppens sätt att fungera (Ziller, 1965). Amerikansk politik bjuder på två välkända praktiska exempel: Ett par omvälvande senatsval med många nyvalda ledamöter i början av 1960-talet banade vägen för en uppgörelse med den historiskt dominerande anciennitetsprincipen enligt vilken Senatens maktpositioner uteslutande fördelades efter tjänsteår (Sinclair, 1989). Och representanthusvalet 1994 med Newt Gingrichs ”New Contract with America” innebar att en ny och radikalare generation republikaner tog över partiet (Theriault, 2013). En motsvarighet från Sverige är riksdagen efter valet 1994 där många nya ledamöter från olika partier anlade ett starkare jämställdhetsperspektiv på politiken och på riksdagsarbetet (Öhberg & Wängnerud, 2014).

Det finns också teoretisk anledning att tro att den ökande omsättningen av ledamöter är kopplade till åsikts- och perspektivskillnader inom partierna. En uppmärksammad modell över den representativa demokratins historiska utveckling menar att den partibaserade representationen som tog över från den individbaserade representationen vid förra sekelskiftet är på väg att ersättas av en publikorienterad representation (”audience democracy”) där enskilda representanter konkurrerar med varandra om att ta plats i den offentliga debatten (Manin, 1997). I en vidareutveckling av modellen argumenterar Shirin Ahlbäck Öberg, Jörgen Hermansson och Lena Wängnerud (2007) för att allt fler riksdagsledamöter ser sig som autonoma politiska aktörer som kan verka på många olika

arenor för att förverkliga sina politiska ideal, snarare än som representanter för en partipolitisk rörelse. Teorin om ledamöterna som ”politiska entreprenörer” utgår från avhoppande ledamöter, men implicerar ökande spänningar mellan nyvalda ledamöter och de ledamöter som väljer att stanna kvar i riksdagen.

Parallellt med de centrifugala krafterna som drar isär partierna finns dock faktorer som hjälper partierna att hålla samman utan tvingande disciplinära åtgärder. Partierna må ha tappat mycket av sitt gamla grepp över medborgarna, med de förfogar fortfarande över medel som hjälper dem att hålla ihop på elitnivå. De två kanske viktigaste är socialisation i partiets ideologiska värderingar och kontroll över nomineringsprocessen. Personerna som kan komma ifråga för riksdagen har som regel sedan länge skolats in partiets idévärld och delar därigenom grundläggande samhällsuppfattningar (Rush & Giddings, 2011). Och även om det skulle förekomma fraktionsbildningar med olika samhällsuppfattningar har de lokala partiledningarna kvar kontrollen över vilka som nomineras på valsedlarna (Folke, Persson & Rickne, 2016). Givet de motverkande krafterna är det en öppen empirisk fråga om de nya medlemmarna av partiets riksdagsgrupper verkligen har annorlunda åsikter än deras redan etablerade kollegor.

Den enda tidigare empiriska studien på svenska förhållanden gjordes för mer än femtio år sedan i samband med andrakammarvalet 1968, detta anmärkningsvärda val där Socialdemokraterna fick egen majoritet och som i efterhand har kommit att förknippas med radikalitet (Holmberg, 1974). Den bekräftar att valet ledde till en radikalisering bland framför allt Socialdemokraternas, Folkpartiets och Vänsterpartiet kommunisternas riksdagsgrupper och att förändringen till en del drevs av de nyvalda representanterna. Men skillnaderna mellan nyvalda och omvalda ledamöter var förhållandevis små och riksdagsvalet 1968 är ett i viktiga avseenden speciellt val. Det är till exempel den enda gången i svensk politisk historia som ledamöterna i samtliga partier stod till vänster om sina väljare (Holmberg, 1989). Som diskuteras i Sören Holmbergs kapitel i denna bok är det typiska mönstret annars en solfjädersmodell där ledamöterna till vänster är mer radikala och ledamöterna till höger mer konservativa i förhållande till sina respektive väljargrupper.

I detta kapitel skall vi studera hur relationen mellan nyvalda och etablerade ledamöter åsikter har utvecklats över tid. Finns det tecken på ökade åsiktsskillnader som signalerar spänningar under ytan i den till synes stabila partirepresentationen i riksdagen? Den långa serien av riksdagsundersökningar från 1985 ger unika möjligheter att besvara frågan. Vi tar oss an frågan på tre sätt: 1) genom att jämföra ledamöterna policypreferenser kring fem generiska vänster-högerideologiska sakfrågor som funnits med i undersökningarna sedan 1980-talet; 2) genom att studera hur riksdagsledamöterna har placerat sig på vänster-högerskalan i relation till sina partikollegor; och 3) genom att studera ledamöternas inställning till en aspekt av själva riksdagsarbetet som inte är direkt kopplad till policyfrågor – inställningen till partidisciplinen i den egna riksdagsgruppen.

Nyvalda tycker lika om mycket

Vi börjar med ledamöternas inställning till fem sakfrågor om vänster-högerideologi som är formulerade på en så generell nivå att de har kunnat ställas likalydande genom den långa serien av undersökningar och alla förändringar av det politiska landskapet som ägt rum sedan 1980-talet: ”minska inkomstskillnaderna i samhället”; ”minska försvarsutgifterna”; ”minska den offentliga sektorn”; ”bedriva mer av sjukvården i privat regi”; och ”införa sex timmars arbetsdag”. För var och en av frågorna har riksdagsledamöterna angett om de tycker förslaget är mycket bra, ganska bra, varken bra eller dåligt, ganska dåligt eller mycket dåligt. I redovisningen av resultaten har vi kodat svarsalternativen så att ”mycket bra” och ”ganska bra” ges värde 1 och de andra svarsalternativen ges värde 0. Det gör att resultaten som redovisas nedan utgörs av andelen som svarat jakande på respektive sakfrågeförslag. För att genomföra våra analyser har vi använt en sammanslagen datamängd för åren 1985 – 2014. Ledamöterna i 2018 – 2022 ingår därför inte i analyserna.

Utifrån resultaten i tabell 1 kan vi konstatera att det på en övergripande nivå inte funnits några signifikanta skillnader mellan nykomlingarna och de andra ledamöterna i dessa fem sakpolitiska frågor. Nyvalda ledamöter har sammantaget inte haft avvikande åsikter i de här frågorna. Siffrorna i tabellen är beräknad utifrån sannolikhet att ledamöterna svarar jakande på de olika sakpolitiska förslagen under kontroll för partitillhörighet och mandatperiod.

Tabell 1. Beräknad sannolikhet att vara positiv till politiska förslag bland ny- och omvalda riksdagsledamöter, 1985-2014

	Nyvald	Omvald
Minska försvarsutgifterna	46	45
Minska inkomstskillnaderna i samhället	64	62
Bedriva mer av sjukvården i privat regi	45	45
Införa sex timmars arbetsdag	34	30
Minska den offentliga sektorn	40	39

Källa: Riksdagsundersökningarna 1985-2014

Kommentar: Frågan lyder: ”Nedanstående lista omfattar ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilken är Din åsikt om vart och ett av dem?”. Den exakta ordalydelsen för de fem sakpolitiska förslagen återfinns i tabellen. Svarsalternativen är: Mycket bra förslag, ”Ganska bra förslag”, ”Varken bra eller dåligt förslag”, ”Ganska dåligt förslag” samt ”Mycket dåligt förslag”. I tabellen redovisas de som anser att det är ett mycket eller ganska bra förslag. Skattningarna har tagits fram med en regressionsmodell med kontroller för parti och mandatperiod.

Även om det vi inte kan utläsa några skillnader på ett övergripande plan kan det inte uteslutas att det finns skillnader mellan nykomlingar och de mer erfarna vid specifika tillfällen. Som tidigare nämndes var nykomlingarna som kom in 1994 mer feministiskt orienterade än de som suttit mer än en mandatperiod (Öhberg & Wängnerud, 2014). Vissa val kan således leda till att det kommer in nya ledamöter som skiljer sig från sina kollegor i inställning i en eller flera sakfrågor (Childs, 2004). För att närmare studera om så är fallet bryter vi ned de fem sakfrågorna per mandatperiod för att se om det funnits skiljaktigheter i olika sakfrågor (Figur 1).

När vi studera sakfrågorna över tid framstår samma mönster som i tabell 1. Det finns inte några tydliga skillnader mellan nykomlingar och de mer erfarna i enskilda sakfrågor. Vi kan visserligen se att inställningen i olika sakfrågor har svängt över tid, som exempelvis frågan om att minska försvarskostnaderna, men svängningarna har funnits inom bägge grupperna. De allmänna trenderna slår an på samma sätt oavsett om riksdagsledamoten är nykomling eller etablerad. Resultaten ger alltså inget stöd för att åsiktsskillnaderna mellan nyvalda och omvalda riksdagsledamöter har ökat över tid. Det betyder i sin tur att spänningarna inom riksdagsgrupperna inte har ökat.

Vi kan bryta ner resultaten ytterligare genom att studera skillnaderna inom respektive parti. I och med att vi har att göra med små n-tal för de mindre partierna är det inte meningsfullt att redovisa skillnaderna per mandatperiod. Istället nöjer vi oss med att presentera den mer generella bilden i de fall där det finns skillnader.

Tabell 2 presenterar de sakfrågor där nykomlingarna inom sina partier skiljer sig från de omvalda. Inom Moderaterna och Vänsterpartiet har det inte funnits några skillnader och därför är de inte med i tabellen. Sverigedemokraterna har genom sin förhållandevis korta historia i Riksdagen för få svarande i båda kategorierna för att det skall vara meningsfullt att analysera.

I tabell 2 kan vi faktiskt se att det finns frågor där nykomlingarna har haft åsikter som skiljt sig något från de omvalda. Hos Socialdemokraterna har frågan om sex timmars arbetsdag varit en fråga där det funnits olika tyngdpunkter. Precis som var fallet i det radikala andrakammarvalet 1968 har nyvalda generellt varit mer positiva till förslaget än de omvalda. Nära hälften av de nya ledamöterna har förordat införandet av sex timmars arbetsdag medan etablerade ledamöter har varit mer skeptiska (som lägst tycker en tredjedel att förslaget är bra).

Inom Centerpartiet har det funnits skilda uppfattningar när det gäller att minska den offentliga sektorn. Nyvalda ledamöter har i större utsträckning ansett att det varit en bra idé att minska på omfattningen. Partiet som helhet var som mest entusiastisk till att minska den offentliga sektorn in samband med Alliansens valseger 2006. Hela 81 procent av ledamöterna i Centerpartiet ställde sig bakom förslaget att minska den offentliga sektorn, vilket kan jämföras med 1988, då mer beskedliga 33 procent ville dra ner på den offentliga sektorn.

Figur 1. De ny- och omvalda riksdagsledamöternas inställning till fem politiska sakpolitiska förslag 1985-2014 (procent).

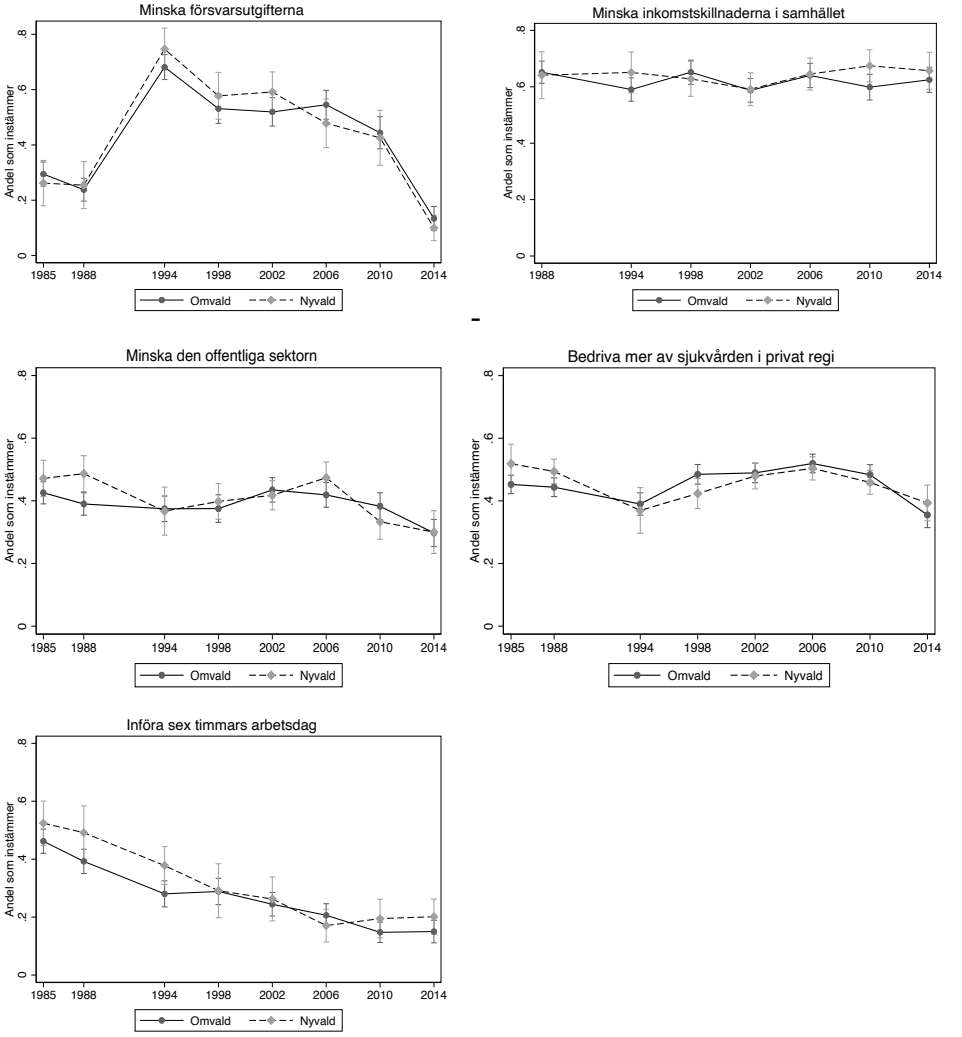

Källa: Riksdagsundersökningarna 1985-2014.

Kommentar: Frågan som figurerna bygger på lyder: ”Nedanstående lista omfattar ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilken är Din åsikt om vart och ett av dem? ”Den exakta ordalydelsen för de fem sakpolitiska förslagen återfinns i tabellen. Svarsalternativen är: Mycket bra förslag, ”Ganska bra förslag”, ”Varken bra eller dåligt förslag”, ”Ganska dåligt förslag” samt ”Mycket dåligt förslag”. I figurerna redovisas de som anser att det är ett mycket eller ganska bra förslag.

Den sakfråga som delat Liberalerna (Folkpartiet under den undersökta perioden) mellan ny- och omvalda är inställningen till att bedriva mer sjukvård i privat regi. De nyvalda har varit mer positiva till förslaget än vad de omvalda har varit (93 procent mot 81 procent), men båda grupperna är överens om den grundläggande inriktningen. Hos Kristdemokraterna har inställning till att minska inkomstskillnaderna varit något som skilt nyvalda och omvalda. Nyvalda har varit i större utsträckning gillat förslaget än vad de omvalda har gjort. Vi kan samtidigt notera att förslaget om att minska inkomstskillnaderna i Sverige är det sakpolitiska förslag som har haft det bredaste stödet av de fem undersökta områdena med ett genomsnitt på 60 procent.

Miljöpartiet är det enda parti som har haft två sakfrågor som splittrat ny- och omvalda. Det är också så att nykomlingarna är mindre tilltalade av de politiska förslagen än vad de omvalda är. I de andra partierna har de nyvalda istället varit mer positivt inställda. Det handlar dels om förslaget om minskade försvarskostnader, dels om att bedriva mer av sjukvården i privat regi. Men de delade uppfattningarna är precis som för de flesta andra partier en fråga om betoning. De nyvalda i MP är helt med på att minska försvarskostnaderna (73 procent), dock inte lika övertygade som de omvalda (95 procent). På motsvarande sätt är de nyvalda mindre övertygade om att mer av sjukvården ska drivas privat (13 procent) i jämförelse med de omvalda (31 procent).

Tabell 2. Frågor där nykomlingar har haft avvikande åsikter inom sina partier

	Nyvald	Omvald	Differens
Socialdemokraterna – Införa sex timmars arbetsdag	47	36	+11
Centerpartiet Minska den offentliga sektorn	64	46	+18
Liberalerna Bedriva mer av sjukvården i privat regi	93	81	+13
Kristdemokraterna Minska inkomstskillnaderna i samhället	44	29	+15
Miljöpartiet Minska försvarskostnaderna Bedriva av sjukvården i privat regi	73 13	95 31	-22 -18

Källa: Riksdagsundersökningarna 1985-2014

Kommentar: Frågan som resultaten i tabellen bygger på lyder: Nedanstående lista omfattar ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilken är Din åsikt om vart och ett av dem? Den exakta ordalydelsen för de fem sakpolitiska förslagen återfinns i tabellen. Svarsalternativen är: Mycket bra förslag, ”Ganska bra förslag”, ”Varken bra eller dåligt förslag”, ”Ganska dåligt förslag” samt ”Mycket dåligt förslag”. I tabellen redovisas de frågor där det funnit en signifikant skillnad mellan ny- och omvalda inom respektive parti. Siffrorna är under kontroll för mandatperiod.

Även om de fem sakfrågorna är generella och till sin natur politiskt relevanta riskerar vi givetvis att missa viktiga förändringar som kan ha skett genom åren. Av den anledningen kompletterar vi analysen och tar in hur ny- respektive omvalda ser på sin ideologiska hemvist i partiet. Vänster-högerskalan är den dimension i svensk politik som allra tydligast kan förklara konfliktmönstren i svensk politik (Oscarsson & Holmberg 2016). Hur väljarna placerar sig ideologiskt förutsäger ganska bra vilka åsikter de har i en rad olika politiska sakfrågor. På senare har även andra konfliktstrukturer visserligen gjort sig gällande (se Johannes Lindvall och Jan Teorells kapitel i denna bok), men det går inte att förstå svensk politik om man inte tar hänsyn till vänster-högerdimensionen. Det finns därför anledning att bredda vår undersökning genom att ta med hur riksdagsledamöterna orienterar sig gentemot den berömda konfliktlinjen. Vi gör det genom att studera hur ledamöterna placerar sig själva på skalan under olika tidsperioder.

Genom åren har det ställts frågor om hur ledamöterna placerar sig längs en elvagradig vänster-högerskala (0-10). Det har också ställts frågor om var de placerar sitt eget parti, enligt samma skala. För att studera hur ledamöterna placerar sig själva i relation till sitt parti, så har vi skapat ett mått där ledamöternas placering av det egna partiet jämförs med var de placerar sig själva. En ledamot som placerar sig själv och partiet på samma placering får måttet 0. Om ledamoten placerar sig till vänster om sitt parti får måttet ett minusvärde, och om placeringen sker till höger, så får måttet ett positivt värde. Den skala vi då har skapat går mellan -6 och +6 (teoretiskt kan den gå från -10 till +10).

Som framgår av figur 2 har den störst andelen representanter tilldelats värdet 0, det vill säga de ser ingen skillnad mellan sig själva och partiet. I genomsnitt är det 59 procent som anser att de har samma ideologiska position som det egna partiet. Det har dock skett en minskning av dem som placerar sig på samma plats som det egna partiet. År 1985 var andelen 56 procent, 2014 är andelen 49 procent. Men nedgången är inte linjär, utan har varierat genom åren. Så sent som 2010 var andelen 61 procent. Frågan är då om nykomlingar har en annan uppfattning om sin och paritets ideologiska placering och om det har förändrats över tid?

Ett kort svar på bägge dessa frågor är, nej. Nyvalda placerar sig inte annorlunda än vad de omvalda gör både på 1980-talet och 2010-talet. Riksdagsledamöterna känner sig hemma inom sina partier sett till den ideologiska placeringen. Inte heller ur denna aspekt utmanar gruppen de nyvalda sin partiledning.

Figur 2. Hur ny- och omvalda riksdagsledamöter placerar sig själva ideologiskt i relation till sitt parti, 1985-2014 (genomsnittligt vänster-högeravstånd på en skala mellan -6 och +6)

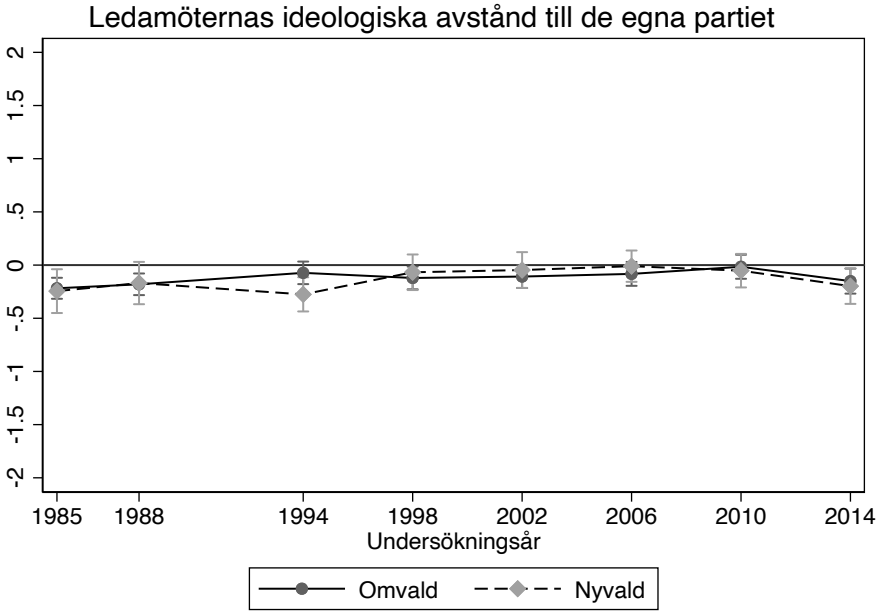

Källa: Riksdagsundersökningarna 1985-2014

Kommentar: Frågan löd: ”Man brukar ibland tänka sig att partierna kan ordnas från vänster till höger efter politisk inställning. Ange med hjälp av nedanstående skala var Du tycker att de politiska partierna står på vänster-högerskalan.” Därefter följer en lista på riksdagspartierna. Den andra frågan: ”Var någonstans på vänster-högerskalan skulle Du placera Dig själv?” Skalan 0 – Långt till vänster, 5 – Varken vänster eller höger, 10 – Långt till höger. Negativa värden visar att ledamöterna i genomsnitt placerar sig till vänster om sitt parti. Positiva värden visar att ledamötera na i genomsnitt placerar sig till höger om sitt parti.

Nyvalda och partidisciplinen

Vi nämnde i inledningen att ett sätt för partierna att hålla ihop är att använda partipiskan och disciplinära åtgärder för den eller dem som bryter mot partilinjen. I närtid finns det exempel där de moderata riksdagsledamöterna Hanif Bali och Niklas Wykman blev av med uppdrag när det 2016 röstade emot partilinjen gällande folkmordet på minoriteter i Mellanöstern. Samma år blev även Valter Mutt och Carl Schlyter petade från sina uppdrag på grund av det fanns ett missnöje med deras lojalitet. Senare kom även Hanif Bali att bli av med två plaster han hade som suppleant efter det att han offentligt kritiserat Carl Bildt. Disciplineringen av ledamöter är alltså ett vapen som partiledningen kan ta till när de anser att ledamoten inte agerat på önskvärt sätt. Det hårdaste straffet är att bli

utesluten. Men innan det går så långt kan partiet alltså på olika sätt försöka få ordning i leden. Även om vi inte kunnat avläsa några skakningar när det kommer till sakpolitiska och ideologiska spörsmål kan det likväl vara så att partiledning har ökat trycket på ledamöterna att anpassa sig. Ledamöterna ska inte ta sig för stora friheter i sociala medier eller få för sig att de är större än partiet.

För att fånga ledamöternas inställning till partiledningen använder vi oss av en fråga som ställdes för första gången i riksdagsundersökningen 1988: ”Allmänt sett, vad anser Du om kraven på partisammanhållning och partidisciplin i Ditt parti?” Svarsalternativen som erbjuds är: ”Bör vara starkare än i dag”, ”Bör vara något starkare än idag”, ”Bra som det är idag”, ”Bör vara något mindre än i dag”, ”Bör vara mycket mindre än idag”.

Figur 3 är en sammanställning på ledamöternas inställning till partidisciplinen inom det egna partiet. I figuren nedan redovisas andelen som anser att kraven ska vara ”något” eller ”mycket mindre än idag”. De slutsatser som vi kunnat dra om samstämmigheten mellan ny- och omvalda består. Det finns inte några skillnader mellan grupperna. Vi kan också se att andelen som vill lätta upp partidisciplinen inte har ökat över tid och att det är ganska få som vill lätta upp reglerna kring partisammanhållningen. Tilläggas kan att den största andelen återfinns bland dem som tycker att det fungerar bra som det är, 76 procent.

Figur 3. Andelen ny- och omvalda riksdagsledamöter som vill lätta på partidisciplinen, 1988-2014 (procent).

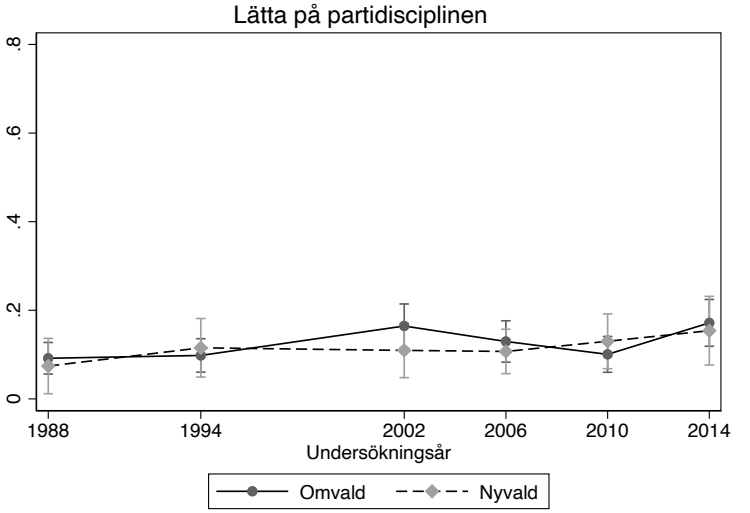

Kommentar: Frågan löd ”Allmänt sett, vad anser Du om kraven på partisammanhållning och partidisciplin i Ditt parti?” Svarsalternativen som erbjuds är: ”Bör vara starkare än i dag”, ”Bör vara något starkare än idag”, ”Bra som det är idag”, ”Bör vara något mindre än i dag”, ”Bör vara mycket mindre än idag”. I resultaten har andelen som svarar de båda mindre-alternativen slagits samman.

Läget är lugnt, även på nedre däck

I det här kapitlet har vi ställt frågor om stabiliteten i den svenska partibaserade representativa demokratin. Även om det saknas synliga tecken på destabilisering – partiernas sammanhållning i voteringarna har varit i det närmaste perfekt under egentligen hela den allmänna rösträttens tid – menade vi att det finns både teoretiska och praktiska skäl att pröva om det finns tendenser under ytan som pekar på att relationen mellan ledamöterna och partiledningen är på väg att ändras. Vi riktade uppmärksamheten mot de stora och växande grupperna av nyvalda ledamöter.

Vi vet att riksdagspartierna inte längre är stora medlemspartier med djupa och starka rötter in i det civila samhället, där en bred medlemsbas erbjuder en plantskola för rekrytering av förtroendevalda. I stället har andelen proffspolitiker och politiska tjänstemän ökat i riksdagskorridorerna. Vi vet också att riksdagen heller inte är en naturlig slutpunkt för en politisk karriär. Riksdagsledamöterna blir allt yngre och sitter kortare tid (Ahlbäck Öberg, Hermansson & Wängnerud 2007). Till detta kommer personval, sociala medier och en växande lobbyverksamhet inriktad mot våra beslutsfattare. Det är med detta i åtanke inte självklart att partiledningarna ska lyckas få ledamöterna att vara lojalt med partiet i stora som små frågor.

Vår undersökning visar emellertid tid att partierna lyckas med att hålla ihop sina partigrupper också med de stora grupperna av nyvalda som numer tar plats efter riksdagsvalen. Det gäller inte bara tydliga indikatorer på hur ledamöterna voterar i plenisalen. Vi har kunnat se att i sakpolitiska frågor råder enighet, precis som när det gäller ideologisk hemvist och synen på partidisciplinen. Partierna må vara ifrågasatta när det gäller relationen till medborgarna, men ifråga om den högsta valda församlingen råder den bästa tänkbara ordning.

Referenser

Ahlbäck Öberg, Shirin, Hermansson, Jörgen & Wängnerud, Lena. 2007. *Exit riksdagen*. Malmö: Liber.

Childs, Sarah. 2004. *New Labour's women MPs: women representing women*. Routledge.

Cordero, Guillermo, Öhberg, Patrik, Coller, Xavier & Antonio Jaime-Catillo. 2018. "Candidate Selection and Party Discipline in Europe: a Comparative Perspective" I Cordero, Guillermo & Xavier Coller (red.) Democratizing Candidate Selection. New Method, Old Receipts? Cham: Palgrave Macmillan: 255-272.

Folke, Olle, Persson, Torsten & Rickne, Johanna. 2016. The Primary Effect: Preference Votes and Political Promotions. *American Political Science Review* 110(3): 559–78.

Holmberg, Sören. 1974. *Riksdagen representerar svenska folket. Empiriska studier i representativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur.

Holmberg, Sören. 1989. Political Representation in Sweden. *Scandinavian Political Studies* 12(1): 1-36.

Rush, Michael & Giddings, Philip. 2011. *Parliamentary Socialisation. Learning the Ropes or Determining Behaviour*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.

Manin, Bernhard. 1997. *The principles of representative government*. Cambridge Univere sity Press.

Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören. 2016. *Svenska väljare.* Stockholm: Wolters Kluwer.

Sinclair, Barbara. 1989. *The Transformation of the US Senate: Toward a Rational Choice Explanation of Institutional Change*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Theriault, Sean. M. 2013. *The Gingrich senators: The roots of partisan warfare in Congress*. Oxford University Press.

Willumsen, David. M., & Öhberg, Patrik. 2017. Toe the line, break the whip: explaining floor dissent in parliamentary democracies. *West European Politics*, 40(4), 688-716.

Ziller, Robert. C. (1965). Toward a theory of open and closed groups. *Psychological Bulletin*, 64, 164–182.

Öhberg, Patrik & Wängnerud, Lena. 2014. "Testing the Impact of Political Generations: The Class of 94 and Pro-feminist Ideas in the Swedish Riksdag". Scandinavian Political Studies, 81-61 ,(1)37.

3.

Ökade skillnader mellan kvinnor och män som väljare och valda

Jakob Ahlbom, Maria Oskarson och Lena Wängnerud

Detta kapitel behandlar förekomsten av könsskillnader i prioriteringar och åsikter såväl bland väljare som bland valda politiker. Kapitlet bygger på långa tidsperspektiv men har ett särskilt fokus på valet 2018. Ett av huvudresultaten är att skillnaderna mellan kvinnor och män när det gäller partival har ökat över tid och var särskilt markanta i valet 2018, då främst Socialdemokraterna hade en övervikt kvinnliga väljare medan främst Sverigedemokraterna och Moderaterna hade en övervikt manliga väljare. Efter valet 2018 var det även historiskt stora skillnader mellan partierna när det gäller andel kvinnor i partigrupperna – Miljöpartiet och Vänsterpartiet hade en särskilt hög andel kvinnliga politiker medan Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna hade en särskilt hög andel manliga politiker. Resultaten i kapitlet visar även att kvinnor i riksdagen står närmre de kvinnliga väljarna i åsikter och prioriteringar än vad män i riksdagen gör.

Introduktion

Det är nu hundra år sedan kvinnor i Sverige fick rösträtt och valbarhet på samma villkor som män. Samma år, 1921, blev de fem första kvinnorna valda till riksdagen. På kommunal nivå hade kvinnor redan vissa politiska rättigheter, men på nationell nivå var de utestängda enbart på grund av sitt kön. Motståndarna till den kvinnliga rösträtten såg staten som ”manlig” och försvarade en uppdelning i en privat ”kvinnlig” och en offentlig ”manlig” sfär. Förespråkarna såg den kvinnliga rösträtten som en fråga om jämlikhet och rättvisa men det förekom också förhoppningar om en annan politisk inriktning, där frågor om kvinnors livsvillkor skulle få större utrymme (Holgersson & Wängnerud 2017).

Den första motion som föreslog kvinnlig rösträtt på samma villkor som män lades fram i riksdagen år 1884. Men det var från år 1903, när Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt (LKPR) bildades, som frågan började drivas med större kraft både i och utanför riksdagen. När väl besluten om rösträtt och valbarhet var fattade sjönk dock frågan om representation av kvinnor undan i den politiska debatten. Det sågs inte som något större problem att det endast var fem kvinnor som deltog i riksdagsarbetet, vilket motsvarade ungefär 2 procent av de valda ledamöterna. Kvinnor antogs ha ungefär samma politiska ståndpunkter som män och därmed riktades fokus på de politiska partierna och inte på vem, kvinnor eller män, som besatt de politiska posterna (Florin 2017; Rönnbäck 2004). År 1971, halvvägs till dagens hundraårsjubileum av demokratins genombrott i Sverige, var andelen kvinnor i riksdagen 14 procent (Wängnerud 2017).

Under 1970-talet tog debatten om kvinnors politiska deltagande ny fart. Efter påtryckningar från kvinnoförbunden och utomparlamentariska kvinnoorganisationer började partierna arbeta mer aktivt för att få in fler kvinnor i de politiskt valda församlingarna. I samband med valet 1994 var frågor om jämställdhet särskilt framträdande i valrörelsen och flera partier gjorde satsningar på ”varannan damernas” vilket bidrog till att andelen kvinnor i riksdagen för första gången gick upp till 40 procent (Freidenvall 2006). Bakom genomsnittliga siffror framkommer dock stora, och över tid ökade, skillnader mellan partierna. I den nuvarande riksdagen, 2018-2022, är andelen kvinnor särskilt hög i Miljöpartiet (75 procent) samt Vänsterpartiet (68 procent) och särskilt låg i Kristdemokraterna (27 procent) samt Sverigedemokraterna (29 procent). Parallellt med denna utveckling har det även vuxit fram ökade skillnader mellan kvinnliga och manliga väljare när det gäller partival. I valet 2018 var exempelvis andelen kvinnor bland Miljöpartiets väljare 61 procent medan motsvarande siffra var 37 procent bland Sverigedemokraternas väljare (tabell 1 i kapitlets appendix som nås via Valforskningsprogrammets webbsida www.gu.se/valforskningsprogrammet).

Ökade partipolitiska skillnader aktualiserar frågan om förekomsten av en könsdimension – det vill säga systematiska skillnader mellan kvinnor och män i politiska prioriteringar och ståndpunkter – i svensk politik. Vårt kapitel bygger på långa tidsperspektiv men har ett särskilt fokus på valet 2018. Vi undersöker förekomsten av könsskillnader i prioriteringar och åsikter såväl bland väljare som bland valda politiker. Vi undersöker även

könsskillnader i ideologisk orientering utöver själva partivalet. Den övergripande fråga vi behandlar är om partierna i dagens riksdag, med den prägel de har av att locka antingen fler kvinnor eller fler män, fullt ut speglar de könsskillnader i politiska ståndpunkter som finns i valmanskåren som helhet. Om så är fallet, och det inte kvarstår några könsskillnader när vi tar hänsyn till partitillhörighet, kan man säga att könsdimensionen sammanfaller med partidimensionen. Om däremot könsskillnader i åsikter och prioriteringar återfinns även inom partierna, finns det skäl att tala om en separat könsdimension.

Framväxten av ”moderna” könsskillnader

I det första riksdagsvalet med rösträtt för kvinnor 1921 deltog 47 procent av kvinnorna och 62 procent av männen, en relativt stor skillnad på 15 procentenheter. Mer detaljerade undersökningar har dock visat att kvinnor var överrepresenterade i de grupper – exempelvis äldre och lågavlönade väljare – där valdeltagandet generellt sett var lågt vid den här tiden (Östberg 1997). Betydelsen av könstillhörighet samvarierade således med andra socioekonomiska faktorer. I övrigt vet forskningen väldigt lite om eventuella skillnader mellan kvinnor och män vid tiden för demokratins genombrott när det gäller politiska prioriteringar och ståndpunkter. Vilket parti kvinnor och män röstade på registrerades förstås inte, endast själva valdeltagandet. Det är först med de enkäter och intervjuer med väljare som började göras under 1950-talet i Sverige som mer systematisk kunskap om könsskillnader utöver själva valdeltagandet växer fram.

En av de slutsatser som drogs i de tidiga väljarundersökningarna på 1950-talet är att kvinnor var mer konservativa än män, vilket bland annat tog sig uttryck i att de i högre grad än män röstade på partier till höger på den ideologiska skalan. Detta gällde inte bara i Sverige utan i en rad andra liknande länder (Inglehart & Norris 2003). Sedan dess har det dock i de flesta avancerade demokratier vuxit fram vad som på engelska kallas ett ”modern gender gap” i röstning, vilket innebär att kvinnor i högre grad än män röstar på partier till vänster på den ideologiska skalan. I Sverige har utvecklingen av en ”modern” könsskillnad analyserats i ett flertal studier (Naurin & Öhberg 2019; Oskarson & Ahlbom 2021; Oskarson & Wängnerud 1995). Resultaten visar bland annat att Moderaterna sedan valet 1976 varit betydligt starkare bland män än bland kvinnor, dessförinnan var dock tendensen ett starkare stöd bland kvinnor. Könsskillnaderna i röstning på Socialdemokraterna har varierat mer. Under perioden 1979-1988 erhöll partiet ett tydligt starkare stöd bland kvinnliga än manliga väljare, medan det omvända var fallet under perioden 1994-2006. Vid de tre senaste valen 2010, 2014 och 2018 är mönstret återigen att Socialdemokraterna erhållit ett starkare stöd bland kvinnor medan Sverigedemokraterna övertagit rollen från Moderaterna som det parti som i störst utsträckning lockar manliga väljare. Miljöpartiet och i viss mån Vänsterpartiet har under de senaste decennierna fått starkare stöd av kvinnliga än av manliga väljare, medan övriga partier inte uppvisar lika tydliga tendenser när det gäller skillnader som kan hänvisas till kön. Figur 1 redovisar kvinnors och mäns partival i riksdagsvalet 2018. Resultaten visar

störst övervikt manliga väljare för Sverigedemokraterna (9,5 procentenheter) och störst övervikt kvinnliga väljare för Socialdemokraterna (5,2 procentenheter).

Figur 1. Kvinnors och mäns partival i riksdagsvalet 2018 (procent)

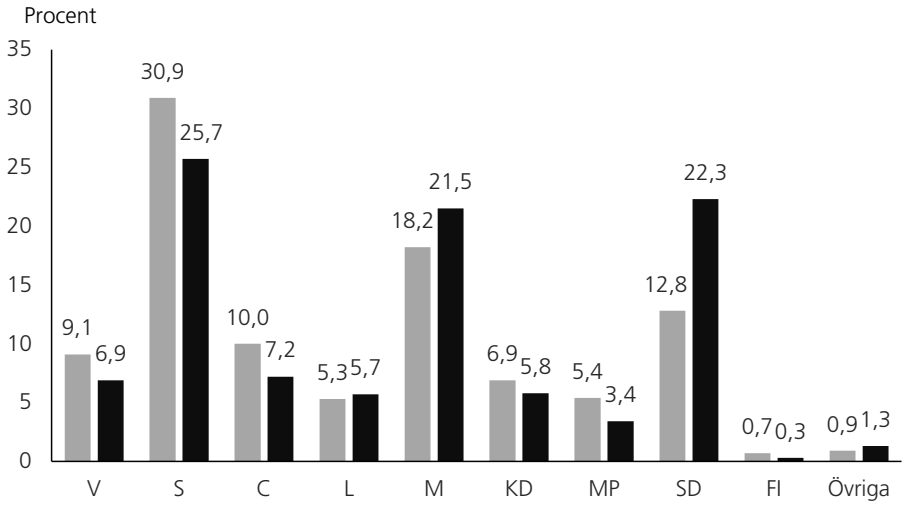

Källa: Valforskningsprogrammet, Göteborgs universitet: Valundersökningen 2018.

Kommentar: Resultaten i figuren bygger på frågan ”Vilket parti röstade du på i årets riksdagsval?” i Valundersökningen 2018. Figuren visar andelen kvinnor och män som röstar på respektive parti. Data har viktats efter de officiella valresultaten i riksdagsvalet 2018.

Analyser som gjorts tyder på ökade könsskillnader i partival under de senaste decennierna (Oscarsson & Holmberg 2016; Oskarson & Ahlbom 2021). Fokus, i svensk såväl som i internationell forskning, har hittills i stor utsträckning legat på att förklara varför kvinnor gått från att vara mer höger än män till att vara mer vänster, eller vad som ofta benämns ”the modern gender gap” (Giger, 2009; Inglehart & Norris 2003). Den huvudsakliga förklaringen till att kvinnor tidigare var mer konservativa var deras högre grad av religiositet. Omorienteringen, att kvinnor blivit mer vänster, förknippas vanligen med processer som modernisering, sekularisering, höjd utbildningsnivå och kvinnors ökade arbetsmarknadsdeltagande. I många länder har partier till vänster stått för högre prioriteringar av en utbyggd välfärdssektor där satsningar på områden som offentligt finansierad barnomsorg och äldreomsorg underlättat en kombination av yrkesarbete och familj för framförallt kvinnor (Hernes 1987; Iversen & Rosenbluth 2006). Idag förvärvsarbetar kvinnor i Sverige i samma utsträckning som män men arbetsmarknaden är tämligen könsuppdelad där kvinnor i högre utsträckning än män arbetar inom välfärdssektorn och oftare är kommunalt anställda, medan män i större utsträckning arbetar inom tillver-

kningssektorn och är privat anställda. I internationell forskning om könsskillnader i politisk orientering antas dessa skillnader i positioner i samhället speglas inte bara i partival utan även brett i sociokulturell ideologisk orientering och i åsikter i politiska sakfrågor (Campbell 2004; Dassonneville 2020; Goossen 2020; Spierings & Zaslove 2017). Flera internationella studier har visat att skillnaderna i kvinnors och mäns politiska orientering dessutom har ett tydligt generationsmönster, där det framförallt är i yngre generationer som kvinnor står till vänster om män (Abendschön & Steinmetz 2014; Giger 2009; Shorrocks 2018). Forskningen har också visat att de tidigare relativt stora könsskillnaderna när det gäller valdeltagande numera försvunnit helt. Redan på 1950-talet var skillnaderna mycket små och sedan valet 1979 har kvinnor i Sverige till och med haft en till två procentenheters högre valdeltagande än män (Oskarson & Ahlbom 2021). Däremot finns fortfarande vissa könsskillnader i exempelvis politiskt intresse, i politisk kunskap, i att följa politiska nyheter i media och i vissa typer av politiska aktiviteter (Dassonneville & McAllister 2018; Delli Carpini & Keeter 2000; Stolle & Gidengil 2010; Verba et al. 1995).

Teorin om närvarons politik

Den snabba minskning i Sverige när det gäller skillnader i kvinnors och mäns valdeltagande åtföljdes inte av någon lika snabb utjämning när det gäller fördelningen av kvinnor och män i riksdagen. Figur 2 visar utvecklingen av andel kvinnor och män i riksdagen från år 1922, när de fem första kvinnorna tog plats, till det senaste valet 2018. Resultaten bekräftar att det var först på 1970-talet som takten ökade när det gäller att bryta mansdominansen bland valda politiker. Den hittills högsta andelen kvinnliga politiker, 47 procent, återfanns i riksdagen efter valet 2006. I den nuvarande riksdagen är andelen i genomsnitt 46 procent.

Figur 2. Andel kvinnor och män i riksdagen 1922-2018 (procent)

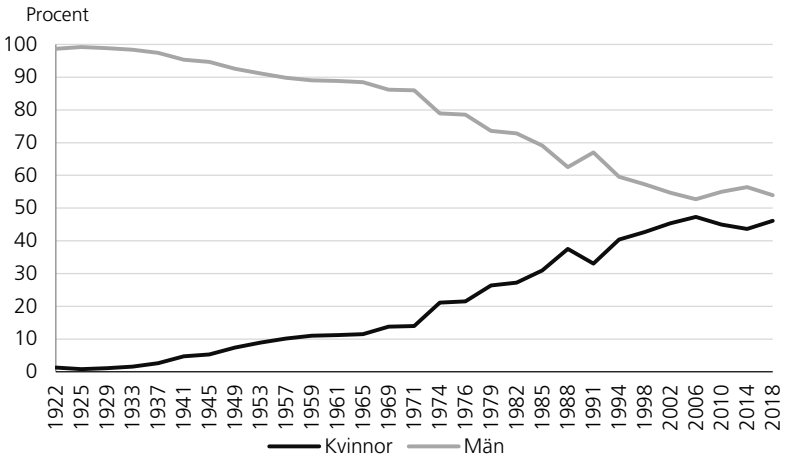

Källa: Wängnerud 2017 s. 207 samt SCB:s valstatistik.

Teorin om närvarons politik (Phillips 1995) problematiserar manlig dominans bland politiker och gör gällande att det behövs kvinnliga politiker för att kvinnliga väljares prioriteringar och åsikter, på motsvarande sätt som manliga väljares prioriteringar och åsikter, ska få utrymme i politisk debatt och beslutsfattande. Teorin motsäger inte betydelsen av ideologi och partitillhörighet, men menar att en ökad andel kvinnliga politiker är nödvändig för att ändra partiernas inriktning och få dem att i högre grad prioritera frågor som relaterar till kvinnors position i samhället, vilket exempelvis kan handla om möjligheten att kombinera yrkesliv och familj men också motverka diskriminering och stärka kroppslig integritet.

När vi tidigare diskuterade förklaringar till framväxten av ”moderna” könsskillnader i partival – det vill säga att kvinnor kommit att stå till vänster om män – tog vi fasta på att partier till vänster ofta stått för högre prioriteringar av en utbyggd välfärdssektor där satsningar på områden som offentligt finansierad barnomsorg och äldreomsorg underlättat en kombination av yrkesarbete och familj (Hernes 1987; Iversen & Rosenbluth 2006). Utifrån denna diskussion, samt teorin om närvarons politik, kommer de följande empiriska analyserna att följa två spår där det första (i) handlar om huruvida politikernas könstillhörighet har betydelse för representationen av kvinnliga respektive manliga väljares prioriteringar och åsikter och det andra (ii) om det finns skillnader som kvarstår när vi tar hänsyn till partitillhörighet.

Tabell 1 visar utvecklingen sedan 1985 när det gäller andel kvinnor i partiernas riksdagsgrupper. Den gråtonade rutan visar att de röd-gröna partierna sedan valet 1994 konstant har haft mer än 40 procent kvinnor i sina partigrupper, vilket inte lika systematiskt varit fallet bland övriga partier. Efter valet 2018 är det historiskt stora skillnader, 48 procentenheter, mellan partiet med högst (Miljöpartiet, 75 procent) respektive lägst (Kristdemokraterna, 27 procent) andel kvinnliga politiker. Detta gör troligt att eventuella könsskillnader i politiska prioriteringar och ståndpunkter idag snarast återfinns mellan än inom partierna.

”Kvinnors intressen” eller en bredd av politikområden?

Teorin om närvarons politik fick ett genomslag på 1990-talet då andelen kvinnliga politiker i nationella parlament runt om i världen fortfarande var mycket låg. Diskussionen kom då att handla om bristande representation av sakområden som kan benämnas ”kvinnors intressen”, det vill säga områden som är mer fundamentala för kvinnors än för mäns position i samhället. Kärnfrågan gällde om dessa områden skulle komma att få en högre prioritet med fler kvinnliga politiker. Forskningen framhåller att vilka frågor detta konkret handlar om skiljer sig över tid och rum. Samhällen förändras och i exempelvis Sverige har mäns uttag av föräldraledighet ökat sedan 1990-talet (från 10 procent av dagarna med föräldrapenning år 1990 till 30 procent 2019) vilket antyder en viss uppluckring av kvinnors och mäns samhälleliga positioner. Ett alternativ till att undersöka ”kvinnors intressen” är att undersöka eventuella könsskillnader på en bredd av politikområden,

Tabell 1. Andel kvinnor i partiernas riksdagsgrupper, 1985–2018 (procent)

		Röd-gröna			Alliansparti erna				Högerpopulistiska	
År	Totalt	V	S	MP	C	L	KD	M	NyD	SD
1985	32	16	35	-	32	39	-	22	-	-
1988	38	38	41	45	38	43	-	27	-	-
1991	34	31	41	-	39	33	31	26	12	-
1994	40	46	48	56	37	35	33	28	-	-
1998	43	42	50	50	56	35	41	30	-	-
2002	45	47	48	59	50	48	30	40	-	-
2006	47	64	50	53	38	50	46	43	-	-
2010	45	58	48	56	39	38	42	48	-	15
2014	44	57	46	48	41	26	38	52	-	22
2018	46	68	48	75	39	40	27	54	-	29

Källa: Riksdagens ledamotsförteckningar samt SCB för respektive år.

Kommentar: Resultaten visar andel kvinnor direkt efter respektive val med hänsyn tagen för ersättare för talman och statsråd. Siffrorna är avrundade till heltal. (-) partiet ej representerat i riksdagen.

vilket öppnar för möjligheten att nyansera bilden och fånga fler likheter och skillnader i prioriteringar och politiska ståndpunkter. Vårt kapitel omfattar båda dessa alternativ, ett specifikt fokus på kvinnors intressen och en analys av en bredd av politikområden.

En annan viktig diskussion handlar om huruvida fokus bör ligga på politiska prioriteringar, det vill säga vad som uppfattas vara viktiga politiska frågor oavsett vilka lösningar som förespråkas, eller snarare på själva åsiktsriktningen. Även här har vi valt att omfatta båda dessa alternativ. Vi skall dock börja den empiriska delen av vårt kapitel med att fördjupa oss i könsskillnader i ideologisk orientering då omorienteringen bland kvinnor, från att ha varit mer höger till att bli mer vänster än män, är ett av de mer stabila resultaten i den internationella forskningen.

Könsskillnader i ideologisk orientering

Vi skall analysera olika mått på ideologisk orientering för att få en mer stabil bild av den utveckling som tidigare forskning framhållit – där kvinnor som grupp antas ha hamnat till vänster om män som grupp. När det gäller väljare kan vi följa en utveckling i subjek-

tiv vänster-högerposition från år 1968 och framåt. För riksdagsledamöterna kan vi följa motsvarande utveckling från år 1985 och framåt. Förutom subjektiv vänster-högerposition ska vi för 2018 analysera två alternativa sätt att mäta ideologisk orientering, ett som mäter en ekonomisk vänster-högerdimension (ekonomiskt index) och ett som mäter en socio-kulturell dimension (kulturellt index). Framväxten av ett tvådimensionellt ideologiskt partisystem har, såväl i Sverige som i andra avancerade demokratier, diskuterats allt mer under senare år.

Subjektiv vänster-höger placering

Figur 3 visar hur kvinnliga och manliga väljare (3a) respektive kvinnliga och manliga riksdagsledamöter (3b) själva, subjektivt, placerar sig på en skala som går från 0, långt till vänster, till 10, långt till höger.

Figur 3a. Vänster-högeridentifikation bland kvinnliga och manliga väljare 1968-2018 (medelvärden)

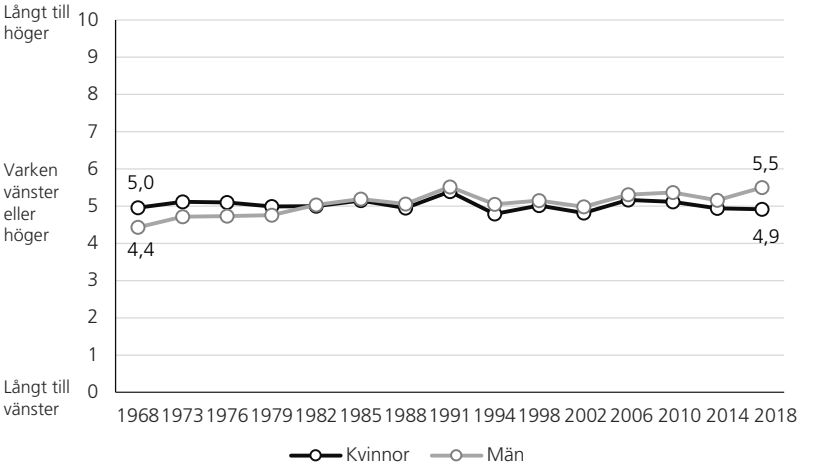

Källa: Valforskningsprogrammet, Göteborgs universitet: Valundersökningarna 1968-2018.

Kommentar: Frågan lyder: ”Man brukar ju ibland tänka sig att partierna kan ordnas från vänster till höger efter politisk ställning. … Var någonstans på skalan skulle du vilja placera Dig själv?” Skalan går från 0 ’långt till vänster’ till 10 ’långt till höger’ med mittenalternativet 5 ’varken till vänster eller till höger’. Figuren visar medelvärdet på vänster-högerskalan för kvinnor respektive män.

Figur 3b. Vänster-högeridentifikation bland kvinnor och män i riksdagen 1985-2018 (medelvärden)

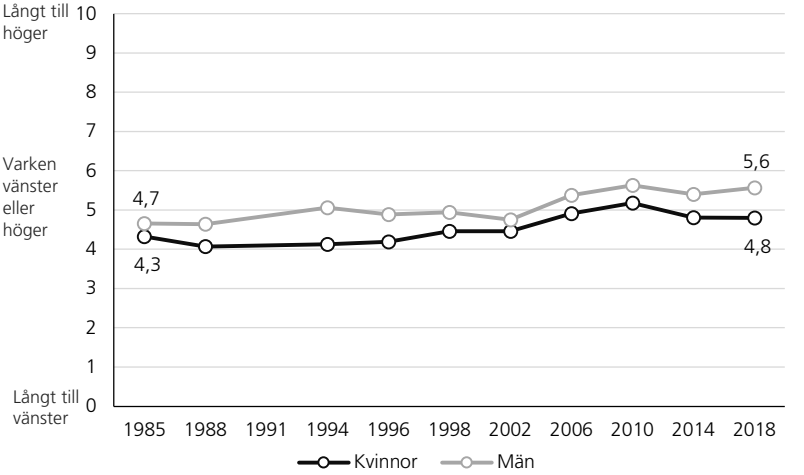

Vänster-högerplacering kvinnor och män i riksdagen 2018 per parti

	V	S	MP	C	L	KD	M	SD
Kvinnor	1,1	2,8	3,8	6,4	5,6	7,2	7,6	6,8
Män	1,4	3,1	4,0	6,1	6,6	7,3	8,7	6,4

Källa: Valforskningsprogrammet, Göteborgs universitet: Riksdagsundersökningarna 1985-2018.

Kommentar: Frågan lyder: ”Man brukar ju ibland tänka sig att partierna kan ordnas från vänster till höger efter politisk inställning. … Var någonstans på skalan skulle du vilja placera Dig själv?” Skalan går från 0 ’långt till vänster’ till 10 ’långt till höger’ med mittenalternativet 5 ’varken till vänster eller till höger’. Figuren visar medelvärdet på vänster-högerskalan för kvinnor respektive män. Figuren följs av en tabell som visar vänster-högermedelvärden 2018 per parti.

Något överraskande är det huvudsakliga resultatet för väljare i figur 3a att kvinnor i genomsnitt placerar sig ungefär på samma position 2018 (4,9) som 1968 (5,0). Den omorientering som skett i Sverige är att manliga väljare, i genomsnitt, rört sig högerut från en position tydligt till vänster om kvinnor år 1968 (4,4) till en position tydligt till höger om kvinnor år 2018 (5,5). Män som grupp har därmed på 50 år rört sig ett drygt skalsteg högerut längs vänster-högerdimensionen, vilket varit betydligt mindre uppmärksammat i forskningen än kvinnors förmodade rörelse vänsterut. När det gäller riksdagen har såväl kvinnliga som manliga politiker rört sig högerut längs den ideologiska skalan sedan 1985. Medan manliga politiker i genomsnitt rört sig 0,9 skalsteg (från 4,7 till 5,6) har kvinnliga politiker rört sig 0,5 skalsteg (från 4,3 till 4,8). År 2018 är det ideologiska avståndet mellan kvinnor och män något större i riksdagen (0,8 skalsteg) än bland väljarna (0,6 skalsteg). I den nedre delen av figur 3b finns en uppställning av vänster-högerposition för kvinnor och män i de olika riksdagspartierna år 2018. Det ideologiska avståndet mellan kvinnor och män är som störst inom Moderaterna (1,1 skalsteg) samt Liberalerna (1,0 skalsteg) medan avståndet är mindre i övriga partier. I två partier, Centerpartiet och Sverigedemokraterna, är det kvinnor som står längst till höger.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att det är under 1980-talet som manliga väljare börjar hamna till höger om kvinnliga väljare längs vänster-högerdimensionen. Störst könsskillnad i ideologisk vänster-högerposition återfinns 1968 och 2018 men under dessa 50 år har positionerna blivit omvända som en följd av rörelsen högerut bland män. I riksdagen återfinns en rörelse högerut både bland kvinnor och män mellan år 1985 och 2018. Samtidigt går det att konstatera att år 2018 står kvinnor i riksdagen (4,8) i genomsnitt nära de kvinnliga väljarna (4,9) medan män i riksdagen (5,6) i genomsnitt står nära de manliga väljarna (5,5).

Ekonomisk kontra kulturell ideologisk orientering

Flera kapitel i den här boken tar upp och problematiserar förekomsten av en tvådimensionell ideologisk konfliktstruktur. Förutom en ekonomiskt präglad vänster-höger ideologi diskuteras en kulturell dimension, vilken ibland går under beteckningen GALTAN (Grön Alternativ Libertär kontra Traditionell Auktoritär Nationalist) och ibland endast benämns som en kulturell dimension där synen på frihetliga värden är central. I likhet med kapitel 8 och 9 har vi konstruerat två index, ett ekonomiskt och ett kulturellt, som bygger på inställning bland väljare samt riksdagsledamöter till en rad olika sakfrågor (se kapitel 9 för detaljer kring hur indexen har konstruerats). Tabell 2 nedan visar kvinnliga och manliga väljares respektive kvinnliga och manliga politikers positioner längs den ekonomiska respektive kulturella dimensionen år 2018. Lägre indexvärden betyder mer ekonomiskt vänster respektive mer frihetliga/libertära värderingar.

Tabell 2. Medeltal för de ekonomiska och kulturella indexen bland kvinnliga och manliga väljare och riksdagsledamöter (2018)

	Väljare 2018			Riksdagsledamöter 2018		
	Kvinnor	Män	Könsskillnad	Kvinnor	Män	Könsskillnad
Ekonomiskt index	2,44	2,68	0,24	2,53	2,97	0,44
Kulturellt index	3,24	3,49	0,25	3,06	3,37	0,31

Källa: Valforskningsprogrammet, Göteborgs universitet: Valundersökningen 2018 och Riksdagsundersökningen 2018.

Kommentar: De ekonomiska och kulturella indexen är additivt sammansatta av fyra åsiktsfrågor per index utifrån en operationalisering utvecklad av Kriesi et al. (2006, 2008) (se kapitel 9 för vidare förklaring). De sakfrågor som ingår i de teoretiska definitionerna av åsiktsdimensionerna och som dessutom ställts i både Riksdagsundersökningen 2018 och Valundersökningen 2018 (samt även samma VU-edition ingår i indexen. De åsiktsfrågor som ingår i det ekonomiska indexet är ”Minska den offentliga sektorn”, ”Minska inkomstskillnaderna i samhället”, ”Sänka skatterna” och ”Bedriva mer av sjukvården i privat regi”. De sakfrågor som ingår i det kulturella indexet är ”Minska det svenska biståndet till utvecklingsländerna”,”Ta emot färre flyktingar”, ”Minska försvarsutgifterna”, ”Införa mycket hårdare fängelsestraff för brottslingar”. Indexen är additivt sammansatta och därefter dividerade med 4 så att de går från 1 (ekonomisk vänster/kulturellt frihetlig) till 5 (ekonomiskt höger/kulturellt konservativ).

När vi mäter ideologisk orientering på detta sätt bekräftas den bild som tidigare framkom i analysen av subjektiv vänster-högerposition. Såväl bland väljare som i riksdagen är kvinnor mer ekonomiskt vänster och kulturellt mer frihetliga/libertära än män. Resultaten visar också en tendens där politikerna står till höger om väljarna på det ekonomiska indexet medan det kulturella indexet visar på mer frihetliga/libertära värderingar bland politiker än bland väljarna. Även i denna analys framkommer ett mönster där kvinnor i riksdagen i genomsnitt står närmre de kvinnliga väljarna än vad män i riksdagen gör. Sammanfattningsvis visar dessa alternativa sätt att mäta ideologisk orientering att de jämförelsevis stora könsskillnader som tidigare framkommit i ideologisk vänster-högerposition för år 2018 är stabila och upprepas oavsett sätt att göra mätningarna på.

Prioriteringar av politiska sakområden

Politiska prioriteringar handlar, vilket vi tidigare tagit upp, om vad som är viktiga politiska sakområden men säger inget om vilka lösningar som förespråkas. Figur 4 visar resultaten av två öppna frågor där (i) väljarna angett vilken eller vilka sakområden som varit

viktiga för dem när de bestämt sitt partival samt (ii) riksdagsledamöterna angett sina främsta intresseområden i politiken. Svaren har kodats i efterhand och ställts samman i mer övergripande kategorier.

Mot bakgrund av den tidigare diskussionen om kvinnors intressen har vi tagit med två sakområden – socialpolitik/sjukvård samt utbildning – som rör välfärdspolitiska frågor. Vi har även, mot bakgrund av könsskillnader på det ekonomiska indexet där manliga väljare och politiker står mer till höger än kvinnliga väljare och politiker, tagit med två frågor som rör sysselsättning samt ekonomi. Svarta linjer visar resultaten bland väljare och grå linjer resultaten bland riksdagens ledamöter. Heldragna linjer visar resultaten bland kvinnor och streckade linjer resultaten bland män.

Ett mönster som framträder i figur 4 är att sysselsättning – våra resultat går tillbaka till 1980-talet – knappast är en könsskiljande fråga i Sverige. Prioriteten för detta område tycks följa konjunktursvängningar och resultaten visar särskilt hög prioritet såväl bland kvinnliga som manliga väljare (svarta linjer) i valet 1994 när arbetslösheten i Sverige nådde en historiskt hög nivå. Går vi till sakområdet ekonomi visar detta område också på topprioriteringar i valet 1994, men då med en särskilt hög prioritet bland män i riksdagen (streckad grå linje) och manliga väljare (streckad svart linje). Generellt sett visar dock resultaten att ekonomi under samtliga år i undersökningen är ett område med särskilt hög prioritet bland män i riksdagen. Lägst prioritet för sakområdet ekonomi återfinns bland kvinnliga väljare.

Medan prioriteten för de två områdena sysselsättning och ekonomi tenderar att följa ekonomiska konjunkturer ser mönstren annorlunda ut för de två mer välfärdspolitiska områdena socialpolitik/sjukvård samt utbildning. Det tydligaste mönster som framkommer i figur 4 är att dessa två områden hade särskilt hög prioritet bland kvinnor i riksdagen (heldragna grå linjer) under 1980-talet och tidigt 1990-tal. Bland väljare, särskilt kvinnliga väljare (heldragna svarta linjer) stiger dessa områden i prioritet undan för undan i den undersökta perioden. I 2018 års val har dessa två områden likvärdigt hög prioritet bland kvinnliga väljare och kvinnliga politiker (heldragna svarta och grå linjer).

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att diskussionen om könsskillnader i politiska intresseområden knappast tappat i relevans, snarare tvärtom. Områdena socialpolitik/sjukvård samt utbildning får undan för undan högre prioritet även bland manliga väljare men denna ökning är betydligt svagare än bland kvinnliga väljare. Under perioden 2002-2014 jämnas könsskillnaderna ut i riksdagen för att återigen bli jämförelsevis stora år 2018. I nästa steg, där vi undersöker könsskillnader i åsikter i politiska sakfrågor, ska vi komma in på frågan om det finns könsskillnader som kvarstår efter kontroll för partitillhörighet.

Figur 4. Andel omnämnanden av viktiga frågor för partival respektive intresseområden bland väljare och ledamöter 1982-2018 (procent)

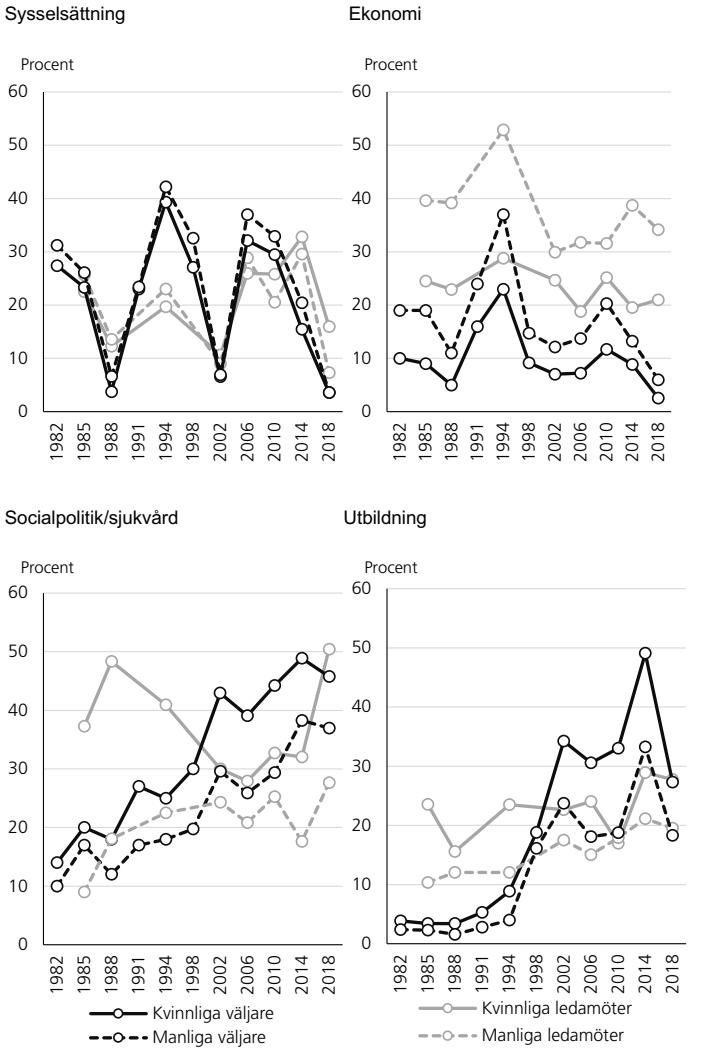

Källa: Valforskningsprogrammet, Göteborgs universitet: Valundersökningarna 1982-2018 och Riksdagsundersökningarna 1985-2018.

Kommentar: Frågan har i valundersökningarna varierat något över tid men lyder år 2018: ”Är det någon eller några frågor som är viktiga för dig när det gäller vilket parti du tänker rösta på i riksdagsvalet den 9 september? Vilken eller vilka frågor är det? Ange högst tre frågor.” I Riksdagsundersökningarna lyder frågan ”Vilken eller vilka områden inom politiken är Du mest intresserad av?”. Respondenterna i valundersökningarna och riksdagsundersökningarna har haft möjlighet att skriva sina svar i fritext. Svaren har sedan kodats till respektive sakfrågekategori.

Åsikter i politiska sakfrågor

En sak är vilka frågor som anses vara viktiga, en annan vilken ståndpunkt man har när frågorna väl hamnat på bordet. Figur 5 visar könsskillnader bland väljare och riksdagsledamöter i sex sakfrågor som funnits med i den politiska debatten under lång tid. Tre av dessa, inställningen till att minska den offentliga sektorn, förslaget att förbjuda alla former av pornografi samt förslaget att införa sextimmars arbetsdag för alla förvärvsarbetande relaterar mer än de övriga till kvinnors position i samhället på så sätt att frågorna om offentlig sektor och förkortad arbetstid relaterar till en diskussion om att lyckosamt kunna kombinera yrkesliv och familj, medan frågan om pornografi relaterar till en diskussion om kroppslig integritet för kvinnor. Övriga sakfrågor vi tagit med gäller ett förslag om att ta emot färre flyktingar, införa mer privat sjukvård samt att avveckla kärnkraften. I figur 5 redovisas den andel som är positivt inställd (mycket eller ganska positiv) till respektive förslag. Svarta linjer visar resultaten bland väljare och grå linjer resultaten bland riksdagens ledamöter. Heldragna linjer visar resultaten bland kvinnor och streckade linjer resultaten bland män.

Flera kapitel i den här boken (se kapitel 5 och 7) tar upp det stora opinionsavstånd som tidigare fanns mellan väljare och politiker när det gäller förslaget om att ta emot färre flyktingar, där väljarna varit betydligt mer positivt inställda än politikerna. Figur 5 visar att i denna fråga är det särskilt kvinnor i riksdagen och manliga väljare som befunnit sig på stort avstånd från varandra. I likhet med övriga kapitel visar våra resultat hur opinionsavståndet minskar över tid samtidigt som mönstret kvarstår att kvinnor i riksdagen och manliga väljare är de som i genomsnitt befinner sig längst från varandra.

Inställningen till förslaget om att införa mer privat sjukvård visar inledningsvis på en stark positiv opinion bland såväl kvinnliga som manliga väljare. Under 1990-talet sker ett skifte där politikerna i riksdagen blir de som är mest positiva till förslaget. Bland väljare är inte detta någon könsskiljande fråga, men efterhand blir inställningen till privat sjukvård könsskiljande bland politikerna i riksdagen – det är bland manliga politiker i riksdagen som det återfinns högst andel positiva till förslaget. Mönstren när det gäller inställningen till förslaget om att minska den offentliga sektorn är något mer komplexa än när det gäller inställningen till förslaget om mer privat sjukvård, men även här sker en omsvängning på så sätt att politikerna i riskdagen över tid blir tydligt mer positiva än väljarna. Allra mest positiva till att minska den offentliga sektorn är manliga riksdagsledamöter.

Tidigare undersökningar visar att miljörelaterade frågor har ett starkare stöd bland kvinnor än män i Sverige (Sundström & MacCright 2014). Den miljörelaterade åsiktsfråga vi tagit med handlar om inställningen till att avveckla kärnkraften. Resultaten i figur 5 visar att kvinnor i riksdagen är de som är mest positiva till förslaget och sedan valet 2010 är kvinnliga väljare den grupp som därefter uppvisar starkast stöd för en avveckling. Manliga väljare uppvisar genomgående ett jämförelsevis lågt stöd för förslaget om att avveckla kärnkraften. År 2018 är stödet som allra lägst bland män i riksdagen.

Figur 5. Andel som anser att förslagen är mycket eller ganska bra bland väljare och ledamöter 1982-2018 (procent)

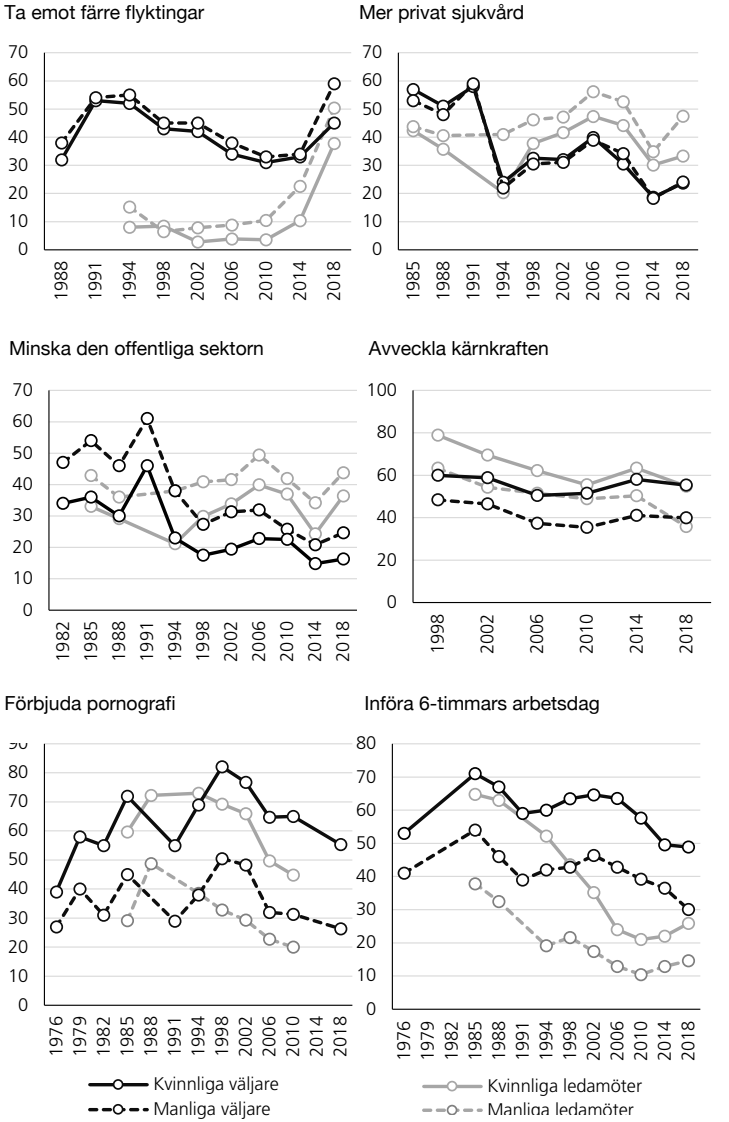

Källa: Valforskningsprogrammet, Göteborgs universitet: Valundersökningarna 1982-2018 och Riksdagsundersökningarna 1985-2018.

Kommentar: Figuren visar resultaten för andelen väljare respektive riksdagsledamöter som angett ”Mycket bra förslag” eller ”Ganska bra förslag” för de presenterade politiska förslagen.

Den mest tydligt könskiljande sakfrågan i de undersökningar vårt kapitel bygger på gäller inställningen till förslaget om att förbjuda alla former av pornografi. Sedan valet 1979 har en majoritet bland kvinnliga väljare varit positiva till detta förslag. Det återfinns också ett starkt stöd för förslaget bland kvinnor i riksdagen medan stödet är betydligt lägre bland manliga väljare och män i riksdagen. Slutligen visar resultaten i figur 5 att åsiktsskillnaderna är särskilt stora mellan kvinnliga väljare och män i riksdagen när det gäller inställningen till att införa sex-timmars arbetsdag. Under hela den undersökta perioden är detta en fråga med synnerligen starkt stöd bland kvinnliga väljare men särskilt sedan början av 1990-talet är stödet lågt bland män i riksdagen. Under 1980-talet fanns det ett starkt stöd för detta förslag bland kvinnor i riksdagen men sedan dess har stödet sjunkit rejält i denna grupp och åsikterna har närmat sig dem som finns bland män i riksdagen.

Ett huvudresultat utifrån resultaten i figur 5 är att särskilt i de frågor som relaterar till vad som brukar kallas ”kvinnors intressen” – här exemplifierat med pornografifrågan och frågan om sex-timmars arbetsdag - är avståndet stort mellan kvinnliga väljare och män i riksdagen. En mer systematisk beräkning av åsiktsskillnader (tabell 2 i appendix) där vi tagit med totalt 16 olika sakfrågor vid fyra tidpunkter (1985, 1994, 2006 och 2018) bekräftar att kvinnor i riksdagen i genomsnitt står närmare de kvinnliga väljarna i åsikter än vad män i riksdagen gör. Resultaten stöder teorin om närvarons politik då åtminstone åsiktsöverenstämmelsen gentemot kvinnliga väljare i genomsnitt är bättre för kvinnliga än för manliga politiker.

Partitillhörighetens betydelse

Vårt kapitel utgår från det faktum att det idag finns tydliga skillnader när det gäller andel kvinnor och män i de olika partiernas riksdagsgrupper men också i partivalet bland kvinnliga och manliga väljare. Kärnfrågan är därmed om de könsskillnader vi återfunnit i tidigare avsnitt kvarstår efter det att vi tar hänsyn till partitillhörighet. I denna del av analysen fokuserar vi på ståndpunkter i politiska sakfrågor. För att få en bild av utvecklingen över tid gör vi nedslag vid fyra tillfällen: 1985, 1994, 2006 och 2018. Vi har tagit med de sakfrågor som är helt jämförbara mellan väljare och ledamöter i riksdagen. Analysen är genomförd i två steg där ”utan kontroll för parti” visar på eventuella könsskillnader i valmanskåren och riksdagen som helhet och ”med kontroll för parti” visar om resultaten blir de samma när vi tar hänsyn till partitillhörighet. Stjärnor (*) markerar statistiskt signifikanta skillnader där fler stjärnor betyder ett statistiskt säkrare resultat. Ett minustecken framför siffrorna visar att kvinnor är mer negativt inställda än män till de olika förslagen än män (inget tecken visar att kvinnor är mer positivt inställda än män).

Tabell 3. Regressionsanalyser av könsskillnader i åsikt om olika politiska sakfrågor 1985-2018 (regressionskoefficienter)

		Väljare		Riksdagsledamöter	
Fråga	År	Utan kontroll för parti	Med kontroll för parti	Utan kontroll för parti	Med kontroll för parti
Minska den offentliga sektorn	1985	0,20***	0,23***	-0,32	-0,16
	1994	-0,55***	-0,51***	-0,64*	-0,14
	2006	-0,35***	-0,33***	-0,30	-0,02
	2018	-0,30***	-0,20***	-0,38*	-0,09
Minska försvarsutgifterna	1985	0,16**	0,12*	0,24	0,17
	1994	-0,01	-0,06	0,45***	0,15
	2006	-0,15**	-0,16**	0,09	-0,048
	2018	0,17***	0,09***	0,28*	0,08
Bedriva mer av sjukvården i privat regi	1985	0,08	0,12**	-0,16	-0,05
	1994	-0,03	-0,01	-0,69	-0,15*
	2006	0,04	0,04	-0,27	0,03
	2018	-0,02	0,06**	-0,50***	-0,22*
Införa 6-timmarsdag för alla förvärvsarbetande	1985	0,54***	0,48***	0,67***	0,57***
	1994	0,56***	0,52***	1,14***	0,80***
	2006	0,65***	0,62***	0,52***	0,25**
	2018	0,57***	0,54***	0,51***	0,18
Förbjuda alla former av pornografi	1985	0,75***	0,73***	0,74***	0,74***
	1994	0,89***	0,88***	1,03***	0,88***
	2006	0,95***	0,92***	0,98***	0,91***
	2018	0,96***	0,96***		
Minska inkomstskillnaderna i samhället	1994	0,33***	0,30***	0,38**	0,02
	2006	0,29***	0,28***	0,22	0,03
	2018	0,20***	0,10***	0,28	0,02
Ta emot färre flyktingar i Sverige	1994	-0,10*	-0,04	-0,41***	0,25**
	2006	-0,12*	-0,03	-0,26*	-0,18
	2018	-0,37***	-0,19***	-0,39*	-0,11
Sänka skatterna	2006	-0,09	-0,05	-0,30	-0,04
	2018	-0,30***	-0,16***	-0,55**	-0,25**
Sverige bör söka medlemskap i Nato	2006	-0,14*	-0,12*	-0,19	0,02
	2018	-0,16***	-0,07**	-0,37	-0,18
Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften	2006	0,58***	0,51***	0,37*	0,19
	2018	0,60***	0,46***	0,60***	0,30**
Höja skatten på bensin	2018	0,20***	0,06**	0,27	-0,02
Införa mycket hårdare straff för brottslingar	2018	-0,06	0,06	-0,23	-0,0
Införa republik i Sverige	2018	-0,23***	-0,27***	0,39*	0,02
Förbjuda tiggeri	2018	-0,24***	-0,05***	-0,47*	-0,24*
Minska det svenska biståndet till u-länderna	2018	-0,28***	-0,10*	-0,36*	-0,32**
Öka ekonomiskt stöd till invandrare	2018	0,16***	0,06	0,22	0,02
Ekonomisk dimension	2018	0,24***	0,12***	0,44**	0,15*
Kulturell dimension	2018	0,26***	0,09**	0,27*	0,12

Källa: Valundersökningarna 1985-2018 och Riksdagsundersökningarna 1985-2018.

Kommentar: Tabellen visar resultat från linjära regressionsanalyser. I den första kolumnen ”utan kontroll för parti” visas regressionsanalyser med åsiktsfrågan som beroende variabel och kön som (kategorisk) oberoende variabel där kvinna använts som referenskategori. I den andra kolumnen läggs även parti som (kategorisk) kontrollvariabel med Vänsterpartiet som referenskategori. * p<0,05, ** p<0,01, *** p<0,001

Det viktigaste resultatet i tabell 3 är att det finns en rad frågor där könsskillnaderna bland väljare kvarstår även efter kontroll för partitillhörighet. Detta gäller inte minst de områden som särskilt berör kvinnors position i samhället: förslaget att minska den offentliga sektorn (sedan 1994 kvinnor mer negativt inställda än män), förslaget om att införa sextimmars arbetsdag (kvinnor mer positivt inställda än män) samt förslaget om att förbjuda alla former av pornografi (kvinnor mer positivt inställda än män). Men även för förslagen om att minska inkomstskillnaderna i samhället (kvinnor mer positivt inställda än män) och att avveckla kärnkraften (kvinnor mer positivt inställda än män) visar resultaten i tabell 3 på en könsskillnad som kvarstår även under kontroll för parti och vid mer än ett enstaka tillfälle.

För år 2018 har vi med ett större antal sakfrågor än för övriga tidpunkter. För detta år har vi gjort mer sammanfattande analyser där vi undersöker om könsskillnaderna kvarstår när det gäller det ekonomiska respektive kulturella index vi tidigare redogjort för (tabell 2). Resultaten i tabell 3 visar att kvinnliga väljare fortfarande är mer ekonomiskt vänster och mer kulturellt frihetliga/libertära även efter det att vi tagit hänsyn till partitillhörighet. Sammantaget tyder dessa resultat att det bland väljare finns en könsdimension som inte helt och hållet sammanfaller med partidimensionen samt att denna könsdimension framträder samtliga undersökta år.

Så långt väljarnivån. Men om vi går till resultaten bland riksdagens ledamöter i tabell 3 är det dock tydligt att könsdimensionen i stor utsträckning sammanfaller med partidimensionen. Det är egentligen endast för de två förslagen införa sextimmarsdag för samtliga förvärvsarbetande samt förbjuda alla former av pornografi (kvinnor mer positivt inställda än män till båda förslagen) som det kvarstår signifikanta könsskillnader efter det att vi tagit hänsyn till partitillhörighet. År 2018 är dock inte könsskillnaden i inställning till sextimmarsdagen signifikant efter kontroll för parti. De mer sammanfattande analyserna för 2018 visar att kvinnor i riksdagen, även efter kontroll för partitillhörighet, är något mer vänster än män på den ekonomiska dimensionen men sambandet är svagt och för den kulturella dimensionen försvinner den statistiska signifikansen för sambandet när vi tar hänsyn till parti. Partidimensionen suddar således inte ut samtliga könsskillnader i riksdagen men betydelsen av partitillhörighet är betydligt mer framträdande bland riksdagsledamöterna än bland väljarna.

Jämställdhet och valet 2022

Att partidimensionen är mer framträdande i riksdagen än bland väljarna är högst rimligt då en vilja att företräda sitt parti är helt avgörande för att nå valbar plats på partiernas listor inför valen. Det kanske snarast är förvånande att det trots allt finns vissa könsskillnader som kvarstår bland politikerna när vi för in kontroller för partitillhörighet i analyserna. Teorin om närvarons politik får stöd på så sätt att i riksdagen som helhet står de kvinnliga politikerna mer nära de kvinnliga väljarna i prioriteringar och åsikter än vad män i riksdagen gör. Vi ska också framhålla att det särskilt under 1980-talet och

tidigt 1990-tal var kvinnor i riksdagen som gav hög prioritet åt de områden, socialpolitik/sjukvård samt utbildning, som under senare år blivit helt centrala för kvinnliga väljare när de tar ställning till sitt partival.

Bland väljarna återfinns en könsdimension som är såväl ekonomiskt som kulturellt färgad, men som allra starkast handlar om frågor som relaterar till kvinnors position i samhället. Vår tolkning är att de samhällsförändringar som skett under senare decennier med exempelvis ett ökat uttag av föräldraledighet bland män inte varit så genomgripande som de först kan verka. Även om kvinnor idag förvärvsarbetar i samma utsträckning som män är arbetsmarknaden, som vi tidigare framhållit, tämligen könsuppdelad där kvinnor i högre utsträckning arbetar inom välfärdssektorn och är kommunalt anställda medan män i högre utsträckning arbetar inom tillverkningssektorn och är privat anställda. Undersökningar utförda av statistiska centralbyrån (SCB) inom ramen för deras jämställdhetsstatistik visar också att kvinnor fortfarande arbetar deltid oftare än män och ägnar mer tid åt obetalt hemarbete (SCB 2020).

Vår undersökning tydliggör att frågan om varför män som grupp rört sig högerut under de senaste 50 åren behöver få större utrymme i forskningen. Denna omsvängning påbörjades under 1980-talet men har blivit tydligare sedan valet 2010. Sverigedemokraternas framväxt är rimligen en del i denna utveckling men knappast hela förklaringen då vi sett att könsskillnaderna är större och tydligare i andra frågor än den som handlar om förslaget att ta emot färre flyktingar.

Avslutningsvis ska vi spekulera något om valet 2022. Om de rödgröna partierna skulle lyckas hålla kvar sitt övertag bland kvinnliga väljare och samtidigt i lika hög grad locka manliga väljare skulle de, byggt på 2018 års resultat, nå egen majoritet (54,8 procent). Om Moderaterna och Sverigedemokraterna på motsvarande sätt skulle lyckas hålla kvar sitt övertag bland manliga väljare och samtidigt i lika hög grad locka kvinnliga väljare skulle dessa två partier, byggt på 2018 års resultat, nå egen majoritet (56,6 procent). Kanske går det att förvänta sig att frågor om jämställdhet blir lika framträdande i 2022 års val som de en gång var i valet 1994? Flera partier har mycket att vinna på att jämna ut nuvarande könsskillnader i partival men balansakten lär inte vara alldeles enkel.

Referenser:

Abendschön, Simone & Stephanie Steinmetz. 2014. "The Gender Gap in Voting Revisited: Women's Party Preferences in a European Context." *Social Politics* 21(2):315-344.

Campbell, Rosie. 2004. "Gender, Ideology and Issue Preference: Is There such a Thing as a Political Women's Interest in Britain?" *The British Journal of Politics and International Relations* 6:20-44.

Dassonneville, Ruth. 2020. "Change and continuity in the ideological gender gap a longitudinal analysis of left-right self-placement in OECD countries." *European Journal of Political Research* 60(1):225-238.

Dassonneville, Ruth & Ian McAllister. 2018. "Gender, Political Knowledge, and Descriptive Representation: The Impact of Long-Term Socialization." *American Journal of Political Science* 62(2):249-265.

Delli Carpini, Michael X. & Scotts Keeter. 2000. "Gender and Political Knowledge." I *Gender and American Politics: Women, Men and the Political Process,* eds. Sue Tolleson-Rhinehart and Jul J. Josephson. New York: M.E. Sharpe.

Florin, Christina. 2017. "Visioner, rörelser och rösträtt. En resa i tiden." I *Rösträttens århundrade* red. Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud. Göteborg och Stockholm: Makadam förlag.

Freidenvall, Lenita. 2006. *Vägen till varannan damernas. Kvinnorepresentation, kandidaturval och kvotering i svensk politik 1970-2002.* Stockholm: Stockholm University.

Giger, Nathalie. 2009. "Towards a modern gender gap in Europe? A comparative analysis of voting behavior in 12 countries." *The Social Science Journal* 46:474-492.

Goossen, Mikael. 2020. "The gender gap in welfare state attitudes in Europe: The role of unpaid labour and family policy." *Journal of European Social Policy.* 30(4):452-466.

Hernes, Helga Maria. 1987. *Welfare State and Woman Power. Essays in State Feminism. Oslo.* Norwegian University Press.

Holgersson, Ulrika & Lena Wängnerud. 2019. "Kampen, utvecklingen och framtiden för dmeokratin. En inledning." I *Rösträttens århundrade* red. Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud. Göteborg och Stockholm: Makadam förlag.

Inglehart, Ronald & Pippa Norris. 2003. *Rising Tide. Gender Equality and Cultural Change around the World.* Cambridge: Cambridge University Press

Iversen, Torben & Frances Rosenbluth. 2006. "The Political Economy of Gender: Explaining Cross-National Variation in the Gender Division of Labor and the Gender Voting Gap." *American Journal of Political Science* 50(1):1-19.

Naurin, Elin & Patrik Öhberg. 2019. “Kvinnors och mäns politiska åsikter och intresse under 30 år.” I *Storm och Stiltje* red. Ulrika Andersson, Björn Rönnersrand, Patrik Öhberg, Annika Bergström. Göteborg: SOM-institutet.

Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg. 2008, *Regeringsskifte. Väljarna och valet 2006.* Stockholm: Norstedts Juridik.

Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg. 2016. *Svenska väljare*: Wolters Kluwer.

Oskarson, Maria & Jakob Ahlbom. 2021. *Trender i könsskillnader bland svenska väljare.* Valforskningsprogrammet. Göteborgs universitet.

Oskarson, Maria & Lena Wängnerud. 1995. *Kvinnor som väljare och valda.* Lund: Studentlitteratur.

Phillips, Anne. 1995. *The Politics of Presence.* Oxford: Oxford University Press.

Rönnbäck, Josefin. 2004. *Politikens genusgränser. Den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinors politiska medborgarskap 1902-1921.* Stockholm: Atlas akademi.

SCB. 2020. *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet.* Stockholm: Statistiska Centralbyrån.

Shorrocks, Rosalind. 2018. “Cohort Change in Political Gender Gaps in Europe and Canada: The Role of Modernization.” *Politics & Society* 46(2):135-175.

Sundström, Aksel & Aaron M McCright 2014. ”Gender differences in environmental concern among Swedish citizens and politicians.” *Environmental politics* 23 (6): 1082-1095.

Spierings, Niels & Andrej Zaslove. 2017. “Gender, populist attitudes, and voting: explaining the gender gap in voting for populist radical right and populist radical left parties.” *West European Politics* 40(4):821-847.

Stolle, Dietlind & Elisabeth Gidengil. 2010. “What Do Women Really Know? A Gendered Analysis of Varieties of Political Knowledge.” *Perspectives on Politics* 8:93-109.

Verba, Sidney, Kay Lehman Schlozman & Henry E. Brady. 1995. *Voice and equality : civic voluntarism in American politics.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Wängnerud, Lena. 2017. ”Att gå och rösta. Valdeltagande och social representation efter rösträttens införande.” I *Rösträttens århundrade* red. Ulrika Holgersson och Lena Wängnerud. Göteborg och Stockholm: Makadam förlag.

Östberg, Kjell. 1997. *Efter rösträtten. Kvinnors utrymme efter det demokratiska genombrottet.* Eslöv: Symposion.

4.

Religiösa representanter i riksdagen

Magnus Hagevi

Denna studie blottar en paradox: Religiösa frågor blir allt vanligare i riksdagens beslutsprocess samtidigt som religionsutövningen i form av gudstjänstbesök tappar mark bland riksdagsledamöterna. Ändå förblir sambandet mellan denna religionsutövning och parti stabilt och är fortfarande betydligt starkare bland riksdagsledamöterna än bland de väljare som röstat in dem.

I den svenska demokratins gryning var religion centralt.[1] Den första uppgiften om användandet av allmän och lika rösträtt för kvinnor och män i Sverige är från när baptister etablerade en församling i Vallersvik söder om Göteborg 1848 (Westin, 1963). I samband med den svenska demokratiseringen mobiliserades medborgarna i den demokratiskt styrda väckelserörelsen (tillsammans med nykterhetsrörelsen) i liberalerna. Omkring en femtedel av andrakammarens riksdagsledamöter var i början av 1900-talet aktiva i frikyrkor och den överväldigande majoriteten av dem representerade liberalerna. I riksdagen drev de speciellt frågor om demokratisering, religionsfrihet, nykterhet och andra sociala frågor (Svärd, 1954; Lundkvist, 1977). Som svar på de demokratiska folkrörelserna i allmänhet och väckelserörelsen i synnerhet lanserade ledande företrädare för statskyrkan en nationalistisk folkrörelse utifrån idén om en folkkyrka. Rörelsens företrädare hade en framträdande roll i mobiliseringen för fortsatt auktoritär kungamakt, bland annat i samband med Bondetåget till kungliga slottets borggård i Stockholm 1914 (Aronson, 2007).

Dagens riksdagsledamöter framhäver sällan sin religiositet (eller frånvaro av religiositet). Det är inte ofta en riksdagsledamot presenteras som representant för en viss religion eller att en motion presenteras som ett förslag från riksdagens religiösa ledamöter. Kristdemokraterna har dock ett namn som borde röja ett intresse för religiösa frågor. Vid sidan av *Tro & Solidaritet* inom Socialdemokraterna är det tunnsått med religiösa organisationer knutna till de politiska partierna (även om något parti nämner ett nätverk på sin hemsida). Några etablerade tvärpolitiska nätverk mellan människor som delar tro eller liknande existerar inte i riksdagen. Däremot finns Riksdagens kristna grupp som varje vecka anordnar andakter i riksdagshuset.

Egentligen kanske annat vore att förvåna. Sveriges befolkning brukar ses som ett av världens mest sekulära (Inglehart, 2021). Tillbakagången av kyrklig religiositet är extra stark. Vid sidan av att andelen människor som aldrig besöker gudstjänster ökar dramatiskt avtar relationen mellan politiska preferenser och gudstjänstbesök. Detta är en form av sekularisering där religion betyder allt mindre för allt fler människor inom allt fler samhällsområden (Hagevi, 2018; 2020). Forskare brukar förklara denna typ av sekularisering med individualisering, det vill säga en omfattande samhällsförändring som innebär att allt fler individer betonar sin självständighet i sociala relationer på bekostnad av kollektiv samhörighet (jfr Giddens, 1991). En aspekt av individualisering är att allt färre individer har en enskild dominerande identitet, utan väljer mellan olika identiteter som i allt mindre utsträckning är kopplade till varandra (Dobbelaere, 1981). En av de tidigare starkt dominerande identiteterna som tappar mark rör religion. Andra förhållanden i Sverige – som också är starkt knutna till sekularisering – rör förändrade relationer mellan staten och Svenska kyrkan i och med *Lag om Svenska kyrkan* som riksdagen beslutade 1998. Den innebär en från staten friare kyrka, även om lagen anger att staten fortfarande specialbehandlar Svenska kyrkan och att flera politiska partier alltjämt ställer upp i kyrkovalen.

[1] Författaren vill rikta ett tack till David Karlsson vars kommentarer har förbättrat detta kapitel.

Religiös förändring i Sverige är långtifrån entydig. Samtidigt med ökad sekularisering argumenterar forskare för att religion blivit mer aktuellt. En del talar om ett postsekulärt samhälle i den meningen att en sekulär utgångspunkt inte längre alltid är given utan reducerad till ett perspektiv bland många andra (Brommesson och Friberg-Fernros, 2013; Halldorf, 2018). Som en av orsakerna till det postsekulära samhället anges ökad invandring från områden med en mer omfattande religiös tradition än vad som är vanligt i Sverige och som dessutom inte är luthersk. Det innebär att den svenska befolkningen inte bara antas vara ett av världens mest sekulära utan även en av Europas mest mångreligiösa (Sorgenfrei, 2019). Framförallt diskuteras islam som religion och muslimer som grupp (Lindberg, 2020). Debatten om islams roll i Sverige blossar upp i samband med olika händelser (Jensdotter, 2021). I detta sammanhang diskuteras även kristen nationalism i relation till tanken om Sverige som ett kristet land (Lindberg, 2015).

Vi vet inte tillräckligt om huruvida den religiösa förändringen i riksdagen liknar den i övriga samhället. Minskar religionens betydelse i riksdagen och för riksdagsledamöterna? Avsikten med föreliggande studie är att undersöka religiös förändring i riksdagen och bland riksdagsledamöterna från 1960-talet till 2010-talet och jämföra i vad mån den avspeglar motsvarande förändring bland svenska befolkningen. För att besvara den övergripande frågan ställer följande studie sex preciserade frågeställningar.

1. I vilken utsträckning berör riksdagens beslutsprocess frågor om religion?
2. Ökar eller minskar andelen gudstjänstbesökare bland riksdagsledamöterna?
3. Ökar skillnaden i gudstjänstvanorna mellan riksdagsledamöterna och den svenska befolkningen?
4. Ökar eller minskar sambandet mellan gudstjänstbesök och partitillhörighet bland riksdagsledamöterna?
5. Har sambandet mellan gudstjänstbesök och parti förändrats på ett likartat sätt bland riksdagsledamöterna som i svenska befolkningen?
6. Uppfattar riksdagens religiösa ledamöter att de är representanter för religiösa intressen?

Kapitlet fortsätter med att tidigare forskning om religiösa representanter redovisas. Det därefter kommande avsnittet redovisar undersökningens data. Den empiriska redovisningen inleds med studier över förekomsten av frågor som berör religion i riksdagens beslutsprocess, följt av en analys av gudstjänstbesök bland riksdagsledamöterna och i den svenska befolkningen. Nästkommande avsnitt redovisar sambandet mellan gudstjänstbesök och parti, dels bland riksdagsledamöterna, dels i den svenska befolkningen. Nästa avsnitt studerar riksdagsledamöternas syn på betydelsen av religiös representation. Kapitlet avslutar med att redovisa studiens huvudslutsatser.

Forskning om religiösa representanter

Det är viktigt att beskriva religion och religiositet som mångdimensionella begrepp (Dobbelaere, 1981). I denna analys betraktas religion som uppsättningen antaganden som försöker bestämma skillnaden mellan en empirisk verklighet och ett relaterat och betydelsefullt överempiriskt verklighetssegment, språket och symbolerna som används i förhållande till denna skillnad eller de aktiviteter som är kopplade till dess antaganden (Hill, 1973: 42-43). Detta är en så kallad substantiell definition av religion som på många sätt liknar uppfattningar som antagligen är vanliga i vår del av världen. Religiositet rör således individens subjektiva upplevelse och perception av uppsättningen av dessa religiösa antaganden och användandet av språk och symboler kopplad till dem (jfr Hagevi, 2002). Mångdimensionaliteten visar sig på flera sätt. I ett avseende kan människor vara eller inte vara religiösa. I ett annat avseende kan religiositet indikera hur viktigt religion är i människors liv. I ytterligare ett avseende kan innehållet i religiositet skifta mellan individer.

Tidigare forskning har noterat olika skäl till att det är viktigt att studera parlamentarikers religiositet och religion i parlament. De skäl som noterats rör framförallt riksdagsarbetet och i mindre utsträckning riksdagsledamöterna. Under enkammarriksdagen (1971-) har tidigare forskning noterat små skillnader i vanan att besöka gudstjänst mellan riksdagsledamöter och väljare. Istället fann forskarna att skillnaderna i gudstjänstvanor var betydligt större *inom* riksdagen – mellan riksdagsledamöter med olika partitillhörighet. Dessa skillnader var större än någon annan undersökt socioekonomisk faktor. Precis som på väljarnivå tenderade riksdagsledamöterna till övervägande del representera borgerliga partier, speciellt Kristdemokraterna hade en stor andel flitiga gudstjänstbesökare (Esaiasson och Holmberg, 1996). Några viktiga orsaker till detta stöd rör, å ena sidan, borgerliga partiers traditionella väljarbaser i dåvarande statskyrkan eller i frikyrkor och, å andra sidan, sekulära och ibland religionskritiska ståndpunkter från Socialdemokraterna, men framförallt Vänsterpartiet som fram till 1990 hade ”kommunisterna” i namnet (Hagevi, 2021). Forskare har också noterat att religiösa riksdagsledamöter relativt ofta vill vara och är ledamöter i riksdagens utrikesutskott (Hagevi, 1998).

Religionssociologen Jonas Lindberg (2020) har undersökt om religionsfrågor tas upp i skandinaviska parlamentsdebatter. Under en mandatperiod vardera på 1980-, 1990-, 2000- och 2010-talet har Lindberg studerat i vad mån riksdagsdebatterna innehöll religiösa referenser. Han kom fram till att antalet debatter där någon riksdagsledamot gör religiösa referenser har ökat. Ökningen är speciellt stor i Sverige och Danmark, men något lägre i Norge. En orsak till ökningen är enligt Lindberg att partisystemen förändrats och att auktoritära populistpartier som Sverigedemokraterna i större utsträckning tar upp religion och då främst islam.

En stor del av forskningen om religiösa representanter har relaterat till fri röstning i parlament. Vad gäller religion har främst frågor som associerats till etik varit föremål för fri röstning i Sveriges Riksdag (Sannerstedt, 1992). Fri röstning har också noterats i andra

länder och även då har parlamentarikernas religiositet visat sig ha betydelse (Hibbing och Marsh, 1987; Bauman m fl., 2015). Frågor som tidigare betraktades som etiska och personliga har dock partipolitiserats under de senaste decennierna i och med en ökad betydelse för kulturella värdefrågor (Oscarsson m fl., 2021), varför utrymmet för ”fri röstning” kan tänkas ha krympt.

I USA noterade forskare att religiösa kongressledamöters voteringar var kopplade till den religiösa sammansättningen i deras valkrets. Valkretsar med en stor andel teologiskt konservativa protestanter associerades med att kongressledamöternas stöd för liberala förslag minskade, medan valkretsar med mer konventionella protestanter och konfessionslösa väljare hade representanter som i större utsträckning stödde liberala förslag i kongressen (Green och Guth, 1991). Forskare har också kunnat relatera amerikanska senatorers religiösa tro till legislativa voteringar i frågor om kulturella värderingar, ekonomiska vänster-högerfrågor och utrikespolitiska frågor (Arnon, 2018).

Undersökningsmaterialet

För att studera i vilken utsträckning riksdagens beslutsprocess i frågor som berör religion har förändrats genomförs en studie av olika indikatorer på religion i riksdagens utskottsbetänkanden 1965-2020 (till och med riksmötet 2019/20). Dessa data är hämtade från Sveriges Riksdags internetsida ”Dokument & lagar” (Sveriges Riksdag 2021) och bygger på en sökning med filtret ”Betänkanden och utlåtanden” för respektive riksmöte (för de använda sökorden, se kommentar till figur 1 och 2). Förvisso är ytterligare sökord än de som används möjliga, men de som används borde i tillräcklig stor omfattning indikera förändringar av religions betydelse vid riksdagens beslutsprocess.

Denna studies fokus är dock riktat på Riksdagsundersökningarna som genomfördes mellan 1969-2018 (se kapitel 1 i denna bok). Från 1988 och framåt studeras också data insamlade av SOM-institutet vid Göteborgs universitet (SOM-institutet 2019) och SVTs vallokalundersökningar (SVT/Valu) (Oscarsson m fl., 2018). SOM-institutets undersökningar genomförs i form av postenkäter riktade till representativa urval av svenska befolkningen mellan 16-75/80/85 år (den övre åldersgränsen har successivt höjts i undersökningarna). SVT/Valu är en vallokalsundersökning (exit poll) som sedan 1991 genomförs av Sveriges television i samarbete med Göteborgs universitet och Kungliga tekniska högskolan. Vid ett urval av röstställen ombeds då väljarna att fylla i en enkät när de lämnar vallokalen. För att erhålla uppgifter för 1988 och 1994 används minnesuppgifter från SVT/Valu 1991 och 1998. För fråge- och svarsformulering, se kommentarer till kapitlets tabeller och figurer.

Utsträckningen som riksdagens beslutsprocess berör frågor om religion

För att studera i vilken utsträckning riksdagens beslutsprocess berör frågor om religion analyseras riksdagsutskottens betänkanden. Riksdagen kan inte fatta några lagar eller beslut (annat än vid misstroendevotum och statsministeromröstning) utan att de är beredda i utskott. Debatten och besluten i riksdagens kammare berör förslag och reserva-

tioner i utskottsbetänkanden. I den mån religion är en fråga i dessa betänkanden har detta ämne berörts i utskottsberedningen av frågan och är den del av riksdagens beslutsprocess. I figur 1 redovisas antalet utskottsbetänkanden som refererar till religion från riksmötet 1965 till och med riksmötet 2019/2020. Dessutom redovisas motsvarande andel av samtliga utskottsbetänkanden. Ju högre antal och andel betänkanden som anger referenser till religion, i desto större utsträckning berör riksdagen religion i sin beslutsprocess. Förvisso kan en referens ha olika kvalité: ett utskottsbetänkande som behandlar förändrade relationer mellan staten och Svenska kyrkan kan betraktas inta en större roll i riksdagens beslutsprocess än en uppräkning av diskrimineringsgrunder av typen ”kön, t.ex. etnisk tillhörighet, funktionsnedsättning, ålder, religion eller annan trosuppfattning, sexuell läggning och könsöverskridande identitet eller uttryck” som inte är ovanlig i utskottsbetänkanden. Även om det sker en ökning av dessa uppräkningar över tid bedöms inte denna ökning påverka slutsatserna.[2] Förvisso är det en grov indikator på om riksdagens beslutsprocess berör religiösa frågor. Det är ändå rimligt att anta att kvalitativa skillnader i huvudsak tar ut varandra över tid.

Figur 1. Religiösa referenser i riksdagens utskottsbetänkanden 1965-2020. Antal betänkanden med religiösa referenser (svart heldragen linje, vänster y-axel) och procentandel betänkanden med religiösa referenser av samtliga betänkanden (grå streckad linje, höger y-axel).

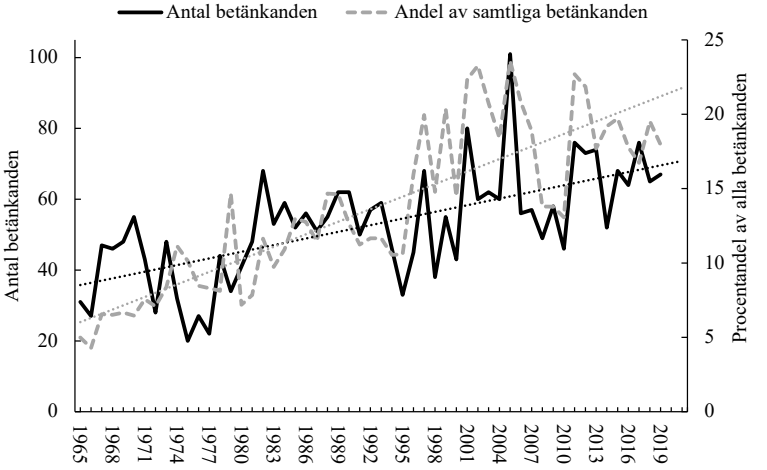

Kommentar: Data från figuren är hämtade från Sveriges Riksdags internetsida ”Dokument & lagar” och bygger på en sökning med filtret ”Betänkanden och utlåtanden” för respektive år. Följande sökord användes (som även beaktar variationer): religion, religiös, religiositet, kyrka, kyrkan, frikyrka, frikyrkor, missionsförbundet, missionskyrkan, pingströrelsen, livets ord, equmeniakyrkan, kristna, kristendom, judendom, judisk, judar, katolsk, katolik, ortodox /kristen/troende/ kyrka, muslim och islam. Årtal avser år då riksdagen påbörjade riksmötet.

[2] Ett exempel är riksmötet 2005/06 som toppar antalet utskottsbetänkanden som refererar till religion (101 betänkanden), varav 10 betänkanden enbart refererar till en lista av diskrimineringsgrunder.

Även om antalet utskottsbetänkanden som på något sätt beaktar religion varierar mellan riksmötena finns det en tendens som visar på ett ökat antal utskottsbetänkanden med religiösa referenser under perioden. Detta antas indikera att riksdagen allt mer berör religiösa frågor i sin beslutsprocess. Det är dock inte möjligt att upptäcka en speciell ökning av religionens betydelse i samband med att Kristdemokraterna kom in i riksdagen 1991. I figur 1 visar antalet och andelen betänkanden ungefär samma trend. I fortsättningen fokuserar redovisningen därför på antalet betänkanden.

Det är möjligt att tänka sig fler förändringar över tid än att religiösa referenser i utskotten ökar eller minskar. Som nämns i inledningen har samhället förändrats och blivit både mer sekulärt och mångreligiöst. Detta kan ha påverkat på vilket sätt riksdagen beaktar religion i beslutsprocessen. I figur 2 är data som redovisades i figur 1 uppdelad i fem kategorier: religion, kyrka, frikyrka, kristna/kristendom och muslim/islam. Eftersom flera referenser kan förekomma i ett och samma utskottsbetänkande kan nu antalet utskottsbetänkanden med religiösa referenser överstiga antalet som redovisas i figur 1.

Figur 2. Referenser religion, kyrka, frikyrka, kristendom och islam i utskottsbetänkanden 1965-2020 (antal betänkanden med respektive referenser).

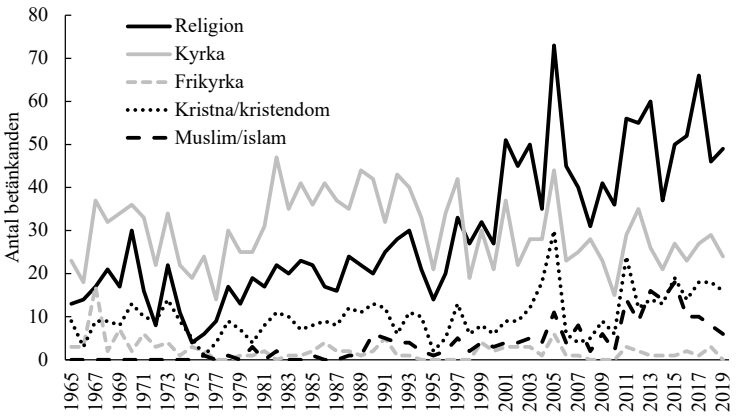

Kommentar: Data från figuren är hämtade från Sveriges Riksdags internetsida ”Dokument & lagar” och bygger på en sökning med filtret ”Betänkanden och utlåtanden för respektive år med följande sökord: (som även beaktar variationer): religion, religiös, religiositet (kategoriserade som ”religion”), kyrka, kyrkan (kategoriserade som ”kyrka”, frikyrka, frikyrkor, missionsförbundet, missionskyrkan, pingströrelsen, livets ord, equmeniakyrkan (kategoriserade som ”frikyrka”), kristna, kristendom (kategoriserade som ”kristna/kristendom”), muslim och islam (kategoriserade som ”muslim/islam”). Årtal avser år då riksdagen påbörjade riksmötet. Betänkanden med referenser till judendom, katolicism och ortodox kristendom redovisas inte på grund av lågt antal.

Det är främst antalet utskottsbetänkanden med allmänna referenser till religion som har ökat, medan referenserna till kyrka är ungefär lika vanliga på 2010-talet som under 1960-talet, även om det har skett en minskning av utskottsbetänkanden med kyrkliga referenser sedan början av 1990-talet. Därmed ökar inte intresset för kyrkliga institutioner utan det tycks i huvudsak minska från 1990-talet och framåt. Sedan millennieskiftet har antalet utskottsbetänkanden med referenser till kristna/kristendom och muslimer/islam ökat. Utskottsbetänkanden som specifikt refererar till frikyrkor har egentligen aldrig varit vanliga. Eftersom denna grupp är speciellt heterogen har en extra utökad sökning genomförts med flera olika sökord (se kommentar till figur 1 och 2) för att på så sätt kontrollera att valet av sökord inte påverkar resultatet. Trots detta förändras inte antalet betänkanden med frikyrkliga referenser nämnvärt. En tolkning av resultatet är att i vad mån riksdagen berör religiösa frågor i sin beslutsprocess dels och främst rör ett ökat intresse för religion i allmänhet, dels ett något större intresse för religiös identitet. Förvisso kan en del av referenserna till religion ”gömma” en religiös identitet. I svenska befolkningen tycks, till exempel, religion främst associeras med islam, inte med kristendom (Hagevi, 2020).

Vad som inte framgår av figur 1 och 2 är varför religiösa frågor oftare behandlas i riksdagens beslutsprocess. Kanske är det en av alla indikatorer på ett postsekulärt samhälle, men denna analys visar inte varför ett sådant samhälle utvecklats eller varför det innebär att riksdagens beslutsprocess behandlar fler betänkanden som beaktar religion. Det framgår inte heller i vad mån riksdagens behandling av religiösa frågor grundar sig på en vilja att stödja religion och religiösa eller om intresset snarare rör en kritisk hållning till religion och en vilja att styra religionsutövning. Om analysnivån lämnar samhällsnivån till förmån för individnivån så skulle ett ökat intresse för religion i riksdagens beslutsprocess kunna relateras till en förändring av riksdagsledamöternas religiösa intresse, vilket är något som beaktas i analysens nästa steg.

Riksdagsledamöternas och svenska befolkningens gudstjänstbesök

I det följande studeras andelen gudstjänstbesökare bland riksdagsledamöterna 1969 och sedan mer regelbundet från 1985 och framåt. Vanan att besöka gudstjänst analyseras på tre nivåer: regelbundet (minst en gång i månaden), mera sällan och aldrig. Figur 3 redovisar gudstjänstbesök bland riksdagsledamöterna med början 1969 (redovisas som separata punkter) och sedan 1985-2018 i en linje (1991 genomfördes ingen riksdagsundersökning).

Figur 3. Gudstjänstbesökare bland riksdagsledamöterna 1969, 1985-1988, 1994-2018 (procent).

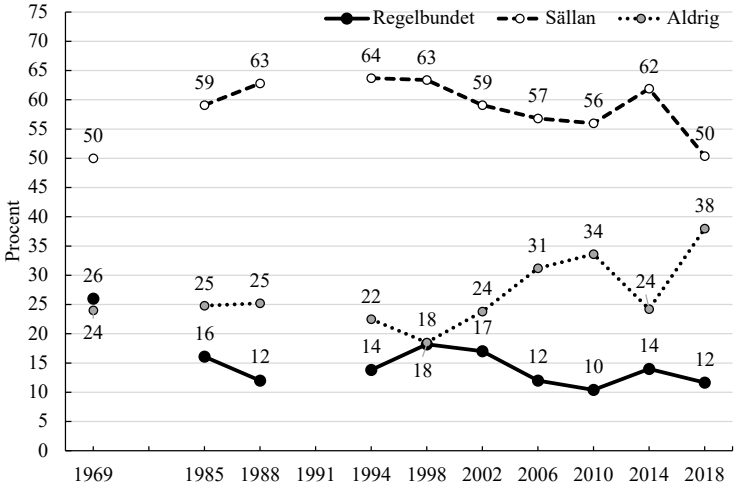

Kommentar: Data från Riksdagsundersökningarna 1969-2018. År 1969 löd frågan ”Hur ofta brukar Ni gå till gudstjänst eller på möten i någon frikyrka eller i statskyrkan?”. 1985-2002 löd frågan: ”Hur ofta brukar Du gå till gudstjänst eller på möte i Svenska kyrkan, i någon frikyrka eller någon annan kyrka eller samfund?”. År 2006 löd frågan: ”Hur ofta brukar Du gå till gudstjänst eller på möte i någon kyrka/religiöst samfund?”. Åren 2010-2018 löd frågan: ”Hur ofta brukar Du gå på gudstjänst eller annat religiöst möte eller ägna Dig åt någon religiös aktivitet?”. Vid varje riksdagsundersökning har svaren varit ”minst en gång i månaden” (kategoriseras som regelbundet), ”några gånger om året”, ”mera sällan” (kategoriseras sällan) och ”aldrig” (kategoriseras som aldrig).

Enligt resultatet i figur 3 minskar andelen gudstjänstbesökande riksdagsledamöter över tid. Under riksmötet 1969 uppgav en fjärdedel av riksdagsledamöterna att de besökte gudstjänst regelbundet. Vi nästa riksdagsundersökning 1985 hade andelen minskat till en sjättedel (medan sällanbesökarna ökade ungefär lika mycket), en nivå som andelen regelbundna gudstjänstbesökare rört sig runt sedan dess. Undantaget uppgifterna från 1969 har den stora förändringen rört den ökade andelen riksdagsledamöter som aldrig besöker gudstjänst. Från 1985 är den allmänna tendensen att andelen riksdagsledamöter som sällan besöker gudstjänst minskar (–10 procentenheter) medan andelen som aldrig besöker gudstjänst ökar (+13 procentenheter). Dras jämförelsen tillbaka till riksmötet 1969 är ökningen av andelen riksdagsledamöter som aldrig besöker gudstjänst än större. Då uppgav en fjärdedel av riksdagsledamöterna att de aldrig besökte gudstjänst, en andel som 2018 hade ökat till nästan 40 procent. Att detta kan variera på kort tid framkom då riksmötet 2014 hade ungefär lika stor andel riksdagsledamöter som aldrig besökte

en gudstjänst som riksmötet 1969 som ägde rum 45 år tidigare (och andelen riksdagsledamöter som sällan besökte gudstjänst ökade tillfälligt). Resultatet i figur 3 visar således att andelen gudstjänstbesökande riksdagsledamöter i huvudsak minskar. Riksdagens ökade intresse för att fatta beslut som rör religiösa frågor kan således inte härledas till att religionsutövningen har ökat bland riksdagsledamöterna.

I figur 4 redovisas uppgifter om gudstjänstbesök bland svenska befolkningen under valåren 1988-2018. Bland svenska befolkningen kan en klarare utveckling noteras där andelen som aldrig besöker gudstjänst ökar på bekostnad av andelen som sällan besöker gudstjänst. Även nu är andelen regelbundna gudstjänstbesökare förhållandevis stabil, även om tendensen är svagt vikande.

Figur 4. Gudstjänstbesökare i den svenska befolkningen valåren 1988-2018 (procent).

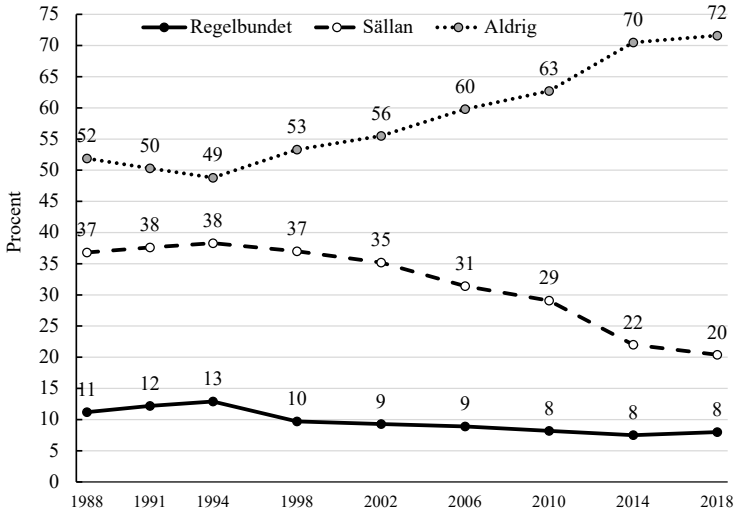

Kommentar: Data från SOM-institutet. Frågan löd: ”Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?” varpå bland annat ”Besökt gudstjänst eller religiöst möte” nämndes. Svarsmöjligheterna var ”ingen gång” (kategoriseras som ”aldrig”), ”någon gång under de senaste 12 månaderna”, ”någon gång i halvåret”, ”någon gång i kvartalet” (kategoriseras som ”sällan”), ”någon gång i månaden”, ”någon gång i veckan” och ”flera gånger i veckan” (kategoriseras som ”regelbundet”).

På det hela taget tycks sekulariseringen i form av minskande besök av gudstjänster vara större i den svenska befolkningen än i riksdagen. En jämförelse av andelarna i figur 3 och 4 bland riksdagsledamöterna och svenska befolkningen 1988 och 2018 ger stöd för att skillnaderna i gudstjänstvanor ökat mellan väljare och valda. År 1988 var andelen regelbundna gudstjänstbesökare någon procentandel (+1 procentenheter) större bland

riksdagsledamöterna än bland svenska befolkningen, en skillnad som ökade till en knapp handfull procentenheter 2018 (+3 procentenheter). De som sällan besökte gudstjänst var 1988 betydligt fler bland riksdagsledamöterna (+25 procentenheter), något som 2018 hade ökat ytterligare (+30 procentenheter). Störst skillnad mellan riksdagsledamöterna och befolkningen var det båda åren rörande andelen som aldrig besöker gudstjänst (–25 procentenheter 1988 och –32 procentenheter 2018). Det var vid båda tillfällena en betydligt mindre andel riksdagsledamöter som aldrig besökte gudstjänst än vad som var fallet i den svenska befolkningen.

Skillnaden mellan riksdagsledamöter och väljare är således inte så stor vad gäller regelbundna gudstjänstbesökare – som sannolikt i förhållandevis stor grad har religion som en viktig del av sitt liv. Istället finns i riksdagen en grupp sällanbesökare som inte i samma utsträckning återfinns i den svenska befolkningen. Till stor del kan skillnaderna antagligen hänföras till att riksdagsledamöter tenderar att ha bredare nätverk i civilsamhället – även dess religiösa del – än vad som är vanligt för många i befolkningen (Fransson, 2018). Eller för att utrycka det hela mer krasst utifrån social representation: passiva och allmänt indifferenta medborgare är inte välrepresenterade i riksdagen. En annan faktor att beakta är att sekulariseringen hunnit längst bland befolkningens yngre åldersgrupper vars generation i relativt liten utsträckning är invalda som riksdagsledamöter. Situationen i riksdagen kan således till viss del bero på att det där finns en eftersläpning av vad som hänt i samhället och som justeras allt eftersom tiden går.

Samband mellan gudstjänstbesök och parti

Tidigare forskning har noterat att skillnaden i gudstjänstbesök mellan väljare och riksdagsledamöter var betydligt mindre än mellan riksdagsledamöter med olika partitillhörighet (Holmberg och Esaiasson, 1986). I figur 5 redovisas sambandet mellan gudstjänstbesök och riksdagsledamöternas partitillhörighet (heldragen svart linje), men också sambandet mellan svenska befolkningens gudstjänstbesök och partipreferenser enligt två undersökningsserier. Den första är SOM-institutets undersökningar (prickad linje med grå markeringar vid mättillfället) och SVT/Valu (streckad linje med vita markeringar vid mättillfället). För detta ändamål används nominalskalemåttet Cramérs V som varierar mellan 0 (inget samband mellan gudstjänstbesök och parti) och 1 (perfekt samband mellan gudstjänstbesök och parti). Ju högre värde Cramérs V redovisar, desto starkare samband mellan gudstjänstbesök och parti. Ju lägre värde Cramérs V redovisar, desto svagare samband.

Figur 5. Sambandet mellan gudstjänstbesök och partival/-tillhörighet bland svenska väljare 1988-2018 och riksdagsledamöter 1985-2018 (Cramérs V).

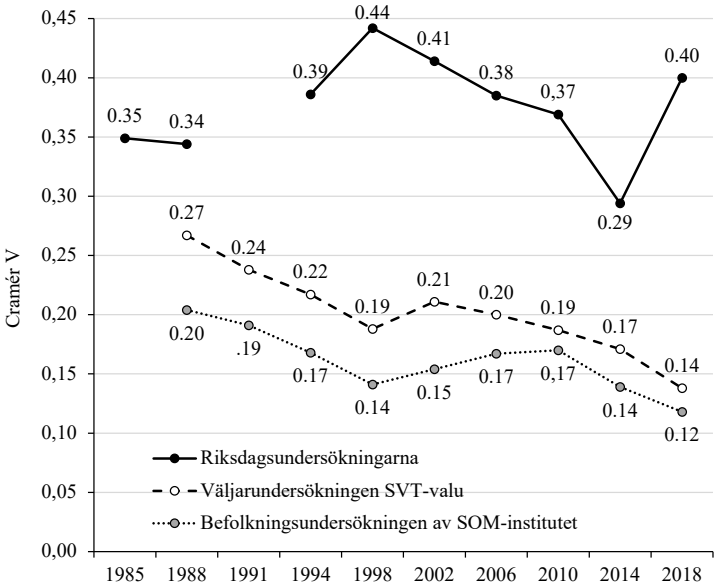

Kommentar: Data från Riksdagsundersökningarna 1985-2018, SOM-institutet 1988-2018 och SVT/Valu 1991-2018. För formulering av enkätfrågor och -svarsmöjligheter, se kommentarer till figur 3 och 4.

Sambandet mellan gudstjänstbesök och partitillhörighet har alltid varit starkare bland riksdagsledamöterna än sambandet mellan gudstjänstbesök och partipreferens bland svenska befolkningen (samma sak gällde även 1969, men det redovisas ej i figur 5). Men skillnaderna har ökat över tid. Medan sambandet mellan svenska folkets gudstjänstbesök och partipreferenser har dalat både enligt SOM-institutet och SVT/Valu finns inte samma tendens bland riksdagsledamöterna. Måhända kunde ett avtagande samband noteras bland riksdagsledamöterna 1998-2014, men trenden bryts tvärt av 2018. Detta år är sambandet mellan partitillhörighet och gudstjänstbesök betydligt starkare än motsvarande samband svenska befolkningen.

Ett samband mellan gudstjänstbesök och partitillhörighet kan uppstå på flera tänkbara sätt. Ett minskat samband kan bero på att partier med få gudstjänstbesökare fått fler sådana, men det kan även bero på att partier som tidigare haft en stor andel gudstjänstbesökare har fått färre. Ett stabilt samband över tid kan också röja variationer mellan partierna. Låt oss därför gå vidare i analysen och undersöka gudstjänstbesök parti för parti bland både väljare och valda. Kommentarerna fokuserar således inte enbart på religiös förändring över tid, utan även förändringar som kan belysa det övergripande sambandet mellan riksdagsledamöternas gudstjänstbesök och partitillhörighet. I figur 6 redovi-

sas riksdagsledamöternas gudstjänstbesök efter partitillhörighet 1969 (tre punkter) och 1985-2018. Heldragen linje är regelbundna gudstjänstbesökare, streckad linje är de som sällan besöker gudstjänst och prickad linje är de som aldrig besöker gudstjänst.

Figur 6. Gudstjänstbesök efter partitillhörighet bland riksdagsledamöterna, 1969, 1985-2018 (procent).

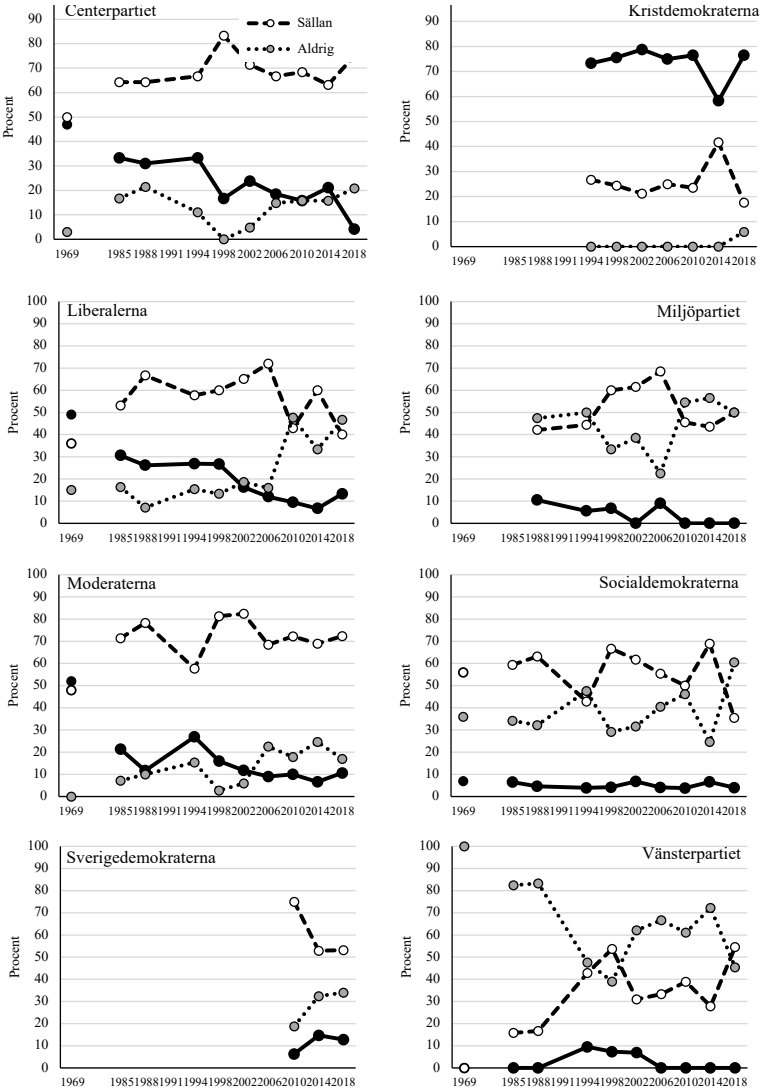

Kommentar: Data från Riksdagsundersökningarna 1969-2018. För formulering av enkätfrågor, se kommentar till figur 3. Vid varje riksdagsundersökning har svaren varit ”minst en gång i månaden” (kategoriseras som regelbundet), ”några gånger om året”, ”mera sällan” (kategoriseras som sällan) och ”aldrig” (kategoriseras som aldrig).

Partiernas riksdagsledamöter har mycket olika gudstjänstvanor. För en del partier har dessa vanor förändrats över tid. Ett av dessa partier är Centerpartiet. Länge besökte Centerpartiets riksdagsledamöter gudstjänst antingen regelbundet eller sällan. År 1969 besökte hälften av den centerpartistiska riksdagsgruppen gudstjänst regelbundet, medan den andra hälften gjorde sådana besök mer sällan. Endast en centerpartist uppgav att vederbörande aldrig besökte gudstjänst. Därefter har andelen centerpartister som regelbundet besöker gudstjänst minskat och 2018 var det bara var en centerpartist som uppgav sig fira gudstjänst regelbundet. Istället har främst andelen centerpartister som aldrig besöker gudstjänst ökat till en femtedel av partigruppen.

Kristdemokraternas partigrupp i riksdagen består till stor del av regelbundna gudstjänstbesökare. Med undantag av 2014 så uppger omkring tre fjärdedelar av riksdagens kristdemokrater att de firar gudstjänst regelbundet. Enda hacket i kurvan kom 2014 då en större andel av de regelbundna gudstjänstfirarna byttes mot de som mer sällan besökte gudstjänst. År 2018 noteras också för första gången en kristdemokrat som aldrig firar gudstjänst.

I slutet av 1960-talet bestod halva Liberalernas riksdagsgrupp av regelbundna gudstjänstfirare. Detta var naturligtvis ett utslag av frisinnet i det som då hette Folkpartiet (Hagevi, 2016). Därefter bär det dock brant utför vad gäller Liberalernas regelbundna gudstjänstfirande. Bottennivån nåddes 2014 med knappt sju procent regelbundna gudstjänstfirare i partigruppen, vilket dock repade sig till drygt 13 procent 2018. Också de som sällan firar gudstjänst har minskat från en toppnotering på över 70 procent 2006 till 40 procent 2018. Istället är det 2018 vanligare att liberala riksdagsledamöter aldrig besöker gudstjänst: nästan hälften av Liberalernas riksdagsledamöter brukar aldrig besöka gudstjänst.

Riksdagens miljöpartister har aldrig varit flitiga gudstjänstbesökare, men tendensen är ändå att denna andel är krympande. Vid riksmötena 2010-2018 har ingen miljöpartist uppgivet att de besöker gudstjänst regelbundet. Istället är det vanligt att riksdagsgruppen delas lika mellan miljöpartister som sällan eller aldrig besöker gudstjänst (låt vara att de som sällan besöker gudstjänst fick övertag i miljöpartiets riksdagsgrupp 1998-2006.

Även bland riksdagens moderater var halva partigruppen regelbundna gudstjänstbesökare i slutet av 1960-talet. Därefter har den regelbundet gudstjänstfirande andelen minskat till omkring en tiondel av riksdagsgruppen. Dessa förhållanden har varit tämligen stabila sedan mitten av 1980-talet, men några enskilda avvikande år. Den stora majoriteten av de moderata riksdagsledamöterna besöker sällan gudstjänster.

Väljarna har aldrig röstat in en stor andel socialdemokrater som är regelbundna gudstjänstbesökare i riksdagen. Istället har andelen som aldrig besöker gudstjänst varit hög, men 2018 är andelen som sällan besöker gudstjänst ändå den största i den socialdemokratiska riksdagsgruppen (60 procent).

Att aldrig besöka gudstjänst är det vanligaste svaret bland Sverigedemokratraternas riksdagsledamöter. År 2018 bestod halva partiets riksdagsgrupp av ledamöter som aldrig besökte gudstjänst. Detta är dock en minskning sedan riksdagsinträdet 2010. Såväl regelbundna sverigedemokratiska gudstjänstbesökare som de som mer sällan gör sådana besök har ökat sedan dess.

I riksdagen är vänsterpartisternas engagemang för gudstjänstbesök lägst. Vid flera undersökningstillfällen saknar riksdagsgruppen medlemmar som regelbundet besöker gudstjänst. Sedan 1969 – då ingen av dåvarande Vänsterpartiet kommunisterna besökte gudstjänst – har dock andelen som sällan besöker gudstjänst ökat i partigruppen och 2018 uppgav en majoritet av partiets riksdagsledamöter att de sällan besökte gudstjänst.

Sambandet mellan gudstjänstbesök och partival i riksdagen upprätthålls främst av att partierna kan delas in i tre kategorier. Den första utgörs av Socialdemokraterna, Liberalerna, Vänsterpartiet och Miljöpartiet vars riksdagsledamöter visar ett lågt intresse för gudstjänstbesök. Nästa kategori består av Centerpartiet, Moderaterna och Sverigedemokraterna, vars riksdagsledamöter till stor del besöker gudstjänster, om än sällan. Denna kategori har utkristalliserats därför att såväl Centerpartiet som Moderaterna har tappat sin stora andel av regelbundna gudstjänstbesökare och genom att Sverigedemokraterna etablerat sig i riksdagen. I den tredje kategorin finns Kristdemokraterna där en stor del av riksdagsledamöterna är regelbundna gudstjänstbesökare. Om inte Kristdemokraterna hade lyckats etablera sig i riksdagen 1991 skulle – allt annat lika – sambandet mellan riksdagsledamöternas gudstjänstbesök och partitillhörighet minskat. I 2018 års riksdag med Kristdemokraterna är sambandet (mätt med Cramérs V) mellan gudstjänstbesök och partitillhörighet V=40. Om Kristdemokraternas riksdagsledamöter utelämnas från data minskar sambandet till V=0.28. Men även detta försvagade samband mellan riksdagsledamöternas gudstjänstbesök och partitillhörighet är starkare än motsvarande samband bland väljarna (V=0,12 och V=0,14 i figur 5).

I figur 7 är det möjligt att ta del av svenska befolkningens gudstjänstbesök efter partipreferens. Vad gäller det minskade sambandet mellan gudstjänstbesök och partipreferens finns ett övergripande resultat. När mätserien börjar 1988 finns det flera partier vars storleksordning på väljarandelen bland regelbundna gudstjänstbesökare och de som sällan eller aldrig besöker gudstjänst är olika. När motsvarande uppgifter redovisas 2018 har en enda storleksordning slagit igenom bland alla partiernas väljare: de som aldrig besöker gudstjänst är största väljargruppen i alla partier, följt av de som sällan besöker gudstjänst, medan regelbundna gudstjänstbesökare är den minsta väljargruppen för alla partier. För första gången är detta storleksordningen på de gudstjänstbesökande kategorierna även för Kristdemokraterna 2018. Utifrån gudstjänstvana har partiernas väljargrupper blivit mer lika varandra (Hagevi, 2018). Det är därför sambandet mellan gudstjänstbesök och partival minskar på det sätt som tidigare redovisades i figur 5.

Figur 7. Gudstjänstbesök efter partival i svenska befolkningen, 1988-2018 (procent).

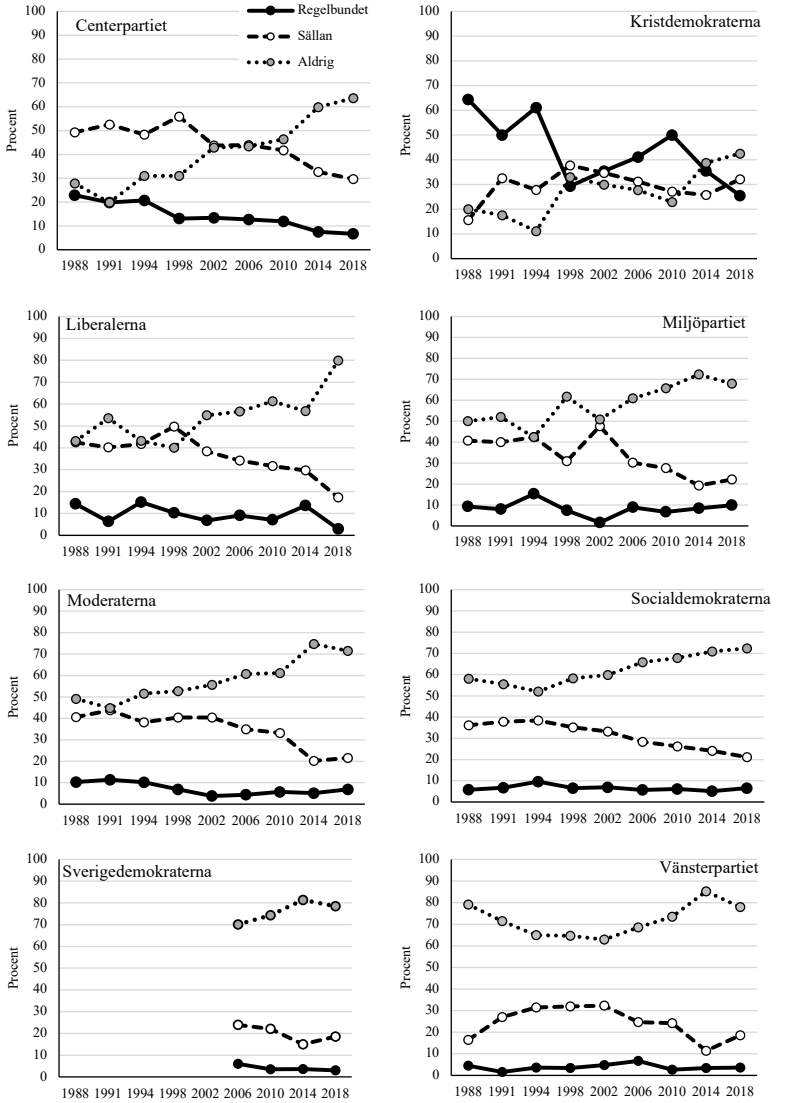

Kommentar: Data från SOM-institutet. Frågan om gudstjänstbesök löd: ”Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?”) varpå bland annat ”Besökt gudstjänst eller religiöst möte” nämndes. Svarsmöjligheterna var ”ingen gång” (kategoriseras som ”aldrig”), ”någon gång under de senaste 12 månaderna”, ”någon gång i halvåret”, ”någon gång i kvartalet” (kategoriseras som ”sällan”), ”någon gång i månaden”, ”någon gång i veckan” och ”flera gånger i veckan” (kategoriseras som ”regelbundet”). Frågan om parti löd ”Vilket parti tycker Du bäst om idag?” varpå de politiska partierna listades upp som svarsmöjligheter.

Uppgifterna om väljarna i figur 7 kan jämföras med motsvarande uppgifter respektive år bland riksdagsledamöterna. Medan andelen regelbundna gudstjänstbesökare har minskat både bland Centerpartiets väljare och riksdagsledamöter har andelen av partiets riksdagsledamöter som sällan besöker gudstjänst inte minskat, vilket är fallet bland partiets väljare. Där har istället andelen som aldrig besöker gudstjänst ökat, vilket det inte gjort bland centerpartisterna i riksdagen.

Medan andelen regelbundna gudstjänstbesökare minskar bland Kristdemokraternas väljare har andelen som sällan eller aldrig besöker gudstjänst ökat. Bland partiets riksdagsledamöter har dock de regelbundna gudstjänstbesökarnas dominans varit förhållandevis stabil. Det har inneburit att skillnaderna i den religiösa profilen mellan Kristdemokraternas riksdagsledamöter och väljare ökat över tid.

Bland Liberalernas väljare har andelen som regelbundet besökt gudstjänst minskat. Dessutom har den jämnstora andelen liberala väljare som sällan eller aldrig besöker gudstjänst förbytts i en dominans av den mest sekulära gruppen. Bland riksdagens liberaler tycks motsvarande utveckling på gång, om än inte lika uttalad. Andelen regelbundna gudstjänstbesökare har minskat i den liberala riksdagsgruppen. I stället har andelen som aldrig besöker gudstjänst ökat utan att liberaler som sällan besöker gudstjänst har minskat så mycket.

Miljöpartiet är ett parti som ofta har haft lägre andel regelbundna gudstjänstbesökare i sin riksdagsgrupp än vad som varit fallet bland deras väljare. Skillnaden har dock inte varit stor. Däremot har det varit betydligt vanligare att riksdagens miljöpartister sällan besöker gudstjänst än vad som har varit fallet bland deras väljare. Andelen av partiets väljare som aldrig besöker gudstjänst har ökat medan motsvarande andel varit betydligt mindre i Miljöpartiets riksdagsgrupp från mitten av 1990-talet och framåt (en skillnad som är växande).

Bland Moderaternas väljare och valda har andelen regelbundna gudstjänstbesökare varit ganska jämnstor. Däremot är det betydligt vanligare att moderata väljare aldrig besökt gudstjänst än bland partiets riksdagsledamöter. Bland dessa är det i stället vanligast att sällan besöka gudstjänst.

Också Socialdemokraternas andel regelbundna gudstjänstbesökare har varit ungefär lika stor bland partiets riksdagsledamöter och väljare. Däremot var det något vanligare att sällan besöka gudstjänst bland socialdemokratiska riksdagsledamöter än bland deras väljare. Eftersom denna andel minskat 2018, samtidigt andelen socialdemokrater som aldrig besöker gudstjänst blivit störst i partigruppen, minskade denna skillnad mellan Socialdemokraternas väljare och valda.

Väljarna till de politiska kontrahenterna Sverigedemokraterna och Vänsterpartiet har haft ungefär likartade andelar av de gudstjänstbesökande kategorierna och de som aldrig besökte gudstjänst har dominerat. Medan Vänsterpartiet har haft en historia av starkt sekulära riksdagsledamöter har detta lättats upp efter millennieskiftet. I och med denna förändring har vanan att besöka gudstjänst blivit ganska lik deras kollegor i

Sverigedemokraterna (låt vara att det varit vanligare att dessa besökt gudstjänst regelbundet). För båda partierna skilde sig därmed riksdagsledamöterna från sin väljarkår genom att denna hade betydligt större andel som aldrig besökte gudstjänst och betydligt färre som sällan besökte gudstjänst.

Utifrån denna genomgång är det möjligt att föreslå två preliminära slutsatser om skillnader i gudstjänstbesök mellan partiernas riksdagsledamöter och väljare. En första rör iakttagelsen från tidigare forskning att riksdagsledamöternas aktivitet i civilsamhället generellt är högre än bland befolkningen: det är till exempel vanligare att riksdagsledamöter är medlemmar i flera föreningar än vad som är fallet bland de som röstar in dem (Fransson, 2018). Överförs detta till kyrkor och liknande borde en högre aktivitet bland riksdagsledamöterna också innebära att de relativt ofta (i alla fall då och då) besöker gudstjänster. Dessutom kan riksdagsledamöter i relativ stor utsträckning finna anledning att besöka gudstjänst som en del av sina politiska aktiviteter. Det kan också finnas en kvardröjande koppling till partiernas traditionella baser bland riksdagsledamöterna (Lipset och Rokkan, 1967) även efter det att den faktiska väljarbasen förändrats för partiet. Framtida studier får utvisa om detta kan förändras framöver. Det är möjligt att riksdagsledamöternas politiska karriärer tar lite tid (Öhberg, 2011), varför nuvarande gudstjänstvanor bland väljarna kan komma att återspegla framtidens riksdagsgrupper

Gudstjänstbesök och representation av religiösa intressen.

I detta avsnitt analyseras religiositet och om riksdagens ledamöter uppfattar att de är representanter för religiösa intressen. Detta genomförs genom att studera andelen som uppger att det är viktigt att föra fram religiösa gruppens intressen och åsikter i riksdagen. Av samtliga riksdagsledamöter var det 27 procent som menade att det var viktigt att föra fram religiösa gruppers intressen och åsikter. Detta är lägre än vid de närmast föregående Riksdagsundersökningarna 2014 (40 procent) och 2010 (45 procent). För att studera om religiositet är relaterat till frågan jämförs andelen som tycker det är viktigt att föra fram religiösa gruppers intressen och åsikter bland riksdagsledamöter som regelbundet, sällan eller aldrig besöker gudstjänst. Resultatet presenteras i figur 8.

Det finns en tydlig tendens att riksdagsledamöter som regelbundet besöker gudstjänst till stor del uppfattar det som en viktig uppgift att föra fram religiösa gruppers intressen (80 procent). Bland mer sekulära riksdagsledamöter avtar betydelsen av att föra fram religiösa gruppers intressen: 31 procent bland de som sällan besöker gudstjänst och 2 procent bland riksdagsledamöter som aldrig besöker gudstjänst.

I figur 9 redovisas sambandet mellan gudstjänstbesök och betydelsen av att föra fram religiösa gruppers intressen parti per parti. Den svarta stapeln markerar andelen som tycker sådan representation är viktig bland regelbundna gudstjänstbesökare, den grå stapeln visar på motsvarande andel bland de som sällan besöker gudstjänst och den vita stapeln bland de som aldrig besöker gudstjänst.

Figur 8. Hur viktigt det är för riksdagsledamöter att föra fram religiösa gruppers intressen och åsikter efter gudstjänstbesök, 2018 (procent).

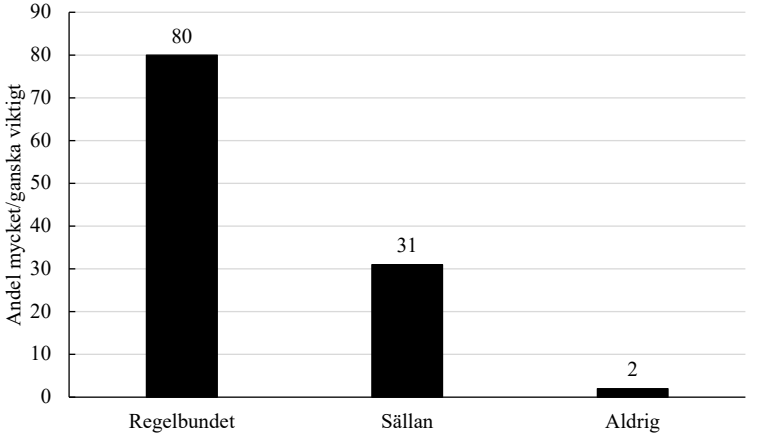

Kommentar: Data från Riksdagsundersökningen 2018. Frågan om religiös representation löd ”Hur viktiga är följande uppgifter för Dig personligen som riksdagsledamot?” varpå bland annat ”Föra fram de religiösa gruppers intressen/åsikter” nämndes. Riksdagsledamöterna kunde svara ”mycket viktigt”, ”ganska viktigt” (kategoriserade som ”viktigt”), ”ganska oviktigt” och ”helt oviktigt” (kategoriserade som ”oviktigt”). Frågan om gudstjänstbesök löd: ”Hur ofta brukar Du gå på gudstjänst eller annat religiöst möte eller ägna Dig åt någon religiös aktivitet?”. Svarsmöjligheterna var ”minst en gång i månaden” (kategoriseras som regelbundet), ”några gånger om året”, ”mera sällan” (kategoriseras som sällan) och ”aldrig” (kategoriseras som aldrig).

Figur 9. Andelen riksdagsledamöter som tycker det är viktigt att föra fram religiösa gruppers intressen och åsikter efter partitillhörighet och gudstjänstbesök, 2018 (procent viktigt).

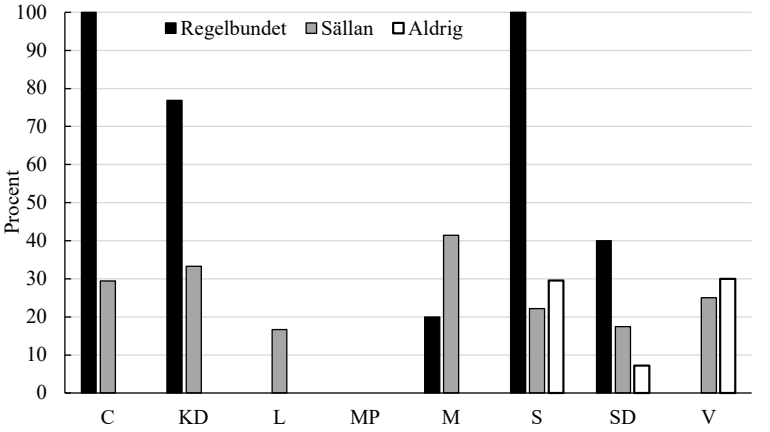

Kommentar: Data från Riksdagsundersökningen 2018. För formulering av enkätfrågor och -svarsmöjligheter samt deras kategorisering i regelbundet, sällan och aldrig, se kommentarer till figur 8.

Parti tycks ha viss inverkan på hur riksdagsledamöterna ställer sig till att föra fram religiösa gruppers intressen och åsikter, även när vanan att besöka gudstjänst beaktas. Bland de regelbundna gudstjänstbesökarna i Centerpartiet och Socialdemokraterna tycker alla att det är viktigt att föra fram religiösa gruppers intressen och åsikter. Bland Kristdemokraternas regelbundna gudstjänstbesökare tycker den överväldigande majoriteten det samma. Andelen som tycker att religiös representation är viktigt är betydligt lägre bland regelbundna gudstjänstbesökare som är moderater, sverigedemokrater och liberaler (Vänsterpartiet och Miljöpartiet saknade riksdagsledamöter som besökte gudstjänst regelbundet 2018). I den mån som partigrupperna huserar andra riksdagsledamöter som vill föra fram religiösa gruppers intressen och åsikter är de till största del sällanbesökare av gudstjänster. I Socialdemokraternas, Vänsterpartiets och Sverigedemokraternas partigrupp finns riksdagsledamöter som aldrig besöker gudstjänst men som ändå tycker det är viktigt att föra fram religiösa gruppers intressen och åsikter. Inom Socialdemokraterna och Vänsterpartiet är det dessutom vanligare att de som aldrig besöker gudstjänst tycker det är viktigt att representera religiösa grupper och åsikter än bland dem som i dessa partier sällan besöker gudstjänst. Även om riksdagsledamotens egen religionsutövning är central är det således inte enbart vanan att besöka gudstjänst eller den personliga religiositeten som påverkar viljan att representera religiösa intressen och åsikter. Till viss del har även vad som kan relateras till riksdagsledamöternas partitillhörighet betydelse för viljan att representera religiösa intressen.

Betydelsen av religion ökar i riksdagen, men minskar bland riksdagsledamöterna

Minskar religionens betydelse i riksdagen och för riksdagsledamöterna? Svaret blir lite olika beroende på fokus. Ett svar på frågan om religionens betydelse minskar i riksdagen är nej och det av flera skäl. Svaret på kapitlets första frågeställning – *i vilken utsträckning berör riksdagens beslutsprocess frågor om religion?* – är att det finns en del som tyder på att riksdagens beslutsprocess oftare berör frågor om religion. Allt fler utskottsbetänkanden relaterar till frågor som beaktar religion i riksdagen. Främst ökar utskottsbetänkanden med allmänna referenser till religion, men även utskottsbetänkanden ökar där religiösa identiteter som kristna och muslimer nämns. Vid en jämförelse mellan 1960-talet och 2010-talet förändras inte antalet utskottsbetänkanden som hänvisar till kyrkor eller frikyrkor speciellt mycket. Utifrån en puckel i mitten millennieskiftet noteras dock en minskning av antalet utskottsbetänkanden som nämner kyrka och liknande.

Ja, om det som avses är riksdagsledamöternas egen religionsutövning i form av gudstjänstbesök så stämmer detta. Svaret på kapitlets andra frågeställning – *ökar eller minskar andelen gudstjänstbesökare bland riksdagsledamöterna?* – var att andelen riksdagsledamöter som regelbundet besöker gudstjänst har minskat till förmån för de som aldrig gör sådana besök. Partier som en gång i tiden haft många religiösa företrädare har ofta fått

erfara en minskning, medan partier som aldrig haft speciellt stor andel religiösa riksdagsledamöter alltjämt har det så. Detta kan ha betydelse för vilka intressen som blir representerade i riksdagen, vilket rör kapitlets sjätte frågeställning: *Uppfattar riksdagens ledamöter att de är representanter för religiösa intressen?* Om religiösa väljare vill ha sina intressen tillgodosedda i riksdagen kan det vara bra att kontakta riksdagsledamöter som besöker gudstjänst regelbundet. Dessa tycker att det är betydligt viktigare att föra fram religiösa gruppers intressen och åsikter än mer sekulära riksdagsledamöter. När andelen gudstjänstbesökande riksdagsledamöter minskar är det i så fall möjligt att det sker en minskning av religiösa väljares möjligheter att bli representerade. Det finns också partier där regelbundet gudstjänstbesökande riksdagsledamöter tycker religiös representation är mer viktigt (Centerpartiet, Socialdemokraterna och Kristdemokraterna) och andra där religiös representation inte är så viktigt trots att de är regelbundna gudstjänstbesökare (Moderaterna, Sverigedemokraterna och Liberalerna).

Kapitlets tredje frågeställning löd: *Ökar skillnaden i gudstjänstvanor mellan riksdagsledamöterna och den svenska befolkningen?* Medan regelbundna gudstjänstbesökare är ungefär lika vanliga i som utanför riksdagen så är andelen som aldrig besöker gudstjänst betydligt mindre i riksdagen än bland övriga folket. Däremot är andelen som sällan besöker gudstjänst relativt stor bland riksdagsledamöterna. Om sällanbesökarna tenderar att se sig som religiösa gruppers representanter i riksdagen kan detta vara ett demokratiskt problem. Religiösa intressen kanske då får en speciellt förmånlig behandling i riksdagen. Av denna undersökning framgår dock att riksdagsledamöter som sällan besöker gudstjänst i liten utsträckning ser det som viktigt att representera religiösa grupper och intressen. I den meningen är det därför tveksamt att se de många riksdagsledamöterna som då och då besöker gudstjänst som ett demokratiskt representationsproblem.

Utifrån en tanke om social representation – att olika grupper ska vara företrädda i parlament på ett sätt som liknar deras andel i samhället (Westerståhl, 1985) – kan den relativt lilla andelen riksdagsledamöter som aldrig besöker gudstjänst ses som ett demokratiskt problem. Det behöver dock inte vara så. Istället kan det vara ett exempel på att passiva medborgare sällan blir riksdagsledamöter. Riksdagsledamöter är en aktiv skara medborgare. Som redan nämnt är det till exempel vanligare att riksdagsledamöter är medlemmar i föreningar än vad som är fallet bland de som röstar in dem (Fransson, 2018). Överförs detta till kyrkor och liknande borde en högre aktivitet bland riksdagsledamöterna också innebära att de relativt ofta (i alla fall då och då) besöker gudstjänster. Det är sannolikt att andelen som läser böcker, går på teater, är aktiva i icke-religiösa delar av civilsamhället också skulle uppvisa en överrepresentation bland riksdagsledamöterna och andelen passiva inom dessa områden skulle vara betydligt färre än i samhället utanför riksdagshusets fasad. Till betydelsen av personlig religiositet kommer att riksdagsledamöter i relativ stor utsträckning kan finna anledning att besöka gudstjänst som en del av sina politiska aktiviteter.

Svaret på kapitlets övergripande fråga om religionens minskande betydelse i riksdagen och bland riksdagsledamöterna blir även nej när fjärde frågeställningen besvaras: *Ökar eller minskar sambandet mellan gudstjänstbesök och partitillhörighet bland riksdagsledamöterna?* Sambandet mellan gudstjänstbesök och parti är stabilt över tid. För att besvara kapitlets femte frågeställningar – *Har sambandet mellan gudstjänstbesök och parti förändrats på ett likartat sätt bland riksdagsledamöterna som i svenska befolkningen?* – kan förhållandena för riksdagsledamöterna jämföras med svenska befolkningen där motsvarande samband har avtagit sedan mitten av 1980-talet. Det betyder att skillnaden i religionsutövningens partipolitiska betydelse har blivit större mellan väljare och valda.

I detta kapitels inledning nämndes att utvecklingen bland väljare kan beskrivas som sekularisering där religion betyder allt mindre för allt fler människor inom allt fler områden i samhället (Hagevi, 2020). Något som driver på sekulariseringen kan vara individualiseringen; att allt fler individer betonar sin självständighet i sociala relationer på bekostnad av kollektiv samhörighet (jfr Giddens, 1991). Ett exempel på en sådan förändrad kollektiv samhörighet är då en avtagande religiös identitet. I riksdagen är dock sekulariseringen i form av gudstjänstbesök svagare än bland de som valt den. En potentiell förklaring till denna skillnad kan vara att det bland riksdagsledamöterna finns en eftersläpning som efter en viss tid kommer att visa en liknande tendens som i övriga samhället. En annan potentiell förklaring kan vara att partiernas rekryteringskanaler alltjämt är kopplade till de sociala baser som riksdagens partier en gång emanerade ifrån (Lipset och Rokkan, 1967), trots att samhället i övrigt gått i en annan riktning. Ett sådant resultat kan ha en vidare betydelse för partiernas möjligheter att verka som kanaler mellan medborgarna och staten. Det är mycket möjligt att partiernas rekrytering och mobilisering av medborgarna in i politiken alltjämt är knutna till de sociala baser som var aktuella när respektive parti bildades. Denna koppling kan då inte bara röra religion, utan klass, landsbygd och liknande. Problem med partiernas förankring i civilsamhället behöver således inte vara att de övergett sitt ursprung – som ledande partiteoretiker argumenterat för (Kirschheimer, 1966; Katz och Mair, 1995) – utan att de är fast i sitt ursprung och inte anpassat partierna till nya väljargrupper som växt fram i samhället.

Det något paradoxala resultatet av denna studie är att trots att riksdagsledamöternas religiositet i form av gudstjänstbesök minskat har närvaron av frågor som rör religion ökat i riksdagens beslutsprocess. Den ökade närvaron av religion i riksdagens beslutsprocess kan kopplas till diskussionen om att det svenska samhället har blivit postsekulärt i den betydelsen att det sekulära inte är en självklar utgångspunkt i det offentliga samtalet (Brommesson och Friberg-Fernros, 2013; Halldorf, 2018). Denna undersökning analyserar dock inte innehållet i de religiösa frågor som allt oftare tar plats i riksdagens beslutsprocess. En del av riksdagens växande uppmärksamhet på religion kan bero på kritik av det postsekulära samhället och religion i sig självt (Thurfjell, 2015). Det kan leda till att riksdagen i allt större utsträckning reglerar religion. Då kan en minskande skara gudstjänstbesökande riksdagsledamöter vara ett problem. I en riksdag där allt fler frågor relaterar

till religion minskar riksdagsledamöternas egna erfarenheter av religionsutövning. Risken är då att riksdagsledamöterna fattar beslut som få av dem förstår den fulla innebörden av utifrån religionsutövares perspektiv.

I förlängningen är det även viktigt att inte bara belysa generell religiös aktivitet bland riksdagens ledamöter. Vid sidan av att vara ett av världens mest sekulära befolkning är samtidigt svenskarna ett av Europas mest mångreligiösa folk (Sorgenfrei, 2019). I vad mån detta också återspeglas i riksdagsledamöternas religiösa identitet är intressant ur frågan om social representativitet (Philips, 1995) och möjlighet till politisk integrering av muslimer och andra religiösa minoriteter (Dancygier, 2017). Det finns därför anledning att framtida undersökningar även uppmärksammar riksdagsledamöternas religiösa identitet.

Referenser

Arnon, Daniel (2018). "The Enduring Influence of Religion on Senators' Legislative Behavior", *Journal for the Scientific Study of Religion (2018) 57(3): 567–584*.

Aronson, Torbjörn (2007). "Folkhemmet och pansarbåten: Manfred Björkquist, den sociala frågan och politiken fram till 1920-talets slut", s 92-123 i *Vivi-Ann* Grönqvist (red), *Manfred Björkquist – visionär och kyrkoledare.* Skellefteå: Artos.

Brommesson, Douglas och Henrik Friberg-Fernros (2013). *Bortom den sekulära staten. Religion och politik i en postsekulär tid.* Lund: Studentlitteratur.

Dancygier, Rafaela M (2017). *Dilemmas of inclusion: Muslims in European politics*. Princeton: Princeton University Press.

Dobbelaere, Karel (1981). "Trend Report: Secularization: A Multi-Dimensional Concept", *Current Sociology*, 29 (2): 1–216.

Esaiasson, Peter & Sören Holmberg (1996). *Representation from above: Members of Parliament and Representative Democracy in Sweden*. Aldershot: Darmouth.

Fransson, Sara (2018). *Vinna eller försvinna? De politiska nätverkens betydelse i kampen om en plats i riksdagen*. Växjö: Linnaeus University Press.

Green, John C. & James Guth (1991). 'Religion, Representatives, And Roll Calls', *Legislative Studies Quarterly*, 16 (4): 571-584.

Hagevi, Magnus (1998). *Bakom riksdagens fasad*. Göteborgs: Akademiförlaget Corona.

Hagevi, Magnus (2012). "Beyond Church and State: Private Religiosity and Post-Materialistic Opinion among Individuals in Sweden", *Journal of Church and State*, 54 (4):499-525.

Hagevi, Magnus (2016). “Baptister som samhällsaktörer”, s 302-305 i Johnny Jonsson (red), *Vägmärken för baptister, Tro, frihet, gemenskap: Svenska baptistsamfundet 1848-2012*. Karlstad: Votum.

Hagevi, Magnus (2018). “Religionsröstning i Sverige 1988-2018”, *Surveyjournalen*, 5 (1): 2-14.

Hagevi, Magnus (2020). ”Utan egen erfarenhet av kyrkor: Om församlingens omvärld” s 169-201 i MarieAnne Ekedahl (red), *Livshjälp i en orolig tid: Själavård i forskning och beprövad erfarenhet*. Stockholm: Libris.

Hagevi, Magnus (2021). *Den svenska väljaren 2018*. Stockholm: Santerus.

Halldorf, Joel (2018). *Gud: Återkomsten*. Stockholm: Libris.

Inglehart, Ronald (2021). *Religion's Sudden Decline: What's Causing it, and What Comes Next?* Oxford: Oxford University Press.

Jensdotter, Linnea (2021). *Religion och politik i hybrida mediemiljöer: En analys av kommentarer till nyheter om Miljöpartiet, Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna på Facebook*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Hibbing, John R. & David Marsh (1987). “Accounting for the Voting Patterns of British MPs on Free Votes”, *Legislative Studies Quarterly*, 12 (2): 275-297.

Hill, Michael (1973). A Sociology of Religion. London: Heinemann.

Lindberg, Jonas (2015). *Religion in Nordic Politics as a Means to Societal Cohesion: An Empirical Study on Party Platforms and Parliamentary Debates 1988-2012*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Lindberg, Jonas (2020). ”Changes in the Politicisation of Religion in Scandinavian Parliamentary Debates 1988–2019”, *Nordic Journal Of Religion And Society*, 33 (2): 87–100.

Lipset, Seymour M. och Stein Rokkan (1967). ”Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction”, s 1-64 i *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, red Seymour M. Lipset and Stein Rokkan. New York: The Free Press.

Lundkvist, Sven (1977). *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850-1920*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Markus Bauman, Marc Debus & Jochen Meuller (2015). ”Personal Characteristics of MPs and Legislative Behavior in Moral Policymaking”, *Legislative Studies Quarterly*, 40 (2): 179-210.

Oscarsson, Henrik Ekengren, Per Näsman, Eva Landahl & Sören Holmberg (2018). *VALU 2018 - SVT:s vallokalsundersökning riksdagsvalet 2018*. Stockholm: Sveriges Television AB

SOM-institutet. 2019. *Super-Riks-SOM 1986-2018 (v2019.1)*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Oscarsson, Henrik, Torbjörn Bergman, Annika Bergström & Johan Hellström (2021). *Demokratirådets rapport 2021: Polarisering i Sverige*. Stockholm: SNS förlag.

Oskarson, Maria (1994). *Klassröstning i Sverige: rationalitet, lojalitet eller bara slentrian.* Stockholm: Nerenius & Santérus.

Phillips, Anne (1995). *The Politics of Presence*. Oxford: Clarendon Press.

Sorgenfrei, Simon (2019). ”Vi måste prata om Sverige som mångreligiöst land.” *Dagens Arena,* nr 17 (hämtad 2020-03-03: https://www.dagensarena.se/essa/vi-maste-prata-om-sverige-som-mangreligiost-land/).

Sveriges Riksdag (2021). *Dokument & lagar*. Stockholm: Sveriges riksdag (hämtat på internet 2021-05-07: https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/).

Svärd, Lydia (1954). *Väckelserörelsens folk i Andra kammmaren 1867-1991: Frikyrkliga och lågkyrkliga insatser i svensk politik*. Stockholm: Missionsförbundets förlag.

Thurfjell, David (2015). *Det gudlösa folket: de postkristna svenskarna och religionen.* Stockholm: Molin & Sorgenfrei.

Westerståhl, Jörgen (1985). ”Om representation” s 20-31 i *Folkstyrelsekommittén: Makten från folket: 12 uppsatser om folkstyrelsen*. Stockholm: Allmänna förlaget.

Westin, Gunnar (1963). *I den svenska frikyrklighetens genombrottstid: Svensk baptism till 1880-talets slut.* Stockholm: Westerberg.

Öhberg, Patrik (2011). *Politiker med karriärambitioner – en omöjlig självklarhet: En studie om karriärambitionernas betydelse i den representativa demokratin*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.

5.

Representativ demokrati – en dynamisk process

Sören Holmberg

Folkviljan skall vara avgörande i en demokrati. Det skall åstadkommas genom att valda representanter förverkligar folkets vilja. Väljare och valda representanter skall samspela. Våra femtioåriga undersökningar visar att detta samspel oftast är följsamt i Sverige. Opinionsvindar blåser oftast åt samma håll i riksdagen och valmanskåren. Vanligen är opinionsförändringar politikerstyrda, men under senare år på 2000-talet har väljarinfluerade förändringar blivit mer frekventa. Svensk åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda är inte imponerande i enskilda sakfrågor – oftast sämre än om riksdagsledamöter lottades fram. Men när det gäller åsiktslikhet på den dominerande vänster-högerdimensionen är läget klart bättre. En riksdag som på 1960-talet befann sig något till vänster om väljarna har på 2000-talet ersatts av en riksdag något till höger. Dock varken under vänstervågen 1968 eller 2018 talar vi om några stora skillnader. Under alla femtio åren sammanfaller väljarnas och ledamöternas ideologiska vänster-högertyngdpunkter mycket nära med varandra. Ett gott betyg åt svensk representativ demokrati.

Representativ demokrati handlar om makt och delegering. Folket skall ha makten. Men är för många för att kunna utöva den direkt och praktiskt. Därför måste makten delegeras till ett fåtal utvalda representanter som bestämmer å folkets vägnar. Ett kontrakt upprättas. Ekonomer talar om principaler (t ex folket) och agenter (t ex valda representanter). Agenterna skall utföra principalernas uppdrag – stifta lagar, fatta budgetbeslut, bestämma skatter. Principalernas huvuduppgift är att utse agenterna, därtill eventuellt också att ge dem instruktioner/mandat och kontrollera att de sköter sitt uppdrag via ansvarsutkrävande i efterhand.[1]

Den centrala frågan när det gäller representativ demokrati är hur delegationen från principalerna/folket till agenterna/folkvalda fungerar. Normativt och i teorin är det principalerna/folket som skall ha makten – som skall bestämma vad agenterna/representanterna skall göra. Folkviljan skall vara avgörande. Men – och här möter vi ett av de klassiska demokratiproblemen – vem bestämmer folkviljan? Redan Aristoteles (ca 330 f kr, 2003), den empiriska politikvetenskapens grundare, uppmärksammade problemet för över två tusen år sedan. I boken *Politiken* varnade han för att demagoger kan manipulera folkets åsikter. Om demagoger (elitgrupper) bestämmer folkets åsikter är det inte folkviljan som styr demokratin utan demagogerna.

Översatt till nutid är problemet vem eller vad det är som påverkar folkviljan, men också vem eller vad det är som inverkar på folkvaldas åsikter och beslut. En möjlig modell är att folkviljan är autonom – folket bildar sina egna åsikter utan påverkan från demagoger, elitgrupper eller andra opinionsbildare. Den självständiga folkviljan styr sedan valet av representanter och hur de agerar.

En alternativ och mindre idyllisk modell inser att något sådant som en autonom folkvilja inte kan finnas i praktiken. Åsikter uppstår inte jungfruligt utan påverkan från olika opinionsbildare. Och de kan vara så olika som familjemedlemmar, arbetskamrater, press och TV, sociala medier, politiska partier, reklamkampanjer, religiösa ledare och gammaldags demagoger. I ett demokratiskt samhälle med yttrandefrihet finns opinionsbildning överallt – med få begränsningar tillåten och uppmuntrad. Debatten är fri. Resultatet blir – på gott och ont – att folkviljan inte är autonom. Den är tvärtom färgad av den fria opinionsbildningen. Det betyder att Aristoteles demagoger (olika elitgrupper) är fortsatt med oss och påverkar opinionen, men nu inom demokratins ramar och helt legitimt.

I en modern representativ demokrati kan olika elitgrupper – däribland presidenter, politiska partier och valda representanter – försöka bilda opinion utan att det uppfattas som något förkastligt. Folkvalda skall inte bara lyda order och följa folkviljan. Om de har en framtidsvision har de rätt att försöka påverka folkets vilja och blida opinion. Vi har alltså inte längre en enkel modell där principalerna entydigt bestämmer vad agenterna skall göra. I en samtalande demokrati påverkar också agenterna vad principalerna vill. Vi får ett samspel där principalerna/folkviljan influeras av agenterna/folkvalda samtidigt som agenterna/folkvalda påverkas av principalerna/folkviljan. Modern demokrati modelleras med andra ord bäst som en dynamisk process – som ett samspel över tid mellan väljare och valda.

Samband mellan folkliga opinioner och genomförd politik

Ett nytt forskningsområde som vuxit starkt under de senaste årtiondena har antagit utmaningen och studerar påverkan och samspel mellan olika demokratiska nivåer. Forskningsområdet benämns ibland som dynamisk representation eller mer exakt *opinion-policy research.* Frågeställningen gäller sambandet mellan vad folket önskar och vad de folkvalda levererar. Påverkar opinionen den policy som beslutas och genomförs på olika områden? De många människornas preferenser mäts med opinionsundersökningar, ofta i form av längre tidsserier. För många västliga demokratier börjar det nu finnas trettio-fyrtioåriga mätserier av detta slag.

Policyn – den förda politiken – operationaliseras på många olika sätt. Här finns en blandning med allt från mätningar av politikeruttalanden, ståndpunkter i partiprogram, budgetavvägningar och voteringar i parlament till implementerad politik. Det väsentliga är att policy helst skall säga något om vilken politik valda representanter genomför på olika områden. Policy skall vara något mer än folkvaldas åsikter. Attityder är en sak, beslut och verkställd policy en annan. Grundtanken är att folkviljan skall bestämma vad som görs i en demokrati. Och vad som görs operationaliseras via fenomenet policy.

Det mest av denna forskning har hittills utförts i USA (Wlezien, 2020; Page & Shapiro, 1983). Under senare år har också några västeuropeiska studier genomförts – i Sverige i ett forskningsprojekt under ledning av Mikael Persson (2021). Frågan är om politiska beslutsfattare får till den sakfrågepolitik som medborgarna önskar sig. Gör agenterna som principalerna som vill? Opinioner och hur de förändras över tid jämförs med policybeslut och policyförändringar.

Ett huvudresultat, tydligast i USA men också i Västeuropa och i Sverige, är att det finns klara samband. Opinionsförändringar hänger samman med policyförändringar. Mest påtagligt är sambandet mellan mer välbesuttna väljares åsikter och folkvaldas beslut. Inte alltid, men ofta, tolkas kopplingen kausalt (Gilens & Page, 2014; Wlezien & Soroka, 2011; Elkjaer & Iversen, 2020). Folkviljan/de rikas vilja påverkar den politik som folkvalda för. Bortsett från rika medborgares överrepresentation vid beslut – representativ demokrati fungerar alltså till synes som den ska, och som det står i skolböckerna. Folkviljan styr.

Två mekanismer som ger upphov till sambandet mellan folkopinion och policybeslut betonas i litteraturen – anticipation och valutgång. I det första fallet avläser förtroendevalda vad folket vill och inser att de inte blir omvalda om de inte följer folkviljan. Hotet om valförlust gör att de ändrar policy. I det andra fallet har politikerna avläst folkviljan fel, eller struntat i den, och blivit bestraffade och utbytta i ett val. I båda fallen ändras policy enligt väljarnas åsikter tack vara förekomsten av demokratiska val. Antingen leder valen till att förtroendevalda byts ut och de nyvalda genomför vad folket vill. Eller ändrar sig de gamla beslutsfattarna under hot att bli avsatta och gör som medborgarna önskar. Demokratiska val åstadkommer att agenterna gör som principalerna säger. Folkviljan bestämmer.

Entusiasmen över de klara sambanden mellan folkopinion och politikerbeslut är ibland något överdriven i litteraturen. Armen Hakhverdian berömmer Storbritannien: "While the Westminster system has received much criticism for its failure to reliably link rulers to the ruled, this paper finds that dynamic representation on the left-right scale in the United Kingdom functions quite admirably (Hakhverdian, 2008:1). James Stimson tar i ännu mer när det gäller USA. Den dynamiska representationen fungerar så bra att en rationell väljarkår inte behövs. Han slår fast att: "For the United States at least, the longitudinal evidence confirms … that governing bodies do respond to public opinion – and perhaps more important, to changes in public opinion, … rational and ambitious politicians do an excellent job of anticipating what their constituents want … Rational activist politicians … eliminate the need for a rational activist electorate" (Stimson, 2007: 855).

En svaghet i opinion-policylitteraturen är att folkviljan inte diskuteras mer. Den tas alltför ofta för given. Återkopplingsprocesser från policy till opinion berörs naturligtvis ibland (Disch ,2011; Soss & Schram, 2007; Stimson m.fl.,1995), men andra influenser på folkopinionen lyser för det mesta med sin frånvaro. En viktig sådan möjlig influens är valda politikers opinionsbildning. I ett värsta scenario kan man tänka sig att sambandet är skenbart. Det har kommit till stånd genom en tredje faktor – valda politikers opinionsbildning. Politiska beslutsfattare är först med och bildar opinion och formar folkviljan. Sedan genomför de en policy i samklang med den formade folkviljan. Det ser ut som om folkviljan bestämmer, men i själva verket är det politikerna som styr via den folkvilja de varit med och skapat. En process av detta slag är inte odemokratisk. Opinionsbildning är fri och öppen för alla i en demokrati, även för valda representanter och politiska partier. Den folkvilja politiker och partier format har anammats av folket och har därmed blivit folkets vilja.

Men processen känns inte fullt ut aptitlig. Vi är inte vana vid att betrakta opinionsbildning ovanifrån som helt smaklig. Den luktar manipulation och påkostade reklamkampanjer. Jungfruliga opinioner minimalt påverkade av partiers propaganda känns mer rumsrena, och är lättare att acceptera. Sentiment av detta slag finns och gör det viktigt att vi empiriskt studerar kopplingen mellan politiker- och folkopinion. Om det finns en influens från politikeråsikter på folkets åsikter – opinionsformering ovanifrån – är det något som skall dras fram i ljuset och uppmärksammas i samhällsdebatten. Det kan också innebära att opinion-policyforskningens lätt rosafärgade bild av folkopinionens inflytande kan reduceras något. Påverkan från opinion på policy är väl inte skenbar, men den är kanske inte heller lika stark och entydig som den porträtteras i forskningslitteraturen.

Dynamisk representation ovanifrån eller nedifrån

Vi skall i det följande inte fokusera på sambandet mellan opinion och policy. Istället skall vi studera relationen mellan folkopinion och politikeropinion. Det som opinion-policyforskningen inte gör men som den borde uppmärksamma mer. Vi kommer undersöka i vilken utsträckning som förändringar i väljares åsikter har något samband med förän-

dringar i valda politikers åsikter. Förändringar och potentiell påverkan står i centrum. Frågan är om det finns en parallellitet – en följsamhet – i opinionsförändringar bland väljare och valda. Och i så fall vem går före och leder? Det är dynamisk representation vi vill kartlägga. Kännetecknas den representativa processen bäst som en *ovanifrånmodell* där valda politiker styr opinionsutvecklingen eller som en *nedifrånmodell* där väljarnas åsikter styr. I det förstnämnda fallet kan vi tala om representation ovanifrån, i det senare fallet om representation nedifrån (Esaiasson & Holmberg, 1996).

Idealet för de flesta demokrater, speciellt kanske för deltagardemokrater, är representation nedifrån. Folkviljan skall vara så autonom som möjligt och inte styras av politiker. Uppfinnarna av den representativa demokratin under sent 1700-tal – en Charles-Louis de Montesquieu i Frankrike, en Edmund Burke i England, en James Madison i USA och en Anders Nordencrantz i Sverige[2] – hade dock en annorlunda syn (Held, 1987; Manin, 1997; Holmberg, 1999). De såg inte representativt styre som en approximation till direktdemokrati (Ober, 2008). De såg istället sin uppfinning som något kvalitativt nytt. Ledarskap, arbetsdelning och effektivitet var det centrala. Folkligt deltagande var mindre viktigt utom vid de legitimitetsskapande valen där folket får ge de styrande sitt samtycke eller mottycke. Valda förtroendemän skulle leda. Väljarna skulle bedöma resultaten i efterhand och ge sitt godkännande eller underkännande. En variant av representation ovanifrån var modellen.

Men oavsett om den dominerande processen är representation ovanifrån eller nedifrån är den normativa målsättningen densamma. Folkviljan såsom den är formad skall vara bestämmande i en demokrati. Och folkviljan förverkligas lättare om den överensstämmer med politikerviljan. Det betyder att demokratins normativa mål om folkstyre har större sannolikhet att uppfyllas om valda politiker och väljare har någorlunda samma åsikter. Folkets vilja (=majoritetsåsikt) realiseras bättre och oftare om också valda representanter har samma majoritetsåsikt som folket. Åsiktsöverensstämmelse är alltså viktigt i en demokrati.

Hur åsiktsöverensstämmelsen ser ut mellan väljare och riksdagsledamöter i Sverige, och hur den förändrats under de senaste femtio åren, är en av våra frågeställningar i det följande. Förhoppningen – den normativa förväntan – är att åsiktsöverensstämmelsen är hög och därtill ökande över tid. Vi hoppas och förväntar oss att svensk representativ demokrati utvecklas till det bättre, inte till det sämre.

Svensk åsiktsöverensstämmelse

Sverige är ett bra fall att studera, men inte av teoretiska skäl. Den svenska demokratin är inte ett speciellt intressant eller udda fall. När vi jämför representativ demokrati internationellt framstår inte Sverige som avvikande. Graden av åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda är exempelvis på ungefär samma nivå som i andra västliga demokratier (Esaiasson & Heidar, 2000; Miller m.fl.,1999; Schmitt & Thomassen, 1999). Huvudorsaken till att det svenska fallet är bra är istället datamässigt. Vi har i Sverige tillgång till

världens längsta och bästa tidsserie när det gäller jämförande representationsundersökningar mellan väljare och parlamentsledamöter (Brothén & Holmberg, 2010: 267; Karlsson, 2018).

Vår serie av undersökningar av väljare och riksdagsledamöter inleds 1968/69 (Holmberg, 1974; Roth, 1996; Särlvik, 1969). Därefter har ytterligare tio studier genomförts under åren 1985-2018. Vid varje mättillfälle har väljare och riksdagsledamöter tillfrågats om sina åsikter i femton-tjugo sakfrågor. Genom åren har de studerade sakfrågorna inte varit desamma hela tiden. Vissa konfliktfrågor har blivit inaktuella medan andra tillkommit. Dock finns det ett tillräckligt antal sakfrågeåsikter som undersöks vid flera tillfällen för att göra en dynamisk förändringsanalys genomförbar. Vi har ett nittiotal fall där en sakfråga mäts vid minst två tidpunkter såväl bland väljare som bland ledamöter. För trettioårsperioden 1985/88-2014/18 har vi sju frågor som undersöks vid varje val.

Vi börjar den dynamiska analysen statiskt genom att se på graden av åsiktsöverensstämmelse i den senaste representationsundersökningen i samband med valet 2018. Redovisningen i tabell 1 visar i vilken utsträckning riksdagsledamöter och valmanskåren har samma åsikter i nitton sakfrågor som alla ingår med identiska formuleringar i riksdagsrespektive valundersökningarna 2018.[3]

Två olika samstämmighetsmått används. Ett som mäter procentdifferensen i väljares och ledamöters åsikter när svarsalternativen slagits samman till tudelade för/mot-svar utan mittalternativ. Måttet anger i vad mån väljare och valda har överensstämmande huvudpositioner i sakfrågorna. Det andra måttet visar antalet frågor där riksdagen och valmanskåren har olika majoritetsåsikt. Den demokratiska majoritetsprincipen är här utgångspunkten. För båda måtten gäller att ju lägre värde desto bättre åsiktsöverensstämmelse.

Den normativa förhoppningen att åsiktsöverensstämmelsen skall vara hög är inte lätt att studera. Hur hög bör den vara? Och i hög i jämförelse med vad? Någon preciserad definition eller standard finns inte. Jämförelser med andra demokratier kan naturligtvis göras och har gjorts. Utfallet har då varit att svensk åsiktslikhet mellan väljare och valda är ungefär på samma nivå som i andra nordiska och västeuropeiska länder – varken påtagligt bättre eller sämre.

En annan möjlig jämförelse är att se hur våra empiriska likhetsresultat förhåller sig till vad en helt stokastisk modell skulle ge. Om riksdagsledamöterna inte valdes utan lottades fram – vilken grad av åsiktsöverensstämmelse skulle vi då få? Den utmanande frågan är om representativa processer som kandidatnomineringar, opinionsbildning, valrörelser, väljarnas åsiktsröstning och politiska val lyckas åstadkomma en mer eller mindre åsiktsrepresentativ riksdag än vad ett rent slumpval skulle göra?

Det kanske överraskande svaret är ett tydligt nej – de representativa processerna får inte till en riksdag som är mer åsiktsrepresentativ än vad ett lotteriförfarande skulle göra. Det är utfallet när graden av åsiktslikhet mäts mellan svenska riksdagsledamöter och väljare. Den genomsnittliga åsiktsskillnaden på 13 procentenheter mellan ledamöters och

Tabell 1. Åsiktsöverenstämmelse mellan riksdagsledamöter och väljare; andel bra förslag (procent)

	V			S			MP			C			L		
Sakfråga	Rd	Vä	Diff	Rd	Vä	Diff	Rd	Vä	Diff	Rd	Vä	Diff	Rd	Vä	Diff
Öka arbetskraftsinvandring	50	72	22	20	42	22	100	76	24	86	59	27	77	60	17
Minska u-bistånd	0	9	9	0	18	18	0	3	3	0	14	14	7	23	16
Sänka skatterna	5	10	5	1	23	22	13	7	6	100	60	40	86	73	13
Flytta statliga myndigheter från Stockholm	100	92	8	96	87	9	78	75	3	100	86	14	55	80	25
Medlemskap i NATO	0	8	8	1	27	26	0	16	16	91	50	41	100	71	29
Öka ekon. stöd till invandrare så de kan bevara sin kultur	100	33	67	19	8	11	20	14	6	20	4	16	10	2	8
Minska inkomstskillnader	100	98	2	99	93	6	100	96	4	79	83	4	60	67	7
Ta emot färre flyktingar	4	23	19	39	60	21	0	14	14	15	41	26	36	66	30
Avskaffa RUT	92	69	23	75	31	44	33	35	2	4	7	3	7	7	0
Långsiktigt avveckla kärnkraften	91	89	2	93	73	20	100	92	8	95	72	23	6	52	46
Minska försvarsutgifterna	64	62	2	19	29	10	63	49	14	0	23	23	0	14	14
Höj skatten på bensin	100	54	46	51	17	34	100	82	18	29	18	11	73	22	51
Mer sjukvård i privat regi	0	4	4	0	9	9	10	6	4	100	49	51	92	55	37
Minska offentlig sektor	0	7	7	0	11	11	0	7	7	95	29	66	78	37	41
Språktest för att bli svensk medborgare	0	44	44	14	68	54	0	45	45	44	69	25	100	81	19
Införa republik	91	57	34	83	17	66	67	32	35	21	17	4	36	27	9
Hårdare fängelsestraff	5	49	44	29	83	54	0	45	45	67	81	14	64	86	22
Inför 6-timmar arbetsdag	100	93	7	33	66	33	80	86	6	0	38	38	0	32	32
Förbjuda tiggeri	0	27	27	8	66	58	0	24	24	0	51	51	0	70	70
Genomsnitt 19 frågor			20			28			15			26			26
Antal frågor där flertalet ledamöter har andra åsikter än flertalet väljare			1			8			2			4			5

Tabell 1.(fortsättning)

	KD			M			SD			Samtliga		
Sakfråga	Rd	Vä	Diff	Rd	Vä	Diff	Rd	Vä	Diff	Rd	Vä	Diff
Öka arbetskraftsinvandring	75	47	28	63	38	25	15	7	8	45	42	3
Minska u-bistånd	6	33	27	83	43	40	73	73	0	25	29	4
Sänka skatterna	100	80	20	98	88	10	94	80	14	57	52	5
Flytta statliga myndigheter från Stockholm	56	82	26	43	76	33	75	83	8	78	83	5
Medlemskap i NATO	82	64	18	98	73	25	8	58	50	40	45	5
Öka ekon. stöd till invandrare så de kan bevara sin kultur	7	4	3	0	1	1	0	1	1	13	6	7
Minska inkomstskillnader	42	71	29	21	57	36	41	73	32	73	82	9
Ta emot färre flyktingar	77	85	8	87	91	4	100	99	1	59	69	10
Avskaffa RUT	6	8	2	4	6	2	5	18	13	33	21	12
Långsiktigt avveckla kärnkraften	11	49	38	2	42	40	0	34	34	48	61	13
Minska försvarsutgifterna	0	16	16	2	15	13	4	16	12	12	25	13
Höj skatten på bensin	6	5	1	2	7	5	2	4	2	33	19	14
Mer sjukvård i privat regi	100	58	42	96	66	30	67	43	24	47	32	15
Minska offentlig sektor	100	47	53	98	58	40	66	41	25	46	28	18
Språktest för att bli svensk medborgare	88	93	5	100	95	5	100	96	4	59	78	19
Införa republik	6	9	3	11	12	1	2	18	16	39	20	19
Hårdare fängelsestraff	88	94	6	98	97	1	98	99	1	65	85	20
Inför 6-timmars arbetsdag	0	26	26	0	24	24	7	46	39	22	51	29
Förbjuda tiggeri	38	79	41	84	92	8	100	97	3	39	71	32
Genomsnitt 19 frågor			21			18			15			13
Antal frågor där flertalet ledamöter har andra åsikter än flertalet väljare			4			4			4			3

Kommentar: Resultaten för riksdagsledamöterna (Rd) och väljarna (Vä) anger andel personer som uppgivit att de specificerade förslagen var mycket eller ganska bra. Representationsanalysen bygger på två olika mått av åsiktsöverenstämmelse: ett procentdifferensmått och ett majoritetspositionsmått som båda bygger på en dikotomisering av svarsalternativen i våra frågor och som endast omfattar personer med klara åsikter i sakfrågorna. Vet-ej svar och varken/eller-svar är inte medtagna i analysen. För båda måtten gäller att ju lägre värde desto större åsiktsöverensstämmelse. Källa är Riksdagsundersökningen 2018, Valundersökningen 2018 och SOM-undersökningen 2018. Resultat för väljarna har i en fråga hämtats från SOM-undersökningen 2018. Det gäller frågan om att flytta statliga myndigheter från Stockholm.

väljares åsikter som återfinns för våra nitton studerade frågor 2018 är ett mycket osannolikt resultat om 349 ledamöter hade valts med lottens hjälp istället för av väljarna. Redan en differens på tio procentenheter är mycket osannolik. En sådan skillnad skulle bara uppkomma slumpmässigt en gång på tjugo tusen.

I representationsundersökningen 2018 uppvisar tolv sakfrågor en åsiktsdifferens på tio procentenheter eller mer (63 procent). Och så har det sett ut även i tidigare studier.[4] En klar majoritet av undersökta sakfrågor uppvisar med andra ord regelmässigt osannolikt stora åsiktsskillnader mellan ledamöter och väljare. Den genomsnittliga åsiktsdifferensen i alla elva undersökningar under de femtio åren 1968-2018 är 16 procentenheter.[5] Ett resultat som *inte* pekar på en hög åsiktsöverensstämmelse mellan svenska riksdagsledamöter och väljare. Slumpurval av ledamöter hade i princip alltid givit upphov till en bättre åsiktslikhet. Vår normativa förhoppning om en hög grad av åsiktsöverensstämmelse får alltså inte stöd.

Vad resultaten indikerar är att representativ demokrati inte enbart är avspegling av folkviljan ute också omfattar politiskt ledarskap och opinionsbildning – och därmed åsiktsskillnader mellan väljare och valda. Då finner vi för Sveriges del att de processer som leder till åsiktslikhet mellan valda politiker och medborgare under de senaste femtio åren varit svagare än de processer som åstadkommer åsiktsolikheter. Mer representation ovanifrån än representation nedifrån. Peter Esaiasson och Sören Holmbergs bok *Representation from Above* från mitten av 1990-talet hade en träffande titel.

Utfallet blir något bättre för svensk representation om vi begränsar analysen till det som dominerar svensk politik – den ideologiska konflikten mellan vänster och höger. Som man kan förvänta sig är åsiktslikheten mellan ledamöter och väljare genomsnittligt högre i kärnfrågor på vänster-högerdimensionen. Snittdifferensen är 10 procentenheter för jämförbara vänster-högerfrågor åren 1994-2018. Motsvarande skillnad för samtliga jämförbara sakfrågor under samma period är 16 procentenheter.[6] En bättre åsiktsrepresentation för vänster-högerfrågor, om än inte dramatiskt mycket bättre.[7]

Förbättrad åsiktsöverensstämmelse över tid?

En mycket självklar normativ förhoppning är att åsiktslikheten mellan valda politiker och väljare förbättras över tid. Vi kan ju inte hoppas på att den ska bli sämre. Normativt måste önskan vara att de demokratiska processerna med ökad användning och institutionellt lärande skall leda till förbättrade resultat. Det representativa maskineriet bör bli bättre vart efter det används, inte sämre (Rohrschneider 1999, Holmberg 2020). Lägg därtill att många förändringar som skett i det svenska politiska systemet under de senaste femtio åren bör ha resulterat i en förstärkt åsiktsrepresentation. Viktigast är författningsreformen på 1970-talet med enkammarriksdag och ökad partiproportionalitet, men också valrörelsernas växande betydelse, medierna mer intensiva bevakning och alltmer rörliga och åsiktsröstande väljare (Strömbäck, 2004; Oscarsson & Holmberg, 2016).

Mot denna bakgrund är resultaten av våra femtioåriga mätningar av svensk åsiktsrepresentation något av en besvikelse. Något riktigt tydligt tecken på en uppgång kan inte iakttas. Den genomsnittliga åsiktsskillnaden mellan ledamöter och väljare för de sju representationsundersökningarna med bäst jämförbara resultat (1994-2018) är 16 procentenheter med ett maximumvärde på 18 procentenheter 1994, 2002 och 2006 och med ett minimumvärde på 13 procentenheter i de senaste mätningarna 2014 och 2018.[8] En viss förbättring, men inte riktigt övertygande. Speciellt inte som den genomsnittliga åsiktsdifferensen för samtliga frågor åren 1985-1988 var 15 respektive 14 procentenheter, bra nära samma resultat som 2014-2018 (13 procentenheter). Någon långsiktigt tydligt förstärkt åsiktsrepresentation är det inte fråga om; i bästa fall enbart en svag tendens åt förbättringshållet.

Figur 1. Grad av åsiktsöverensstämmelse mellan riksdagsledamöter och väljare 1968-2018 (medeltalsskillnader, procentenheter)

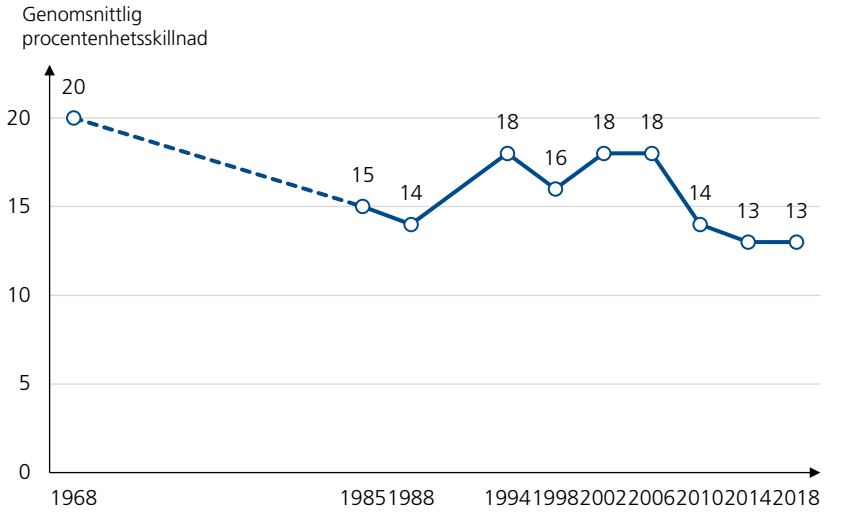

Kommentar: Resultaten visar den genomsnittliga åsiktsskillnaden i procentenheter mellan ledamöter och röstberättigade väljare i ett antal sakfrågor (se Tabell 1). Urvalet sakfrågor är desamma för åren 1988-2018, men inte fullt ut identiska 1985. Representationsundersökningen 1968/69 är något annorlunda genomförd än senare studier. Antalet studerade sakfrågor som ingår i analysresultaten i Figur 1 är 20 1968, 20 1985, 12 1988, 7 1994, 8, 1998, 10 under åren 2002-2014 och 9 2018.

Eftersom majoritetsbeslut är bestämmande i en demokrati är det högst relevant att också belysa i vilken utsträckning som riksdagen och medborgarna har gemensamma majoritetsåsikter i de undersökta sakfrågorna. Utfallet behöver inte bli detsamma som när vi studerar hur väl väljarnas åsikter avspeglas av ledamöternas åsikter. Dock majoritetstestet

visar ett mycket snarlikt resultat med avspeglingsanalysen. Andelen sakfrågor med överensstämmande majoriteter bland ledamöter och väljare har under de senaste femtio åren hållit sig kring 75 procent med en topp runt 80-85 procent 2014-2018.[9] Slutsatsen blir densamma som tidigare. Åsiktsrepresentationen har inte påtagligt ökat i Sverige. Men en viss tendens till en förbättring kan eventuellt noteras.

Vår normativa önskehypotes om en över tid förbättrad åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och riksdagsledamöter i Sverige får inget tydligt stöd – eller endast ett svagt och osäkert stöd om man vill vara välvillig.

Ideologisk vänster-högerståndpunkt

Svensk politik är osedvanligt endimensionell. Vänster-högerkonflikten dominerar. Kampen gäller välfärdssamhällets omfattning, marknad mot offentlig sektor, statens och skatternas storlek och graden av ekonomisk och social jämlikhet. Den är inte en sakfråga, men om den vore skulle vänster-högerkonflikten vara en supersakfråga som betyder mer än alla andra frågor för hur väljare röstar och för hur partier agerar. Utmanare har kommit och gått genom åren, men alla har blivit marginaliserade eller inkluderade i vänster-högerdimensionen. Vänster-höger är en hungrig imperialist som efter hand slukar sina konkurrenter.[10]

Åsiktsöverensstämmelse utefter vänster-högerdimensionen är viktigare och säger mer om hur svensk representativ demokrati fungerar än åsiktslikhet i andra frågor. Här förväntar vi oss normativt en hög grad av samstämmighet. Vi såg tidigare att åsiktsöverensstämmelsen i genomsnitt var något bättre i olika vänster-högerfrågor. Men nu gäller analysen samstämmigheten utefter en sammanvägd vänster-högerdimension. Väljarnas och ledamöternas positioner på dimensionen har mätts med hjälp av summerade index baserade på de svarandes åsikter i olika konkreta vänster-högerfrågor. Urvalet av ingående frågor i indexen bygger på resultaten av faktoranalyser som visar i vad mån olika åsikter hänger samman och bildar tolkningsbara mönster av vänster-högerkaraktär. Indexen har gjorts för alla representationsundersökningar sedan den första 1968. De innefattar sakfrågor vi brukar tala om som klassiska svenska vänster-högerfrågor – offentliga sektorns storlek, relationen mellan stat och näringsliv, skattenivån, välfärdssystemets utformning samt social och ekonomisk jämlikhet. Ingående sakfrågor är inte helt identiska genom alla femtio åren. Frågor har blivit inaktuella och nya har politiserats. Dock, resultaten är robusta beroende på att relativt många sakfrågor ingår i indexen – mellan 5-15 för de olika mättillfällena. Ett utbyte av en eller annan fråga påverkar inte resultaten på något avgörande sätt.

Resultaten i figur 2 uppfyller vår normativa förväntan. Svensk åsiktsöverensstämmelse på den ideologiska vänster-högerdimensionen är mycket hög. Positionsskillnaden mellan ledamöter och väljare är endast 2,7 enheter i genomsnitt under våra tio mätningar under åren 1968-2018. Och det är inte mycket på en indexskala som kan variera med fyrtioen enheter, men någon förbättrad samstämmighet över tid är det inte fråga om, snarare

svagt tvärtom om vi håller oss till de mer jämförbara studierna från och med 1985. Åren 1985-1994 höll sig positionsdifferensen kring 0-1 enheter. Motsvarande skillnad har varit större sedan 1998, 3-4 enheter. Ingen ökad ideologisk åsiktsöverensstämmelse med andra ord. [11]Den normativa förhoppningen om en förbättrad representation på vänster-högerdimensionen är inte uppfylld.

Figur 2. Ideologisk åsiktsöverensstämmelse mellan riksdagsledamöter och väljare 1968-2018 (medeltalsskillnader på åsiktsbaserade vänster-högerindex)

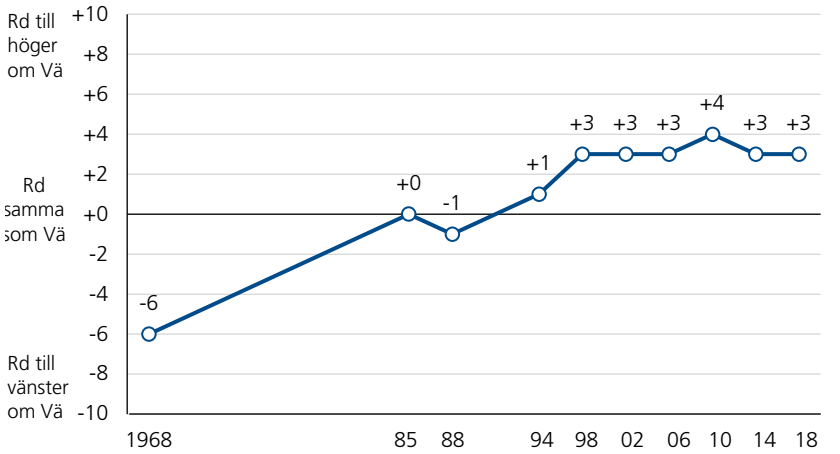

Kommentar: Resultaten bygger på nio vänster-högerindex baserade på ledamöters och röstberättigade väljares åsikter i olika sakfrågor. Antalet frågor är 15 1968, 12 1985, 8 1988, 7 1994 och fem varje år 1998-2018. Många av sakfrågorna är desamma åren 1985-2018, men inte alla. VH-indexen 2002-2018 bygger dock exakt på samma frågor. VH-medeltalen kan variera mellan 10 (vänster) och 50 (höger). Medltalsskillnaderna i figuren kan maximalt uppnå värdet 40 (10 minus 50). Rd står för riksdagsledamöter; Vä för röstberättigade väljare.

Politiskt noterbart är att bakom den höga åsiktslikheten återfinns över tid ett mönster med en riksdag svagt till vänster om valmanskåren 1968 till 1988 för att följas av en riksdag svagt till höger åren 1994-2018. De senaste tjugofem åren har alltså Sverige haft en riksdag med en ideologisk tyngdpunkt något till höger om väljarna.

Processen på partinivå bakom denna utveckling är remarkabel. Partiernas avspegling av sina väljares vänster-högerpositioner har förändrats från en vänsterlutande modell till en elitkonfliktmodell. I representationsundersökningen 1968 befann sig alla riksdagspartier åsiktsmässigt till vänster om sina respektive väljare – mest så Vänsterpartiet och Socialdemokraterna, men också de tre borgerliga partierna (Holmberg, 1974). Resultatet blev en klart vänsterlutande riksdag. Det ändrades på 1980-talet. De borgerliga riksdagspartierna började uppvisa mer högerorienterade positioner än sina väljare samtidigt som de rödgröna partierna fortfarande befann sig till vänster om sina väljare. Vi fick en elit-

konfliktmodell med större ideologiska partimotsättningar i riksdagen än i valmanskåren. Men när det gäller samstämmigheten mellan hela riksdagen och hela väljarkåren blev effekten en förbättrad genomsnittlig åsiktslikhet jämfört med 1968. Den ideologiska tyngdpunkten – medeltalet – hamnade i den mer polariserade riksdagen närmare medeltalet för den mindre polariserade valmanskåren.

Resultaten i figur 3 visar hur elitkonfliktmönstret såg ut i mätningen 2018. Observera särskilt att Sverigedemokraterna befinner sig tillsammans med de fyra borgerliga partierna, men inte längst ut till höger. På vår ekonomiskt/socialt dominerade vänster-högerskala placeras SD:s ledamöter och väljare till vänster om sina partner KD och M i det nya konservativa blocket.

Vi har inte specificerat några normativa önskningar när det gäller de olika partiernas grad av åsiktslikhet mellan ledamöter och väljare. När det gäller samstämmigheten på vänster-högerdimensionen är dock resultaten mycket tydliga. Det tre rödgröna partierna uppvisar en förbättrad åsiktsöverensstämmelse över tid medan de fyra borgerliga gått motsatt väg och uppvisar en försämrad ideologiska likhet mellan valda representanter och väljare. Om vi jämför 1968 års resultat med 2018 års har graden av åsiktsöverensstämmelse på vänster-högerskalan ökat med 3 respektive 2 enheter för Vänsterpartiet respektive Socialdemokraterna samtidigt som den minskat med 4, 5 respektive 8 enheter för Centerpartiet, Liberalerna och Moderaterna.[12]

Figur 3. Ideologisk vänster-högerposition bland riksdagsledamöter och väljare efter parti 2018 (medeltal)

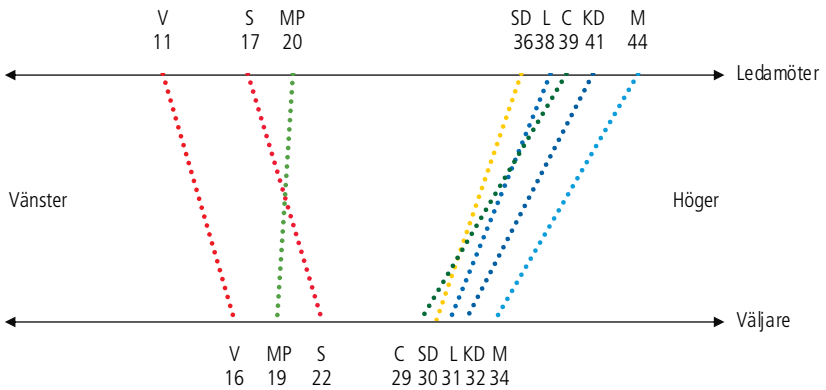

Kommentar: Resultaten bygger på ett medeltal baserat på ledamöters och väljares åsikter i fem sakfrågor – offentliga sektorns storlek, sänkta skatter, inkomstskillnader, privat sjukvård och sextimmars arbetsdag. Indexet kan variera mellan 10 (vänster) och 50 (höger). Medeltalet bland samtliga svarande ledamöter är 30 jämfört med 27 för samtliga medborgare.

Vänsterpartiet och Socialdemokraterna i riksdagen befinner sig idag mindre till vänster om sina väljare än för femtio år sedan under vänstervågens 1968. De borgerliga riksdagspartierna har tvärtom ökat de ideologiska avstånden till sina väljare. De är på 2010-talet klart mer till höger i förhållande till sina väljare än på 1960-talet.[13]

Samspelet mellan väljare och valda

Man riskerar att slå fast något trivialt, men den politiska verkligheten är inte så enkelt svart eller vit att medborgarnas åsikter alltid följer politikernas eller att förtroendevalda alltid är följsamma och anammar medborgarnas önskemål. Verkligheten är som oftast grå. Ibland för politikerna och väljarna följer. Understundom är det tvärtom. Väljarna för och politikerna följer efter. Åtminstone är det vår hypotes byggd på tidigare studier (Holmberg, 1996, 1997, 2010). En representativ demokrati utmärks både av att valda representanters åsikter påverkas nedifrån via valutslag och avläsning av väljarönskemål (antecipering) och av att folkviljan formas ovanifrån via opinionsbildning.

Uppgiften nu är att kartlägga omfattningen på dessa två olika opinionsförändringsprocesser. Vi kommer systematiskt undersöka hur olika sakfrågeåsikter förändrats bland svenska väljare och riksdagsledamöter under perioden 1985-2018. Första frågan gäller om olika opinionsförändringar bland väljare och ledamöter varit parallella – om opinionsvindar blåst åt samma eller åt olika håll bland ledamöter och väljare? Parallella opinionsförändringar är speciellt intressanta eftersom de potentiellt kan indikera en opinionspåverkan mellan politiker och väljare. En åsiktsförändring på en nivå (väljare eller ledamöter) som går åt det håll där den andra nivån sedan tidigare befinner sig kan tolkas som en potentiell opinionspåverkan. Man följs åt åsiktsmässigt – och väljare eller politiker går före. Men även icke-parallella opinionsförändringar kan indikera en potentiell opinionspåverkan. När väljare och ledamöter närmar sig varandra åsiktsmässigt från skilda håll har vi olika opinionsvindar och icke-parallella förändringar, men trots det en potentiell påverkan som kan vara såväl politiker- som väljarstyrd. Politikerna kan i populistisk nit närma sig väljarna samtidigt som väljarna påverkas av politikernas opinionsbildning. Det är bara när politiker- och väljaråsikter oföljsamt fjärmar sig från varandra som vi helt kan utesluta någon potentiell positiv åsikts-påverkan.

Fyra olika opinionsförändringsmönster urskiljs. Ett där väljarnas åsikter förändras åt det håll där politikerna redan befinner sig (potentiellt politikerstyrd opinionsförändring). Ett där politikernas åsikter förskjuts åt det håll där väljarna är sedan tidigare (potentiellt väljarstyrd opinionsförändring).[14] Ett där både politikers och väljares åsikter förändras åt varandras håll (potentiellt både politiker- och väljarstyrd opinionsförändring). Och för det fjärde, ett där opinionsförskjutningarna är oföljsamma – politiker och väljare går åsiktsmässigt åt olika håll.

Opinionsförändringarna undersöks under åtta olika mandatperioder med start 1985/88 fram till 2014/18. Sammanlagt studeras nittiofyra fall där vi kan detaljanalysera hur opinionsvindarna sett ut bland väljare och ledamöter. Antalet sakfrågor/fall varierar

mellan som minst åtta (1985/ 88) och som mest femton (2014/18). Resultaten i figur 4 visar i vilken utsträckning som opinionsförändringarna varit parallella eller inte. Har opinionsvindarna varit desamma eller skiljaktiga bland riksdagsledamöter och väljare?

Figur 4. Opinionsförändringar bland riksdagsledamöter och medborgare 1985-2018 (procent)

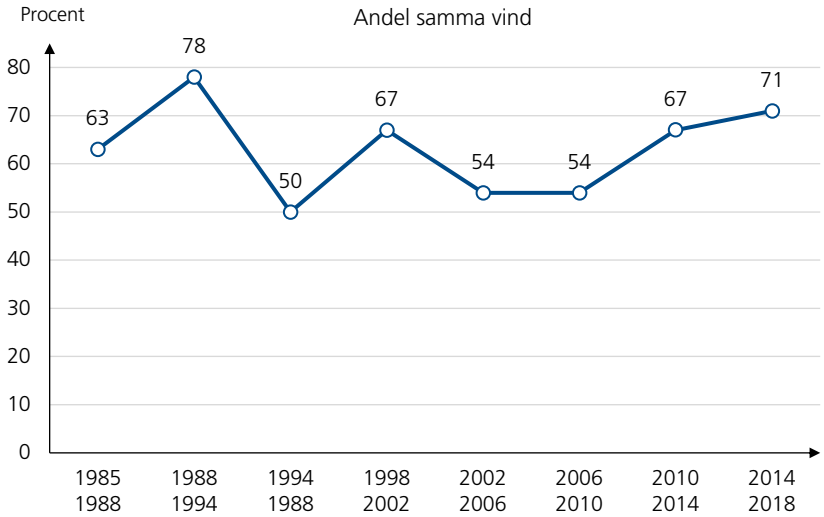

Kommentar: Stabilt opinionsläge på en nivå och förändring på den andra nivån har definierats som ”olika vind”. Sammanlagt förekom det fenomenet i fem fall (5 procent). Genomsnittet för ”samma vind” är 63 procent för hela perioden 1985-2018. Totala antalet fall är 94, se också Tabell 2.

Samma vindar visar sig vara klart vanligast med 63 procent av fallen. Alla mandatperioder uppvisar en övervikt för parallella opinionsförändringar i riksdagen och valmanskåren. Denna samstämmighet i åsiktsförskjutningarna är ett mycket positivt besked för svensk representativ demokrati.[15] Ledamöter och väljare tenderar att följas åt när förändringsvindar blåser. De springer mer sällan åt olika håll. Men samtidigt som vi noterar detta positiva tillstånd får vi inte missa att i en stor minoritet av fall förändras åsikterna åt skilda håll bland ledamöter och väljare. Det inträffar i inte mindre än 37 procent av fallen. I dessa fall är ledamöterna inte responsiva till väljarnas opinionsförändringar samtidigt som väljarna inte följer ledamöternas förändringssignaler. Ledamöter och väljare drar åt olika håll.[16]

Samma eller olika förändringsvindar säger dock inget om vem som följer vem – om förskjutningarna är potentiellt politiker- eller väljarstyrda. Det informationen avslöjas först i tabell 2 som redovisar resultaten totalt och för var och en av de åtta studerade mandatperioderna.

Tabell 2. Politiker- eller väljarstyrda opinionsförändringar i riksdagen och bland väljare 1985-2018 (procent)

Opinionsförändringsmönster	85 88	88 94	94 98	98 02	02 06	06 10	10 14	14 18	Samtliga fall
Följsamma									
Potentiellt politikerstyrda	50	44	40	58	39	31	33	43	41
Potentiellt väljarstyrda	12	44	10	8	23	39	47	36	29
Potentiellt både politiker- och väljarstyrda	13	12	30	0	23	30	20	14	18
Oföljsamma	25	0	20	34	15	0	0	7	12
Summa Procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal fall	8	9	10	12	13	13	15	14	94

Kommentar: Opinionsförändringsmönstren definieras i texten; se även Holmberg (2010).

En mycket klar majoritet av alla studerade opinionsförändringar har ett mönster som är förenligt med att en potentiell påverkan kan ha skett mellan politiker och väljare. Hela 88 procent av alla opinionsförskjutningar är följsamma och kan potentiellt ha varit politiker- och/eller väljarstyrda. Endast 12 procent uppvisar helt oföljsamma åsiktsförändringar där ledamöters och väljares ståndpunkter fjärmas från varandra. Över tid kan vi notera en viss tendens till en ökning i andelen följsamma opinionsförskjutningar, där alltså väljare och valda samspelar istället för att motspela. Vid de tre senast mättillfällena fr.o.m. 2010 är andelen följsamma opinionsförändringar 100, 100 respektive 93 procent.

Det vanligast förekommande opinionsförändringsmönstret är potentiellt politikerstyrt – väljarna förändrar sina åsikter åt det håll där riksdagsledamöterna redan befinner sig (41 procent av fallen). Den omvända processen att ledamöternas åsikter förskjuts i riktning mot väljarnas – en potentiellt väljarstyrd opinionsförändring – är något ovanligare (29 procent av fallen). Den mer svårtolkade processen där politikernas inställningar förändras åt väljarnas håll samtidigt som väljarnas åsikter blir mer lika politikernas – det vill säga en opinionsförändring som potentiellt är både politiker- och väljarstyrd – återfinns i 18 procent av fallen. Jämfört över tid kan man iaktta en någorlunda tydlig ökning i andel-

en potentiellt väljarstyrda opinionsförändringar. Mer representation nedifrån med andra ord. Ett positivt resultat, speciellt om man normativt tycker det är smakligare med en folkstyrd demokrati nedifrån framför en toppstyrd ovanifrån.

Men, och det är en viktig fråga, vad händer med åsiktsöverensstämmelsen när opinionsförändringar är potentiellt politiker- respektive väljarstyrda? Normativt förväntar vi oss i båda fallen att den förbättras oftare än försämras. Och så är det. Tydligast för potentiellt väljarstyrda förändringar (59 procent förbättring mot 33 procent försämring). Något mindre påtagligt för potentiellt politikerstyrda opinionsförskjutningar (49 procent förbättring mot 38 procent försämring).[17] När folkviljan ”bestämmer” opinionsutvecklingen blir resultatet något oftare förhöjd åsiktslikhet mellan väljare och valda jämfört med när politiker ”styr” förändringarna. Representation nedifrån slår representation ovanifrån när det gäller förändringar i åsiktsöverensstämmelse mellan svenska riksdagsledamöter och väljare.

Svensk representativ demokrati betygsatt

Folkviljan skall vara avgörande i en demokrati. Och det ska åstadkommas genom att valda representanter förverkligar folkets vilja. Den processen är dynamiskt interaktiv. Politiker påverkar och är med och formar folkviljan samtidigt som väljarna medverkar i valet av representanter och influerar vad de tycker och beslutar. Väljare och valda samspelar.

Våra femtioåriga undersökningar visar att detta samspel oftast är följsamt när det gäller opinionsförändringar i Sverige. Opinionsvindar blåser oftast åt samma håll bland riksdagsledamöter och väljare. Men det är inte alltid folket som bestämmer färdriktningen. Det gör oftast valda representanter. Potentiellt politikerstyrda opinionsförskjutningar är vanligare än potentiellt väljarstyrda. Dock under senare år på 2000-talet har väljarinfluerade förändringar blivit mer frekventa. Och det kan ses som något positivt. Väljarstyrda opinionsförändringar leder något oftare än politikerstyrda till en ökad åsiktsöverensstämmelse mellan ledamöter och väljare.

En hög grad av åsiktsöverensstämmelse är en normativ förväntan för alla former av demokrati. Valda politiker och väljare skall helst ha likartade åsikter i viktiga sakfrågor och ha samstämmiga ideologiska visioner. Samklang mellan väljare och valda är det representativa idealet, inte motklang. Givet dessa högt ställda krav, vilket blir betyget på det svenska representativa systemet?

Talar vi om åsiktsöverensstämmelse i konkreta sakfrågor blir betyget inte högt. Ledamöter och väljare tenderar visserligen att ha samma majoritetsåsikter i flertalet undersökta frågor – och det är viktigt – men flertalet är endast cirka 70-80 procent av frågorna. En så hög andel som ibland upp till en tredjedel av undersökta sakfrågor utmärks av att riksdagens och valmanskårens flertal är oense. Om vi istället ser på den genomsnittliga graden av åsiktsskillnad mellan ledamöter och väljare i olika sakfrågor, är den så stor under alla femtio åren att den med all sannolikhet skulle varit klart mindre om riksdagsledamöterna utsågs slumpvis med lottens hjälp istället för i allmänna val. Ett svagt ljus

i tunneln är att åsiktsskillnaderna har blivit något lite mindre i de senaste mätningarna under 2000-talet. En sakfråga som klart bidragit till denna ljusning är den på senare år så centrala flyktingfrågan. Åsiktsskillnaden mellan ledamöter och väljare har minskat från dramatiska 53 procentenheter 1994 över 35 pe 2010, 23 pe 2014 ned till 10 pe 2018. Fortfarande en klar skillnad men tydligt minskande. Differensen har alla år haft samma mönster med riksdagsledamöterna genomsnittligt mer positiva till flyktingmottagning än väljarna.

Men det något låga betyget gäller enbart för åsiktsrepresentationen i mer eller mindre politiserade konkreta sakfrågor. Fokuserar vi istället på det mer centrala – graden av åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda när det gäller mer övergripande samhällsfilosofi och visioner – blir betyget klart bättre. Svenska riksdagsledamöter och väljare uppvisar en hög grad av åsiktslikhet när det gäller positionering på den fortfarande dominerande vänster-högerdimensionen. Här är den genomsnittliga åsiktsöverensstämmelsen klart större än i de flesta mer konkreta sakfrågor.

En riksdag som på 1960-talet ideologiskt befann sig något till vänster om valmanskåren har på 2000-talet ersatts av en riksdag som står något till höger. Men varken under vänstervågens 1960-tal eller 2018 talar vi om några drastiska skillnader. I allt väsentligt kan vi konstatera att åsiktsrepresentationen fungerar väl när det gäller vänster-högerkonflikten. Det är ett mycket viktigt normativt önskemål som här uppfylls. I grundlagen fastslås att *Riksdagen representerar svenska folket.* Och så är det verkligen när det gäller ideologisk vänster-högerfilosofi. Tyngdpunkten bland väljarna sammanfaller mycket nära med tyngdpunkten bland riksdagsledamöterna. Det är ett gott betyg åt svensk representativ demokrati.

Noter

[1] Analyser och text i detta kapitel bygger på och vidareutvecklar Holmberg (2010) *Dynamisk representation* och Holmberg (2018) *Åsiktsöverensstämmelse är viktigt.*

[2] Anders Nordencrantz (1697-1772) var en svensk ämbetsman och politisk skriftställare. Varm anhängare av tryckfrihet och motståndare till ämbetsmannaväldet. Han föreslog bl.a. införande av en Enkammarriksdag istället för Ståndsriksdagen. Se vidare Lagerroth 1934.

[3] Resultat för väljarna har för en sakfråga hämtats från SOM-undersökningen 2018, se Tabell 1.

[4] Åsiktsskillnader på 10 pe eller mer har återfunnits i 67 procent av sakfrågorna 1998, i 72 procent 2002, i 89 procent 2006, i 67 procent 2010, i 62 procent 2014 och i 63 procent 2018.

[5] Den genomsnittliga åsiktsskillnaden mellan ledamöter och väljare i undersökta sakfrågor är: 1968 20 pe, 1985 15, 1988 13, 1994 14, 1996 16, 1998 16, 2002 18, 2006 23, 2010 18, 2014 13 och 2018 13 pe.

[6] De utvalda vänster-högerfrågorna är Minska inkomstskillnader, Mer privat sjukvård, Mindre offentlig sektor och Sänkta skatter. Bland samtliga jämförbara sakfrågor återfinns därtill Minska försvarsutgifterna, Avveckla kärnkraften, Medlem i NATO, Medlem i EU, 6-timmars arbetsdag och Ta emot färre flyktingar.

[7] En intressant och därtill talande illustration till den goda representationen av vänster-högerideologi i Sverige är hur genomsnittligt samstämmigt riksdagsledamöter och väljare *placerar sig själva* på vänster-högerskalan. Medeltalen är följande för ledamöter/väljare; ju högre värde desto mer höger: 1985 4,6/4,9; 1988 4,4/5,0; 1994 4,7/4,9; 1998 4,7/5,1; 2002 4,6/4,9; 2006 5,2/5,2, 2010 5,4/5,3; 2014 5,1/5,1 och 2018 5,2/5,2. Ledamöter placerar sig mer till vänster och väljare något mer till höger åren 1985-2002. Men därefter 2006-2018 uppvisar ledamöter och väljare bra nära exakt samma genomsnittsresultat. Bättre åsiktsrepresentation går inte att få. Se också Holmberg 2018.

[8] De jämförbara frågorna redovisas i Not 6. Den genomsnittliga åsiktsskillnaden i dessa frågor är 18 pe 1994, 16 1998, 18 2002, 18 2006, 14 2010, 13 2014 och 13 pe 2008.

[9] Andelen sakfrågor med samma majoritetsåsikt bland väljare och ledamöter har varit följande bland samtliga studerade frågor/jämförbara frågor: 1968 65 procent/- ; 1985 70/-; 1988 75/-; 1994 75/50; 1998 69/78; 2002 67/80; 2006 63/80; 2010 67/80, 2014 86/90; 2018 84/78.

[10] Flyktingfrågan har över tid fått ett allt tydligare åsiktssamband med vänster-högerdimensionen. I Valundersökningen 2018 är korrelationen +.42. Motsvarande korrelation i Riksdagsundersökningen 2018 är +.55. Sambandet är att ju mer höger desto mer positiv till att ta emot färre flyktingar. Flyktingfrågan håller på att bli en vänster-högerfråga.

[11] Riksdagsundersökningen 1968/69 genomfördes som en intervjustudie med bandspelare. Utformningen av frågorna till ledamöterna var sämre jämförbara med frågorna till väljarna än i de senare riksdagsundersökningarna med ifyllningsenkäter. Genomsnittsdifferensen på -6 enheter är därför ett något annorlunda mätt estimat. Se Holmberg 1974.

[12] Resultaten för de olika partiernas grad och riktning på åsiktsöverensstämmelsen på vänster-högerskalan för åren 1968-2014 redovisas i Holmberg 2018. I undersökningen 2018 blev utfallet följande: V -5 enheter, S -5, MP +1, C+10, L+7, KD +9, M +10, SD +6 och Samtliga +3 enheter. En minusdifferens visar att ledamöterna befann sig till vänster om sina väljare, medan en högerdifferens tvärtom indikerar att ledamöterna är till höger om sina väljare. Se Figur 3.

[13] I Representationsundersökningen 1968/69 befann sig alla tre borgerliga partier något till vänster om sina respektive väljargrupper. Se Holmberg 1974.

[14] Den potentiella opinionspåverkan som undersöks antas vara tidsfördröjd *(time lag* på engelska). En opinion vid tidpunkt t förväntas påverka en annan opinion vid tidpunkt t+1.

[15] Samma vindar behöver naturligtvis inte nödvändigtvis innebära en potentiell påverkan mellan politiker och väljare – att någon för och någon följer. De kan också indikera att någon tredje faktor influerar såväl ledamöters som väljares åsikter. Exempel på sådana tredje faktorer skulle kunna vara massmedia, tidsandan, konjunkturer och internationella trender. Dock samma vind visa att ledamöter och väljare följs åt oavsett vem eller vad som ligger bakom.

[16] Men det behöver inte innebära en försämrad åsiktsöverensstämmelse. Om ledamöters och väljares åsikter närmar sig varandra förbättras åsiktslikheten. Det inträffar i cirka hälften av fallen med olika vindar.

[17] Andel ökad/samma/minskad åsiktsöverensstämmelse är följande för våra 94 opinionsförändringsfall: Politikerstyrda opinionsförändring-ar 49/13/38 procent, Väljarstyrda opinionsförändringar 59/8/33, Både Politiker- och Väljarstyrda opinionsförändringar 88/6/6 och Ej följsamma opinionsförändringar 0/0/100 procent. Se också Tabell 2.

Referenser

Aristoteles (2003). *Politiken*. Göteborg: Paul Åströms förlag.

Disch, Lisa (2011). Toward a Mobilization Concept of representation. *American Political Science Review 77:175-90.*

Elkjaer, Mads & Iversen, Torben (2020). The Political Representation of Economic Interests: Subversion of Democracy or Middle Class Supremacy? *World Politics 72: 252-90.*

Esaiasson, Peter & Heidar Knut (eds) (2000). *Beyond Westminster and Congress.* Columbus: Ohio State University Press.

Esaiasson, Peter & Holmberg, Sören (1996). *Representation from Above.* Aldershot: Dartmouth.

Gilens, Martin & Page, Benjamin (2014). Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups and Average Citizens. *Perspectives on Politics 12:* 564-81.

Hakhverdian, Armen (2008). *Dynamic Representation in the United Kingdom.* Chicago: Midwest Political Science Association Meeting.

Held, David (1987). *Models of Democracy.* Cambridge: Polity Press.

Holmberg, Sören (1974). *"Riksdagen representerar svenska folket" Empiriska studier i representativ demokrati.* Lund: Studentlitteratur.

Holmberg, Sören (1996). Svensk åsiktsöverensstämmelse. I Rothstein, Bo & Särlvik, Bo *Vetenskapen om politik. Festskrift till professor emeritus Jörgen Westerståhl.* Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.

Holmberg, Sören (1997). Dynamisk Representation. *Scandinavian Political Studies 20:*265-83.

Holmberg, Sören (1999). *Representativ demokrati. Stockholm:* SOU 1999: 64.

Holmberg, Sören (2010). Dynamisk representation. I Brothén, Martin & Holmberg, Sören (red) *Folkets representanter* Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.

Holmberg, Sören (2018). Åsiktsöverensstämmelse är viktigt. I Karlsson, David (red) *Folkets främsta företrädare.* Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.

Holmberg, Sören (2020). Feeling Represented. I Rohrschneider, Robert & Thomassen, Jacques (eds) *Oxford Handbook of Political Representation in Liberal Democracies. Oxford:* Oxford University Press.

Lagerroth, Fredrik (1934). Den konstitutionella och politiska utvecklingen intill 1772. I *Sveriges riksdag, band V.* Stockholm: Victor Pettersons Bokindustriaktiebolag.

Manin, Bernhard (1997). *The Principles of Representativ Democracy.* Cambridge: Cambridge University Press.

Miller, Warren m.fl. (1999). *Policy Representation in Western Democracy.* Oxford: Oxford University Press.

Ober, Josiah (2008). What the Ancient Greeks Can Tell us About Democracy. *Annual Review of Political Science.* Vol 11, June 2008.

Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören (2016). *Svenska väljare.* Stockholm: Wolter Kluwers.

Page, Benjamin & Shapiro, Robert (1983). Effects of Public Opinion on Policy. *American Political Science Review 77:*175-90.

Persson, Mikael (2021). *From Opinions to Policies: Examining the Links Between Citizens, Representatives, and Policy Change.* Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.

Rohrschneider, Robert (1999). *Learning Democracy.* Oxford: Oxford University Press.

Roth, Per-Anders (1996). *Riket, valkretsen och hemkommunen. Lokal och regional representation i den svenska riksdagens sista andra kammare 1969.* Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.

Schmitt, Hermann & Thomassen, Jacques (red) (1999). *Political Representation and Legitimacy in the European Union.* Oxford: Oxford University Press.

Soss, Joe & Schram, Sanford (2007). A Public Transformed? Welfare Reform as Policy Feedback. *American Political Science Review 101:* 111-27.

Stimson, James, Mackuen, Michael & Erikson, Robert (1995). Dynamic Representation. *American Political Science Review 89:* 543-65.

Stimson, James (2007). Perspectives on Representation: Asking the Right Questions and Getting the Right Answers. I Dalton, Russell & Klingemann, Hans-Dieter (red) *Oxford Handbook of Political Behavior.* Oxford: Oxford University Press.

Särlvik, Bo (1969). *Representationsundersökningens forskningsprogram.* Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.

Wlezien, Christopher & Soroka, Stuart (2011). Inequality in Representation. I Enns, Peter & Wlezien, Christopher (red) *Who Gets Represented?* New York: Russell Sage Foundation.

Wlezien, Christopher (2020). Dynamic Representation. I Rohrschneider, Robert & Thomassen, Jacques (red) *The Oxford Handbook of Political Representation in Liberal Democracies.* (kursivt) Oxford. Oxford University Press.

6.

Riksdagsledamöternas kunskap om väljarnas åsikter

Mikael Persson och Anders Sundell

I det här kapitlet kartlägger vi den faktiska åsiktsöverensstämmelsen mellan representanter och väljare, men vi tittar också på riksdagsledamöternas uppfattningar om väljaropinionen. Därefter undersöker vi om ledamöternas aktiviteter kan förklara varför vissa har mer korrekta uppfattningar om opinionen än andra. Är det så att ledamöter som talar mer med väljare i olika forum också får en mer realistisk uppfattning om vad de tycker? Eller kan sådana personliga kontakter snarare snedvrida bedömningarna? I det här kapitlet visar vi att riksdagsledamöterna tendererar att överskatta hur bra de är på att ha korrekta uppfattningar om vad deras väljare anser; den upplevda åsiktsöverensstämmelsen är högre än den faktiska. Men det är svårt att hitta några individuella faktorer som förklarar variationen i hur bra ledamöterna är på att gissa väljarnas åsikter.

Riksdagen ska representera det svenska folket. Ledamöterna står i medborgarnas ställe, för deras talan, agerar i deras intresse. Men väljarna kan inte binda sina representanter till specifika ståndpunkter. Det är ett förtroendeuppdrag, utan garantier att folkviljan faktiskt förs fram av riksdagsledamöterna.

Den viktigaste mekanismen för att säkerställa överensstämmelse mellan väljarnas åsikter och den förda politiken är valen. De påverkar på två sätt. För det första kan vi tänka oss att valen sållar fram de representanter vars åsikter är i samklang med väljarkåren. Kandidater som för fram populära förslag väljs in, och de som företräder mindre populära ståndpunkter hamnar utanför. Ledamöterna stiftar sedan under mandatperioden lagar som ligger i linje med de program de gått till val på och som godkänts av väljarna (jfr Thomassen, 2020).

Detta är naturligtvis en mycket viktig mekanism. Stora kursändringar i politiken hänger ofta ihop med maktskiften i regeringen, som i sin tur orsakas av förändrade styrkeförhållanden i riksdagen. Men det är också en klumpig och långsam modell för representation. Väljarna utövar verkligt inflytande endast vart fjärde år, med begränsad kommunikation mellan väljare och valda under mandatperioderna. Representationen är närmast mekanisk.

I verkligheten försöker de folkvalda undvika att förlora nästa val genom att anpassa sina ståndpunkter under mandatperioden, och genom att vara lyhörda, förankra politik i förväg samt bilda och driva opinion. Hotet om en annalkande valförlust tvingar fram politikförändringar, som om de lyckas, ändrar valutgången. I litteraturen benämns denna andra mekanism rationell antecipering (Stimson, MacKuen och Erikson, 1995).

Modellen kräver alltså betydligt mer av de folkvalda. De kan inte bara invänta sitt betyg på valdagen, utan måste göra sin hemläxa under mandatperioden. Att korrekt läsa av opinionen är dock svårt. Undersökningar visar att representanter ofta missbedömer vad väljarkåren tycker (Brookman och Skovron, 2019). Delvis kan det bero på önsketänkande, men också på bristande information: De vet helt enkelt inte vad folk tycker.

Sören Holmberg visar i sitt kapitel i denna bok att åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och riksdagsledamöter i Sverige är långt ifrån perfekt, och mycket lägre än vad man skulle kunna förvänta sig av slumpen. En god politiker försöker dock inte bara vara en röst för väljarna, utan vill också leda opinionen. I vilken utsträckning har svenska riksdagsledamöter riktiga uppfattningar om vad väljarna tycker? Beror bristande åsiktsöverensstämmelse på missuppfattningar, eller på aktiva val?

I det här kapitlet kartlägger vi först den faktiska åsiktsöverensstämmelsen mellan representanter och representerade, men vi tittar också på riksdagsledamöternas uppfattningar om väljaropinionen. Vi kan då se om de gör en korrekt bedömning och väljer att frångå opinionen, eller om de i själva verket tror sig representera majoritetsåsikterna. Därefter undersöker vi om ledamöternas aktiviteter kan förklara varför vissa har mer korrekta uppfattningar om opinionen än andra. Är det så att ledamöter som talar mer med väljare i olika forum också får en mer realistisk uppfattning om vad de tycker? Eller kan sådana personliga kontakter snarare snedvrida bedömningarna?

Faktisk och upplevd åsiktsöverensstämmelse

Riksdagsundersökningen 2018 innehåller frågor som låter oss undersöka olika aspekter av åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda. De analyser vi presenterar är alltså alla hämtade ifrån den innevarande mandatperioden (2018-2022). Vi kommer att fokusera på de 12 sakpolitiska förslag där både ledamöter och väljare (i valundersökningarna) tagit ställning. (Frågor om fler sakpolitiska förslag förekom i Riksdagsundersökningen, men det är endast för dessa 12 som vi har jämförbara data för både väljare och valda). Riksdagsledamöterna har med identiskt lydande frågor också ombetts uppskatta vad deras eget partis väljare tycker om olika förslag. Dessa förslag är presenterade i tabell 1 nedan.

Tabell 1. Sakfrågor med information om väljaropinion, riksdagsledamöternas åsikter samt vad ledamöterna tror att deras väljare anser.

Minska den offentliga sektorn
Minska försvarsutgifterna
Minska inkomstskillnaderna i samhället
Ta emot färre flyktingar
Förbjuda tiggeri
Sänka skatterna
Sverige bör söka medlemskap i NATO
Öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur
Införa mycket hårdare fängelsestraff för brottslingar
Avskaffa skatteavdraget för hushållsnära tjänster
Höja skatten på bensin
Införa språktest för att kunna bli svensk medborgare

Not: Data kommer från Riksdagsundersökningen 2018 och Väljarundersökningen 2018.

Vi undersöker flera aspekter av relationen mellan väljare och valda. Först och främst undersöker vi *faktisk åsiktsöverensstämmelse,* det vill säga om ledamöternas egna åsikter sammanfaller med väljarnas åsikter. För det andra undersöker vi *upplevd åsiktsöverensstämmelse,* det vill säga om ledamöternas egna åsikter sammanfaller med vad de tror att det egna partiets väjare anser. För det tredje undersöker vi hur stor andel *korrekta uppskattningar* varje ledamot har av majoritetsförhållanden bland väljarna i de aktuella sakfrågorna.

Låt oss börja med *faktisk åsiktsöverensstämmelse*. För varje ledamot undersöker vi om det egna partiets väljare är på samma sida som ledamoten, i varje fråga. För att ta ett exempel, om en ledamot till exempel svarat att det är ett ”ganska bra förslag” att sänka skatterna räknar vi det som åsiktsöverensstämmelse om väljarna i frågan har ett medelvärde som är på den positiva delen av skalan. Sedan räknar vi för varje ledamot hur många frågor som ledamoten är överens med sitt partis väljare.

I genomsnitt är ledamöterna överens med sina väljare i 70 procent av frågorna. Om det ska betraktas som högt eller lågt är inte givet, utan beror på vilken referenspunkt man använder. Å ena sidan menar Sören Holmberg i sitt kapitel att åsiktsöverensstämmelsen är klart sämre än vad man skulle kunna förvänta sig om ledamöterna hade lottats fram. Å andra sidan är det inte en metod som tillämpas i någon modern representativ demokrati, och därmed kanske en orealistiskt hög standard att jämföra med. Från forskningen om surveymetodologi vet vi också att slumpmässiga urval som lottas fram är det i särklass mest effektiva sättet att skapa ett representativt urval. Lottning är således inget dåligt verktyg för att skapa god åsiktsöverensstämmelse; tvärtom är det snarare det mest effektiva. Att jämföra med en framlottad riksdag är därför rimligen en allt för högt ställd jämförelsepunkt.

Med en annan förförståelse kan resultatet framstå i annan dager. Statsvetaren Larry Bartels (2016) drog till exempel i en uppmärksammad bok slutsatsen att ”vad än val åstadkommer, så är det *inte* att tvinga de valda att ta hänsyn till medianväljarens policypreferenser.” Mot en sådan pessimistisk bild framstår överensstämmelsen mellan svenska väljare och riksdagsledamöter som desto bättre.

Oavsett om man anser att glaset är halvfullt eller halvtomt finns det intressanta skillnader mellan partierna. I tabell 2 ser vi att överensstämmelsen är bäst för partierna på de ideologiska flankerna: Vänsterpartiet, Moderaterna och Sverigedemokraterna. De traditionella mittenpartierna Centerpartiet och Liberalerna ligger sämre till. Delvis är detta en konsekvens av sättet att räkna, där vi fokuserar på om väljare och valda är på ”samma sida” i en fråga, vilket gynnar partier på kanterna. Om till exempel ledamöterna har en mycket mer extrem åsikt än väljarna kan åsiktsskillnaden vara betydande, även om man är på samma sida i stort.

Tabell 2. Faktisk och upplevd åsiktsöverensstämmelse 2018.

	Faktisk åsiktsöverensstämmelse	*Upplevd åsiktsöverensstämmelse*
V	88	90
S	63	80
MP	86	90
C	64	89
L	63	91
KD	69	89
M	73	94
SD	74	94
Alla	70	88

Not: Data kommer från Riksdagsundersökningen 2018 och Väljarundersökningen 2018.

Men det illustrerar också ett reellt problem för partier som försöker balansera mellan olika ideologier. ”Att vara liberal är att vara kluven”, sa Folkpartiledaren Gunnar Helén. Och det är naturligtvis svårare att representera en kluven åsikt än en ideologiskt renodlad.

Att ledamöterna ombetts uppskatta vad väljarna tycker i de olika frågorna är i internationellt perspektiv unikt, och ger oss möjlighet att mäta ledamöternas *upplevda åsiktsöverensstämmelse*. Är de medvetna om hur de egna åsikterna skiljer sig från väljarnas, eller lever de i föreställningen att de faktiskt företräder en majoritetsåsikt, när de i själva verket är i minoritet? Tidigare forskning, både från Sverige och utlandet, har visat på en hög grad av önsketänkande (Esaiasson och Holmberg, 1998; Broockman och Skovron, 2018). Representanter vill gärna att väljarna ska ha samma åsikt som de själva, och är därför benägna att överskatta samstämmigheten. I tidigare riksdagsundersökningar har det verkat som att den egna åsikten är mycket viktigare än den faktiska väljaropinionen för ledamöternas bedömning av vad väljarna tycker. Ledamöter som till exempel själva är för sänkta skatter eller sextimmarsarbetsdag tror i högre utsträckning att väljarna tycker samma sak.

Om vi tillämpar samma räkneregler som tidigare, fast nu istället använder ledamöternas uppfattning om väljaropinion snarare än faktisk opinion som riktmärke, finner vi att den genomsnittliga upplevda åsiktsöverensstämmelsen är 88 procent. De flesta ledamöter tror sig alltså vara överens med sina väljare i knappa nio av tio frågor, medan det i själva verket ”bara” är det i sju av tio.

I tabell 3 kan vi se att partierna varierar något i sina uppskattningar av hur överens de är med sina väljare. Även om alla har en viss överskattning är socialdemokraternas ledamöter de som i minst utsträckning tror sig vara överens med sina väljare, och med tanke på att de tillhör de partier som har sämst faktisk överensstämmelse är det en välgrundad uppfattning. Vänsterpartister däremot tror sig vara överens med sina väljare i 90 procent av frågorna, vilket nästan motsvaras av den faktiska överensstämmelsen som är 88 procent. Övriga partier överskattar kraftigt åsiktsharmonin mellan väljare och valda. Allra störst är överskattningen för Liberalerna, vars faktiska åsiktsöverensstämmelse är nästan 30 procentenheter lägre än den upplevda. Sverigedemokraterna, som visserligen har en relativt god faktisk överensstämmelse, överskattar den också kraftigt (med 20 procentenheter).

Vet ledamöterna vad väljarna tycker?

Skillnaden mellan den faktiska och den upplevda åsiktsöverensstämmelsen tyder på att det finns vissa brister i ledamöternas uppfattning om väljarnas åsikter. I tabell 3 visas hur stor andel rätt ledamöterna i genomsnitt har när de ska gissa vad de egna väljarna tycker om de olika förslagen. Vi kan se att det verkar vara lättare för partierna på kanterna: Moderata ledamöter har i genomsnitt 93 procent rätt och vänsterpartister 84 procent, centerpartistiska och Liberala ledamöter är i genomsnitt sämst på att uppskatta vad de egna väljarna tycker, vilket hänger ihop med att åsiktsöverensstämmelsen också är lägst för dessa partier. Om det är så att ledamöterna tenderar att önsketänka kring väljarnas

uppfattningar är det en naturlig konsekvens att stora faktiska åsiktsskillnader leder till ett sämre facit när det gäller att uppskatta vad väljarna tycker.

Tabell 3. Riksdagsledamöternas kännedom om de egna väljarnas åsikter, Andel korrekta uppskattningar, 2018 (procent)

Parti	*Procentandel korrekta uppskattningar (för alla frågor)*	*Svåraste fråga*	*Partiets väljare är…*
V	84	Öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur (18% rätt)	Emot
S	76	Avskaffa skatteavdraget för hushållsnära tjänster (25% rätt)	Emot
MP	87	Öka ekonomiskt stöd till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur (27% rätt)	Emot
C	70	Minska den offentliga sektorn (12% rätt)	Emot
L	71	Förbjuda tiggeri (19% rätt)	För
KD	83	Minska den offentliga sektorn (6% rätt)	Emot
M	93	Minska inkomstskillnaderna i samhället (20% rätt)	För
SD	86	Sverige bör söka medlemskap i Nato (14% rätt)	För

Frågorna som ledamöterna i de olika partierna har svårast för är en blandad skara. För Socialdemokraterna, Kristdemokraterna och Moderaterna handlar det om vänster/höger-frågor där väljarna inte matchar med partiets ståndpunkt. Detta är anmärkningsvärt givet hur vänster-höger-dimensionen dominerar svensk politik. Socialdemokratiska väljare är negativa till förslaget om att avskaffa RUT-avdraget, medan moderata och kristdemokratiska väljare är emot att minska den offentliga sektorn respektive för att minska inkomstskillnaderna i samhället. Partiernas representanter i riksdagen tror att deras väljare anser det motsatta.

För V, MP, C, L och SD är det istället frågor kopplade till invandring och internationellt samarbete som ställer till det. Ingen riksdagsledamot från Liberalerna uppgav sig vara för ett tiggeriförbud, medan hela 70 procent av väljarna är för ett sådant. Det är bara var femte riksdagsledamot hos Liberalerna som gissar rätt på vad väljarna tycker. Sverigedemokraterna, som i övrigt är relativt bra på att veta vad de egna väljarna tycker, underskattar stödet för NATO.

Vi kan i tabell 3 se att ledamöterna i en majoritet av frågorna gissar rätt på vad de egna väljarna tycker – de har alltså oftast sanna uppfattningar. Men det är också uppenbart att det till stor del beror på att ledamöterna tror att de är överens med väljarna. Oftast är så fallet, men inte alltid. Frågan är alltså om vi verkligen kan säga att riksdagsledamöterna har god *kunskap* om väljarnas åsikter, även om de ofta gissar rätt. Det ger anledning att fundera på vilka skäl de egentligen har för att tro som de gör om väljarna.

Kontakter med väljarna

Vi går därför vidare med att titta närmare på ledamöternas kontakter med väljare. Inom representationsforskningen betonas det ofta att de valda ska agera i de representerades intresse på ett lyhört sätt (Pitkin, 1967). Det ligger nära till hands att tänka att det borde innebära att man också har löpande kontakt med dem, och faktiskt lyssnar på väljarnas åsikter. I riksdagsundersökningen ställs flera frågor som låter oss bedöma i vilken utsträckning ledamöterna har ”örat mot marken”, och om det också verkar leda till mer realistiska uppfattningar om vad väljarna tycker.

Sådana kontakter kan ske på olika sätt. Antingen genom att väljare tar initiativet, eller för att ledamoten själv gör sig tillgänglig. Den tidigare socialdemokratiske partiledaren Håkan Juholt har till exempel beskrivit att han under sin tid som riksdagsledamot alltid hade en upprullbar partiskylt i bakluckan på bilen, så att han kunde ha improviserade ”dialogtorgmöten” (Glans och Hedtjärn, 2011).

Tankarna går till direktdemokratiska idealbilder av demokratiska torg där de som bestämmer alltid finns tillgängliga. Men det finns risker. Ett genomgående resultat från forskning om politiskt deltagande är att alla inte deltar i demokratin i samma utsträckning. Personer med bättre resurser - i fråga om pengar, utbildning och tid - är i nästan alla avseenden bättre på att göra sina röster hörda (Verba, Schlozman och Brady, 1995). Detta inkluderar att kontakta politiker.

Risken är därför att representanter genom direktkontakter med engagerade medborgare får en skev bild av vad de många vanliga människorna tycker. Amerikanska politiker, både republikaner och demokrater, har i undersökningar till exempel visat sig överskatta hur konservativa deras väljare är. En föreslagen förklaring är att de påverkats av väljarkontakter, eftersom republikanska väljare är mer benägna att höra av sig till sina ledamöter (Broockman och Skovron, 2018). I tidigare undersökningar av svenska riksdagsledamöter har det också framkommit att ledamöterna är sämre på att gissa vad väljarna tycker när medelklassväljare har en annan åsikt än majoriteten, vilket tyder på att dessa väljare av någon anledning verkar göra större intryck på ledamöterna (Pereira, 2021). Det gäller alltså att lyssna på opinionen, men i så fall hela opinionen, inte bara de som faktiskt hör av sig.

En fråga i riksdagsundersökningen 2018 handlar om hur ofta ledamöterna träffar enskilda väljare per månad, både inom och utanför den egna valkretsen. I genomsnitt rör det sig om 6-10 kontakter inom valkretsen per månad, och 11-20 kontakter med väljare utanför valkretsen. Här syns inga stora skillnader mellan partierna. Sverigedemokraterna har något färre kontakter med väljare i sin egen valkrets än övriga, och vad det gäller kontakter med väljare utanför valkretsen har Liberalerna och Sverigedemokraterna färre kontakter än övriga partier.

Frågor ställdes också om innehållet i kontakterna. När enskilda väljare hör av sig, handlar det om ”problem som gäller väljaren personligen”, ”problem i den egna regionen/valkretsen”, ”någon grupps önskemål/problem” eller kanske ”problem som gäller ideologi eller olika sakfrågor”? Vanligast, enligt ledamöterna, är problem som gäller någon grupp (43 procent som svarar ”mycket ofta”) och väljaren personligen (27 procent). Därefter följer ideologi eller sakfrågor (23 procent) och sist problem i valkretsen (7). Problem som ligger väljaren nära är alltså överrepresenterade, vilket gör att eventuella skevheter i vilka som tar kontakt också kan ge avtryck på ledamotens uppfattning.

Intressant nog verkar så inte vara fallet. Även om man med statistiska metoder kontrollerar bort effekten av parti, så att vi jämför ledamöter med få kontakter med partikamrater som har fler kontakter, så ser vi inga tydliga skillnader. Ledamöter som enligt egen utsago oftare träffar väljare är varken bättre eller sämre på att uppskatta vad de egna väljarna tycker. Inte heller avspeglas det i upplevd, eller faktisk, åsiktsöverensstämmelse.

Detsamma gäller för innehållet i kontakterna. När vi jämför ledamöter som mer eller mindre ofta blir kontaktade av olika anledningar ser vi inte några skillnader, vare sig det gäller upplevd eller faktisk åsiktsöverensstämmelse, och inte heller när det gäller hur bra de är på att gissa vad väljarna tycker.

Vi ser heller inte någon evidens för att en ledamots kampanjaktiviteter påverkar väljarkännedomen. Riksdagsledamöterna fick svara på hur ofta under valrörelsen de ägnat sig åt debatter, torgmöten, arbetsplatsbesök, dörrknackning, samt kontakter med väljare på telefon, e-post och sociala medier. När vi återigen på statistisk väg kontrollerar för parti (vilket är nödvändigt eftersom vissa kampanjaktiviteter är vanligare inom vissa partier) finns det inga skillnader i hur informerade ledamöterna är om väljarnas åsikter.

Här ser vi alltså inga tydliga indikationer på att ledamöternas verklighetsbild snedvrids av påverkan från inflytelserika väljare, vilket är positivt utifrån idealet om politisk jämlikhet. Men det är också något nedslående att de ledamöter som anstränger sig för att pejla väljaropinionen inte presterar märkbart bättre. Den förväntade skillnaden mellan de ledamöter som har högst och de som har lägst antal kontakter med väljare per månad är inte statistiskt signifikant.

Ledamöternas personliga egenskaper så som kön, ålder och utbildning verkar inte heller de spela någon större roll. När vi återigen jämför ledamöter inom partier ser vi inga skillnader mellan unga och gamla, kvinnor och män, eller högutbildade och lågutbildade. Alla är ungefär lika bra på att gissa, eller lika dåliga på att gissa, beroende på hur man ser

det. Även detta resultat känns igen från amerikansk forskning (Broockman och Skovron, 2018).

Förklaringar till bristande väljarkännedom

Den övergripande bilden av riksdagsledamöternas kännedom om väljarnas åsikter är alltså att den överlag är god. Visserligen verkar det som att det framförallt förklaras av att väljare och ledamöter tenderar att ha likartade åsikter i de flesta frågor, men det är också logiskt att ta med i beräkningen för gissande ledamöter. Väljare vars åsikter inte stämmer överens med partilinjen kan ju förväntas välja andra partier.

Det är dock viktigt att påpeka att låg åsiktsrepresentativitet inte nödvändigtvis behöver innebära den politiska representationen fungerar dåligt – representanterna kan realisera folkviljan även om de inte delar folkets åsikter. Samtidigt är ändå vissa av skillnaderna mellan väljares och ledamöters åsikter, och ledamöternas bilder därav, iögonfallande.

Vi tänker oss att det finns tre möjliga förklaringar till varför politiker inte är bättre på att avläsa folkviljan. För det första kan det handla om okunskap, för det andra kan det handla om att de väljer att bortse ifrån folkviljan och för det tredje kan det handla om att de inte bryr sig om folkviljan.

Låt oss börja med förklaringen angående okunskap. Bara var fjärde socialdemokratisk riksdagsledamot har till exempel en korrekt bild av vad de egna väljarna tycker om förslaget att avskaffa RUT-avdraget (de tycker att det är dåligt). Om man går tillbaka fyra år till den förra valundersökningen 2014 framkommer det att resultatet var detsamma där (Holmberg, 2018). Faktum är att i alla de frågor som ledamöterna hade svårast med, och som också ställdes förra undersökningsomgången – avskaffa RUT för S, minska offentlig sektor för KD, minska inkomstskillnaderna för M och gå med i NATO för SD – är majoritetsinställningen bland väljarna oförändrad. Och går vi tillbaka ännu längre, till Riksdagsundersökningen 2006, ser vi att majoriteten av ledamöterna i både Moderaterna och Kristdemokraterna gissade fel på dessa frågor redan då (Holmberg, 2010).

Med tanke på att alla dessa frågor stundtals legat högt på den politiska dagordningen är det något av ett mysterium. Information om dessa väljaropinioner finns inte bara i valundersökningarna, utan också i löpande mätningar från opinionsinstituten som rimligen är kända för ledamöterna. I en intervju från 2016 kommenterar Sverigedemokraternas partiledare Jimmie Åkesson till exempel en undersökning som visar på en positiv NATO-opinion hos de egna väljarna med att han är medveten om, och förstår, opinionen (Svensson, 2016).

Det är därför antagligen för enkelt att hänföra diskrepansen mellan väljarnas åsikter och ledamöternas bild av den till ren okunskap. Ett alternativ till ren okunskap är att det handlar om en psykologisk mekanism där ledamöterna försöker undvika den ”kognitiva dissonans” som kommer av att företräda personer som har andra åsikter än de man själv förespråkar och därför rationellt *bortser* ifrån folkviljan (jfr. Holmberg och Esaiasson, 1996:135). Efter att politiska frågor stötts och blötts i partierna tenderar representanterna

att omfamna partilinjen. Politikerna vänjer sig sedan vid att höra och själva framföra sitt partis argument i debatten. En möjlig förklaring till resultaten är att uppfattningarna i sakfrågor inom partierna blir så pass dominerande i de politiska representanternas medvetande att de helt enkelt inte tar så starkt intryck av vad väljarna anser. Partiets representanter har bestämt sin uppfattning och kanske är det då allt för krävande att kontinuerligt anpassa sina åsikter efter väljarna. Önsketänkandet att de egna väljarna delar partiets åsikter ska därmed inte ses som en rationell kunskapsprocess utan som ett högt mänskligt sätt att hantera en komplicerad verklighet.

En tredje möjlighet är att ledamöterna kanske bryr sig mindre om hur opinionen ser ut än vad som vanligtvis tas för givet inom statsvetenskaplig teoribildning. Där utgår man vanligtvis från att politiker som vill bli omvalda försöker föra en politik som ligger i linje med väljarnas önskemål. Men riksdagsledamöter har naturligtvis också en egen ideologisk kompass, och hjärtefrågor som man vill lyfta och åstadkomma förändring i. De är kanske därför mer inriktade på att *forma* opinionen och *leda* medborgarna, snarare än att *följa* väljarna. Åsiktsöverensstämmelse kan trots allt åstadkommas på två sätt: antingen genom att politikerna närmar sig väljarna, eller genom att väljarna närmar sig politikerna. Den senare processen har kallats för *representation från ovan* (cf. Esaiasson och Holmberg, 1996), och flera studier tyder på att det är vanligt i Sverige. Mot den bakgrunden kan det vara mer förklarligt att ledamöterna inte anstränger sig mer för att rätta till eventuella missuppfattningar om väljarnas åsikter.

Vidare påverkas bilden också av hur man går tillväga för att mäta överensstämmelsen. Även om det vanligtvis är så att väljare och ledamöters uppfattning i sakfrågor skiljer sig åt brukar de ligga relativt nära varandra när det gäller övergripande ideologisk vänster-höger-position (Holmberg, 2014). Här har vi bara fokuserat på sakfrågor, vilket gör att brister i överensstämmelse ser större ut.

Riksdagsledamöter överskattar sina kunskaper om väljarnas åsikter

För att sammanfatta, i det här kapitlet har vi visat att riksdagsledamöterna tenderar att överskatta hur bra de är på att ha korrekta uppfattningar om vad deras väljare anser; den upplevda åsiktsöverensstämmelsen är högre än den faktiska åsiktsöverensstämmelsen. Vad det gäller faktiskt åsiktsöverensstämmelse finns det stora skillnader mellan partierna. Framförallt Vänsterpartiet och Miljöpartiet har god åsiktsöverensstämmelse medan mittenpartierna har sämre. Vi ser också stora partiskillnader när det gäller att korrekt bedöma vad väljarnas åsikter är. Men variationen i de olika dimensionerna av åsiktsöverensstämmelsen återfinns framförallt *mellan* partierna. Det är svårt att hitta några andra faktorer som påverkar åsiktsöverensstämmelsen; ledamöternas personliga egenskaper, deras kampanjaktiviteter och i vilken mån de har kontakter med väljarna spelar mindre roll. Istället gör politikerna inom varje parti mycket samstämmiga bedömningar av väljarnas åsikter. Varför vissa partier förefaller vara bättre på att bedöma folkviljan än andra är en fråga som behöver undersökas vidare.

Referenser

Bartels, Larry. 2016. *Unequal democracy: The Political Economy of the New Gilded Age – Second edition*. Princeton: Princeton University Press.

Broockman, D. E., & Skovron, C. (2018). ”Bias in perceptions of public opinion among political elites.” *American Political Science Review*, 112(3), 542-563.

Esaiasson, Peter and Sören Holmberg. 1996. *Representation from above: Members of parliament and representative democracy in Sweden*. Dartmouth Publishing Company.

Gilens, Martin. 2012. *Affluence and Influence: Economic Inequality and Political Power in America.* Princeton University Press.

Glans, Amanda och Erik Hedtjärn. 2011. *Partiledaren – Håkan Juholts väg till makten.* Sveriges Radio. URL: https://sverigesradio.se/avsnitt/435376

Holmberg, Sören. 2010. ”Riksdagsledamöternas väljarkännedom” i Brothén, Martin och Sören Holmberg (red) *Folkets representanter. En bok om riksdagsledamöter och politisk representation i Sverige*. Göteborg: Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen.

Holmberg, Sören. 2014. ”Representerar riksdagen svenska folket?” i Karlsson, David och Mikael Gilljam (red). *Svenska politiker*. Stockholm: Santeréus Förlag.

Holmberg, Sören. 2018. “Åsiktsöverensstämmelse är viktigt” i Karlsson, David (red.) *Folkets främsta företrädare*. Göteborg: Göteborgs Universitet, Förvaltningshögskolan och Statsvetenskapliga institutionen.

Pereira, Miguel M. Kommande. “Understanding and Reducing Biases in Elite Beliefs About the Electorate.“ *American Political Science Review*.

Pitkin, H. F. 1967. *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press.

Stimson, James A, Michael B MacKuen and Robert S Erikson. 1995. “Dynamic Represen- tation.” *American Political Science Review* 89(3): 543–565.

Svensson, Niklas 2016. ”Åkessons vändning om Natoutredning.” *Expressen* 2016-03-03.

Thomassen, Jacques. 2020. ”Party government and democracy.” *Research Handbook on Political Partisanship*. Edward Elgar Publishing.

Verba, Sidney, Kay Lehman Schlozman, and Henry E. Brady. *Voice and equality: Civic voluntarism in American politics.* Harvard University Press, 1995.

7.

Politisk kartellbildning som förklaring till Sverigedemokraternas framgång

Christian Johansson, Anders Kärnä och Jaakko Meriläinen

Sverigedemokraterna har, i likhet med andra populistiska partier i Europa, vuxit kraftigt i de senaste valen. En trolig förklaring till denna uppgång kan finnas i att Sverigedemokraterna har erbjudit en migrationskritisk politik som varit populär bland väljarna, men som inget etablerat parti erbjudit. Anledningen till att de etablerade partierna inte har erbjudit denna migrationskritiska politik är att de har haft en implicit kartell i migrationsfrågan. Därmed har de valt att inte anpassa sig till väljarnas åsikter, då de själva inte instämmer med vad väljarna vill i denna fråga. Till skillnad från klassiska vänster-högerfrågor så som storleken på offentlig sektor hade därmed väljarna inget etablerat parti som erbjöd en annan politisk inriktning. Denna kartell blev ohållbar i takt med att Sverigedemokraterna har vuxit i storlek, och från och med riksdagsvalet 2018 har väljare och politiker ungefär samma åsikt rörande mottagande av flyktingar. Vi beskriver denna teori och testar den med data från Riksdagsundersökningen för politiker och från SOM-institutet för väljare. I takt med att politikerna har ändrat åsikt är det troligt att politikerna kommer att konkurrera i migrationsfrågan på samma öppna vis som i vänster-högerfrågor.

Sverigedemokraterna (SD) har i det närmaste fördubblat sitt väljarstöd i varje riksdagsval sedan bildandet. Även andra partier som kan kallas för populistiska har ökat, inte minst i Europa, även om ökningen inte är generell (Heinö, 2016). Att hitta bra förklaringar till varför populistiska partier växer har lett till en omfattande mängd forskning, där relevanta faktorer har bland annat ansetts vara ökad inkomstojämlikhet (Pastor och Veronesi, 2018), globalisering (Dippel, Gold och Heblich, 2015) och en förändrad arbetsmarknad (Colantone och Stanig, 2018; Autor m.fl., 2020; Dehdari, 2021) med tillhörande ökad osäkerhet för löntagare (Dal Bó m.fl., 2018). Det råder dock ingen konsensus om exakt varför populistiska partier ökar och vissa studier visar ingen tydlig effekt av globalisering eller inkomstojämlikhet (Bergh och Kärnä, kommande).

Ett annat perspektiv skulle emellertid kunna vara att Sverigedemokraterna, och liknande partier, har växt kraftigt eftersom det har funnits en efterfrågan på deras förda politik som i tillräcklig utsträckning inte har levererats av de etablerade partierna (Rydgren 2007). Detta utrymme kan ha skapats ifall de etablerade partierna medvetet valt att inte konkurrera i vissa politiska frågor. Det finns förvisso flertalet andra frågor där det är stora avstånd mellan väljare och politiker, men i ingen av dessa frågor har nya partier uppstått och blivit så stora som i migrationsfrågan.

Med hjälp av teori som vanligtvis används inom nationalekonomi för att förklara kartellbildning mellan företag visar vi att det är teoretiskt fullt möjligt för politiker att under lång tid samarbeta i de frågor där de håller med varandra, men där väljarna inte håller med politikerna. I ett sådant läge krävs att ett nytt parti dyker upp för att bryta upp den etablerade ”kartellen”. Empiriskt stämmer detta väl in på svenska data, där väljarna under lång tid efterfrågat minskad invandring, medan såväl vänster- som högerblockets riksdagsledamöter har varit skeptiska till att ta emot färre flyktingar. I och med Sverigedemokraternas politiska entré, och framför allt efter valet 2018, har skillnaden minskat och riksdagen har numera ungefär samma åsikter i migrationsfrågan som väljarna. Det krävdes således att ett nytt parti tog sig in i riksdagen, och växte sig stort, för att politikerna skulle tvingas anpassa sina åsikter i en riktning som väljarna efterfrågade. Den förda politiken har även delvis ändrats från och med hösten 2015, men det finns fortfarande ett starkt väljarstöd för att Sverige bör ta emot färre flyktingar.

Medianväljare, konvergens och samarbete

En av de mest använda modellerna för att beskriva politisk konkurrens mellan politiska partier är medianväljarteoremet. I ett valsystem med två partier (eller två block) kommer partierna att konkurrera om väljarna på ett sådant vis att de hamnar allt mera i mitten. Mera specifikt kommer medianväljaren, som befinner sig perfekt i mitten på det politiska spektret, vara den som bestämmer vilket block som vinner valet (Hotelling, 1929; Black, 1948; Downs, 1957). Enligt dessa modeller har därmed inte politikerna något val annat än att anpassa sig till vad medianväljaren vill ha för politik. Även om politikerna vill föra en mera ideologisk vänster- eller högerpolitik kommer de inte kunna göra det (Becker,

1958; Wittman, 1989). Det andra politiska blocket kommer då att ta en position lite mer i mitten och vinna valet. För medianväljaren är detta en utmärkt situation, då denne får precis den politik som denne vill ha. För politikerna ger en sådan hård konkurrens däremot små möjligheter att föra en politik som ligger i linje med ens egna värderingar. Ur det perspektivet blir det exempelvis möjligt att förstå Moderaternas beslut att inte driva stora skattesänkningar inför valet 2006, eller varför Socialdemokraterna inte förbjudit vinster i välfärden, även om dessa är frågor som deras egna partimedlemmar vill driva. Att vara så ideologisk skulle flytta partiet för långt ifrån medianväljaren, med negativa effekter på chanserna att vinna nästkommande val.

Mer avancerade modeller har dock visat att det finns en viss möjlighet för politikerna att avvika från medianväljarnas åsikter och inte helt tvingas att anpassa. Enligt de så kallade probabilistiska modellerna kan det uppstå en jämvikt där båda blocken är ungefär lika långt ifrån mittenväljaren (Lindbeck och Weibull, 1987; 1993). Båda blocken får därmed i viss mån möjlighet att påverka politiken i sin riktning ifall de vinner valet. Dessa teorier stämmer bra överens med empiriska studier som visar att det visserligen är skillnad på skattekvoten i en kommun som styrs av en vänster- eller högerkoalition, men att skillnaden inte är stor (Pettersson-Lidbom, 2008; Lakomaa och Korpi, 2014). Det är dock inte enkelt för politiker att långsiktigt avvika i stor utsträckning från vad väljarna vill, då detta straffar sig i valen. En naturlig följdfråga blir därför ifall det finns metoder som politikerna kan använda sig av för att öka sin möjlighet till att föra en politik som de föredrar, även om väljarna inte håller med dem.

Implicita karteller

Inom nationalekonomisk forskning kring konkurrens används ofta begreppet *implicit kartell* (eng. *tacit collusion)* för en typ av karteller som kan uppstå som ett naturligt samarbete mellan företag (Rees, 1993). Ett exempel kan vara två butiker som säljer samma varor och ligger på var sin sida av en gata. Båda företagen inser att ifall de sänker sina priser, för att locka till sig det andra företagets kunder, så kommer det andra företaget svara med att sänka sina priser ännu lite mera. Det leder till ett priskrig som ingen av dem blir vinnare på i längden. Om båda två inser det, kan de implicit komma fram till att det är bäst att inte sänka sina egna priser. Detta är annorlunda än en explicit kartell, där företagen skriver ett kontrakt om att inte konkurrera med varandra. Om bara företagen är tålmodiga är den långsiktiga vinsten av samarbete högre än den kortsiktiga vinsten som företagen kan uppnå ifall de konkurrerar. Implicita karteller underlättas ifall det finns möjligheter att koordinera sitt beteende. Till exempel har pristak visat sig kunna leda till högre priser, då dessa gör det möjligt för företag att koordinera sitt beteende, där alla företag sätter priset nära pristaket och därmed uppnår en kartellösning på taket (Knittel och Stango, 2003).

Denna teori kan översättas till den politiska världen. Ifall båda blocken håller med varandra i vissa frågor, men inte andra, så har de incitament till att välja att inte konkurrera eller söka onödig strid i frågor där de håller med varandra. Om ett parti väljer att anpassa sig i en fråga som de inte håller med sina väljare om så kan de visserligen på kort sikt vinna väljare, men riskerar att deras motståndare kontrar med en ännu tydligare profil. På lång sikt kommer därmed båda partierna tvingas att anpassa sig till väljarnas åsikter, vilket ingen vill, och ingen har vunnit fler röster än vad de hade gjort ifall de inte konkurrerat med varandra. För politikerna finns det därför goda incitament till att ha en implicit kartell och välja att inte konkurrera i dessa frågor.

För att illustrera det hela med en modell tänker vi oss det politiska spektrumet i två dimensioner: en vänster-höger (på x-axeln) och en ytterligare politisk dimension på y-axeln som handlar om globalisering och migration. Denna kulturella värderingsdimension kan kallas för Varsomhelstare-Någonstansare (Goodhart 2017), GAL-TAN[1] (Hooghe, Marks, och Wilson, 2002) eller libertariansk-auktoritär (Heath, Evans och Martin, 1994). Detta syftar på skillnader i synen på migration, globalisering och betydelsen av det lokala jämfört med det nationella. Dimensionen kan även kopplas till olika syn på moraliska principer (Graham m.fl., 2013; Wennström, 2019). Vänster-högerskalan använder vi för att illustrera skillnader i synen på det offentligas storlek och fördelningen mellan marknad och stat, som är sedvanligt. Båda dimensionerna väger här lika tungt för väljare och politiker, vilket är en förenkling av verkligheten. Såväl väljare som politiker kan anse att vissa dimensioner är viktigare än andra, men detta skulle öka komplexiteten i onödan.

I figur 1 nedan visas ett exempel där medelväljaren[2] befinner sig precis i mitten på båda axlarna (den helfärgade svarta cirkeln). De båda politiska blocken (de ofärgade cirklarna) befinner sig på ett symmetriskt avstånd från medelväljaren i vänster-högerfrågor, med ett tydligt högerparti och ett tydligt vänsterparti. Däremot befinner sig båda partierna på samma nivå på y-axeln, det vill säga att de har precis samma åsikt vad gäller migration och globalisering. Om de etablerade partierna ska anpassa sig till medelväljaren så skulle det innebära en anpassning i två dimensioner: dels mot mitten i vänster-högerskalan, dels mot mitten i y-axeln. Om politikerna däremot skapar en implicit kartell i y-axeln dimensionen (illustrerat med det streckade området) behöver de bara anpassa sig i en dimension i stället för i två dimensioner. För en längre teoretisk genomgång hänvisas till Johansson, Kärnä, och Meriläinen (2021) där vi även visar att den implicita kartellen uppfyller de spelteoretiska kraven för en långsiktig Nashjämvikt.

[1] Grön, Alternativ och Libertariansk respektive Traditionell, Auktoritär och Nationalistisk.
[2] I probabilistiska modeller är det medelväljaren och inte medianväljaren som är den korrekta benämningen. I praktiken är skillnaden negligerbar.

Figur 1. Konkurrens i en dimension, kartell i en dimension. Väljarnas illustreras av den fyllda cirkeln, de politiska blocken av de två ihåliga cirklarna.

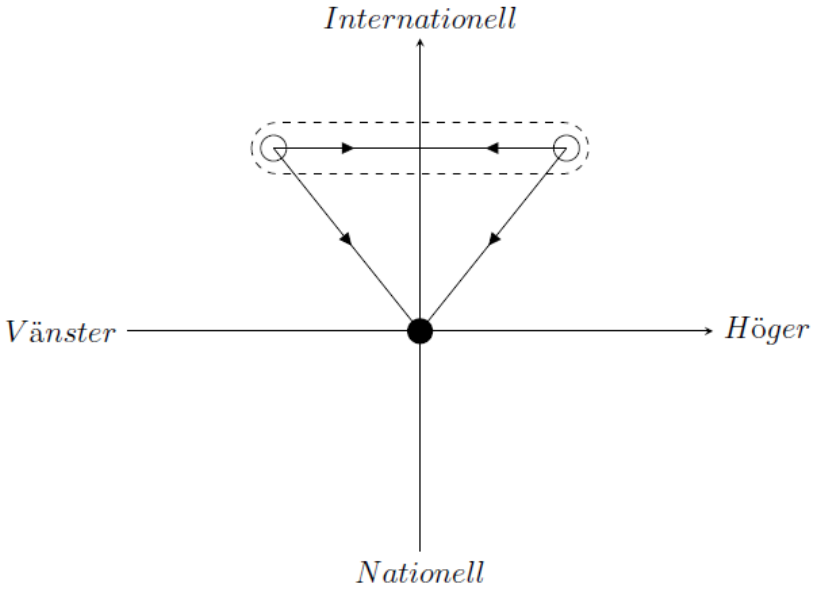

Nya partier ändrar jämvikten

I figur 2 har ett nytt politiskt parti gjort entré. Partiet lägger sig perfekt i mitten på vänster-högerskalan, men klart nedanför de övriga partierna, och även nedanför medianväljaren, i y-axeln. Detta tvingar fram en anpassning hos de etablerade partierna. De etablerade partierna kan dels tvingas anpassa sig längs med vänster-högeraxeln, men framför allt kommer de behöva anpassa sig längs den nationella-internationella axeln. Den tidigare implicita kartellen är inte längre hållbar och en anpassning kommer att ske i linje mot vad väljarna vill i båda dimensionerna. Det nya streckade området i figur 2 ligger närmare medelväljarens favoritposition än vad motsvarande område i figur 1 gör. De svarta pilarna visar hur de etablerade partier troligen agerar om de vill fortsätta samarbeta längs den nationella-internationella axeln, medan de grå pilarna visar hur de agerar om de inte vill fortsätta samarbeta. Vi ser således en tydlig anpassning i bägge fall, men också att de etablerade partierna tar en tydligare, annorlunda, profil i vänster-högerfrågor om de inte vill samarbeta i nationell-internationell-axeln.

Figur 2. Politisk förskjutning efter intåg av nytt parti, den skuggade fyllda cirkeln. De två etablerade partierna tvingas till konvergens mot det nya streckade området, som ligger närmare medelväljaren i både dimensionerna.

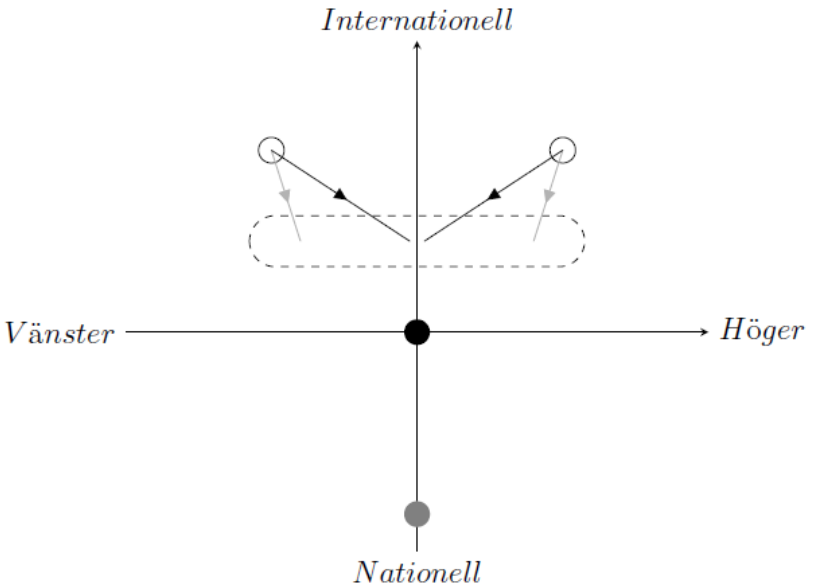

I mindre abstrakta termer är det således möjligt att tänka sig att svenska vänster- och högerpartier har valt att, implicit, samarbeta i en del frågor rörande migration och globalisering. Genom att välja att inte konkurrera i dessa frågor har partierna kunnat förhindra att väljarna tvingar dem till att anpassa sina åsikter till det som väljarna vill. Väljarna tvingas då att rösta på ett nytt, oetablerat, parti ifall de vill få sin vilja igenom även i denna fråga. När detta parti väl gjort entré kommer det tvinga fram en anpassning av den förda politiken från de etablerade partierna.

Data

För att se om vår teoretiska modell kan vara användbar på svenska förhållanden behövs en empirisk undersökning. Vi kombinerar data från Riksdagsundersökningen med SOM-institutets årliga undersökning av befolkningen för att få ett sammanhållet dataset från 1994 till 2018.

Vi har valt att fokusera på totalt tre frågor, där två frågor relaterar till vänster-högerskalan och en fråga till en globalisering-nationell-skala. De tre frågorna är: **Minska den offentliga sektorn, Bedriva mer av sjukvården i privat regi,** och **Sverige bör ta emot färre flyktingar**. Frågorna har ställts åtminstone sedan 1994 och fram tills 2018.

I samtliga frågor är svaren kodade så att 1 innebär att man tycker att det är ett mycket bra förslag, och 5 ett mycket dåligt förslag.

I figur 3 visas andelen av politiker och väljare som anser att förslaget är bra eller mycket bra. Det är tydligt i figur 3 att väljarna och politikerna har relativt likartade åsikter kring offentlig sektor och privat sjukvård, och detta samband är stabilt över tid. Det är däremot en stor skillnad mellan politikers och väljare åsikter om huruvida Sverige bör ta emot färre flyktingar. Det sker dock ett markant skifte från och med valet 2018, även om gapet mellan väljare och politiker inte helt sluts.

Figur 3. Opinionen hos väljare och politiker. Väljarnas åsikter visas av graferna med cirklar, politikernas med de linjerna med kvadrater.

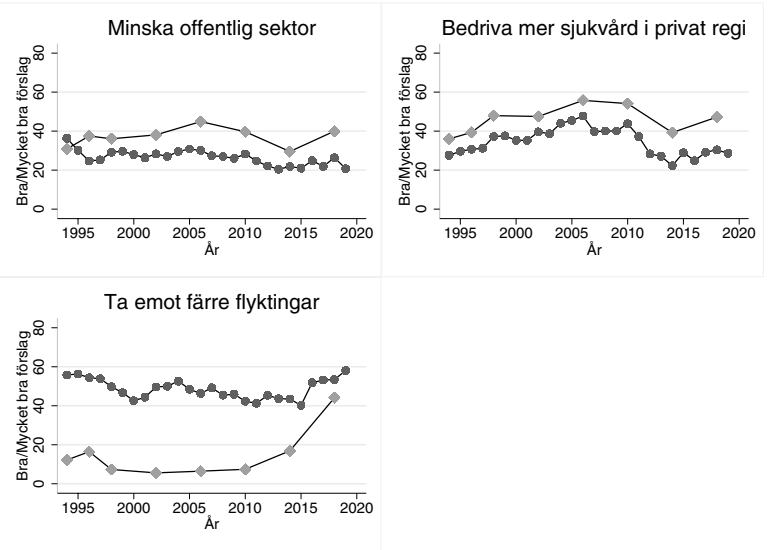

Kommentar: Data från de nationella SOM-undersökningarna 1994-2020 och Riksdagsundersökningen 1994-2018. Figuren visar andelen av väljarna och riksdagsledamöterna som svarat att förslaget är Bra eller Mycket bra. Det är små skillnader mellan väljare och politiker rörande ifall det är ett bra förslag att minska offentlig sektor samt bedriva mer sjukvård i privat regi. Däremot är det mycket stor skillnad mellan väljare och politiker om det är ett bra förslag att ta emot färre flyktingar. Dock minskar skillnaderna från och med valet 2018.

Figur 4. Genomsnittlig åsikt hos de politiska blocken och väljarna i SOM-undersökningen och Riksdagsundersökningen.

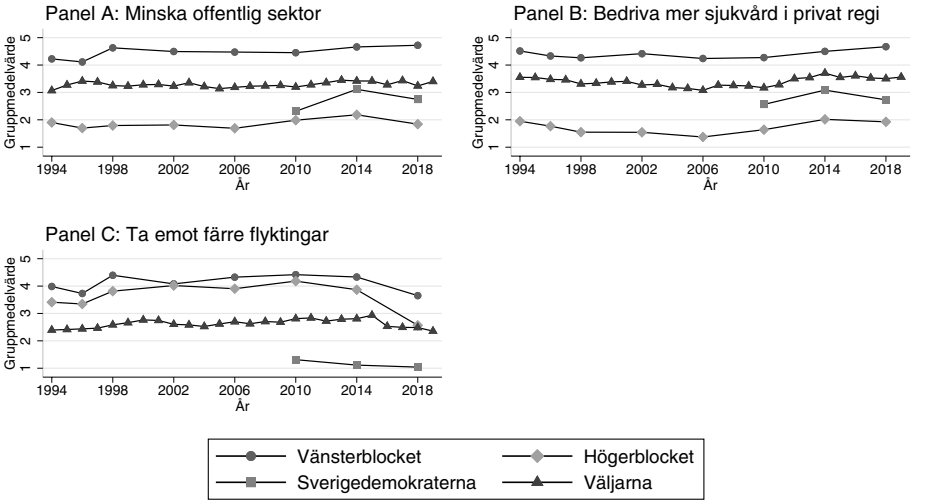

Kommentar: Data från de nationella SOM-undersökningarna 1986-2020 och Riksdagsundersökningen 1994-2018. Figuren visar det genomsnittliga svaret på respektive fråga för väljarna, högerblocket (M+KD+C+L), Vänsterblocket (V+S+MP) samt Sverigedemokraterna. Höger och vänsterblocket placerar sig på ömsom sida av väljarna vad gäller att reducera den offentliga sektorn och bedriva mer sjukvård i privat regi. I dessa frågor ligger Sverigedemokraterna mycket nära den genomsnittliga väljaren. I frågan om att ta emot färre flyktingar är det däremot stora skillnader mellan den genomsnittliga väljaren och höger- och vänsterblocket. Dock sker en anpassning hos högerblocket från och med valet 2018. Sverigedemokraterna är tydligt mer positiva till att ta emot färre flyktingar än vad den genomsnittliga väljaren är.

I figur 4 tittar vi i stället på det genomsnittliga svaret hos väljare och de två politiska blocken (Vänsterblocket = Vänsterpartiet, Socialdemokraterna och Miljöpartiet och högerblocket = Kristdemokraterna, Liberalerna, Centerpartiet och Moderaterna) samt Sverigedemokraterna. Det är tydligt att vänster- och högerblocken svarar som förväntat vad gäller att reducera offentlig sektor och bedriva mer sjukvård i privat regi. Högerblocket är mera positivt än den genomsnittliga väljaren till att reducera offentlig sektor och till att bedriva mer sjukvård i privat regi, medanvänsterblocket är mera skeptiskt än vad väljarna är i båda frågorna. Rörande migrationsfrågan anser en större andel politiker än väljare i både vänster- och högerblocket att det är en dålig idé att ta emot färre flyktingar. Sverigedemokraterna utmärker sig genom att ligga nära väljarnas åsikter i vänster-högerfrågor och är klart mer positiva till att ta emot färre flyktingar än väljarna.

Detta är helt i linje med modellen i figur 1 och 2, där vänster- och högerblocken har olika åsikter i vissa dimensioner, men samma i vissa, och där ett nytt parti utmanar dessa genom att lägga sig nära vad väljarna anser i vänster-högerfrågor men har en tydligt an-

norlunda åsikt i den andra dimensioner. Den teoretiska medelväljarens beteende verkar därmed stämma väl överens med den empiriska medelväljaren vi kan observera i data.

Skillnaderna mellan politiker och väljare kan inte förklaras med utbildning, kön eller var man bor

De stora skillnaderna i åsikter mellan väljare och politiker i migrationsfrågan kan bero på skillnad i utbildning eller andra observerbara faktorer som kan vara intressanta att undersöka. För att undersöka ifall så är falle genomför vi en regressionsanalys där vi kontrollerar för kön, ålder, utbildning samt från vilket län individen kommer ifrån, samt en årstrend.[3] Regressionsanalysen görs med samma kontrollvariabler för de sakpolitiska förslagen. Om skillnaderna kvarstår trots dessa kontroller skulle det tyda på att det finns en genuin skillnad i värdering mellan väljare och politiker som inte kan förklaras med skillnader i till exempel utbildning, något som annars kan förklara skillnader i åsikter mellan väljare och experter (Caplan, 2002). Eftersom frågorna är kodade så att en lägre siffra innebär att man håller med förslaget så innebär en negativ koefficient att politikerna i större utsträckning tycker förslaget är bra än vad väljarna tycker och vice versa.

Resultaten, i tabell 1, visar att det inte finns någon statistisk signifikant skillnad mellan väljarna och politikerna i frågan om den offentliga sektorns storlek (kolumn 1). Det finns signifikanta, men små, skillnader mellan väljare och politiker kring att bedriva mer sjukvård i privat regi, där politikerna är något mer positiva än väljarna (kolumn 2). Detta stämmer återigen väl överens med teorin om att politikerna konvergerar mot samma åsikter som medelväljarna.

Det är däremot klart större skillnad rörande ifall Sverige bör ta emot färre flyktingar, där politikerna är tydligt mera negativa till förslaget om att reducera antalet flyktingar (kolumn 3). Skillnaden är stor, både vad gäller koefficientens storlek, nästan en enhet på en femgradig skala, och är starkt statistiskt signifikant. Detta innebär att trots att vi kan kontrollera för skillnader i utbildning, ålder, kön och vilket län som individen kommer ifrån så kvarstår det stora skillnader mellan politiker och väljare. Skillnaden i åsikter kan alltså inte förstås endast utifrån faktorer som vi kan observera, utan måste förklaras av något annat så som skillnader i ideologisk övertygelse.

Kontrollvariablerna visar att kvinnor är mindre positiva än män till att reducera den offentliga sektor, har samma åsikter som män kring privatisering av sjukvården och är klart mer negativa till att ta emot färre flyktingar än vad män är. Vidare är framför allt äldre mindre positiva till att reducera offentlig sektor, men mer positiva till att ta emot färre flyktingar. Individer med högskoleutbildning är, jämfört med de med endast grundskola, mer positiva till att reducera storleken på offentlig sektor och privatisera sjukvård. De är däremot klart mera negativa till att ta emot färre flyktingar än individer med endast grundskoleutbildning.

[3] Årstrenden och de länsspecifika effekterna är inte inkluderad i tabellen då den endast syftar till att justera för tillfälliga svängningar i opinionen och regionala skillnader, och inte är intressant i sig.

I figur 5 visar vi regressionskoefficienten som visar skillnaden mellan politiker och väljare över tid. I regressionsanalysen har vi använt exakt samma kontrollvariabler som i analysen för tabell 1 och den enda skillnaden är att vi visar resultaten årsvis i stället för att kombinera all data i en enda regression. Även här syns att det är små skillnader på väljare och politiker kring offentlig sektors storlek och privatisering av sjukvård, och de skattade koefficienterna är de flesta år inte signifikant skilda från noll. I migrationsfrågan är det dock stor skillnad under alla år men däremot försvinner skillnaden för år 2018. Detta innebär att det är först från och med riksdagen 2018 som de folkvalda och väljarna har i genomsnitt samma åsikt i migrationsfrågan.

För att studera betydelsen av Sverigedemokraterna intåg i riksdagen genomför vi exakt samma regressionsanalys, men utesluter Sverigedemokraternas riksdagsledamöter. Resultaten skiljer sig inte nämnvärt i de två vänster-högerfrågorna, men det är numera en signifikant skillnad mellan väljare och politiker i migrationsfrågan även år 2018. Detta visar att den anpassning till väljarnas åsikter som har skett till viss del skett genom anpassning hos de etablerade partierna men också beror också på att Sverigedemokraterna finns representerade i riksdagen. Det är även värt att notera att den lilla skillnad som fanns mellan väljarna och politikerna kring frågan om att bedriva mer sjukvård i privat regi försvinner. Detta tyder på att SD:s riksdagsledamöter är något mera positiva till detta än den genomsnittlige väljaren.

Det är intressant att notera den stora skillnaden som existerar mellan väljare och politiker i migrationsfrågan under år 2014, då enkäten till riksdagsledamöterna skickades ut bara ett halvår före den stora migrationsvågen under sommaren 2015, med efterföljande ändringar av den förda politiken. Koefficienten för 2014 är inte statistiskt skild från de tidigare åren, så trots att det redan då fanns stora spänningar kring migrationspolitiken finns det inget som tyder på att riksdagsledamöterna från alla andra partier än SD då hade ändrat åsikt i frågan jämfört med tidigare år. Detta tyder på att kartellen var stabil trots att Sverigedemokraterna ökade kraftigt i valet 2014 jämfört med 2018. Om ändringen av politikernas åsikter mellan 2014 och 2018 beror på krisen 2015, den ändrade politiken eller på att Sverigedemokraterna ökade så pass mycket i opinionsstöd att det hotade framför allt Moderaterna och Socialdemokraterna är dock svårt att svara på.

De empiriska resultaten är därmed helt i linje med den teoretiska modellen där de båda blocken konkurrerar med varandra i de typiska vänster-högerfrågorna, och därmed tvingas konvergera emot genomsnittsväljaren. De har däremot varit kapabla att ha en implicit kartell i migrationsfrågan som varit stabil över många år. Denna implicita kartell har dock fallit samman i och med SD:s inträde i politiken, och från och med riksdagen 2018 ser vi samma konvergens till medelväljarens åsikter som i övriga frågor.

Tabell 1. Regressionsanalys av politiska åsikter hos väljare och riksdagsledamöter för åren 1994-2014.

	(1) Offentlig sektor	(2) Privat sjukvård	(3) Flyktingar
Politiker	-0.01	-0.21***	0.97***
	(0.03)	(0.03)	(0.03)
Kvinna	0.31***	0.02	0.16***
	(0.02)	(0.02)	(0.01)
Ålder: 34-25	-0.04	-0.05	-0.12***
	(0.03)	(0.04)	(0.03)
Ålder: 49-35	-0.01	0.09***	-0.12***
	(0.03)	(0.04)	(0.03)
Ålder: 64-50	-0.15***	0.02	-0.16***
	(0.03)	(0.04)	(0.03)
Ålder: >65	-0.40***	-0.06	-0.20***
	(0.03)	(0.04)	(0.03)
Gymnasieutbildning	-0.12***	-0.20***	0.18***
	(0.02)	(0.02)	(0.02)
Högskoleutbildning	-0.24***	-0.39***	0.76***
	(0.03)	(0.03)	(0.02)
Konstant	3.03***	3.71***	2.28***
	(0.05)	(0.05)	(0.05)
Antal observationer	21,609	19,133	27,084
R-kvadrat	0.04	0.04	0.15

Kommentar: Samtliga beroendevariabler är kodade 1-5, där 1 innebär att man tycker förslaget är tycker att det är ett mycket bra förslag och 5 att man tycker det är ett mycket dåligt förslag. Data för riksdagsledamöterna kommer ifrån Riksdagsundersökningen, för väljarna från den nationella SOM-undersökningen 1994-2020. Resultaten visar att det inte finns några skillnader mellan politiker och väljarna vad gäller frågan att reducera den offentliga sektorn. Politiker är något mer positiva till att bedriva sjukvård i privat regi än vad väljarna är (-0,21). Politikerna är tydligt mer negativa till att ta emot färre flyktingar än vad väljarna är (0,97). Kvinnor är mer negativa till att reducera den offentliga sektorn (0,31) och ta emot färre flyktingar (0,16). Individer med högskoleutbildning är mer positiva till att reducera offentlig sektor (-0,24), bedriva sjukvård i privat regi (-0,39) och mer negativa till att ta emot färre flyktingar (0,76). Robusta standardfel inom parantes. *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0. 1 Läns- och årsfixa effekter inkluderade i regressionen för att kontrollera för skillnader som är permanenta mellan län och ta bort eventuella tidstrender.

Figur 5. Graferna visar punktskattningen för skillnaden mellan väljare och politiker med 95% konfidensintervall. Regressionerna är genomförda separat för varje år med samma kontrollvariabler som i tabell 3.

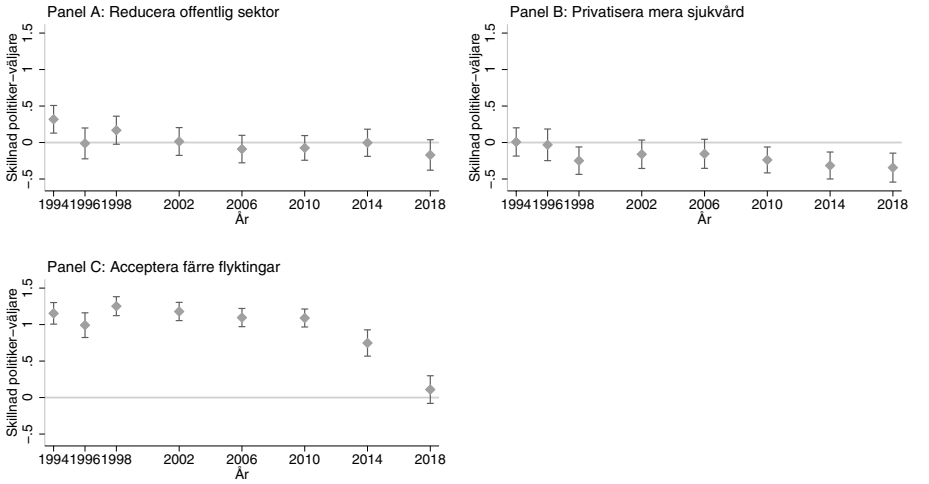

Kommentar: Samtliga beroendevariabler är kodade 1-5, där 1 innebär att man tycker förslaget är tycker att det är ett mycket bra förslag och 5 att man tycker det är ett mycket dåligt förslag. Data för riksdagsledamöterna kommer ifrån Riksdagsundersökningen, för väljarna från den nationella SOM-undersökningen 1994-2020. Resultaten visar att det inte finns några skillnader mellan politiker och väljarna vad gäller frågan att reducera den offentliga sektorn, vilket syns genom att konfidensintervallen korsar nollinjen. Politiker är något mer positiva till att bedriva sjukvård i privat regi än vad väljarna är från och med 2010. Politikerna är tydligt mer negativa till att ta emot färre flyktingar än vad väljarna är under alla år utom 2018 då skillnaden försvinner. Robusta standardfel inom parentes. Läns- och årsfixa effekter inkluderade i regressionen för att kontrollera för skillnader som är permanenta mellan län och ta bort eventuella tidstrender

Folkviljan vann i det långa loppet

Detta bokkapitel undersöker om Sverigedemokraternas kraftigt ökade stöd kan förstås som en reaktion på att övriga partier inte har erbjudit dem en tillräckligt migrationskritisk politik, vilket tvingat väljarna till att rösta på ett nytt parti för att få den politik de vill ha. Tidigare forskning har visat att högerpopulistiska partier tar just sådana positioner som etablerade partier lämnat tomma (Rydgren 2007), men har inte förklarat varför vanlig politisk konkurrens inte gjort att sådana tomrum fyllts tidigare. Ifall politiska partier över blockgränserna har en annan åsikt än deras respektive väljare kan båda blocken vinna på att välja att inte konkurrera i dessa frågor. Detta kan dock leda till att nya partier får en möjlighet att vinna röster då det finns frågor där väljarnas åsikter inte är representerade.

Den empiriska analysen visar på en långsiktig skillnad mellan politiker och väljare rörande huruvida Sverige bör ta emot färre flyktingar, men hittar ingen skillnad mellan väljare och politiker när det gäller typiska vänster-högerfrågor. Dessa resultat ligger helt

i linje med vår teoretiska modell, där de etablerade partierna konkurrerar i frågor de inte håller med varandra om, men har en implicit kartell i de frågor de håller med varandra om.

Med detta perspektiv kan Sverigedemokraternas intåg i riksdagen förstås på samma vis som ett nytt företags intåg i en marknad där de etablerade företagen har högre priser än vad som hade varit fallet ifall det varit konkurrens. Det fanns helt enkelt gott om väljare att tjäna på att ta en position som inte erbjöds, något som politiska entreprenörer har gjort på ungefär samma vis som vanliga entreprenörer gör på etablerade produkt- och tjänstemarknader (Vries och Hobolt, 2020). Resultatet har blivit att väljarnas åsikter är ungefärligt representerade även i migrationsfrågor, på samma vis som de har varit i vänster-högerfrågor.

Att det inte har skett tidigare kan ha flera förklaringar, men det är inte enkelt att starta ett nytt parti och ta sig in i riksdagen (Tullock, 1965; Erlingsson, 2005). Även detta påminner om den vanliga marknaden, där karteller och andra konkurrenshämmande beteenden är vanligare i branscher med höga inträdesbarriärer. De höga inträdesbarriärerna kommer på så vis förhindra inträde av nya företag som får del av de övervinster som finns tillgängliga (Baldwin och Robert-Nicoud, 2007).

Tyvärr genomfördes det inte någon Riksdagsundersökning 1991, vilket innebär att vi inte kan analysera Ny Demokrati. Det är troligt Ny Demokrati hade åsikter som var närmare medelväljaren kring migrationsfrågor än övriga riksdagspartier. En intressant fråga är därför vad som hade hänt i migrationspolitiken ifall Ny Demokrati inte hade kollapsat och försvunnit från riksdagen 1994. Baserat på vår teoretiska modell är det troligt att det hade varit svårt för de etablerade partierna att upprätthålla kartellen i migrationsfrågor så länge som det nu var möjligt för väljare att rösta på ett parti som erbjöd en mer restriktiv migrationspolitisk. I så fall hade den anpassning som skedde i åsikter i migrationsfrågan från och med 2018 skett betydligt tidigare. Processen hade troligen även underlättats av att Ny Demokrati inte har samma högerextrema bakgrund som Sverigedemokraterna har, vilket hade gjort det enklare att locka till sig väljare.

I SD:s fall visar tidigare forskning att en väl uppbyggd lokal organisation, något som tar tid att organisera, var viktig för framgång i de nationella valen (Erlingsson, Loxbo och Öhrvall, 2012). Hade Sverige haft en lägre spärr för att komma in i riksdagen hade intåget skett tidigare; med en 2-procentspärr så som i Danmark hade SD kommit in i valet 2006. Det är möjligt att ökningen av sociala medier har minskat inträdesbarriärerna för partier som tidigare inte hade en god tillgång till traditionella medier (Allcott och Gentzkow, 2017; Guriev, Melnikov och Zhuravskaya, 2020).

Detta kan ses som en styrka för den demokratiska representationen: att ignorera folkviljan under lång tid i frågor som växer sig betydelsefulla kan leda till att nya partier dyker upp, tar sig in i riksdagen och bryter sönder det etablerade samarbetet. Samtidigt visar det att det inte är helt enkelt för politikerna att långsikt ändra väljarnas åsikter. Trots decennier av samarbete över blockgränserna för att stödja en mera generös migrations-

politik har svensk migrationspolitik idag anpassat i den riktning som väljarna vill, snarare än i den generösa riktning som politikerna tidigare ville.

En kvarstående fråga är varför riksdagsledamöterna har haft så pass annorlunda åsikter än väljarna i migrationsfrågan. Skillnaden kan inte förklaras genom faktorer som utbildning, bostadsort eller ålder, utan måste sökas i skillnader mellan de individer som blir valda som riksdagsledamöter och den genomsnittlige väljaren (Lasch, 1996; Dal Bó m.fl., 2017). Vidare är det intressant att, med hjälp av liknande data för andra länder, se om liknande mönster går att skönja även där. Det skulle innebära att vi i viss mån kan förklara den kraftiga ökningen av populistiska partier i Europa som en reaktion på att väljarna tidigare inte haft ett etablerat parti som företrädde deras åsikter i viktiga frågor, men som nu har fått sådana partier att rösta på.

Referenser

Benoit, Kenneth, & Laver, Michael. (2006). Party policy in modern democracies. Lony don: Routledge. Referenser

Allcott, Hunt, och Matthew Gentzkow. 2017. ”Social Media and Fake News in the 2016 Election”. Journal of Economic Perspectives 31 (2): 211–36. https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211.

Autor, David, David Dorn, Gordon Hanson, och Kaveh Majlesi. 2020. ”Importing Political Polarization? The Electoral Consequences of Rising Trade Exposure”. American Economic Review 110 (10): 3139–83. https://doi.org/10.1257/aer.20170011.

Baldwin, Richard E., och Frédéric Robert-Nicoud. 2007. ”Entry and Asymmetric Lobbying: Why Governments Pick Losers”. Journal of the European Economic Association 5 (5): 1064–93.

Becker, Gary S. 1958. ”Competition and democracy”. The Journal of Law and Economics 1: 105–9.

Bergh, Andreas, och Anders Kärnä. Kommande. ”Globalization and populism in Europe”. Public Choice, 1–20.

Black, Duncan. 1948. ”On the rationale of group decision-making”. Journal of political economy 56 (1): 23–34.

Caplan, Bryan. 2002. ”Systematically Biased Beliefs about Economics: Robust Evidence of Judgemental Anomalies from the Survey of Americans and Economists on the Economy”. The Economic Journal 112 (479): 433–58. https://doi.org/10.1111/1468-0297.00041.

Colantone, Italo, och Piero Stanig. 2018. ”The trade origins of economic nationalism: Import competition and voting behavior in Western Europe”. American Journal of Political Science 62 (4): 936–53.

Dal Bó, Ernesto, Frederico Finan, Olle Folke, Torsten Persson, och Johanna Rickne. 2017. ”Who Becomes A Politician?” The Quarterly Journal of Economics 132 (4): 1877–1914. https://doi.org/10.1093/qje/qjx016.

———. 2018. ”Economic losers and political winners: Sweden’s radical right”. Unpublished manuscript, Department of Political Science, UC Berkeley.

Dehdari, Sirus. 2021. ”Economic distress and support for far-right parties: Evidence from Sweden”. Comparative Political Studies.

Dippel, Christian, Robert Gold, och Stephan Heblich. 2015. ”Globalization and its (dis-)content: Trade shocks and voting behavior”. National Bureau of Economic Research.

Downs, Anthony. 1957. An economic theory of democracy. New York: Harper.

Esaiasson, P., & Holmberg, S. (2017). Representation from above: Members of parliament and representative democracy in Sweden. Taylor & Francis.

Erlingsson, Gissur Ó. 2005. Varför bildas nya partier?: om kollektivt handlande och partientreprenörer. 141. Lund University.

Erlingsson, Gissur Ó, Karl Loxbo, och Richard Öhrvall. 2012. ”Anti-immigrant parties, local presence and electoral success”. Local government studies 38 (6): 817–39.

Folke, Olle, Torsten Persson, och Johanna Rickne. 2016. ”The primary effect: Preference votes and political promotions”. The American Political Science Review 110 (3): 559.

Goodhart, David. 2017. The Road to Somewhere: The Populist Revolt and the Future of Politics. London: Hurst.

Graham, Jesse, Jonathan Haidt, Sena Koleva, Matt Motyl, Ravi Iyer, Sean P. Wojcik, och Peter H. Ditto. 2013. ”Moral foundations theory: The pragmatic validity of moral pluralism”. I Advances in experimental social psychology, 47:55–130. Elsevier.

Guriev, Sergei, Nikita Melnikov, och Ekaterina Zhuravskaya. 2020. ”3G Internet and Confidence in Government”. The Quarterly Journal of Economics, nr qjaa040 (december). https://doi.org/10.1093/qje/qjaa040.

Heath, Anthony, Geoffrey Evans, och Jean Martin. 1994. ”The measurement of core beliefs and values: The development of balanced socialist/laissez faire and libertarian/authoritarian scales”. British Journal of Political Science 24 (1): 115–32.

Heinö, Andreas Johansson. 2016. ”Timbro authoritarian populism index”. Timbro, June. https://timbro. se/allmant/timbro-authoritarian-populism-index.

Hooghe, Liesbet, Gary Marks, och Carole J. Wilson. 2002. ”Does left/right structure party positions on European integration?” Comparative political studies 35 (8): 965–89.

Hotelling, H. (1929). Stability in Competition. The Economic Journal, 39(153), 41-57.

Johansson, Christian, Anders Kärnä, och Jaakko Meriläinen. 2021. ”Vox Populi, Vox Dei? Tacit Collusion in Politics”. 1397. IFN Working Paper Series. IFN. https://www.ifn.se/publikationer/working-papers/2021/1393/.

Knittel, Christopher R., och Victor Stango. 2003. ”Price Ceilings as Focal Points for Tacit Collusion: Evidence from Credit Cards”. American Economic Review 93 (5): 1703–29.

Lakomaa, Erik, och Martin Korpi. 2014. ”Bloc – Party Politics and Economic Outcomes. What Are the Effects of Local Parties?” 240. Ratio Working Papers. Ratio Working Papers. The Ratio Institute. https://ideas.repec.org/p/hhs/ratioi/0240.html.

Lasch, Christopher. 1996. The Revolt of the Elites and the Betrayal of Democracy. WW Norton & Company.

Lindbeck, Assar, och Jörgen W. Weibull. 1987. ”Balanced-budget redistribution as the outcome of political competition”. Public choice 52 (3): 273–97.

———. 1993. ”A model of political equilibrium in a representative democracy”. Journal of public Economics 51 (2): 195–209.

Pastor, Lubos, och Pietro Veronesi. 2018. ”Inequality aversion, populism, and the backlash against globalization”. National Bureau of Economic Research.

Pettersson-Lidbom, Per. 2008. ”Do parties matter for economic outcomes? A regression-discontinuity approach”. Journal of the European Economic Association 6 (5): 1037–56.

Rees, Ray. 1993. ”Tacit collusion”. Oxford Review of Economic Policy 9 (2): 27–40.

Rydgren, Jens. 2007. ”The Sociology of the Radical Right”. Annual Review of Sociology 33 (1): 241–62. https://doi.org/10.1146/annurev.soc.33.040406.131752.

Tullock, Gordon. 1965. ”Entry Barriers in Politics”. The American Economic Review 55 (1/2): 458–66.

Vries, Catherine E. De, och Sara B. Hobolt. 2020. Political Entrepreneurs. Political Entrepreneurs. Princeton N.J.: Princeton University Press. https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/9780691206547/html.

Wennström, Johan. 2019. Interpreting Policy Convergence Between the Left and the Right. Vol. 760. Linköping University Press.

Wittman, Donald. 1989. ”Why democracies produce efficient results”. Journal of Political economy 97 (6): 1395–1424.

Ågren, Hanna, Matz Dahlberg, och Eva Mörk. 2007. ”Do politicians’ preferences correspond to those of the voters? An investigation of political representation”. Public Choice 130 (1–2): 137–62.

8.

Konfliktstrukturen i riksdagen och regeringsbildningen 2018–2019

Johannes Lindvall och Jan Teorell

Regeringsbildningen efter 2018 års val tog hela 134 dagar. Varför bildades till sist en ny regering med Socialdemokraterna och Miljöpartiet? I massmedierapporteringen uppmärksammades en rad olika förklaringsfaktorer, såsom partiernas löften i valrörelsen, de personliga relationerna mellan ledande partiföreträdare och partiernas olika syn på det demokratiska systemet. Men var det kanske enklare än så? Berodde utfallet av regeringsbildningen helt enkelt på de sakpolitiska och ideologiska motsättningarna mellan partierna i riksdagen? Detta kapitel har två syften: att beskriva konfliktstrukturen i Sveriges riksdag med hjälp av nya data beträffande riksdagsledamöternas sakpolitiska ståndpunkter och att förklara varför de politiska partierna agerade som de gjorde i regeringsfrågan efter valet 2018. Slutsatsen är att åtminstone de borgerliga partiernas agerande kan förklaras med sakpolitiska och ideologiska skillnader mellan och inom partierna, särskilt när det gäller frågor som handlar om invandring, brott och straff och miljö.

Om ett enskilt parti får egen majoritet i parlamentet brukar det gå snabbt och lätt att bilda regering. Men så sker i allmänhet bara i majoritetsdemokratier med tvåpartisystem. I länder med flerpartisystem, såsom Sverige, finns det i regel flera möjliga lösningar på regeringsproblemet efter ett val. Frågan blir då varför ett visst alternativ väljs framför alla de andra.

Regeringsbildningen efter 2018 års val tog hela 134 dagar. Den resulterade till sist i en ny regering med Socialdemokraterna och Miljöpartiet. Varför blev det just dessa två partier? Statsvetare har i generationer ägnat sig åt att förklara vilka slags regeringar som bildas i parlamentariska demokratier.[1] Vissa internationella studier antar att de politiska partierna och deras ledningar i första hand vägleds av sakpolitiska och ideologiska motiv; andra utgår från att de maktpolitiska motiven är viktigare (Riker, 1962; De Swaan, 1973; Laver och Schofield, 1990). En av huvudpoängerna i boken 134 dagar, som vi skrev tillsammans med Hanna Bäck och Johan Hellström (Teorell m.fl., 2020), var att utfallet av 2018 års regeringsbildning till stor del kan förklaras med hjälp av en modell av de sakpolitiska och ideologiska motsättningarna mellan partierna i Sveriges Riksdag. Syftet med föreliggande kapitel är att följa upp undersökningarna i 134 dagar med en analys av konfliktstrukturen i Sveriges riksdag som bygger på nya data beträffande riksdagsledamöternas sakpolitiska ståndpunkter. Till skillnad från merparten av litteraturen om regeringsbildning kommer vi dessutom inte bara att uppehålla oss vid partiernas ståndpunkter som organisationer utan också vid de sakpolitiska och ideologiska motsättningarna inom partierna.

Att vi utgår från en modell av de sakpolitiska och ideologiska motsättningarna mellan partierna betyder inte att vi förnekar förekomsten av andra motiv, såsom strävan efter att få ministerposter eller att vinna val. Men framgångar på dessa områden behöver inte betraktas som mål i sig, utan kan av ett politiskt parti ses som medel för att genomföra ett sakpolitiskt program. När partier förhandlar om regeringsmakten beter de sig ofta *som om* de sakpolitiska motiven vore den främsta drivkraften (Laver m.fl., 1996).

Vårt kapitel analyserar endast vissa aspekter av den komplicerade beslutsprocess som ledde fram till att en ny regering med Socialdemokraterna och Miljöpartiet till slut bildades efter 2018 års val. Närmare bestämt kommer vi att koncentrera oss på de forna Allianspartierna och deras val mellan att stödja en S–MP-regering eller att släppa fram en regering som skulle ha blivit beroende av Sverigedemokraternas passiva stöd. Regeringspartiernas egna ställningstaganden kommer vi alltså inte att ägna oss åt, inte heller Vänsterpartiets eller Sverigedemokraternas.

Analysen har två delar. Vi börjar med att identifiera de viktigaste ideologiska konflikterna i Sveriges riksdag. Denna del av undersökningen resulterar i en tvådimensionell bild av det svenska partisystemet, i vilken de ekonomiska vänster-högerkonflikterna är den centrala konfliktdimensionen, men där också något som i mycket liknar den så kallade GAL-TAN-dimensionen (Hooghe m.fl., 2002) spelar en viktig roll. I den andra delen av undersökningen använder vi resultaten av vår studie av konfliktstrukturen i riksdagen för att förklara de borgerliga partiernas syn på regeringsbildningen 2018–2019.

Konfliktstrukturen i Sveriges Riksdag

Den första delen av vår analys går ut på att identifiera de viktigaste dimensionerna i de sakpolitiska och ideologiska konflikterna i Sveriges riksdag. Vi utgår här från den del av 2018 års Riksdagsundersökning i vilken ledamöterna ombads ange hur de ser på tjugosju olika politiska förslag (se tabell 1). Beträffande vart och ett av dessa förslag kunde ledamöterna ange ett av följande svarsalternativ: ”Mycket bra förslag”, ”Ganska bra förslag”, ”Varken bra eller dåligt förslag”, ”Ganska dåligt förslag” och ”Mycket dåligt förslag”.

För att identifiera de viktigaste ideologiska konflikterna i riksdagen har vi genomfört en faktoranalys, vilket är en statistisk metod som syftar till att identifiera ett mindre antal underliggande, eller “latenta”, dimensioner som förklarar variationen i ett större antal observerade variabler. Metoden används i statsvetenskapliga sammanhang ofta för just det syfte vi har här, nämligen att med hjälp av data beträffande ståndpunkter i politiska sakfrågor identifiera de bakomliggande ideologiska konfliktdimensionerna.

Resultaten av faktoranalysen framgår av tabell 1 (siffrorna i tabellen är faktorladdningar för en varimaxroterad tvåfaktorslösning; de visar alltså hur starkt sambandet är mellan en faktor och de observerade variablerna). Här framträder ett tydligt mönster. Den första faktorn, som förklarar 49,6 procent av svarsvariationen för de 27 frågorna, beskriver den ekonomiska vänster-högerdimensionen. Faktorladdningarna är särskilt höga för ekonomiska frågor såsom ”Minska den offentliga sektorn”, ”Minska inkomstskillnaderna i samhället”, ”Bedriva mer av sjukvården i privat regi”, ”Avskaffa värnskatten”, ”Tillåta fri hyressättning i nybyggnation”, ”Sänka skatterna”, ”Undanta fler från turordningsreglerna”, ”Avskaffa skatteavdraget för hushållsnära tjänster”, men också för ”Sverige bör söka medlemskap i NATO” (vilket har mindre med ekonomisk politik att göra).

Den andra faktorn, som endast förklarar 9,6 procent av variationen, har särskilt höga faktorladdningar för frågor såsom ”Sverige bör ta emot färre flyktingar”, ”Förbjuda tiggeri”, ”Minska det svenska biståndet till utvecklingsländerna”, ”Öka ekonomiskt stöd till invandrarna”, ”Införa mycket hårdare fängelsestraff för brottslingar”, ”Höja skatten på bensin” och ”Införa språktest för att kunna bli svensk medborgare”.

Här förefaller vi alltså att ha att göra med den så kallade GAL-TAN-dimensionen, där GAL står för grön, alternativ och frihetlig (*libertarian* på engelska) och TAN står för traditionell, auktoritär och nationalistisk (Hooghe m.fl., 2002). Det ska medges att den andra dimensionen i vår analys domineras av invandringsfrågan och att inga av de sakfrågor som är inkluderade i frågebatteriet handlar om motsättningen mellan traditionella och frihetliga värderingar *per se* (såsom synen på HBTQ-personers rättigheter). Det är också bara en av de miljöpolitiska indikatorerna i frågebatteriet som är tydligt kopplad till den andra dimensionen, nämligen skatten på bensin (den andra ”gröna” frågan, kärnkraften, hamnar inte entydigt i någon av dimensionerna). Med ”auktoritär” ska här heller inte förstås motstånd mot liberal demokrati eller liknande, utan stöd för förslag såsom hårdare straff för brottslingar och förbud mot tiggeri. Slutligen är det viktigt att påpeka att GAL-TAN-dimensionen förklarar betydligt mindre av riksdagsledamöternas åsikts

Tabell 1. Faktoranalys av ledamöternas ståndpunkter i sakfrågor, RDU18 (faktorladdningar)

	Faktor 1	Faktor 2
Tillåta fri hyressättning i nybyggnation	**+0,89**	+0,14
Sverige bör söka medlemskap i NATO	**+0,89**	+0,06
Bedriva mer av sjukvården i privat regi	**+0,87**	+0,30
Minska den offentliga sektorn	**+0,85**	+0,34
Undanta fler från turordningsreglerna	**+0,83**	+0,30
Sänka skatterna	**+0,79**	+0,42
Avskaffa värnskatten	**+0,76**	+0,36
Avskaffa skatteavdraget för hushållsnära tjänster	**−0,73**	−0,32
Minska inkomstskillnaderna i samhället	**−0,70**	−0,43
Återinföra fastighetsskatten	**−0,66**	**−0,52**
Införa sex timmars arbetsdag	**−0,65**	−0,45
Generösare regler för arbetskraftsinvandring	**+0,54**	−0,46
Införa språktest för att kunna bli svensk medborgare	**+0,53**	**0,69**
Införa republik i Sverige	**−0,53**	**−0,54**
Sverige bör på lång sikt avveckla kärnkraften	**−0,51**	**−0,64**
Förbjuda tiggeri	+0,18	**+0,88**
Sverige bör ta emot färre flyktingar	+0,18	**+0,85**
Öka ekonomiskt stöd till invandrarna	−0,32	**−0,74**
Höja skatten på bensin	−0,34	**−0,73**
Minska det svenska biståndet till utvecklingsländerna	+0,33	**+0,71**
Införa mycket hårdare fängelsestraff för brottslingar	+0,43	**+0,70**
Minska försvarsutgifterna	−0,48	−0,46
Minska omfördelning mellan kommuner och landsting	+0,29	+0,35
Utlokalisera fler statliga myndigheter	−0,37	−0,27
Bevara skolor i glesbygd/mindre orter	−0,17	+0,24
Minska statens inflytande över kommunernas verksamhet	+0,38	+0,11
Koncentrera specialistsjukvård till storsjukhusen	+0,28	+0,05

Kommentar: Siffrorna i tabellen är faktorladdningar för en varimaxroterad tvåfaktorslösning. Faktorladdningar som är större än 0,5 har markerats med fetstil. Om man tillåter fler än två faktorer skattar modellen en tredje faktor med ett eigenvalue strax över 1, en faktor som av allt att döma fångar upp en centrum-periferidimension i svensk politik (se de fem sista frågorna samt David Karlssons kapitel i denna volym). Eftersom vi i första hand är intresserade av att studera samspelet mellan de två första dimensionerna, vilka förklarar betydligt mer av variationen i data, har vi emellertid begränsat oss till två dimensioner i den fortsatta analysen. Frågan lyder: ”Nedanstående lista omfattar ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilken är Din åsikt om vart och ett av dem?”. Svarsalternativen är ”Mycket bra förslag”, ”Ganska bra förslag”, ”Varken bra eller dåligt förslag”, ”Ganska dåligt förslag” och ”Mycket dåligt förslag”. Samtliga 257 svarande som har besvarat alla delfrågorna ingår i analysen.

variation i de angivna sakfrågorna än den ekonomiska vänster-högerdimensionen (vilket dock delvis är ett resultat av att frågebatteriet innehåller färre indikatorer som syftar till att fånga upp denna andra dimension).

Med dessa reservationer anser vi ändå det är ett viktigt resultat av undersökningen att åsiktsskillnaderna bland folkets främsta företrädare inte går att fånga upp enbart med en traditionell vänster-högerskala. Det finns en andra sakpolitisk åsiktsdimension i svensk politik. Som vi ska visa härnäst förefaller denna andra dimension att ha haft en större inverkan på regeringsbildningen efter valet 2018 än den första, ekonomiska dimensionen.

Figur 1. Konfliktstrukturen i Sveriges Riksdag, 2018 (partier).

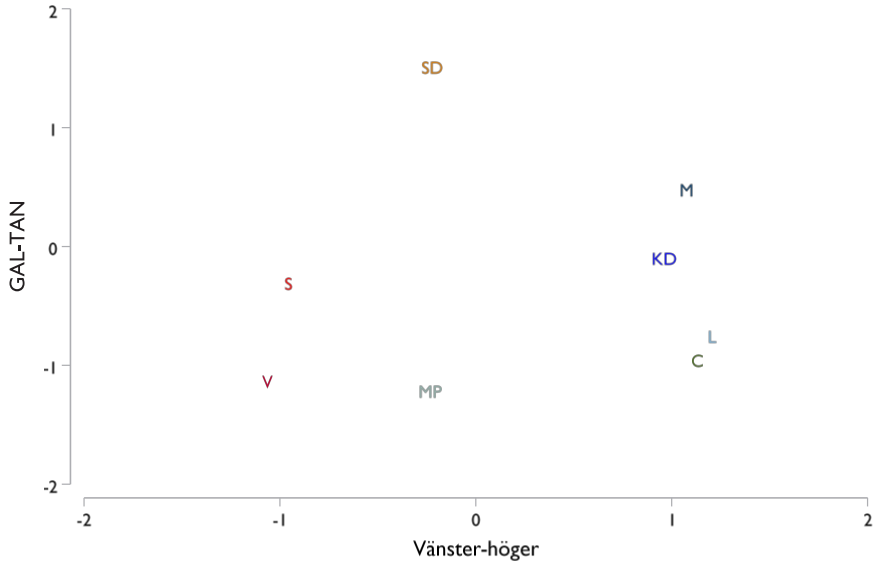

Kommentar: Ledamöternas placering längs den ekonomiska vänster-högerskalan och GAL-TAN-skalan bygger på faktoranalysen som redovisades i tabell 1. För att få fram partiernas placering har vi beräknat medelvärdet för varje partis ledamöter.

I figur 1 har vi tagit medelvärdet för varje partis ledamöters positioner i de två ideologiska huvuddimensionerna. Här framträder en ganska bekant bild av det samtida svenska partisystemet. Vänsterpartiet befinner sig i det nedre vänstra hörnet. Sverigedemokraterna och Miljöpartiet har de extrema positionerna i GAL-TAN-dimensionen men befinner sig nära mitten i ekonomiska frågor. De borgerliga partierna skiljer sig inte så mycket från varandra i ekonomiska frågor, men de har olika positioner längs GAL-TAN-skalan.[1]

[1] Två skillnader gentemot de ofta använda så kallade Chapel Hill-mätningarna (Polk m.fl. 2017) kan dock noteras: dels hamnar SD och MP i Riksdagsundersökningen mer i mitten och närmare varandra längs den ekonomiska vänster-högerskalan, dels hamnar M närmare SD än KD på GAL-TAN-skalan.

Figur 2 beskriver i stället de *enskilda riksdagsledamöternas* placeringar längs de två dimensionerna. I figuren ingår alla de riksdagsledamöter som besvarat samtliga 27 frågor om åsikter om politiska förslag. Återigen framträder en ganska bekant bild av partisystemet, men nu kan även individuella variationer *inom* partierna identifieras. Till vänster finns Socialdemokraternas och Vänsterpartiets ledamöter, vilka i första hand skiljer sig åt genom att vänsterpartisterna har mer ”frihetliga” åsikter längs den sociokulturella GAL-TAN-dimensionen. Men nu framgår även att det finns vissa S-ledamöter som står till vänster om vissa V-ledamöter i den ekonomiska vänster-högerdimensionen (den horisontella dimensionen i figuren).

Figur 2. Konfliktstrukturen i Sveriges riksdag, 2018 (enskilda ledamöter).

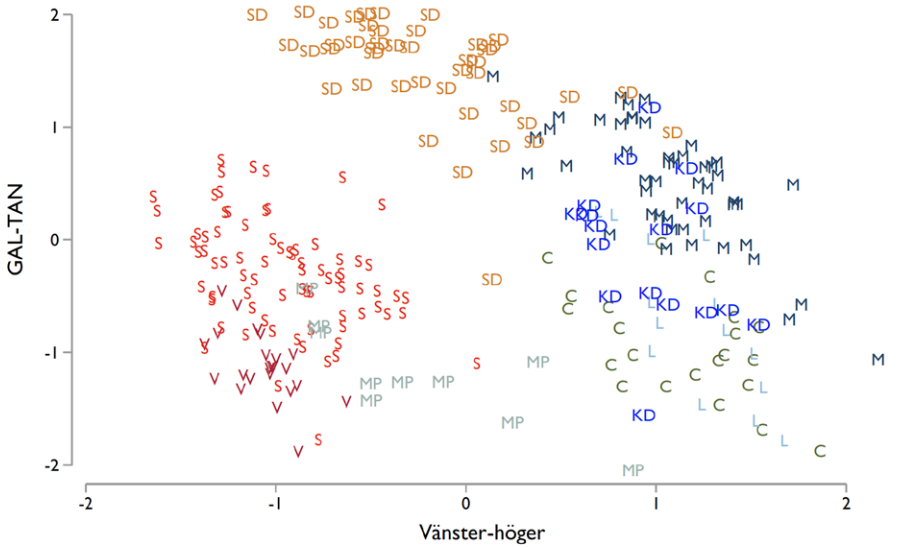

Kommentar: Ledamöternas placering längs den ekonomiska vänster-högerskalan och GAL-TAN-skalan bygger på faktoranalysen som redovisades i tabell 1.

I mitten av vänster-högerskalan finner vi Sverigedemokraterna, Miljöpartiet och enstaka ledamöter från de fyra gamla borgerliga partierna, men som figur 2 visar finns det förhållandevis många Sverigedemokrater som står till vänster i den horisontella dimensionen, och det finns överlag en påfallande stor åsiktsvariation inom både SD och MP längs den traditionella ekonomiska vänster-högerskalan. Sverigedemokraterna befinner sig samtidigt klart närmast TAN på GAL-TAN-skalan, medan det omvända gäller för Miljöpartiet (i båda fallen med en mindre åsiktsvariation än i vänster-höger-frågorna).

Tabell 2. Ideologisk mångfald inom partierna (standardavvikelser)

Parti	Vänster-höger	GAL-TAN
Vänsterpartiet	0,17	0,31
Socialdemokraterna	0,35	0,49
Miljöpartiet	0,57	0,46
Centerpartiet	0,39	0,47
Liberalerna	0,31	0,67
Kristdemokraterna	0,28	0,67
Moderaterna	0,39	0,52
Sverigedemokraterna	0,47	0,47

Kommentar: Tabellen visar standardavvikelsen för ledamöternas placeringar längs den ekonomiska vänster-högerskalan och GAL-TAN-skalan, vilka i sin tur beräknats med hjälp av faktoranalysen som redovisades i tabell 1.

Längst till höger finner vi de fyra traditionellt borgerliga partierna, vilka i första hand skiljer sig åt genom att Centerpartiets och Liberalernas ledamöter i genomsnitt är mer ”frihetliga” i sociokulturella frågor än Moderaternas och Kristdemokraternas ledamöter.

I tabell 2 redovisar vi ett mått på hur stora åsiktsskillnaderna är inom respektive parti i de två dimensioner som beskrivs i figur 2. Man kan konstatera att de äldre partierna, inklusive Kristdemokraterna, har en större intern spridning i GAL-TAN-dimensionen än i den ekonomiska vänster-högerdimensionen, medan de två nyaste partierna, Miljöpartiet och Sverigedemokraterna, antingen har lika stor spridning i bägge dimensionerna (Sverigedemokraterna) eller större spridning i vänster-högerdimensionen (Miljöpartiet). Man kan också konstatera att Liberalerna inte är ensamma om att ha en stor intern åsiktsspridning i GAL-TAN-dimensionen: spridningen är faktiskt lika stor inom Kristdemokraterna. Detta är intressant med tanke på att det främst var inom Liberalerna (och i viss mån inom Centerpartiet) som det fanns en betydande intern konflikt beträffande regeringsfrågan efter valet 2018.

Konfliktstrukturen och regeringsbildningen

Den andra delen av vår analys går ut på att använda resultaten beträffande de politiska konflikterna i riksdagen för att förklara varför en regering bestående av just Socialdemokraterna och Miljöpartiet bildades efter 2018 års val. Närmare bestämt vill vi fokusera på de forna Allianspartierna – det vill säga L, C, KD och M – och deras syn på de viktigaste regeringsalternativen.

I Riksdagsundersökningen 2018 fanns det en öppen fråga som lyder ”Vilket/vilka partier skulle Du absolut inte velat ha med i regeringen efter valet 2018?”. Vi har utgått från svaren på den frågan och skapat åtta variabler, en för varje riksdagsparti, som anger huruvida en ledamot sade att just det partiet absolut inte borde vara med i regeringen.

Figur 3. Ideologiska positioner för ledamöter som absolut inte ville ha med antingen S eller MP i regeringen, 2018

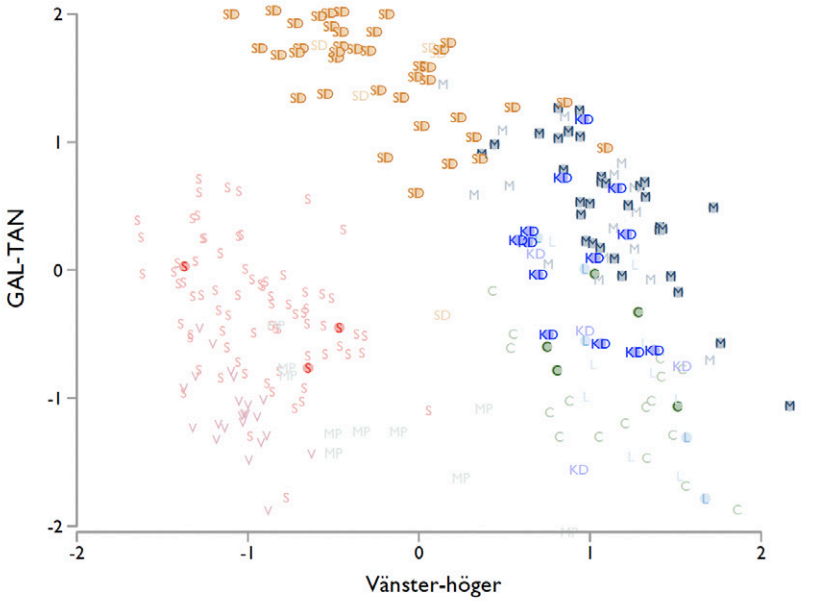

Kommentar: Ledamöternas placeringar längs den ekonomiska vänster-högerskalan och GAL-TAN-skalan har som tidigare beräknats på basis av faktoranalysen som redovisades i tabell 1. Fetstil innebär att ledamoten angav antingen S eller MP i svaret på frågan ”Vilket eller vilka partier skulle Du absolut inte velat ha med i regeringen efter valet 2018?”.

I figur 3 identifieras (med fetstil) alla de ledamöter som angav att de *inte* ville ha med antingen Socialdemokraterna eller Miljöpartiet i regeringen (det vill säga de ledamöter som bestämt motsatte sig minst ett av de två partier som ingick i den regering som till slut bildades). Som figuren visar finns det ett klart samband mellan riksdagsledamöternas ideologiska positioner och deras syn på de två regeringspartierna: motståndet mot partierna som bildade regering efter valet var starkast i den nordöstra delen av figuren, bland socialt konservativa och högerorienterade ledamöter.

Detta resultat är kanske inte så uppseendeväckande i sig, men det är intressant att konstatera att samma mönster finns *inom* de två borgerliga partier som släppte fram regeringen. De ledamöter från Centerpartiet och Liberalerna som motsatte sig att antingen Socialdemokraterna eller Miljöpartiet (eller bägge) ingick i regeringen befann sig i genomsnitt längre till höger och, framför allt, närmare TAN-polen på GAL-TAN-skalan än de ledamöter som inte angav att de hade någonting särskilt emot dessa två partier. En enkel logistisk regressionsanalys visar att det finns ett förhållandevis säkert statistiskt samband mellan positionen på GAL-TAN-skalan och motståndet mot S och/eller MP

bland Centerpartiets och Liberalernas ledamöter (p = 0,09). Men det finns inget statistiskt säkerställt samband mellan positionen på den ekonomiska vänster-högerskalan och motståndet mot dessa två partier (p = 0,49).

Resultatet stöder tolkningen i Teorell m.fl. (2020) att Liberalernas inre konflikt om huruvida de skulle stödja Stefan Löfven eller Ulf Kristersson som statsminister efter valet 2018 i högre grad handlade om GAL-TAN-frågorna än om de ekonomiska vänster-´högerfrågorna. Med hjälp av Riksdagsundersökningen kan vi nu också kasta ljus över den mindre uttalade konflikten om samma fråga inom Centerpartiet. Även här fanns ett motstånd mot att lämna allianssamarbetet och ingå i Januariavtalet, men dels fluktuerade det mer över tid under regeringsförhandlingarna i takt med att partiledningen svängde fram och tillbaka, dels märktes det inte lika mycket i offentligheten. Den åsiktsmässiga grunden för konflikterna inom Centern visar sig nu dock ha varit densamma som inom Liberalerna: de centerpartistiska riksdagsledamöter som motsatte sig en S-MP-regering stod inte i första hand längre högerut i de ekonomiska vänster-högerfrågorna; de befann sig närmare Sverigedemokraterna (och därmed också närmare Moderaterna och Kristdemokraterna) i GAL-TAN-dimensionen.

Figur 4 identifierar alla de ledamöter som angav att de absolut inte ville ha med *Sverigedemokraterna* i regeringen. Som figuren visar fanns det ett kompakt motstånd mot att låta Sverigedemokraterna ingå i regeringen inom alla partier förutom två (utöver Sverigedemokraterna själva förstås): Moderaterna och Kristdemokraterna. Inom M var det bara 53 procent som angav att de absolut inte ville ha SD i regeringen; inom Kristdemokraterna var det 65 procent som absolut inte ville det. Precis som när det gäller motståndet mot Socialdemokraterna och Miljöpartiet bland de centerpartistiska och liberala ledamöterna är det i första hand ledamöternas position längs GAL-TAN-skalan som förklarar synen på SD bland företrädarna för Kristdemokraterna och Moderaterna. En enkel logistisk regressionsanalys visar att det finns ett starkt och statistiskt säkert samband mellan positionen längs GAL-TAN-skalan och motståndet mot SD bland de kristdemokratiska och moderata ledamöterna (p = 0,00), men det finns inget tydligt samband mellan positionen längs vänster-höger-skalan och motståndet mot SD (p = 0,61).

Figur 4. Ideologiska positioner för ledamöter som absolut inte ville ha med SD i regeringen, 2018

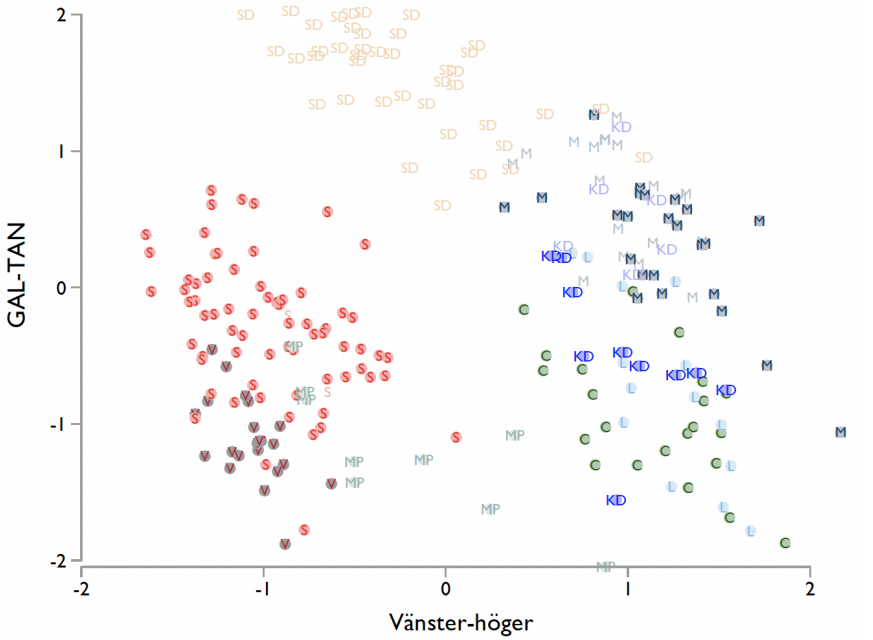

Kommentar: Ledamöternas placeringar längs den ekonomiska vänster-högerskalan och GAL-TAN-skalan har som tidigare beräknats på basis av faktoranalysen som redovisades i tabell 1. Fetstil innebär att ledamoten angav SD i svaret på frågan ”Vilket eller vilka partier skulle Du absolut inte velat ha med i regeringen efter valet 2018?”.

Detta stödjer återigen tolkningen i *134 dagar* att det var GAL-TAN-frågorna som slet isär Alliansen. Splittringen mellan och inom Allianspartierna brukar beskrivas som en konflikt beträffande synen på Sverigedemokraterna som parti – en konflikt som säkert också har en väljarstrategisk dimension – men man kommer alltså ganska långt med en förklaringsmodell som uteslutande ser konflikten i sakpolitiska termer. Liberalerna och Centerpartiet å ena sidan och Moderaterna och Kristdemokraterna å andra sidan tycker helt enkelt väldigt olika i frågor som handlar om synen på invandring, integration, brottslighet och bistånd till utvecklingsländer. Detta gjorde att de forna Allianspartierna inte kunde komma överens i regeringsfrågan, vilket i sin tur öppnade för Socialdemokraterna och Miljöpartiet att kunna regera vidare. Det fanns också en motsvarande konflikt *inom* partierna, vilken bidrog till att regeringsbildningsprocessen 2018–2019 blev så utdragen.

De ideologiska konflikternas betydelse för regeringsbildningen

Regeringsbildningen 2018–2019 var den mest utdragna i Sveriges historia. Den tog mer än fyra gånger så lång tid som den regeringsbildning som tidigare innehade rekordet, nämligen bildandet av ämbetsmannaministären De Geer efter 1920 års val nästan etthundra år tidigare.

I första delen av detta kapitel använde vi oss av data från 2018 års Riksdagsundersökning för att på basis av ledamöternas sakpolitiska ståndpunkter identifiera de viktigaste ideologiska konfliktdimensionerna i riksdagen vid 2010-talets slut. Den ekonomiska vänster-högerdimensionen är den klart viktigaste såtillvida att den förklarar den största delen av variationen i ledamöternas sakpolitiska ståndpunkter. Men vår analys identifierar också en annan dimension, vilken i mångt och mycket överensstämmer med det åsiktskomplex som i den internationella forskningslitteraturen brukar kallas GAL-TAN-dimensionen.

I andra delen av kapitlet använde vi dessa resultat för att förklara de forna allianspartiernas ställningstaganden under regeringsbildningen 2018–2019. Analyserna i kapitlet kompletterar de analyser som tidigare har redovisats i Teorell m.fl. (2020), men de bygger på data från Riksdagsundersökningen som inte var tillgängliga när den boken skrevs. Huvudresultatet är att man kommer långt när det gäller att förklara utfallet av regeringsbildningen efter 2018 års val även om man bara tar sin utgångspunkt i de sakpolitiska och ideologiska skillnaderna i riksdagen – och inte bara mellan utan också *inom* de forna Allianspartierna.

Centerpartiet och Liberalerna ställdes inför ett svårt beslut efter valet 2018 eftersom en regering som utgick från Socialdemokraterna behövde tolereras av Vänsterpartiet medan en regering som utgick från Moderaterna skulle vara beroende av Sverigedemokraterna för att få igenom sin budget. De bägge mittenpartierna befann sig långt från Vänsterpartiet i den ekonomiska vänster-högerdimensionen. Samtidigt befann de sig långt från Sverigedemokraterna i GAL-TAN-dimensionen. Inom Centerpartiet och Liberalerna fanns ett starkare motstånd mot Socialdemokraterna och Miljöpartiet bland de ledamöter som hade mer konservativa åsikter i GAL-TAN-dimensionen och som alltså var mindre oroade över de politiska konsekvenserna av en högerregering som förlitade sig på SD:s stöd. Intressant nog finner vi ett liknande mönster bland Kristdemokraternas och Moderaternas ledamöter: de som befann sig närmare SD i GAL-TAN-dimensionen hade mer sällan uppfattningen att SD absolut inte borde sitta i regeringen.

De politiska konflikterna i GAL-TAN-dimensionen spelade en påfallande stor roll för utfallet av regeringsbildningen 2018–2019. Betyder det att GAL-TAN-dimensionen håller på att få större betydelse i svensk politik än den ekonomiska vänster-högerdimensionen, vilken ju länge spelat en avgörande roll här i landet (se t ex Oscarsson och Holmberg, 2016)? Vårt svar på den frågan är nej. Analysen av konfliktstrukturen i det svenska partisystemet visar att den ekonomiska vänster-högerdimensionen alltjämt dominerar. Det faktum att GAL-TAN-dimensionen fick så stor betydelse för utfallet av regerings-

bildningen 2018–2019 beror troligen på två särskilda omständigheter. För det första låg de borgerliga partierna nära varandra i den ekonomiska vänster-högerdimensionen, vilket gjorde att konflikterna mellan och inom de borgerliga partierna i första hand gällde GAL-TAN-frågorna, inte vänster-högerfrågorna. För det andra valde Socialdemokraterna att genom Januariavtalet göra konkreta utfästelser till Centern och Liberalerna i några av de centrala ekonomiska vänster-högerfrågorna, vilket bidrog till att avståndet till SD i GAL-TAN-dimensionen för de flesta av Centerns och Liberalernas ledamöter framstod som mer oroande än avståndet till Vänsterpartiet och Socialdemokraterna i den ekonomiska dimensionen.

Referenser

Bäck, Hanna. Den svenska regeringsbildningen i ett jämförande perspektiv. I: Hermansson, Jörgen, redaktör, *Regeringsmakten i Sverige*. SNS Förlag, Stockholm, 2010.

De Swaan, Abram. *Coalition Theories and Cabinet Formations*. Elsevier, Amsterdam, 1973.

Gerdner, Gunnar. *Det svenska regeringsproblemet 1917–1920*. Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1946.

Gerdner, Gunnar. *Parlamentarismens kris i Sverige vid 1920-talets början*. Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1954.

Hermerén, Henrik. *Regeringsbildningen i flerpartisystem*. Doktorsavhandling, Lunds universitet, 1975.

Hooghe, Liesbet, Marks, Gary, och Wilson, Carole J. Does left/right structure party positions on european integration? *Comparative Political Studies*, 35(8):965–989, 2002. Isberg, Magnus. *Blockpolitikens vara eller inte vara*. Santérus Förlag, Stockholm, 2019.

Laver, Michael och Schofield, Norman. *Multiparty government: The politics of coalition in Europe*. Oxford University Press, Oxford, 1990.

Laver, Michael J, Laver, Michael, och Shepsle, Kenneth A. *Making and breaking governments: Cabinets and legislatures in parliamentary democracies*. Cambridge University Press, Cambridge, 1996.

Oscarsson, Henrik och Holmberg, Sören. *Svenska väljare*. Wolters Kluwer, Stockholm, 2016.

Petersson, Olof. *Regeringsbildningen 1978*. Rabén & Sjögren, Stockholm, 1979.

Polk, Jonathan, Rovny, Jan, Bakker, Ryan, Edwards, Erica, Hooghe, Liesbet, Jolly, Seth, Koedam, Jelle, Kostelka, Filip, Marks, Gary, Schumacher, Gijs, Steenbergen, Marco, Vachudova, Milada, och Zilovic, Marko. Explaining the salience of anti-elitism and reducing political corruption for political parties in europe with the 2014 chapel hill expert survey data. *Research & Politics*, 4(1), 2017.

Riker, William H. *The Theory of Political Coalitions*. Yale University Press, New Haven, 1962.

Ruin, Olof. *Mellan samlingsregering och tvåpartisystem*. Bonniers, Stockholm, 1968.

Teorell, Jan, Bäck, Hanna, Hellström, Johan, och Lindvall, Johannes. *134 dagar: Om regeringsbildningen efter valet 2018*. Makadam Förlag, Göteborg och Stockholm, 2020.

9.

Vänster-högerasymmetri i kulturella värderingsfrågor

Jakob Ahlbom

I Sverige – liksom i många jämförbara länder – har kulturella värderingsfrågor om exempelvis invandring, frihetliga värden och brottslighet under senare tid stigit högt upp på den politiska agendan. Dessa frågor ökade kraftigt i betydelse under flyktingkrisen 2015 och har därefter fortsatt att vara centrala i den svenska samhällsdebatten. I detta kapitel undersöks den splittrande påverkan de kulturella värderingsfrågorna har haft för det svenska partisystemet. Hypotesen som prövas är att den politiska högern 2018 är mer splittrade längs den kulturella värderingsdimensionen än vad den politiska vänstern är. Resultaten visar bland annat att riksdagsledamöter till höger i partistrukturen har en större åsiktsspridning i kulturella värderingsfrågor och lägger generellt en större politisk vikt vid dessa frågor jämfört med ledamöter till vänster. I slutet av kapitlet diskuteras vad högerns relativt sett större politiska oenighet i den kulturella dimensionen kan innebära för Sveriges politiska utveckling.

Under de senaste valcyklerna har en politisk högervind blåst över Sverige. Ända sedan 2006 har en större andel av Sveriges väljare (Oscarsson & Holmberg, 2020) och riksdagsledamöter (se resultat nedan) identifierat sig som höger jämfört med andelen som identifierat sig som vänster. Med tanke på detta kan det tyckas motsägelsefullt att Sverige sedan 2014 har haft en regering bestående av Socialdemokraterna och Miljöpartiet. Dessa partier positionerar sig ju till vänster på Sveriges politiska karta – vilket inte minst riksdagsledamöternas ideologiska identifikationer enligt riksdagsundersökningarna visar.

Den politiska konflikten mellan vänster och höger har traditionellt sett varit starkt tongivande för den svenska politiken (Oscarsson & Holmberg, 2016). Men hur kan det då komma sig att Sverige har en regering som står till vänster politiskt samtidigt som opinionen lutar åt höger? Något annat än vänster och höger tycks ligga bakom Sveriges två senaste regeringsbildningar – men vad?

I detta kapitel söker jag närma mig svar på dessa frågor genom att pröva en specifik hypotes gällande Sveriges ideologiska landskap. Denna hypotes stipulerar att det finns en större politisk oenighet i kulturella värderingsfrågor – det vill säga frågor kring exempelvis nationell identitet, invandring, frihetliga värden och lag och ordning – bland den politiska högern jämfört med den politiska vänstern. Tidigare internationell forskning (Cochrane, 2015; Gidron 2020) har visat på en sådan asymmetrisk politisk oenighet mellan vänstern och högern – något som är viktigt att ta hänsyn till när man ska försöka förstå och förklara dagens politiska utveckling.

Jag vill med detta kapitel kartlägga ideologiska vänster-högerasymmetrier i den svenska riksdagen och diskutera hur asymmetriska åsiktsstrukturer kan påverka politisk utveckling, väljarbeteende och regeringsbildning.

I nästa avsnitt introducerar jag min frågeställning lite närmare och ställer upp hypoteser. Jag redogör sedan för hur det politiska landskapet förändrats i Sverige under de senaste åren. Därefter diskuterar jag den internationella litteraturen gällande detta kapitels utgångspunkt: vänster-högerasymmetrier i de kulturella värderingsfrågorna. Slutligen presenterar jag min data och metod för att till sist föra fram resultat och slutsatser.

En mer politiskt oenig höger?

Den politiska forskningen i Nordamerika och Västeuropa har nu under en längre tid visat på en generellt större fragmentisering av partisystemen (De Vries & Hobolt, 2020), ökad väljarrörlighet (Dalton, 2013) och mer pluralistisk åsiktsdimensionalitet än tidigare (Caughey, O'Grady & Warshaw, 2019, Hooghe, Marks & Wilson, 2002, van der Brug & van Spanje, 2009). Bakomliggande faktorer är exempelvis en mer globaliserad värld och förändrade sociala strukturer. En viktig förändring är att migrationspolitiken har ökat i politisk betydelse och att invandringskritiska partier har fått ökade mandatandelar i många parlament (Oesch & Rennwald, 2018). Vidare visar forskning (till exempel Kriesi m.fl. 2008) på ökad polarisering i ytterligare politiska frågor som rör bland annat nationell identitet, frihetliga värden och lag och ordning – och att dessa frågor tycks åtfölja invan-

dringsfrågan i en politisk konfliktdimension som särskiljer sig från den ekonomiska konfliktdimension som traditionellt varit definierande för den politiska vänstern och högern.

I den statsvetenskapliga litteraturen kallas denna ”andra politiska dimension” ofta för *den kulturella värderingsdimensionen*. Denna uppstickande dimension har visat sig viktig för att förklara politiska fenomen i många länder, såsom uppkomst av nya partier, förändrade väljarflöden, bildandet av regeringskoalitioner et cetera (Lefkofridi, Wagner & Willman, 2013, Norris & Inglehart, 2019, Oesch & Rennwald, 2018). Under lång tid hade Sverige en unikt låg politisk mobilisering kring kulturella värderingsfrågor men under senare år har detta ändrats. Politiska frågor som förknippas med den kulturella dimensionen (eller GAL-TAN-dimensionen (Grön-Alternativ-Liberterian och Traditionalist-Auktoritär-Nationalist) som den ibland kallas (Hooghe, Marks & Wilson, 2002)) har under en tid stått högt på den politiska agendan och haft en stark påverkan på svensk politik (jmfr Lindvall & Teorell i denna volym). Att lägga den kulturella dimensionen till den ständigt aktuella ekonomisk-politiska konfliktdimensionen – och att därmed använda sig av en tvådimensionell analysmodell (som i figur 1 nedan) kan därför vara fruktbart vid analyser av Sveriges politiska utveckling.

Figur 1 visar den ideologiska modell som detta kapitel utgår från med en horisontell ekonomisk dimension och en vertikal kulturell dimension. Medan många (e.g. Hooghe, Marks & Wilson, 2002; Kitschelt, 1994; Swedlow, 2008) antagit att den kulturella dimensionen påverkat den politiska vänstern och högern likvärdigt har vissa forskare (exempelvis statsvetarna Noam Gidron och Christopher Cochrane) på senare år drivit en tes om att den framväxande kulturella dimensionen påverkar den politiska högern mer än den påverkar den politiska vänstern. Detta i bemärkelse av att fler nya partier växer fram på högerkanten, att fler olika typer av grupper av väljare röstar höger och att själva begreppet höger har fler betydelser än motsvarande för vänster (Cochrane, 2015; Gidron, 2020).

Inspirerad av denna forskning ska jag i detta kapitel testa om den kulturella dimensionens ökande politiska betydelse har en asymmetrisk påverkan på vänstern och högern i den svenska riksdagen. Specifikt är det *reell politisk oenighet* som jag vill analysera vilket inbegriper två beståndsdelar: *åsiktsspridning* och *politisk vikt* (Benoit & Laver, 2006). När jag undersöker åsiktsspridning analyserar jag riksdagsledamöternas åsikter i olika frågor och i vilken grad dessa skiljer sig mellan ledamöter inom olika partiblock. Men åsiktsspridning spelar ingen roll om det handlar om frågor som ingen bryr sig om. Därför undersöker jag även hur prioriterade de olika politiska frågorna är – och särskilt hur viktiga de frågor som hör till den kulturella dimensionen är för ledamöterna.

Figur 1. Modell över ideologisk rymd med en ekonomisk dimension (horisontell axel) och en kulturell dimension (vertikal axel)

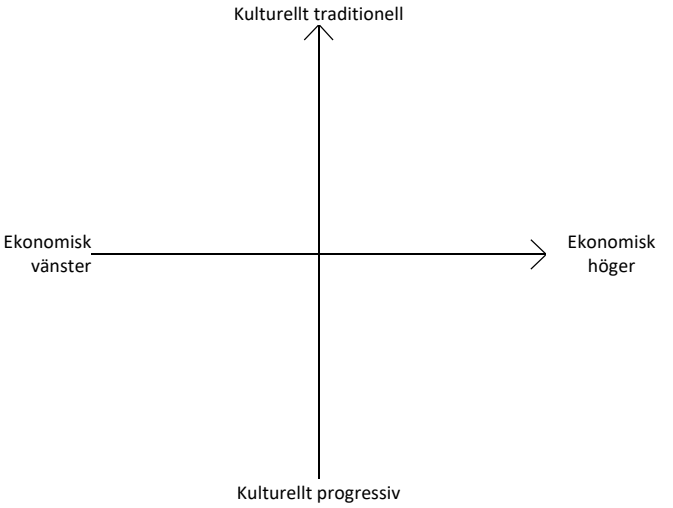

Frågor som hör till den kulturella dimensionen har varit politiskt relevanta vid flera tillfällen historiskt sett. I närtid står dock utvecklingen efter flyktingkrisen 2015 ut som extraordinär där frågor om invandring och lag och ordning har varit på toppen av den politiska dagordningen (Ahlbom, 2019; Martinsson & Andersson, 2021; Oscarsson, Bergman, Bergström & Hellström, 2021). Det är rimligt att hävda att den kulturella dimensionen fick en betydligt större tyngd efter 2015. Därför är jag i första hand intresserad av att undersöka resultat från riksdagsundersökningen 2018 som är den första riksdagsundersökningen efter flyktingkrisen 2015. Dock kommer jag jämföra resultaten från 2018 med motsvarande resultat från tidigare mätningar för att sätta 2018-resultaten i en kontext.

Min frågeställning för detta kapitel är: Har den kulturella dimensionens ökande politiska betydelse inneburit en större politisk oenighet för riksdagsledamöter till höger jämfört med riksdagsledamöterna till vänster?

Om så skulle vara fallet bör följande två hypoteser accepteras:

1. Åsiktsspridningen i den kulturella dimensionen är år 2018 större bland riksdagsledamöter till höger än bland riksdagsledamöter till vänster.
2. Den kulturella dimensionen är år 2018 viktigare för riksdagsledamöter till höger än den är bland riksdagsledamöter till vänster.

Om åsiktsspridningen i den kulturella dimensionen är större till höger – samtidigt som de frågor som ingår i den kulturella dimensionen är av större politisk vikt – skulle detta vara ett tecken på en större politisk oenighet bland ledamöter till höger jämfört med ledamöter

till vänster. Senare i detta kapitel kommer hypoteserna att prövas mot de svenska Riksdagsundersökningarna.

Den kulturella dimensionen i Sverige

Efter andra världskriget följde en glansperiod i Västvärlden med stark ekonomisk tillväxt och utbyggnad av välfärdsstaten. Den ekonomiska trygghet som följde har givits som orsak till att kulturella värderingsfrågor ökade i politisk vikt från och med 1960- och 1970-talen i exempelvis Västeuropa och Nordamerika (Inglehart, 1977). Om tidigare politiska strider varit centrerade kring ekonomisk trygghet och konflikten mellan arbete och kapital så hade nu allt oftare konflikter sitt ursprung i sådant som internationell solidaritet, miljöfrågor, könsroller och kvinnors rättigheter. I Sverige är ett uttryck för denna rörelse Miljöpartiets bildande i början på 1980-talet och senare intåg i riksdagen.

Denna politiska omvandling följdes i många länder av en motreaktion – en ”kulturell backlash” (Inglehart & Norris, 2019) – från de som förespråkade social konformitet, ordning och tradition. Alltmer blev också en kritik mot invandringspolitiken en bärande del av denna rörelse. I Sverige var framgångarna för Ny demokrati och (i fråga om värderingsfrågor men inte invandringspolitik) Kristdemokraterna i början på 1990-talet exponenter för den ”andra vågen” (Kriesi m.fl. 2015) av framväxten av den kulturella värderingsdimensionen. Frankrike och Österrike är exempel på länder där högerpopulistiska partier tidigt rönte stora framgångar som ett resultat av denna konservativa pendelrörelse längs vad som i många partisystem nu var fullvärdiga politiska skiljelinjer.

I Sverige imploderade dock Ny demokrati inför valet 1994 och Sverige stod länge ut som internationellt unikt utan något politiskt parti med invandringskritik och traditionella värden som profilfrågor. Miljöfrågan tycktes dessutom till stor del ha uppgått i vänster-högerdimensionen i Sverige (Harring & Sohlberg, 2015) enligt internationellt mönster (t.ex. Kriesi, 2008). Grundackordet för svensk politik – vänster och höger – kunde fram till början på 2010-talet fortsätta dominera utan att störas i någon avgörande grad.

Men det invandringskritiska partiet Sverigedemokraterna tog plats i riksdagen år 2010 och ökade ytterligare i mandat i valet 2014. Valet 2014 resulterade i att Socialdemokraterna och Miljöpartiet bildade regering. Samma partier kunde fortsätta regera även efter 2018 års val – dock denna gång med avgörande stöd från Centerpartiet och Liberalerna.

Som nämnts ovan är det anmärkningsvärt att Socialdemokraterna och Miljöpartiet bildar regering efter valen 2014 och 2018 eftersom en relativt stark högervind blåser över Sverige under perioden. I de svenska valundersökningarna 2014 och 2018 identifierar sig tydligt fler väljare sig som höger än som vänster. Samma mönster gäller även för Sveriges riksdagsledamöter enligt riksdagsundersökningarna 2014 och 2018 (figur 1). Vidare innehar de partier som i detta kapitel kategoriseras som högerpartier, det vill säga C, L, KD, M och SD, en relativt betryggande majoritet av riksdagsmandaten.

Figur 1. Vänster-högeridentifikation och mandatfördelning för partier till vänster och höger i Sveriges riksdag 2002-2018 (procent)

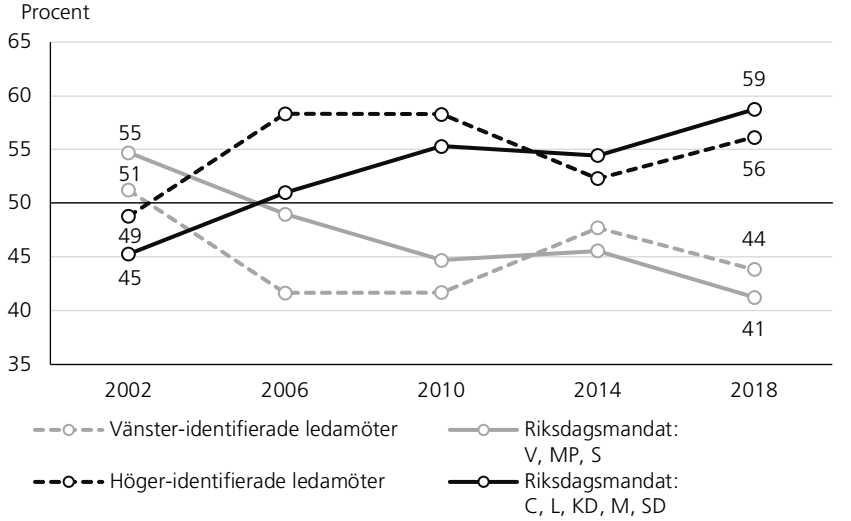

Källa: Riksdagens öppna data och Riksdagsundersökningarna 2002-2018.

Kommentar: Frågan i riksdagsundersökningarna lyder: ”Var någonstans på vänster-högerskalan skulle Du placera Dig själv?”. Ledamöterna kan placera sig på en elvagradig skala där 0 markeras med ”Långt till vänster”, 5 ”Varken vänster eller höger” och 10 ”Långt till höger”. Ledamöter som svarat 0-4 har i figuren kategoriserats som vänster och ledamöter som svarat 6-10 som höger. Andelen som identifierar sig som ”Varken till vänster eller höger” har tagits bort i figuren för att göra resultaten jämförbara med mandatfördelningen; denna andel var 14,1 procent år 2002, 9,6 procent år 2006, 13,0 procent år 2010, 15,1 procent år 2014 och 9,0 procent år 2018.

Figur 2 visar medeltal för riksdagsledamöternas subjektiva vänster-högerpositioner fördelat över parti. Mellan 1985 och 2002 identifierade ledamöter från Miljöpartiet, Centerpartiet och Liberalerna sig relativt nära den politiska mitten men därefter förflyttade sig ledamöterna från dessa partier in mot en mer entydig vänster- (MP) eller högerposition (C och L). Även Kristdemokratiska ledamöter förflyttade sig högerut från att ha identifierat sig närmre mitten under 1990-talet. Från år 2006 kan vi se att ledamöter från Centerpartiet, Liberalerna, Kristdemokraterna och Moderaterna närmar sig varandra i vänster-högerplacering – detta alltså strax efter att koalitionen Allians för Sverige bildats där just dessa partier ingick. Sedan Sverigedemokraterna kom in i riksdagen 2010 har SD:s ledamöter i genomsnitt identifierat sig på ungefär samma plats på vänster-högerskalan som Centerpartiet och Liberalerna.

Figur 2. Genomsnittliga vänster-högerplaceringar för riksdagspartiernas ledamöter 1985-2018 (medeltal)

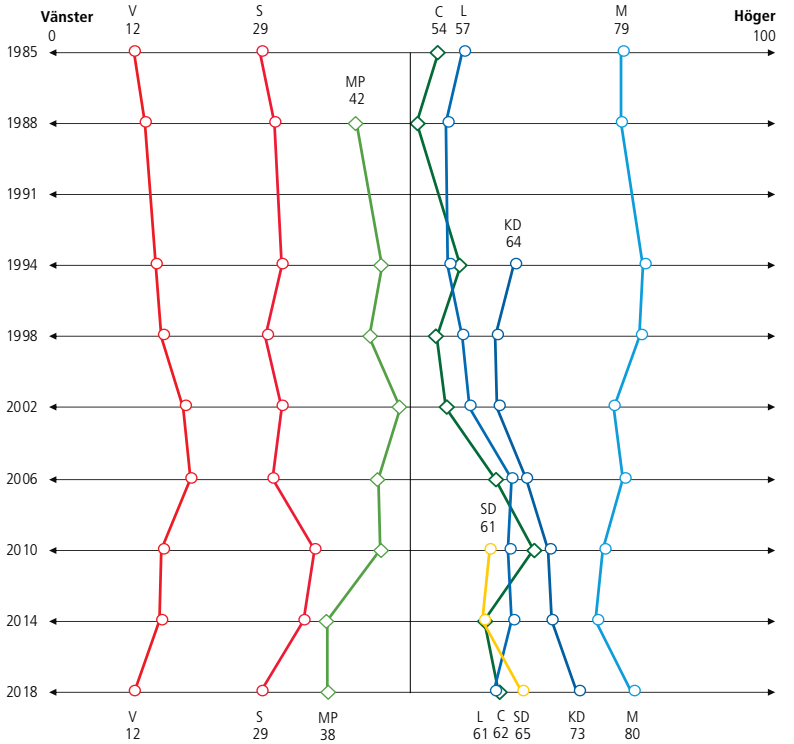

Källa: Valforskningsprogrammet, Göteborgs universitet: Riksdagsundersökningarna 1985-2018.

Kommentar: Frågan lyder: ”Var någonstans på vänster-högerskalan skulle Du placera Dig själv?”. Riksdagsledamöterna kan välja placering på en elvagradig skala där 0 markeras med ”Långt till vänster”, 5 ”Varken vänster eller höger” och 10 ”Långt till höger”. Figuren visar medel för respektive partis representanter. Medeltalen har multiplicerats med 10 för att undvika decimaler.

Inget parti har sedan mätningarna startade 1985 bytt politisk sida från den vänstra sidan till den högra eller tvärtom. Tre partier (S, V, MP) har genomgående hållit sig på den vänstra planhalvan medan fem partier (L, C, SD, KD, M) i genomsnitt har identifierat sig som höger. Över tid tycks vänstergruppen och högergruppen konvergerat på varsin sida av vänster-högerskalan medan den politiska mitten övergivits. År 2018 kan visserligen vissa skillnader i vänster-högerposition skönjas *inom* dessa två grupper av partier men den största ideologiska klyftan tycks finnas *mellan* partigrupperna till vänster respektive höger.

Figur 1 visar alltså att en grupp partier – L, C, SD, KD och M – har en majoritet i riksdagen och Figur 2 att dessa partier står relativt nära varandra på den självskattade vänster-högerskalan. Eftersom ingen av dessa partier hamnade i regeringsställning efter valen 2014 och 2018 är detta en god indikation på att det idag finns politiska frågor som är avgörande för den svenska politiska utvecklingen men som inte fångas upp av vänster-högerskalan.

Den kulturella dimensionens asymmetriska påverkan på ideologiska strukturer

Under senare år har flera statsvetenskapliga studier visat på en större oenighet i den kulturella åsiktsdimensionen hos den politiska högern jämfört med den politiska vänstern. Christopher Cochrane har exempelvis utfört ett antal studier (2010, 2011, 2015) som indikerar att individers och partiers politiska positioner kring ekonomi, socialkulturella frågor och invandring är starkt korrelerade bland partier/individer till vänster men att det inte finns något samband mellan dessa frågor hos den politiska högern. Han förklarar detta med att den politiska vänstern organiseras runt en princip om jämlikhet – vilket inte endast påverkar ställningstaganden i ekonomiska frågor utan också inverkar på inställning till invandring och andra frågor som hör hemma i den kulturella dimensionen. Människors identifikation med höger däremot grundar sig i flera disparata ursprung: ”Förespråkarna av den fria marknaden motsätter sig vänsterns ekonomiska ståndpunkter; socialkonservativa motsätter sig vänsterns moraliska värderingar; och de främlingsfientliga motsätter sig vänsterns migrationspolitik. Men det finns inte någon princip som förenar dessa grupper” menar Cochrane (2010: 109).

Noam Gidron (2016, 2020) kommer till ungefär samma slutsats. Han studerar politisk-historisk litteratur som visar att den politiska högern historiskt sett varit mer ideologiskt diversifierad än den politiska vänstern. Innebörden av höger är enligt Gidron öppen för fler tolkningar. Det finns fler sätt att vara höger på – och färre sätt att vara vänster på – menar Gidron. Han anser också att det nu pågår en särskilt intensiv ”kamp om högerns själ” – en konflikt om vad politisk höger egentligen innebär och vilka frågor högerpartier bör driva. För politiska konflikter handlar inte endast om politiskt innehåll utan också om politisk struktur, det vill säga hur politiska åsikter hänger ihop med varandra. Betydelsen av exempelvis ”politisk höger” eller ”politisk borgerlighet” är socialt konstruerade och många är intresserade av att påverka vilka politiska attityder som associeras som centrala för sådana ideologiska begrepp (Cochrane 2015; Gidron 2016, 2020; se också Converse, 1964).

Hanspeter Kriesi (med kollegor) finner i en rad studier (2006, 2008, 2012) tripolära åsikts- och partistrukturer i Europa: en pol till vänster, en pol med liberal och traditionell höger och en pol med den invandringskritiska radikala högern. Denna tripolära åsiktsstruktur utgår även Daniel Oesch och Line Rennwald (2018) ifrån och finner att alla dessa tre poler är starkt rotade i skilda sociala strukturer. Detta resultat ger ytterligare

stöd till tesen om en relativt sett mer splittrad politisk höger till följd av accentueringen av den kulturella dimensionen.

Data och operationalisering av den kulturella dimensionen

Det finns flera olika uppfattningar om den politiska åsiktsrymdens analytiska disposition: hur många politiska åsiktsdimensioner som är relevanta att inkludera i ideologiska modeller, vilka åsiktsfrågor dessa dimensioner består av, vad dimensionerna bör kallas samt om alla politiska frågor bör ingå i analyser eller om några bör lämnas utanför. Modeller av den politiska rymden är alltid förenklande metaforer av ett oändligt komplext verkligt politiskt-ideologiskt system. Olika modeller fungerar olika bra för olika forskningssyften (Benoit & Laver, 2012).

Jag ska i detta kapitel utgå från den operationalisering som utvecklats av Hanspeter Kriesi med kollegor inför en rad studier (exempelvis Bornschier, 2010; Kriesi m.fl., 2006, 2008, 2012; Lachat, 2018) Dessa forskare delar in åsiktsrymden i en ekonomisk dimension och en kulturell dimension. Den ekonomiska dimensionen delas i sin tur in i sakfrågekategorierna ”välfärd”, ”budget” och ”ekonomisk liberalism”. Den kulturella dimensionen delas in i sakfrågekategorierna ”kulturell liberalism”, ”europafrågor”, ”kultur”, ”invandring”, ”armé” och ”säkerhet”. Kriesi och hans kollegor specificerar även exakt vilka politiska frågor som ingår i respektive sakfrågekategori (Kriesi m.fl., 2008: 59-60).

Jag har för denna studie inkluderat de åsiktsfrågor som funnits i de svenska riksdagsundersökningarna som matchar sakfrågekategorierna för de två ideologiska dimensionerna. För att göra dimensionerna jämförbara över tid har jag inkluderat alla frågor som ingått i riksdagsundersökningarna 2010-2018 – vilket är den tidsperiod som jag är mest intresserad av. För att komplettera har jag även inkluderat åren 2002 och 2006 i analysen. För dessa år ingick dock inte samma frågor i riksdagsundersöknigen varför dimensionerna för dessa år är något annorlunda sammansatta. Slutligen har jag skapat en version för 2018 som inte tar hänsyn till vilka frågor som fanns med 2010 och 2014: 2018 Version 2. Tabell 1 visar vilka åsiktsfrågor som ingått i analyserna.

Varje sakfråga är kodad så att ett högre värde betyder ekonomisk höger eller en traditionalistisk position i den kulturella dimensionen. Sakfrågorna adderas därefter till ett index som slutligen divideras med antalet sakfrågor så att indexet går från 1 (vänster/progressiv) till 5 (höger/traditionell).

De sakfrågor som ingår i åsiktsdimensionerna påminner starkt om de frågor som får högst laddning i de faktoranalyser som ligger till grund för de dimensioner Lindvall och Teorell använder (kapitel 8 i denna bok). Med andra ord ger denna mer teoretiskt drivna ansats ett liknande resultat som en empiriskt driven ansats där dimensionerna bestäms utifrån det aktuella datamaterialet. Att ideologiska modeller liknar varandra oavsett om olika metoder har använts ger ökad tilltro till de använda modellerna lämplighet som (förenklade) återgivningar av det politiska landskapet.

Tabell 1. Operationalisering av politiska åsiktsdimensioner

År	Dimension	Sakfrågekategori	Enkätfrågor
2002-2018	Ekonomisk	Välfärd	Minska den offentliga sektorn
2002-2018	Ekonomisk	Välfärd	Minska inkomstskillnaderna i samhället
2018 (Version 2)	Ekonomisk	Välfärd	Avskaffa värnskatten
2002-2018	Ekonomisk	Budget	Sänka skatterna
2018 (Version 2)	Ekonomisk	Budget	Återinföra fastighetsskatten
2002-2018	Ekonomisk	Ekonomisk liberalism	Bedriva mer av sjukvården i privat regi
2018 (Version 2)	Ekonomisk	Ekonomisk liberalism	Tillåta fri hyressättning i nybyggnation
2018 (Version 2)	Ekonomisk	Ekonomisk liberalism	Undanta fler från turordningsreglerna
2010-2018	Kulturell	Kulturell liberalism	Minska det svenska biståndet till utvecklingsländerna
2018 (Version 2)	Kulturell	Kulturell liberalism	Införa republik i Sverige
2002-2018	Kulturell	Invandring	Ta emot färre flyktingar i Sverige
2018 (Version 2)	Kulturell	Invandring	Öka det ekonomiska stödet till invandrarna så att de kan bevara sin egen kultur
2018 (Version 2)	Kulturell	Invandring	Införa språktest för att kunna bli svensk medborgare
2002-2018	Kulturell	Armé	Minska försvarsutgifterna
2010-2018	Kulturell	Säkerhet	Införa mycket hårdare straff för brottslingar

Kommentar: Tabellen visar det sätt på vilket detta kapitel operationaliserar den ekonomiska dimensionen och den kulturella dimensionen. Förfaringssättet är utvecklat av Kriesi m.fl. (2006, 2008) och det finns en mer detaljerad förklaring av definitionerna samt hur dessa har kommit till i boken *West European Politics in the Age of Globalization* (2008). Varje åsiktsdimension består av sakfrågekategorier som definieras i detalj (Kriesi m.fl.: 59-60). Därmed kan vi sortera specifika åsiktsfrågor från riksdagsundersökningarna under respektive kategori. Endast två frågor från den kulturella dimensionen förekommer under hela den undersökta perioden 2002-2018 – varför jag har valt att skapa särskilda index för 2010-2018 (med fyra variabler för den kulturella dimensionen) och särskilda index för 2002-2006. Dessutom har jag skapat ett kompletterande index (Version 2) för år 2018 som inte beaktar vilka frågor som ställdes i tidigare riksdagsundersökningar. Frågeformuleringen i riksdagsundersökningarna lyder ”Nedanstående lista omfattar ett antal förslag som förekommit i den politiska debatten. Vilken är Din åsikt om vart och ett av dem?” Respondenterna får därefter bedöma de politiska förslag som specificeras som ”enkätfrågor” ovan. Svarsalternativen lyder ”Mycket bra förslag”, ”Ganska bra förslag”, ”Varken bra eller dåligt förslag”, ”Ganska dåligt förslag” samt ”Mycket dåligt förslag”. För att skapa indexen kodas varje fråga om så att ett högt värde står för ekonomisk höger eller kulturell traditionalism. Slutligen adderas frågorna samt divideras med antalet sakfrågor så att indexet går från 1 (vänster/progressiv) till 5 (höger/traditionell).

Åsiktsspridning längs den kulturella dimensionen

Både Cochrane (2010, 2011, 2015) och Gidron (2016, 2020) menar att den politiska högern är mer spridd längs den kulturella dimensionen än vad den politiska vänstern är. Åsiktsspridning – vilket kan sägas vara detsamma som politisk oenighet – är negativt om målet är politisk samhörighet och gemensamma regeringar. Men åsiktsskillnader kan också ses som positivt i bemärkelsen ”en bred kyrka” där många kan känna sig välkomna.

Ett enkelt sätt att mäta åsiktsspridning är med det statistiska måttet standardavvikelse. Figur 3 visar standardavvikelsen i den kulturella dimensionen 2002-2018 för svenska riksdagsledamöter till vänster och till höger. Figuren redovisar resultat för ledamöterna till höger på två sätt. Dels för de forna allianspartiernas ledamöter (C, L, KD, M) och dels över samtliga ledamöter från partier som står till höger politiskt (C, L, KD, M, SD). Även om jag med stöd i resonemanget ovan (men se även exempelvis Mudde 2019) menar att Sverigedemokraterna tillhör den politiska högern så är det relevant att inkludera resultat där SD inte ingår. På detta sätt kan vi se hur mycket av resultaten som beror på SD som ju är ett parti som särskilt profilerar sig i den kulturella dimensionen.

För år 2018 har högerledamöterna en tydligt och statistiskt signifikant ($p<0,000$) större åsiktsspridning längs den kulturella dimensionen jämfört med vänsterledamöterna. Hypotes 1 kan därmed accepteras. Vi kan även konstatera att det under hela den undersökta perioden (2002-2018) finns en konstant större åsiktsspridning i den kulturella dimensionen när vi jämför samtliga högerpartier (C, L, KD, M, SD) med vänsterpartierna (V, S, MP). När vi endast ser till de forna alliansledamöterna (C, L, KD, M) var dock åsiktsspridningen i den kulturella dimensionen jämnstor med vänsterledamöterna år 2014. Därefter ökade spridningen återigen år 2018 och var därmed markant större än bland vänsterledamöterna.

Även längs den ekonomiska dimensionen finns det faktiskt en större åsiktsspridning bland ledamöterna från högerpartierna jämfört med ledamöterna från vänsterpartierna. Därmed finns det en större åsiktsspridning bland högerledamöterna i båda de undersökta politiska dimensionerna.

Figur 4 ger en mer nyanserad överblick av fördelningen av riksdagsledamöterna längs de två dimensionerna under perioden 2002–2018. Även om partiföreträdarnas ideologiska positioner förändras något över tid ser vi att vänster- och högerblocket är ganska tydligt skilda från varandra i båda åsiktsdimensionerna under alla undersökta år.

År 2018 är den politiska vänstern (V, S, MP) relativt samlad i det nedre vänstra hörnet (ekonomisk vänster/kulturellt progressiv) medan den politiska högern (C, L, KD, M, SD) har sin tyngdpunkt mot det övre högra hörnet (ekonomisk höger/kulturellt traditionalistisk). Dock ser vi att flera ledamöter från den politiska högern – främst gäller detta representanter från Centerpartiet och Liberalerna – befinner sig en bit ner längs den kulturella axeln. Faktum är att Centerpartiet och Liberalerna har medelvärden (2,9 respektive 3,0) på den kulturella dimensionen som är närmare Socialdemokraterna (2,6) än Moderaterna och Sverigedemokraterna (4,3 respektive 4,4) (se figur A1 i appendix).

Figur 3. Åsiktsspridning längs den kulturella dimensionen (figur och tabell) och den ekonomiska dimensionen (tabell)

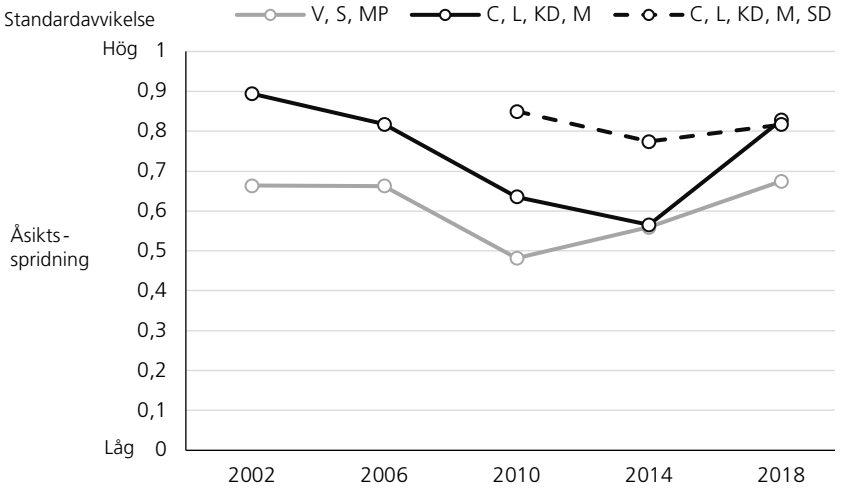

		2002	2006	2010	2014	2018
V, S, MP	Ekonomisk dimension	0,55	0,48	0,50	0,46	0,42
	Kulturell dimension	0,66	0,66	0,48	0,56	0,67
C, L, KD, M	Ekonomisk dimension	0,60	0,50	0,50	0,57	0,57
	Kulturell dimension	0,89	0,82	0,64	0,57	0,83
C, L, KD, M, SD	Ekonomisk dimension			0,53	0,69	0,65
	Kulturell dimension			0,85	0,77	0,82

Källa: Valforskningsprogrammet, Göteborgs universitet: Riksdagsundersökningarna 2002-2018.

Kommentar: Figuren visar standardavvikelse för de ideologiska index som presenteras i Tabell 1. Standardavvikelsen för de utvecklade versionerna av indexen år 2018 (Version 2) var 0,38 för Röd-gröna/ekonomisk dimension; 0,47 för Röd-gröna/kulturell dimension; 0,38 för Alliansen/ekonomisk dimension; 0,72 för Alliansen/kulturell dimension; 0,57 för Alliansen+SD/ekonomisk dimension; 0,72 för Alliansen+SD/kulturell dimension. Dessa resultat påverkar inte slutsatsen att högerpartierna har en klart högre standardavvikelse (0,72) vad det gäller den kulturella dimensionen än vad partierna till vänster har (0,47). Om vi endast ser till partikonstellationen L, KD, M, SD (ett ytterligare möjligt regeringsunderlag) är standardavvikelsen 0,86 år 2010, 0,74 år 2014 och 0,79 år 2018. Standardavvikelsen för denna partikonstellation är med andra ord snarlik standardavvikelsen för C, L, KD, M, SD men något lägre för åren 2014 och 2018.

Figur 4 ger alltså en tydligare bild över vad det är som ligger bakom spridningsresultaten i figur 3 för år 2018 – det vill säga en skillnad mellan C och L respektive SD och M. Vi finner ett liknande resultat för den alternativa analysen 2018 Version 2 – möjligen har Centerpartiet och Liberalerna enligt detta resultat en än tydligare avvikande position gentemot Moderaterna och Sverigedemokraterna.

Figur 4. Riksdagsledamöternas positioner i tvådimensionella ideologiska rymder fördelat över parti (2002-2018)

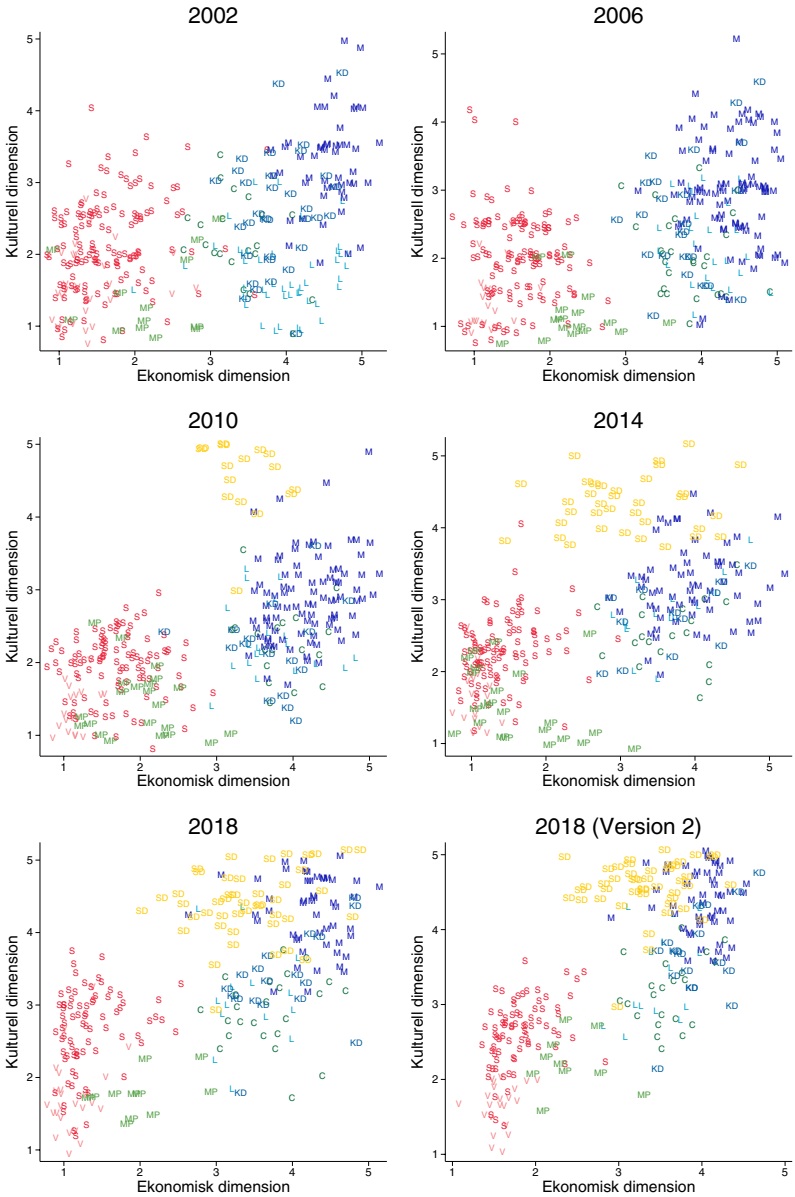

Källa: Valforskningsprogrammet, Göteborgs universitet: Riksdagsundersökningarna 2002-2018.

Kommentar: Figuren visar position för riksdagens ledamöter längs de två ideologiska dimensioner som presenteras i Tabell 1.

Prioritering av den kulturella dimensionen

Åsiktsspridning spelar inte någon roll om oenigheten gäller politiskt obetydliga frågor som parterna i fråga inte fäster någon vikt vid. I riksdagsundersökningarna har ledamöterna fått svara på frågan ”Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker Du är viktigast idag?”. Svaren har sedan kodats till en stor mängd olika sakfrågor. Jag har sedan kodat dessa till de sakfrågekategorier som beskrivs i tabell 1 vilka i sin tur adderats till de två ideologiska dimensionerna.

Figur 5 visar procentandelar nämnda särskilt viktiga sakfrågor som kan sorteras till den kulturella dimensionen 2006-2018. År 2018 var 43 procent av de prioriterade sakfrågor som anfördes av ledamöterna från C, L, KD, M och SD kopplade till den kulturella dimensionen. Motsvarande procentsats för C, L, KD och M var 37. För företrädarna från V, S och MP var dock endast 19 procent av de nämnda prioriterade sakfrågorna från den kulturella dimensionen. Eftersom skillnaden är statistiskt signifikant kan hypotes 2 bekräftas: den kulturella dimensionen är år 2018 mer prioriterad för riksdagsledamöter till höger än den är bland riksdagsledamöter till vänster.

Ser vi till tidigare år tycks den kulturella dimensionen ha haft lägre prioritet för ledamöter till vänster under valåren 2006 och 2010. Undantaget är 2014 då dessa frågor verkar ha prioriterats i lika hög grad för vänsterledamöterna som för företrädare till C, L, KD, M. Men när även SD inkluderas till högergruppen så är den kulturella dimensionen återigen mer prioriterad bland ledamöter som står till höger än bland de som står till vänster.

Figur 5. Relativ politisk vikt av den kulturella dimensionen bland riksdagsledamöter till vänster respektive höger, 2006-2018 (procent)

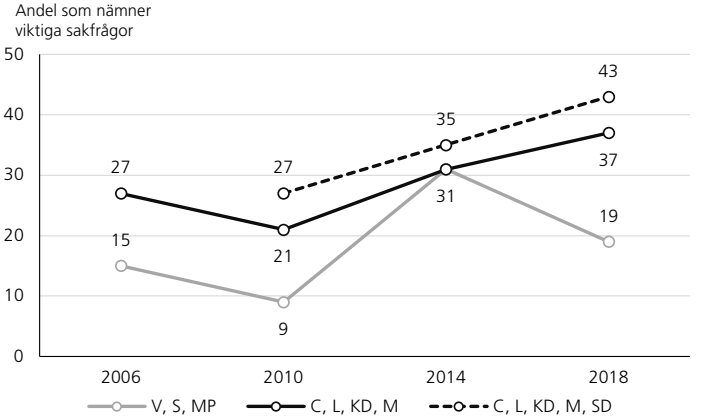

Källa: Valforskningsprogrammet, Göteborgs universitet: Riksdagsundersökningarna 2006-2018.

Kommentar: Resultaten bygger på frågan ”Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker Du är viktigast idag?”. Fritextsvaren har kodats till sakfrågor vilka i sin tur kodats till sakfrågekategorier och ideologiska dimensioner (se tabell 1). Figuren visar relativ vikt av den kulturella dimensionen (se vidare Tabell 2). Jag har inte haft tillgång till kodningsschema för 2002 varför endast 2006-2018 är inkluderat i figuren.

Tabell 2 ger en mer detaljerad bild. Här ser vi det totala antalet nämnda politiska sakfrågor som framförts för respektive år. Även andelen av de nämnda prioriterade sakfrågorna som relaterar till den ekonomiska dimensionen presenteras. År 2018 är ekonomiska frågor överlag mer prioriterade bland partierna till vänster jämfört med partierna till höger. I appendix (som nås online) visas även en motsvarande tabell där även miljöfrågor ingår i den kulturella dimensionen: Hypotes 2 håller även när miljöfrågor inkluderas.

Tabell 2. Den ekonomiska respektive kulturella dimensions relativa vikt för riksdagsledamöter till vänster respektive höger, 2006-2018

V, S, MP	2006	2010	2014	2018
Totalt nämnda politiska frågor	421	380	316	312
Ekonomisk dimension (antal)	207	259	148	141
Ekonomisk dimension (andel)	0,49	0,68	0,47	0,45
Kulturell dimension (antal)	62	36	98	59
Kulturell dimension (andel)	0,15	0,09	0,31	0,19
Adderade andelar	0,64	0,77	0,88	0,78

C, L, KD, M	2006	2010	2014	2018
Totalt nämnda politiska frågor	454	424	236	321
Ekonomisk dimension (antal)	261	250	124	110
Ekonomisk dimension (andel)	0,57	0,58	0,53	0,34
Kulturell dimension (antal)	122	90	74	120
Kulturell dimension (andel)	0,27	0,21	0,31	0,37
Adderade andelar	0,84	0,79	0,84	0,71

C, L, KD, M, SD	2006	2010	2014	2018
Totalt nämnda politiska frågor		445	306	448
Ekonomisk dimension (antal)		261	145	158
Ekonomisk dimension (andel)		0,59	0,47	0,35
Kulturell dimension (antal)		122	108	193
Kulturell dimension (andel)		0,27	0,35	0,43
Adderade andelar		0,86	0,82	0,78

Källa: Valforskningsprogrammet, Göteborgs universitet: Riksdagsundersökningarna 2006-2018.

Kommentar: Resultaten bygger på frågan ”Vilken eller vilka frågor eller samhällsproblem tycker Du är viktigast idag?”. Fritextsvaren har kodats till sakfrågor vilka i sin tur kodats till sakfrågekategorier och ideologiska dimensioner (se tabell 1). Tabellen visar relativ politisk vikt av den ekonomiska dimensionen och den kulturella dimensionen som antalet nämnda frågor hemmahörande i respektive dimension dividerat med det totala antalet nämnda frågor. Jag har inte haft möjlighet att lokalisera kodningsschema för 2002 varför endast 2006-2018 är inkluderat i figuren.

Det finns många sätt att vara höger i Sveriges riksdag

”Individuals … have many ways to be right – yet mostly one way to be left” skriver statsvetaren Noam Gidron (2016:iii) angående Västeuropas pluralistiska politiska höger. Detta kapitel kan säga sägas stödja denna utsaga. Kapitlet riktar fokus mot den kulturella värderingsdimension som under de senaste åren tagit stor plats i svensk politik och visar resultat som indikerar att riksdagsledamöter till höger är mer oeniga i denna dimension än ledamöter till vänster. Resultaten pekar på att vänsterledamöter (V, S, MP) är relativt sett ideologiskt koherenta medan högerledamöterna (C, L, KD, M, SD) är mer utspridda längs den kulturella dimensionen. Dessutom är kulturella värderingsfrågor mer prioriterade bland högerledamöterna vilket ökar relevansen av åsiktsspridningen och därmed den reella politiska oenigheten. Resultaten är relativt tydliga – särskilt för år 2018 som är kapitlets huvudfokus.

Noam Gidron (2020) förklarar den större splittringen i den kulturella dimensionen för den politiska högern med att högern historiskt har härbärgerat en större diversitet av politiska rörelser och därmed fått fler konnotationer. Christopher Cochrane (2015) betonar att det finns fler olika slags anledningar (eller politiska principer) att identifiera sig som höger jämfört med de anledningar människor har för att identifiera sig som vänster. Vidare är kanske en nyckelorsak att en ökad vikt av den kulturella dimensionen accentuerar motsättningen mellan liberalism och konservatism (Svensson, 2019). Liberaler och konservativa har förmodligen större möjligheter att samarbeta i ekonomiska frågor än de har gällande kulturella värderingsfrågor (Freeden, 1996).

En större politisk oenighet (eller åsiktsspridning) kan vara negativt för samarbete och bildandet av gemensamma regeringar. Men det kan också innebära en ”större politisk kyrka”, det vill säga en bredare rörelse där fler känner att de passar in. Kanske kan man spekulera i att den högervind som blåst i Sverige (och på många andra håll) under senare år delvis kan bero på just detta: att ”höger” har fler betydelser och att fler olika typer av väljare och partier identifierar sig som höger. Om detta är det dock svårt att säga något säkert.

Hans-Peter Kriesi med kollegor (2006, 2008) finner tripolära åsikts- och partistrukturer i Västeuropa. Resultaten i detta kapitel rimmar med en sådan tripolaritet; det svenska politiska landskapet tycks uppdelat mellan en progressiv vänster, en progressiv höger och en traditionalistisk höger. Få ledamöter kombinerar dock en ekonomisk vänsterposition med en kulturellt traditionalistisk position (se Figur 4). Detta är inte unikt för Sverige (Lefkofridi, Wagner & Willman 2013, Thomassen 2012, Van der Brug & Van Spanje 2009) men är trots allt förvånande – varför är en vänster-traditionalistisk position bland politiska eliter just nu så ovanlig?

Sverige har historiskt under långa perioder präglats av politisk bipolaritet – vilket är mer stabilt än politisk tripolaritet. I en tripolär parlamentarisk situation måste en av polerna till slut välja sida för att en majoritet ska uppnås. Vi kan idag se hur starka centripetala krafter rycker och drar i de svenska partier som inte fullt ut sällar sig till de två

största regeringsunderlagen. Dessa centripetala tendenser har historiskt sett varit mycket starka i Sverige. Mer komplexa politiska landskap har om och om igen pressats ihop till det hemtama endimensionella landskap där vänster står mot höger. En kamp om hur de ideologiska strukturerna ska utformas – och vad termer som vänster och höger ska innebära – förs varje dag i den svenska samhällsdebatten. Detta är helt i sin ordning. Den hundraåriga svenska demokratin är byggd för att husera en sådan intressekamp.

Referenser

Ahlbom, Jakob (2019). *Framtida samhällen: Väljarnas ideologiska positioner 1982-2018*. Valforskningsprogrammets rapportserie 2019:5. Göteborgs universitet: Valforskningsprogrammet.

Bengtsson, Åsa, Hansen, Kasper, Harõarson, Ólafur Þ., Narud, Hanne Marthe, & Oscarsson, Henrik. (2013). The Nordic voter: Myths of exceptionalism: Ecpr Press.

Benoit, Kenneth, & Michael Laver (2006). *Party policy in modern democracies*. London: Routledge.

Benoit, Kenneth, & Michael Laver. (2012). "The dimensionality of political space: Epistemological and methodological considerations". *European Union Politics*, 13(2), 94-218.

Bornschier, Simon (2010). "The New Cultural Divide and the Two-Dimensional Political Space in Western Europe". *West European Politics*, 33(3), 419-444.

Caughey, Devin, O'Grady, Tom, & Warshaw, Christopher. (2019). Policy Ideology in European Mass Publics, 1981–2016. *American Political Science Review*, 1-20.

Cochrane, Christopher (2010). *Left/Right Asymmetries in a Multidimensional Universe: Citizens, Activists, and Parties*. (Akademisk avhandling) University of Toronto: Toronto.

Cochrane, Christopher (2011). The asymmetrical structure of left/right disagreement. *Party Politics*, 19(1), 104-121.

Cochrane, Christopher (2015). *Left and Right: The Small World of Political Ideas*. Kingston: McGill-Queen's University Press.

Converse, Philip E. (1964). "The Nature of Belief Systems in Mass Publics", i David E. Apter (red), *Ideology and Discontent*. New York: The Free Press.

Dalton, Russell (2013). *The apartisan American. Dealignment and changing electoral politics*. Thousand Oaks: CQ Press.

De Vries, Catherine E & Sara B. Hobolt (2020). *Political Entrepreneurs*: *The Rise of Challenger Parties in Europe.* Princeton NJ: Princeton University Press.

Freeden, Michael (1996). *Ideologies and political theory: A conceptual approach.* Oxford: Oxford University Press.

Gidron, Noam. (2016) *Many Ways to Be Right: The Unbundling of European Mass Attitudes and Partisan Asymmetries Across the Ideological Divide*. (Akademisk avhandling), Harvard University.

Gidron, Noam (2020) Many Ways to be Right: Cross-Pressured Voters in Western Europe. *British Journal of Political Science*, 1-16

Harring, Niklas & Jacob Sohlberg (2015). "Vänster och höger i den svenska miljö- och klimatopinionen", i Annika Bergström, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarson (red), *Fragment.* Göteborg: SOM-institutet.

Hooghe, Liesbet, Gary Marks & Carole J. Wilson (2002). Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration? *Comparative Political Studies*, 35(8), 965-989.

Inglehart, Ronald. (1977). *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.

Kriesi, Hanspeter. (1989). "New social movements and the new class in the Netherlands". *American Journal of Sociology*, 94(5), 1078-1116.

Kriesi, Hanspeter, Edgar Grande, Romain Lachat, Martin Dolezal, Simon Bornschier & Timotheos Frey. (2006). "Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared". *European Journal of Political Research*, 45(6), 921-956.

Kriesi, Hanspeter, Edgar Grande, Romain Lachat, Martin Dolezal, Simon Bornschier, & Timotheos Frey. (2008). *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.

Kriesi, Hanspeter, Grande, Edgar, Dolezal, Martin, Helbling, Marc, Höglinger, Dominic, Hutter, Swen, & Wüest, Bruno (2012). *Political conflict in western Europe*. Cambridge University Press.

Kriesi, Hanspeter, Swen Hutter & Jasmine Lorenzini (2015). *Restructuring the West European Party Space in the Great Recession: continuity and change*. (Working paper) Florence: European University Institute.

Lachat, Romain (2018). "Which way from left to right? On the relation between voters' issue preferences and left–right orientation in West European democracies". *International Political Science Review*, 39(4), 419-435. doi:10.1177/0192512117692644

Lindvall, Johannes & Jan Teorell (2021). "Konfliktstrukturen i riksdagen och regeringsbildningen 2018-2019", i Patrik Öhberg, Henrik Oscarsson & Jakob Ahlbom (red), *Folkviljans förverkligare*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.

Oesch, Daniel & Line Rennwald (2018). “Electoral competition in Europe’s new tripolar political space: Class voting for the left, centre-right and radical right”. *European Journal of Political Research*, 57(4), 783-807.

Oscarsson, Henrik & Sören Holmberg (2016). “Issue Voting Structured by Left-Right Ideology”, i Jon Pierre (red), *The Oxford Handbook of Swedish Politics*. Oxford: Oxford University Press.

Oscarsson, Henrik, Torbjörn Bergman, Annika Bergström, Johan Hellström (2021). *Demokratirådets rapport 2021: Polarisering i Sverige*. Stockholm: SNS Förlag.

Svensson, Richard (2019). ”Partiernas ideologiska positioner”, i Ulrika Andersson, Björn Rönnerstrand, Patrik Öhberg, & Annika Bergström (red), *Storm och Stiltje*. Göteborg: SOM-institutet.

Van der Brug, Wouter, & Joost van Spanje (2009). ”Immigration, Europe and the ‘new’ cultural dimension”. *European Journal of Political Research*, 48(3), 309-334.

10.

Lokalisering av offentlig service – ideologi och egenintresse

David Karlsson

Frågan om lokalisering av offentlig service är svår och kontroversiell. Orsaken är att den innehåller en avvägning mellan att, å ena sidan, bedriva verksamhet som är kostnadseffektiv och av hög kvalitet och, å andra sidan, säkra att servicen är tillgänglig för alla oavsett var de bor. Problemet är att effektivitet kan vara svårt att uppnå när verksamheten är decentraliserad till många små, utspridda serviceenheter. I detta kapitel studeras hur svenska politiker i riksdag, region och kommun ser på frågan om lokalisering av offentlig service. Resultaten visar att politikernas åsikter till viss del formas både av ideologiska principer och av egenintresse kopplade till var de bor. Partisystemet förmår i viss grad fånga åsiktsskillnaderna men inte i lika hög grad som för andra ideologiska dimensioner. Påfallande är att åsiktsmönstren bland politiker på samtliga politiska nivåer påminner starkt om varandra, både totalt sett och inom partierna.

En av svensk politiks mest synliga men minst studerade politiska konfliktfrågor handlar om lokalisering av offentlig serviceverksamhet. Få frågor väcker så starka känslor som när sedan länge etablerad service försvinner från en ort – till exempel när en byskola flyttas till centralorten eller när ett regemente, ett mindre sjukhus eller en biblioteksfilial läggs ner. Nya lokala partier bildas och folkinitiativ uppkommer inte sällan i protest mot just sådana centraliseringsbeslut (Jungar 2020; Erlingsson, Öhrvall, Wallman Lundåsen & Zerne, 2021). Urbanisering – det vill säga långsamma men ständigt pågående flyttströmmar från glesbygd och mindre tätorter till lokala centralorter, och från glesbygdskommuner till storstadsområden – gör att frågorna ständigt står på agendan.

Problematiken hänger nära samman med den klassiska politiska konflikten mellan stad och land, eller kanske snarare mellan centrum och periferi. Lipset och Rokkan lyfte i sitt klassiska verk *Cleavage Structure, Party Systems and Voter Alignments* fram just denna konflikt som en av de centrala klyvningsstrukturer (eng. *social cleavages*) som formade Västeuropas partisystem under 1800-talet och det tidiga 1900-talet. Industrialiseringen och urbaniseringen förändrade maktförhållandena i samhället och skapade nya eliter, och en maktkamp mellan nationella och lokala intressen uppstod (Lipset & Rokkan, 1967). I Sverige är Centerpartiet (tidigare Bondeförbundet) det tydligaste uttrycket för ett parti som formades utifrån denna skiljelinje. Och fortfarande noteras på många håll i världen växande politiska motsättningar mellan urbana och rurala områden, där människor som bor i den rurala periferin upplever sig övergivna av eliten i centrum. Auktoritära och antidemokratiska krafter lyckas ibland exploatera den etablissemangskritik som uppstått i eftersatta regioner. Även om polarisering av denna art ännu inte kan skönjas i Sverige (Erlingsson m.fl. 2021, Erlingsson, Oscarsson, & Öhrvall, 2020) är svenska politikers uppgift att hitta en legitim balans mellan centrum och periferi en utmaning vars vikt inte får underskattas. Och lokalisering av offentlig service spelar här en viktig roll.

I detta kapitel undersöks hur samtliga folkvalda politiker i Sverige – i riksdagen, i regionerna och i kommunerna – ser på lokalisering av offentlig verksamhet. I särskilt fokus står åsikter om avvägningar mellan centralisering för att främja effektivitet och decentralisering för att främja närhet och tillgänglighet. Åsikterna undersöks både på det principiella planet och genom tre konkreta politiska förslag som berör lokalisering av verksamhet på lokal, regional och nationell nivå. En huvudfråga är om det finns en bakomliggande ideologisk dimension som förklarar skillnaderna i politikers åsikter i dessa frågor eller om det snarare är egenintresset som styr. Vi kommer också att studera hur väl dagens partisystem förmår fånga åsiktsspridningen. Jämförelsen mellan politiska nivåer är möjlig eftersom de frågor som ställdes i Riksdagsundersökningen 2018 även ställdes i KOLFU 2017 – en enkät riktad till Sveriges samtliga folkvalda politiker på lokal och regional nivå under mandatperioden 2014–2018. I analyserna kommer resultat från båda undersökningarna att användas.

Vari består lokaliseringsproblemet?

Frågan om lokalisering av offentlig service är aktuell i alla sammanhang när medborgare bor utspridda över ett geografiskt område. I storstaden kan det handla om i vilka förorter som service ska finnas, medan det i glesbygden kan röra i vilka övriga orter vid sidan av centralorten som service ska upprätthållas. Från ett nationellt perspektiv handlar frågan både om att bestämma var den statliga förvaltningen ska lokaliseras och att föra en politik som skapar likvärdiga förutsättningar i hela landet. Diskussionerna om centralisering och decentralisering mellan och inom samhällsnivåerna hör i grunden samman och i båda återfinns en avvägning mellan närhet och effektivitet (Pierre, 2001).

Ett vanligt argument är att offentlig serviceproduktion bedrivs mer *effektivt* i färre och större geografiskt koncentrerade enheter, och att verksamheten riskerar att fördyras och kvaliteten att försämras om den bedrivs i många utspridda småenheter. Genom stordriftsfördelar kan man spara in på administrativa kostnader och nyttja personal med specialkompetens på bästa sätt. Nära kopplad till stordriftsfrågan är därför frågan om rekrytering och användning av kvalificerade medarbetare. I glesbygden är det en av de största utmaningarna, och ett problem som ökade ekonomiska anslag inte automatiskt kan lösa. Förutom rekryteringssvårigheterna är personaltunga serviceverksamheter som äldreomsorg och skola därtill dyrare att bedriva på landsbygden än i mer urbana områden, och det är en utmaning att upprätthålla kvaliteten i utflyttningsbygder (Mörk, Erlingsson, & Persson, 2019). Både stordriftsfördelarna och rekryteringsutmaningen är således argument som brukar användas *för centralisering av offentlig service*.

Men det finns också tunga argument *för decentralisering* och närhet. Koncentration av verksamhet till färre enheter i centrum innebär att servicens *tillgänglighet* försämras i periferin. Människor får resa längre för att ta sig till servicestället, och de praktiska möjligheterna att bo kvar på hemorten försvåras. Förmågan att förflytta sig är därtill olika, beroende på fysisk rörlighet och resurser. Om centralisering leder till minskad tillgänglighet riskerar *ojämlikheten* mellan olika medborgargrupper att öka. Och för många berör frågan om decentraliserad service dessutom ännu större värden än att det är praktiskt om service finns i närheten. En byskola bidrar till exempel med mycket mer än utbildning: Den utgör en samlingspunkt i lokalsamhället, den är en av få arbetsgivare och – inte minst – den är en symbol för att bygden fortfarande är levande och har en framtid (Autti & Hyry-Beihammer, 2014; Cedering, 2016).

Under 1900-talet fick stordriftsargumentet stort genomslag och var ett av huvudargumenten bakom de stora kommunsammanslagningsreformer som genomfördes under 1900-talet. Men trots att flera utredningar sett behovet av ytterligare strukturreformer under 2000-talet (SOU 2007:10, 2016:48, 2000:8) har hittills inga genomförts – i det starka motståndet mot förändringar väger medborgarnas värdering av närhetsaspektena tungt. Stordriftsargumentet och tillgänglighetsargumentet är emellertid inte sinsemellan uteslutande, det är fullt möjligt att acceptera bådas giltighet. Och i så fall betyder det att de som godtar logiken i stordriftsargumentet och samtidigt vill upprätthålla – eller kanske

till och med förstärka – närhet/tillgängligheten av service, ibland måste vara beredda att säga ja till ökade verksamhetskostnader alternativt acceptera kvalitetsförsämringar.

Ett perspektiv på problematiken är att i Lipset och Rokkans anda se den som en territoriellt baserad intressekamp om resurser och makt mellan centrum och periferi. Motsättningarna göds av periferins rädsla för att centralisering ska medföra att dess inflytande och tillgång till service kan gå förlorade om den politiska ledningen anammar centrums utgångspunkter och intressen. Styrkeläget i konflikten mellan centrum och periferi kan därtill variera beroende på bosättningsmönster. I vissa regioner bor en stor del av befolkningen i centrum, och där är periferin svagare och har till exempel svårt att påverka utgången i politiska val (jfr Karlsson, 2012). På andra håll är centralorten och övriga delar av regionen eller kommunen mer jämstarka, och där är också konfliktnivån i politiken normalt något högre (Skoog & Karlsson, 2018).

Jämte denna intressekamp är problematiken underkastad starka och svårpåverkade ekonomiska och demografiska strukturer. I nästan hälften av Sveriges kommuner är antalet invånare lägre idag än för 40 år sedan, och bevarad decentraliserad service är allt svårare att åstadkomma i kommuner som krymper (Syssner, 2018, 2020). Över tid minskar antalet serviceställen i glesbygden. Till exempel lades vart fjärde folkbibliotek ned 1995–2015 och antalet skolor med färre än 50 elever minskade från 975 till 800 under perioden 2014–2017 (SOU, 2020:8). Även närvaron av statliga myndigheter ute i landet minskar och nedläggningar av offentlig service i avfolkningsbygder sammanfaller med att privat service som livsmedelsaffärer och bensinstationer försvinner (Tillväxtverket, 2018), och medverkar till att förutsättningarna för det lokala medborgarskapet omformuleras (Cras, 2017).

Men vad är det då som förklarar hur svenska politiker gör avvägningar mellan effektivitetsvärden och närhetsvärden? Två huvudalternativ står till buds: En möjlighet är att de styrs av ideologiska principer som hjälper politiker att prioritera mellan olika värden. Om detta alternativ stämmer borde det gå att identifiera en underliggande *ideologisk dimension* i svensk politik som bygger på de principer och värden som är kopplade till centralisering och decentralisering av service, och att politiska aktörer borde gå att placera på en gradskala mellan idealtypisk centralism och decentralism. För att ta belägga att en sådan dimension existerar krävs att det går att påvisa förekomsten av grundläggande principiella värderingar i synen på centralisering och decentralisering, som sedan återkommande och systematiskt kommer till uttryck när politiker positionerar sig i olika konkreta sakfrågor som berör lokalisering av service. En politiker som är centralist i en viss lokaliseringsfråga borde då också – i konsekvensens namn – förväntas vara det i en annan. Sambandet borde motsvara hur en position på vänster–högerskalan styr vad de tycker om till exempel skatter och privatisering.

En annan möjlighet är att politikernas åsikter istället påverkas av egenintresse, eller kanske snarare intresse kopplat till hemortens och valkretsens bästa. I det senare fallet skulle vi förvänta oss att politiker som bor i periferin är mer positiva till decentralisering

medan de som bor i centrum förordar centralisering. Ett problem här är att vad som är centrum och periferi kan skifta från fråga till fråga. Motsättningar kan finnas såväl inom som mellan kommuner och regioner (Erlingsson m fl 2021). I frågan om en byskolas framtid är byn och omgivande landsbygd periferi och kommunens centralort är centrum, medan i fråga om myndighetslokalisering kan Göteborg vara periferi till Stockholms centrum. Inget hindrar förstås att politiker påverkas både av ideologi och intresse – eller att dessa mycket väl kan sammanfalla. I synnerhet om politiska partier och deras ideologier formats i relation till de klyvningsstrukturer vi här talar om. I fortsättningen av kapitlet när resultaten kring politikers åsikter i lokaliseringsfrågor analyseras kommer vi att undersöka i vilken grad åsikterna formas av ideologi respektive egenintresse, eller kanske som en kombination av båda.

Vad tycker svenska politiker i lokaliseringsfrågor?

I Riksdagsundersökningen 2018 ställdes tre konkreta sakfrågor som knyter an till lokalisering av offentlig service: om skolor, sjukhus och statliga myndigheter. Två av dessa ställdes även i KOLFU 2017[i] vilket möjliggör jämförelser på samtliga politiska nivåer: riksdag, regioner och kommuner. Vi ska nu se närmare på hur svaren föll i dessa frågor, och hur svaren hänger samman med varandra.

Utbildning är de svenska kommunernas största ansvarsområde. Antalet grundskolor i Sverige har legat tämligen konstant kring 4900 under senare år – men antalet små skolor i glesbygd minskar medan antalet större skolor i städerna ökar (Tillväxtverket, 2018). Bland kommuner som krymper märks de demografiska förändringarna kanske som allra mest i just skolan eftersom det är yngre potentiella barnfamiljer som flyttar till större städer medan äldre invånare stannar kvar. Behovet av skola sjunker därför ännu snabbare än befolkningsminskningen ger vid handen och föranleder nedläggningar (Syssner, 2020). Även om urbaniseringen under hundra år har lett till en ständig omstrukturering av skolorganisationen och nedläggning av byskolor till förmån för större skolor i centralorter är lokalisering av skolservice fortfarande en av de hetaste frågorna i dagens svenska kommunpolitik (Fogelholm, de Fine Licht, & Esaiasson, 2019). Protestaktioner, bildandet av lokala partier och inte minst upprepade folkinitiativ för lokala folkomröstningar i skolfrågor bär syn för sägen (Jungar, 2020; Larsson Taghizadeh, 2016; Uba, 2016). I RDU- och KOLFU-undersökningarna ställdes politikerna inför ett förslag som rörde just lokalisering av skolverksamhet: ”Bevara skolor i glesbygd/mindre orter”.

De svenska regionernas avgjort största ansvarsområde är sjukvård. I Sverige finns ca 80 sjukhus varav 8 är (stora) universitetssjukhus. I varje region utan universitetssjukhus finns ett regionsjukhus, normalt men inte alltid i residensstadenÖvriga sjukhus, som normalt är betydligt mindre, återfinns i mindre och mellanstora kommuner. Det finns en riklig forskning kring sjukhusstorlekens betydelse för verksamheten, och mycket tyder på att större sjukhus ger bättre utfall – även om frågan om ekonomiska vinster är mer komplex (Brommels & Vintmyr, 2015). Det tycks också vara en uppfattning bland

sjukvårdsansvariga att stordriftsfördelarna är större inom de mer specialiserade delarna av vården (Svarts, 2017). Bevarandet av mindre sjukhus har emellertid varit den sannolikt största konfliktfrågan i svensk regionpolitik under senare år (Andersson, 2006). Framväxten av regionala sjukvårdspartier har också i mycket varit en reaktion på centraliseringssträvanden på denna punkt (Lindbom, 2014). I enkätundersökningarna fick politikerna ta ställning till förslaget att ”Koncentrera specialistvård till storsjukhusen”. Förslaget handlar förvisso inte uttryckligen om nedläggning av mindre sjukhus utan snarare om en avlövning, som på längre sikt dock kan förväntas göra de mindre sjukhusens verksamheter mer begränsade och potentiellt aktualisera en nedläggning.

På den statliga nivån har lokaliseringspolitiken ofta handlat om statens närvaro i kommunerna, där kontoren för de stora myndigheterna över tid har blivit allt färre (Statskontoret, 2019). Den kanske mest omdebatterade frågan rör dock var statliga förvaltningsmyndigheters huvudkontor ska ligga. Vid en översikt 2016 konstaterades att 60 procent av dessa huvudkontor låg i Stockholm (Statskontoret, 2016). I debatten brukar argumenten för decentralisering och utlokalisering av huvudkontor till landsorten handla om regionalpolitik och att se till att kvalificerade statliga arbetstillfällen sprids ut i hela landet, medan argument för bevarad centralisering ofta handlar om myndigheternas specifika behov och förutsättningar för personalrekrytering och relationer med andra myndigheter som av kritiker anses fungera bättre i huvudstaden. I Riksdagsundersökningen 2018 tog ledamöterna ställning till förslaget ”Utlokalisera fler statliga myndigheter från Stockholm till andra delar av landet”. (Frågan ställdes inte i KOLFU och vi kan dessvärre därför inte jämföra resultaten mellan politiska nivåer). Skillnaderna i politikernas svar på dessa tre frågor presenteras i tabell 1.

Tabell 1. Tre politiska förslag om lokalisering, efter parti och politisk nivå (procent och medelvärde 0–10)

Förslag:		Mycket bra	Ganska bra	Varken bra eller dåligt	Ganska dåligt	Mycket dåligt	S:a	Medel 0–10	N
Bevara skolor i glesbygd/mindre orter	Riksdag	29	43	23	4	1	100	7,4	271
	Region	29	31	27	11	2	100	6,9	1052
	Kommun	31	34	25	8	2	100	7,1	7247
Koncentrera specialistvård till storsjukhusen	Riksdag	20	44	24	11	1	100	6,8	272
	Region	31	44	11	11	3	100	7,2	1048
	Kommun	22	45	16	14	3	100	6,7	7300
Utlokalisera fler statliga myndigheter från Stockholm till andra delar av landet	Riksdag	33	34	16	10	8	100	6,8	272

Källa: RDU 2018, KOLFU 2017.

Kommentar: I beräkningen av medelvärden har frågornas femgradiga svarsskalor kodats 0 (mycket dåligt) – 10 (mycket bra förslag).

Resultaten visar att i frågorna om skolan och statliga myndigheter lutar en klar majoritet av svenska politiker åt det decentralistiska hållet medan de i sjukvårdsfrågor lutar lika tydligt åt det centralistiska. I både skol- och sjukvårdsfrågan (där vi har resultat från samtliga politiska nivåer) ser vi att regionpolitiker är de relativt sett mest centralistiska och riksdagsledamöter de mest decentralistiska, med kommunpolitiker i mitten. Att regionpolitiker är något mer centralistiska än politiker på nationell och lokal nivå är i dessa frågor statistiskt signifikant. Men det övergripande intrycket av dessa två frågor är ändå att spridningsmönstret är anmärkningsvärt likartade bland politikers åsikter i riksdag, region och kommun.

Finns det en underliggande ideologisk centraliserings–decentraliseringsdimension som förklarar politikernas åsikter?

Ett sätt att börja jakten på en eventuell ideologisk dimension bakom politikers åsikter om lokalisering av offentlig verksamhet är att ställa en explicit fråga på detta tema. Lokaliseringsfrågans mest principiella/ideologiska aspekt, om prioritering av centralisering för effektivitetens skull eller av decentralisering för tillgänglighetens skull, har undersökts genom att politikerna uppmanades att placera in sig själva på en centraliserings–decentraliseringsskala (i fortsättning förkortad c/d-skalan). Frågeformulering och resultat från politiker i riksdag, region och kommun presenteras i tabell 2.

Tabell 2. Självplacering på centraliserings–decentraliseringsskala (c/d-skalan), procent och medelvärde efter politisk nivå.

	Klart för centralisering										Klart för decentralisering	S:A	Medel 0–10	N
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
Riksdag	2	1	3	9	6	20	10	16	18	8	7	100	6,2	265
Region	1	2	4	6	7	25	12	15	14	6	8	100	6,1	1074
Kommun	1	1	4	6	6	24	9	16	15	7	11	100	6,3	7444

Källa: RDU 2018, KOLFU 2017. I KOLFU ingick formuleringen ”i kommunen/landstinget” i alternativ 1 för att markera att frågan gällde deras eget ansvarsområde. I RDU var formuleringen enligt ovan.

Kommentar: Frågan löd: När det gäller lokalisering av service talas ibland om en politisk dimension mellan

1. Dem som vill ha centraliserad offentlig verksamhet inom (för effektivitetens skull och kvalitetens skull), och
2. Dem som vill ha decentraliserad offentlig verksamhet (för att främja rättvis tillgång till service överallt).

Var skulle du själv placerad dig på en centraliserings–decentraliseringsskala?

Precis som i sakfrågorna är det för c/d-skalan slående hur åsiktsspridningen bland de folkvalda på de tre politiska nivåerna liknar varandra, medelvärdesskillnaderna mellan nivåerna är inte statistiskt signifikanta. På samtliga nivåer lutar klart fler politiker (55–59 procent) åt det decentralistiska hållet än det centralistiska (18–21 procent) medan 20–25 procent positionerar sig på det neutrala mittenalternativet. Riksdagsledamöter är aningen mer polariserade i frågan, med en högre andel som tar ställning åt ena eller andra hållet.

Finns det då samband mellan hur politiker positionerar sig på c/d-skalan med vilka åsikter de har i de tre konkreta lokaliseringsfrågorna som skulle bekräfta en centraliserings–decentraliserings-dimension i svensk politik? En korrelationsanalys av svaren, uppdelade på riksdagspolitiker och kommun- och regionpolitiker, presenteras i tabell 3. I tabellen noteras även samband mellan lokaliseringsåsikter och positionering på tre andra ideologiska dimensioner: vänster–höger (för samtliga), GAL–TAN samt den grågröna skalan (endast för kommun- och regionpolitiker).

Tabell 3. Samband mellan åsikter om lokalisering och ideologisk positionering efter politisk nivå, (Pearsons r)

I riksdagen	C/d-skalan	Koncentrera sjukvård	Bevara skolor i glesbygd	Utlokalisera myndigheter	Vänster–höger	Grön dimension
C/d-skalan	–					
Koncentrera sjukvård	-.37***	–				
Bevara skolor i glesbygd	+.32***	-.18***	–			
Utlokalisera myndigheter	+.52***	-.29***	.13**	–		
Vänster–höger	-.30***	+.27***	-.03	-.41***	–	
I regioner och kommuner						
C/d-skalan	–					
Koncentrera sjukvård	-.12***	–				
Bevara skolor	+.29***	-.21***	–			
Vänster–höger	+.09***	+.10***	+.04***		–	
Grön dimension	+.13***	-.02**	+.01***	I.u	-.19***	–
GAL–TAN	+.04***	+.05***	-.12***	I.u	-.39***	+.37***

Källa: RDU 2018, KOLFU 2017. *** p<.001, ** p<.01, * p<.05

Kommentar: Formuleringar för c/d-skalan och lokaliseringsfrågorna citeras i tabell 1 och 2. Frågan om den gröna dimensionen löd: Det talas ibland om en grön dimension i svensk politik. Ange med hjälp av skalan nedan var du skulle placera dig själv på den gröna dimensionen? 0 (Inte alls åt det gröna hållet) – 10 (mycket långt åt det gröna hållet); GAL–TAN-frågan löd: Man talar ibland om att utvecklingen går mot ett samhälle där många kulturer och olika livsstilar möts och finns parallellt. Vad är din inställning till ett sådant mångkulturellt samhälle? 0 (Negativ till ett mångkulturellt samhälle) – 10 (Positiv till ett mångkulturellt samhälle). I.u = ingen uppgift).

Om c/d-skalan fungerar som en indikator för en underliggande ideologisk dimension som förklarar åsikter i lokaliseringsfrågor skulle vi förvänta oss starka korrelationer mellan skalan och sakfrågorna, betydligt starkare än sambanden med positionering på andra ideologiska skalor. Och i riksdagen är sambanden också relativt starka och går i förväntad riktning. Allra starkast är sambandet med c/d-skalan med åsikter om utlokalisering av myndigheter (+.52). I skolfrågan är dock sambanden svagare (+32 i riksdagen och +.29 i regioner och kommuner) liksom i sjukhusfrågan (-.37 i riksdagen och endast -.12 i riksdag och kommun).

De interna sambanden mellan åsikter i de tre sakfrågorna är därtill tämligen svaga, för svaga för att utgöra en egen faktor i en faktoranalys. Johannes Lindvalls och Jan Teorells kapitel i denna volym visar också att i synnerhet skol- och sjukvårdsfrågan hör till de åsikter som har svagast samband med andra politiska frågor och med de underliggande faktorsdimensioner som där identifieras (vänster–höger och GAL–TAN).

I Riksdagen ser vi att politiker som står till höger på vänster–högerskalan är mer centralistiska i flertalet frågor utom i skolfrågan, där åsikterna inte har något samband. I kommuner och regioner är sambanden klart svagare och mer motsägelsefulla – politiker till höger där är mer decentralistiska på c/d-skalan och i skolfrågan, men mer centralistiska i sjukvårdsfrågan.

I kommuner och regioner är gröna politiker mer åt decentraliseringshållet generellt, medan GAL–TAN-skalans samband är motsägelsefulla. Politiker positiva till mångkultur (GAL) är något mer åt decentraliseringshållet på den principiella c/d-skalan, men de är centralister i sakfrågorna. Huvudresultatet är dock att politikers åsikter om lokalisering har ett starkare samband med deras position på c/d-skalan än med positionering på vänster–höger, den gröna skalan respektive GAL–TAN-skalan.

Partitillhörighet

Enligt Lipset och Rokkan (1967) var alltså centrum-periferikonflikten en av de grundläggande klyvningstrukturer som skapade Västeuropas partisystem. Eftersom lokalisering av offentlig service hänger nära samman med denna konflikt är det en intressant fråga i vilken grad vårt partisystem idag förmår fånga åsiktsskillnader i dessa frågor. För de väljare som genom valet vill påverka politiken i lokaliseringsfrågor vore idealet att partiernas företrädare stod enade bakom tydliga alternativa ståndpunkter.

För att få en referenspunkt att jämföra med kan vi gå till hur väl partisystemet fångar politikers positioner på andra ideologiska skalor. Det svenska partisystemet vilar sedan länge tungt på vänster–högerdimensionen (Oscarsson & Holmberg, 2016), och i Riksdagsundersökningen förklarar riksdagsledamöternas partitillhörighet hela 80 procent av variationen i deras självplacering på vänster–högerskalan (att jämföra med 72 procent bland kommun- och regionpolitikerna i KOLFU). Bland kommun- och regionpolitiker förklarar parti vidare 43 procent av variationen på GAL–TAN-skalan och 26 procent på den gröna skalan. I jämförelse är partitillhörighetens förklaringskraft på centraliserings-

decentraliseringsskalan lägre, 25 procent i riksdagen och endast 12 procent bland kommun- och regionpolitiker. För skolfrågan är partitillhörighetens förklaringskraft något starkare, 29 procent i riksdagen och 15 procent i regioner och kommuner. I sjukvårdsfrågan förklarar partitillhörigheten 14 procent i riksdagen och 5 procent i regioner och kommuner, och för frågan om utlokalisering av statliga myndigheter förklarar partitillhörighet 26 procent av variationen i riksdagsledamöternas svar.

Även om förklaringskraften av parti i lokaliseringsfrågor är lägre än i till exempel vänster–högerfrågor är skillnaden mellan partierna trots allt påfallande och politikernas åsikter efter partitillhörighet redovisas i tabell 4.

Tabell 4. Åsikter om lokalisering av offentlig verksamhet, efter parti och politisk nivå (medelvärde 0–10)

		Tot	V	S	Mp	C	L	KD	M	SD	Övr	N
Centraliserings/decentraliserings-dimensionen (c/d-skalan) (högre värde = pro decentralisering)	RD	6,2	6,6	6,9	6,3	8,4	3,8	5,8	4,6	6,2		265
	RF	6,1	6,3	5,5	6,2	8,6	5,4	6,7	5,8	6,1	8,2	1074
	KF	6,3	6,3	5,7	6,2	8,2	5,6	6,4	6,1	6,3	6,7	7300
Bevara skolor i glesbygd/mindre orter (högre värde = pro decentralisering)	RD	7,4	8,5	6,7	7,5	8,1	5,3	7,9	6,3	7,4		271
	RF	7,2	7,8	6,0	7,2	8,9	5,8	7,1	6,3	9,5	8,8	1048
	KF	7,1	7,8	6,4	7,6	8,6	6,0	7,5	6,5	9,3	8,1	7247
Koncentrera specialistvård till storsjukhusen (högre värde = pro centralisering)	RD	6,8	5,5	6,5	6,6	5,4	8,0	8,8	7,9	6,8		272
	RF	7,2	7,3	7,5	7,2	6,0	7,2	8,0	7,6	6,4	4,4	1052
	KF	6,7	5,9	6,7	6,4	6,2	7,6	7,7	7,3	5,7	6,1	7300
Utlokalisera fler statliga myndigheter från Stockholm till andra delar av landet (högre värde = pro decentralisering)	RD	6,8	8,2	8,6	5,9	8,2	5,2	5,3	4,6	6,2		272

Källa: RDU 2018, KOLFU 2017.

Kommentar: I beräkningen av medelvärden har sakfrågornas femgradiga svarsskalor kodats 0 (mycket dåligt) – 10 (mycket bra förslag) för att underlätta jämförelser med c/d-skalan. Färgkoderna markerar partiernas positioner relativt varandra för respektive fråga och nivå: grått = de tre mest decentralistiska och svart = de tre mest centralistiska partierna. RD = riksdagsledamöter 2018, RF = regionfullmäktigeledamöter 2017, KF = kommunfullmäktigeledamöter 2017.

Ett slående resultat i tabell 4 är att de två partier som i många frågor – inte minst i frågor relaterade till vänster–högerskalan – har så likartade uppfattningar att de är svåra att skilja åt i lokaliseringsfrågor är de två extrempartierna: Centerpartiet är mest decentralistiskt (8,2–8,6) och Liberalerna mest centralistiskt (3,8–5,6) på den ideologiska c/d-skalan och detta mönster går igen i sakfrågorna. Politiker på samtliga nivåer i Miljöpartiet, Sverigedemokraterna och Vänsterpartiet ligger stabilt mellan 6,1 och 6,6 på c/d-skalan, och även kommunpolitiker i Moderaterna och kommun- och regionpolitiker i Kristdemokraterna ligger i samma härad. Representanter för de två senare partierna är dock klart mer

centralistiska på högre samhällsnivåer. Politiker i lokala och regionala partier är de näst mest decentralistiska på c/d-skalan (efter Centerpartiet) medan Socialdemokraterna, som är det näst efter Liberalerna mest centralistiska partiet i kommuner och regioner är det näst mest decentralistiska partiet i riksdagen.

I skolfrågan är tre partier genomgående mer centralistiska: Liberalerna, Moderaterna och Socialdemokraterna, medan framför allt Sverigedemokraterna, Centerpartiet och lokala/regionala partier ligger mer åt det decentralistiska hållet på samtliga politiska nivåer.

Även i sjukvårdsfrågan ligger Liberalerna och Moderaterna på den centralistiska sidan, men allra mest centralistiska är Kristdemokraterna (som alltså lutar mer åt det decentralistiska hållet i skolfrågan och på c/d-dimensionen i kommuner och regioner). Sedan några år driver partiet frågan att avskaffa regionerna och förstatliga sjukvården. Centerpartiet, Sverigedemokraterna och lokala/regionala partier lutar relativt sett mest åt den decentralistiska sidan. Allra mest decentralistiska i sjukvårdsfrågan är regionala partier, vilket är föga förvånande då flertalet av dessa utgörs av sjukvårdspartier som bildats med syfte att bibehålla eller stärka decentralisering av sjukvården.

I frågan om att utlokalisera myndigheter finns endast resultat från riksdagen, och även här är Moderaterna, Liberalerna och Kristdemokraterna mest centralistiska, medan Socialdemokraterna, Centerpartiet och Vänsterpartiet är klart mer decentralistiska.

Summa summarum kan väljarna lita på att Centerpartiet genomgående har decentralistiska åsikter och Liberaler och Moderater centralistiska åsikter. Vänsterpartiet och lokala partier ligger också konsekvent på den decentralistiska sidan, liksom Sverigedemokraterna – men endast i sakfrågorna. I samtliga frågor ligger Miljöpartiet nära den relativa mitten, och tillhör varken de mest decentralistiska eller centralistiska partierna. Kristdemokraterna och Socialdemokraterna har en mer komplex profil.

Politikers sociala bakgrund och uppdrag

Vi har ovan sett hur partitillhörighet (i viss grad) och politisk nivå (i mycket liten grad) förklarar åsiktsskillnaderna mellan svenska politiker i lokaliseringsfrågor. Vi går nu vidare för att undersöka vilka andra typer av faktorer som kan spela in för att förklara åsiktsskillnaderna, först med fokus på politikernas sociala bakgrund och uppdrag.

Förutom den deskriptiva information som redovisas i detta kapitel bygger den fortsatta analysen på resultat från en rad multipla flernivåanalyser där riksdagspolitiker från Riksdagsundersökningen 2018 ingår i samma modeller som kommun- och regionpolitiker från KOLFU 2017 och där politikerna grupperas efter hemkommun. För frågan om utlokalisering av myndigheter bygger analysen endast på resultat från Riksdagsundersökningen och en multipla OLS-regression. I modellerna har vi möjlighet att jämföra effekter av enskilda politikers sociala bakgrund, och deras politiska uppdrag under kontroll för partitillhörighet. Vi kan också i nästa steg identifiera effekter relaterade till deras hemkommuners demografi, geografi och ekonomiska resursstyrka. I modeller endast baserade

på KOLFU-undersökningen kan vi dessutom lägga till förklaringsfaktorer om var *inom* hemkommunen politikerna bor. I det följande presenteras resultaten från dessa analyser i form av tabeller där det anges vilka faktorer som påverkar politiker i decentralistisk (D) eller centralistisk (C) riktning i de olika frågorna. De underliggande analyserna som dessa redovisningar återfinns i ett separat appendix publicerat på Valforskningsprogrammets hemsida.

I tabell 5 presenteras resultaten för statistiskt signifikanta effekter av politikernas personliga egenskaper och politiska uppdrag. Vi kan undersöka effekter av kön, ålder, födelseland, uppväxtort (landsbygd) utbildning och (endast för kommun och regionpolitiker) inkomst.

Tabell 5. Sammanställnig av statistiskt signifikanta effekter i centralistisk (C) och decentralistisk (D) riktning av personliga bakgrundsfaktorer och faktorer relaterade till politiskt uppdrag

	C–d-skala	Koncentrera sjukvård	Bevara skolor	Utlokalisera myndigheter
Kön (kvinna)	D		D	
Ålder		C		
Född i utlandet		D	D	
Utbildning (hög)		C	C	D
Uppväxt (ren landsbygd i Sverige)	D		D	
Disponibel inkomst		C	C	Ej inkl.
Parlamentarisk position (majoritet/regering =1)	C		C	Ej inkl.
Kommunalt rangindex		C	C	Ej inkl.
Ledamot riksdagen		C	C	Ej inkl.
Ledamot regionfullmäktige		C	C	
Ledamot kommunfullmäktige (kontrollgrupp)		D	D	

Källa: RDU 2018

Kommentar: I tabellen anges vilka faktorer som påverkar politiker i decentralistisk (D) eller centralistisk (C) riktning i de olika frågorna. Endast statistiskt signifikanta effekter (.05-nivån) redovisas. De underliggande analyserna som dessa redovisningar återfinns i ett separat appendix pulicerat på Valforskningsprogrammets hemsida.

Resultaten visar att kvinnor är mer decentralistiska än män på c/d-skalan och i skolfrågan; äldre är mer centralistiska i sjukvårdsfrågan; utlandsfödda och låginkomsttagare är mer decentralistiska i sjukvårdsfrågan och skolfrågan. Hög utbildning tycks ha en centraliserande effekt på sjukvårds- och skolfrågan men en *de*centraliserande i utlokaliseringsfrågan. Politiker uppväxta på den svenska landsbygden (utanför tätort) är mer decentralistiska på c/d-skalan och i skolfrågan. Noterbart är här att uppväxtorten har en separat betydelse vid sidan av nuvarande bostadsort (som undersöks i nästa avsnitt).

Politiker i regeringspartier (eller lokala och regionala styren) är mer centralistiska (på c/d-skalan och i skolfrågan), politiker med högre rang i kommunpolitiken (byggt på vilken formell position de har i kommunens politiska hierarki, baserat på ett rangindex från 0 = ”back bencher”/fullmäktigeledamot utan andra uppdrag till 1 = kommunstyrelsens ordförande) är mer centralistiska. Under kontroll för övriga faktorer i modellerna framgår att både regionpolitiker och riksdagsledamöter är mer centralistiska än kommunpolitiker. Endast i ett av elva fall i tabell 5 (faktorn hög utbildning) finns motstridiga resultat i meningen att en social tillhörighet eller ett uppdrag har både centralistiska och decentralistiska effekter i olika frågor.

Intresse som förklaringsfaktor: bostadsortens betydelse

Beslut om lokalisering av offentlig verksamhet går ofta att tolka i termer av positiva och negativa effekter för närhet och tillgänglighet för olika geografiska platser. Om egenintresse spelar in i politikers åsikter om lokaliseringsfrågor så torde det därför vara kopplat till var de bor. De som bor i periferin skulle kunna antas ha ett intresse av decentralisering, medan boende i centrum skulle gynnas, eller åtminstone inte missgynnas, av centralisering. Att politikers bostadsort verkar hänga samman med lokaliseringsbeslut i kommunerna är belagt i en aktuell studie (Folke, Martén, Rickne, & Dahlberg, 2021).

Men vilken bostadsort som befinner sig i centrum respektive periferi kan dock tänkas skifta beroende på vilken fråga det rör. Vi ska här undersöka tre grupper av geografiskt betingade faktorer som relaterar till detta. Resultaten presenteras i tabell 6.

Den första gruppen faktorer rör *var i hemkommunen* politikerna bor (denna fråga fanns inte i Riksdagsundersökningen 2018 och därför bygger svaren endast på KOLFU). Och här är resultatet mycket tydligt: både rörande den mer principiella c/d-skalan och i skolfrågan är politiker som bor i centrum av sin hemkommuns centralort klart mer centralistiska medan de som bor utanför centralorten eller i dess utkant är mer decentralistiska.

Den andra gruppen faktorer rör vilken *typ av kommun* som politikerna bor i. Här ingår kommunstorlek, befolkningstäthet, erfarenhet av befolkningsminskning/ökning, kommunens geografiska utsträckning, lokalbefolkningens ekonomiska resursstyrka (med skattekraften som indikator) samt om hemkommunen klassas som ”landsbygdskommun” av SKR. Man skulle kunna förvänta sig att politiker från små, glesbefolkade resurssvaga kommuner på landsbygden med negativ befolkningsutveckling var särskilt positiva till

Tabell 6. Sammanställnig av statistiskt signifikanta effekter i centralistisk (C) och decentralistisk (D) riktning av bostadsort

	C–d-skala	Koncentrera sjukvård	Bevara skolor	Utlokalisera myndigheter
Bostadsort inom hemkommunen	C		C	Ej inkl.
Bor i centralorten (kontrollgrupp)	C		C	Ej inkl.
Bor i centralortens utkant	D		D	Ej inkl.
Bor i annan tätort	D		D	Ej inkl.
Bor utanför tätort	D		D	Ej inkl.
Egenskaper hos hemkommunen				
Bor i en landsbygdskommun	D		C	
Kommunbefolkning 2017 log				
Befolkningstäthet 2017				
Befolkningsförändring 2014–17				
Kommunens yta	D			
Skattekraft 2017	C			
Avstånd till Stockholm				D
Universitetssjukhus				
Mindre sjukhus		D		
(Kontroll: kommunen saknar sjukhus)				
Förändring antal skolor (procent 2007–17)			D	

Källa: RDU 2018

Kommentar: I tabellen anges vilka faktorer som påverkar politiker i decentralistisk (D) eller centralistisk (C) riktning i de olika frågorna. Endast statistiskt signifikanta effekter (.05-nivån) redovisas. De underliggande analyserna som dessa redovisningar återfinns i ett separat appendix publicerat på Valforskningsprogrammets hemsida.

decentralisering av service. Och i bivariata analyser visar sig detta också stämma, men i flervariabelanalyser – under kontroll för andra faktorer – kvarstår endast några få effekter av denna typ av faktorer: Politiker som bor i landsbygdskommuner är mer decentralistiska på c/d-skalan men mer centralistiska i skolfrågan. Politiker från kommuner som är stora till ytan är mer decentralistiska i den principiella på c/d-skalan men denna faktor har ingen effekt på sakfrågorna. Ytstora kommuner har rimligen en större problematik med att skapa tillgänglig service för hela sitt område. Samma mönster men motsatt effekt har kommunens ekonomiska resursstyrka, där politiker från välbeställda lokalsamhällen är mer centralistiska på c/d-skalan.

Slutligen finns en grupp faktorer med egenskaper eller erfarenheter i hemkommunen som särskilt knyter an till sakfrågornas substans. I sjukvårdsfrågan kan vi notera att politiker som bor i kommuner med ett mindre sjukhus är motståndare till centralisering

av specialistsjukvård till storsjukhusen i jämförelse med politiker från kommuner med stora sjukhus eller kommuner som saknar sjukhus. Politiker från kommuner som erfarit en ökning av antalet skolor i hemkommunen under senare år är mer decentralistiska i skolfrågan, vilket samtidigt betyder att de som erfarit skolnedläggningar är mer positiva till centralisering. Vi ser också en positiv effekt på stöd av utlokalisering av myndigheter från huvudstaden beroende på hur långt från Stockholm politikernas hemkommun ligger.

Diskussion

En avsikt med detta kapitel har varit att undersöka svenska politiker tycker i lokaliseringsfrågor och vilka faktorer som formar åsikterna. Finns det kanske en underliggande ideologisk dimension som förklarar åsiktsvariationen eller påverkas politiker mer av egenintresse kopplade till var de bor?

Frustrerande nog är det inte lätt att svara entydigt ja eller nej på frågan om det finns en underliggande ideologisk dimension. Å ena sidan går det inte att extrahera en dimension ur de undersökta tre sakfrågorna om lokalisering som förklarar mer än en enskild fråga. Och den fråga som tagits fram som indikator för en sådan tänkt dimension – c/d-skalan – har inte så starka samband med åsikter i sakfrågorna som man skulle förvänta sig om skalan verkligen representerade en stark underliggande ideologisk dimension, i synnerhet inte ibland kommun- och regionpolitiker. Å andra sidan tycks det inte heller vara några av de andra dominerande ideologiska dimensionerna i svensk politik som ligger bakom åsiktsvariationen bland politiker i lokaliseringsfrågorna.

En möjlig förklaring till att dimensionaliteten i lokaliseringsfrågor är relativt svag är att politiker inte alltid uppfattar att problematiken i de undersökta sakfrågorna faller tillbaka på samma principiella ställningstagande. Antingen för att de i frågorna ser fler aspekter än enbart centralisering och decentralisering, eller för att politiker är olika – för en del är den ideologiska dimensionaliteten starkare (som riksdagsledamöter) och för andra svagare (som kommunpolitiker). Ytterligare en, och mer optimistisk, tolkning är att c/d-skalan trots allt fungerar som indikator för en dimension, men att de här undersökta sakfrågorna är komplexa och beroende av sektorsspecifika förklaringsfaktorer som väger tyngre. C/d-skalan visade sig trots allt ha klara samband i förväntad riktning med åsikter i de tre sakfrågorna, även under kontroll för en lång rad andra relevanta variabler.

De flesta partiers placering på c/d-skalan (i förhållande till varandra) sammanfaller därtill någorlunda med deras relativa placering i de fyra sakfrågorna, vilket också talar för att skalan fungerar som en indikator för en underliggande dimension. Men här finns också några intressanta motsägelsefulla resultat, inte minst för politiker i Sverigedemokraterna och Kristdemokraterna som tycks ha tolkat in något helt annat i sin positionering på c/d-skalan än substansen i de tre sakfrågorna. SD-politiker lägger sig i mitten på c/d-skalan men de är samtidigt de avgjort mest decentralistiska i skol- och sjukvårdsfrågorna. Och KD-politiker lutar åt olika håll i olika frågor.

Förklaringsfaktorer som systematiskt och tolkningsbart påverkar politiker i endera centralistisk eller decentralistisk riktning är också en indikation på att det kan finnas en dimensionalitet i materialet trots allt. Ju fler sådana mönster som återfinns, desto troligare är det att det finns en underliggande dimension. Av de 22 faktorer (utöver partitillhörighet) som visade sig ha effekter på politikernas åsikter var det endast två som gav motstridiga utslag i olika frågor: högutbildade är mer centralistiska i sjukvårds- och skolfrågorna, men mer decentralistiska i utlokaliseringsfrågan. Och att bo i en landsbygdskommun har en decentralistisk effekt på c/d-skalan men en centralistisk effekt på skolfrågan.

Resultatet att politiker som bor i landsbygdskommuner är mer centralistiska i skolfrågor kan tyckas motsägelsefullt, liksom att politiker i kommuner med aktuell erfarenhet av att minska antalet skolor skulle vara mer centralistiska i just skolfrågan. Borde inte de som särskilt drabbade av nedläggningar vara motståndare till denna utveckling? Men en tolkning kan här vara att erfarenheter av att bo i glesbygd leder till en större pragmatism när det gäller nödvändiga förändringar för skolan. Avfolkningsbygderna har en vana att hantera skolnedläggningar sedan lång tid och ser det nödvändiga i detta. Samtidigt ska understrykas att det faktiskt finns ett geografiskt egenintresse även i skolfrågor, men då kopplat till bostad inom kommunen, och skolfrågan som här studerats berör explicit just inomkommunal lokalisering. Politiker som bor utanför centrum av kommunens centralort är mer negativa till att lägga ner skolorna utanför tätorterna.

Även i några andra sammanhang bekräftades förväntningarna om att politiker som bor i den geografiska periferin är mer decentralistiskt orienterade. Bostadsort inom kommunen verkar till exempel systematiskt ha betydelse för politikers placering på c/d-skalan, där boende i centralortens centrum är mest centralistiska. Ju längre bort från storstadsområdena man kommer i Sverige, i synnerhet norrut, desto större blir kommunerna till ytan och det är därför inte förvånande att politiker i ytstora kommuner också har decentralistiska åsikter på c/d-skalan. Det geografiska egenintresset visar sig också i att politiker från kommuner med små (potentiellt hotade) sjukhus är mer skeptiska till centralisering av specialistsjukvård, och att politiker är mer positiva till utlokalisering av statliga myndigheter från Stockholm ju längre från huvudstaden de bor. Något förvånande är att faktorer relaterade till hemkommunens befolkningsstorlek, tätortsgrad och skattekraft inte har några effekter alls på någon av lokaliseringsfrågorna. Dessa kommunala kontextvariabler brukar normalt vara tunga förklaringsfaktorer för geografisk variation.

Resultaten visar vidare att politiker som är i maktposition (för att de tillhör regeringspartierna/den styrande majoriteten, för att de har högre rang i den kommunala hierarkin eller är verksamma på en högre politisk nivå) är mer centralistiska i sakfrågor. En möjlig tolkning är att personer i maktposition ofta tvingas vara mer pragmatiska medan politiker som är outsiders kan tillåta sig att vara mer ideologiskt renläriga och opportunistiska (jfr. Gilljam & Karlsson, 2015). Centralism skulle med den tolkningen vara mer förknippat med pragmatism och kommunens/regionens väl.

Svaret på frågan om det är ideologi eller intresse som formar politikers åsikter i lokaliseringsfrågor är således både och, men effekterna av både ideologi och intresse är svagare än man skulle kunna tro. Att jämföra förklaringskraften av de två faktorerna är dessutom vanskligt eftersom indikatorerna har så olika karaktär. Dessutom förklarar politikers bostadsort till en betydande del deras position på c/d-skalan, vilket måste tolkas som att egenintresse är en viktig förklaring till vilka principer politikerna har. Ideologi och intresse är därför här – precis som i många andra fall – sammanflätade med varandra.

Slutligen kan vi konstatera att det svenska partisystemet endast i viss utsträckning förmår att fånga åsiktsskillnaderna. Lokaliseringsfrågor tillhör ingalunda de mest centrala partiskiljande klyvningsstrukturerna på 2000-talet. Resultaten visar dock att åsiktsmönstren bland politiker på samtliga politiska nivåer – i riksdag, region och kommun – påminner starkt om varandra, både totalt sett och inom partierna. Om åsikterna mellan lokal och nationell nivå drog mer åt olika håll i dessa frågor skulle det svenska politiska systemet utmanas mer, men i nuläget tycks partisystemet fungera som en sammanhållande kraft.

Referenser

Andersson, Ulrika. (2006). Rör inte vårt akutsjukhus. I Lennart Nilsson (red.), *Nya gränser. Västsverige*: SOM-institutet.

Autti, Outi, & Hyry-Beihammer, Eeva Kaisa. (2014). School Closures in Rural Finnish Communities. *Journal of Research in Rural Education,* 29(1).

Brommels, Mats, & Vintmyr, Ulrika. (2015). *Bör liten bli stor? Sjukhusstorlekens betydelse för vårdens resultat och kostnadseffektivitet. En sammanställning och analys av vetenskaplig evidens*. Stockholm: Karolinska institutet, Medical Management Centrum.

Cedering, Magdalena. (2016). *Konsekvenser av skolnedläggningar: En studie av barns och barnfamiljers vardagsliv i samband med skolnedläggningar i Ydre kommun.* Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet,

Cras, Patrik. (2017). *Landsbygdssamhällets medborgarskap.* Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala

Erlingsson, Gissur Ó, Öhrvall, Richard, Wallman Lundåsen, Åsa & Arvid Zerne. (2021) *Centrum mot periferi? Om missnöje och framtidstro i Sveriges olika landsdelar.* Norrköping: Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet.

Erlingsson, Gissur Ó, Oscarsson, Henrik, & Öhrvall, Richard. (2020). Landsbygden slår tillbaka? I Ulrika Andersson, Anders Carlander, & Patrik Öhberg (Red.), *Regntunga skyar*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

Fogelholm, Petra, de Fine Licht, Jenny, & Esaiasson, Peter. (2019). *När beslutet fattats-en studie av kommuners hantering av skolnedläggningar*. Göteborgs universitet: Förvaltningshögskolan.

Folke, Olle, Martén, Linna, Rickne, Johanna, & Dahlberg, Matz. (2021). *Politicians' neighbourhoods: Where do they live and does it matter?* University of Nottingham: NICEP Working Paper: 2021-03.

Gilljam, Mikael, & Karlsson, David. (2015). Ruling Majority and Opposition: How Parliamentary Position Affects the Attitudes of Political Representatives. *Parliamentary Affairs,* 68(3), 555-572.

Jungar, Ann-Cathrine. (2020). *Det förstärkta folkinitiativet. Tio år med det förstärkta folkinitiativet.* Stockholm: SKR.

Karlsson, David. (2012). Centrum och periferi i omvalet – regionpolitikens geografiska dimension. I Linda Berg & Henrik Oscarsson (red.), *Omstritt omval*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Karlsson, David. (2017). *Kommun- och landstingsfullmäktigeundersökningen (KOLFU) 2017*. Göteborg: Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet.

Larsson Taghizadeh, Jonas. (2016). *Power from Below?: The Impact of Protests and Lobbying on School Closures in Sweden.* Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.

Lindbom, Anders. (2014). Waking up the giant? Hospital closures and electoral punishment in Sweden. I Staffan Kumlin & Isabelle Stadelmann-Steffen (red.), *How Welfare States Shape the Democratic Public: policy feedback, participation, voting, and attitudes* (pp. 156-178). Cheltenham, UK/Northampton USA: Edward Elgar Publishing.

Lipset, Seymour Martin, & Rokkan, Stein. (1967). *Cleavage structures, party systems, and voter alignments: an introduction*: Free Press.

Mörk, Eva, Erlingsson, Gissur Ó, & Persson, Lovisa. (2019). *Kommunernas framtid*. Stockholm: SNS.

Oscarsson, Henrik, & Holmberg, Sören. (2016). Issue voting structured by left–right ideology. In *The Oxford Handbook of Swedish Politics*.

Pierre, Jon. (2001). Decentralisering, governance och institutionell förändring. I Bo Rothstein (red.), *Politik som organisation. Förvaltningspolotikens grundproblem. RB Stockholm, SNS Förlag*. Stockholm: SNS Förlag.

Skoog, L., & Karlsson, D. (2018). Causes of party conflicts in local politics. *Politics, 38*(2), 182-196. doi:10.1177/0263395716678878

SOU (2007:10). *Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft.* Ansvarskommitténs slutbetänkande. Stockholm.

SOU (2016:48). *Regional indelning – tre nya län*. Delbetänkande från Indelningskommittén. Stockholm.

SOU (2020:8). *Starkare kommuner – med kapacitet att klara välfärdsuppdraget.* Slutbetänkande från Kommunutredningen. Stockholm.

Statskontoret. (2016). *Statliga myndigheters lokalisering. Ett samlat underlag*.

Statskontoret. (2019). *Planerad lokalisering av statlig verksamhet. En kartläggning av tio större myndigheter*.

Svarts, Anna. (2017). Healthcare managers' perception of economies of scale. *Journal of health organization and management,* 31(3), 317-330.

Syssner, Josefina. (2018). *Mindre många: Om anpassning och utveckling i krympande kommuner*. Linköping: Remeso.

Syssner, Josefina. (2020). *Pathways to Demographic Adaptation : Perspectives on Policy and Planning in Depopulating Areas in Northern Europe*. Cham: Springer.

Tillväxtverket. (2018). *Tillgänglighet till kommersiell och offentlig service 2018*. Stockholm.

Uba, Katrin. (2016). 7 PROTEST AGAINST SCHOOL CLOSURES IN SWEDEN. I Lorenzo Bosi, Marco Giugni, & Katrin Uba (red.), *The Consequences of Social Movements* (pp. 159). Cambridge: Cambridge University Press.

11.

Affektiv polarisering bland riksdagsledamöterna

Hanna Bäck och Andrej Kokkonen

Är riksdagsledamöterna affektivt polariserade? Hyser de en känslomässig motvilja och är de partiska gentemot representanter för andra partier? Dessa frågor är viktiga att besvara då en hög grad av affektiv polarisering kan resultera i svårigheter för olika politiska aktörer att samarbeta och nå kompromisser som är centrala för en välfungerande demokrati. Det här kapitlet besvarar dessa frågor genom att presentera analyser av unika frågor som ställts i Riksdagsundersökningen 2018 som handlar om hur ledamöterna ser på företrädare för det egna och andra partier. Vi visar att ledamöter för de flesta partier är avståndstagande och negativt inställda till Sverigedemokraternas ledamöter, men att även det även finns ett avståndstagande gentemot Vänsterpartiet och deras ledamöter. Vi visar även att det här avståndstagandet delvis kan förklaras av ledamöternas vänster-höger placering och deras åsikter i flyktingfrågan.

Studier av demokrater och republikaner i USA visar att den så kallade affektiva polariseringen har ökat kraftigt under de senaste årtiondena (se Iyengar et al. 2019; Mason 2018). Affektiv polarisering skiljer sig från ideologisk polarisering. Affektiv polarisering handlar om att partiers anhängare hyser en känslomässig motvilja mot andra partier och deras anhängare och baserar sig i att man identifierar sig starkt med det egna partiet eller gruppen. Den här typen av polarisering kan ta sig uttryck i att man känner en stark misstro, eller till och med ett hat, gentemot andra partiers anhängare (Renström, Bäck och Schmeisser 2020). Tidigare studier på området har framförallt fokuserat på väljare. I det här kapitlet går vi ett steg längre och studerar den affektiva polariseringen bland riksdagsledamöterna. Vad har de egentligen för känslor gentemot och syn på andra partiers ledamöter och väljare?

I media talar man ofta om att vi numera har ett ”högt tonläge” i den politiska debatten. Uppfattningen att partiernas representanter talar med varandra på ett respektlöst sätt och i ett högt tonläge skulle kunna vara ett tecken på att riksdagen kännetecknas av en hög grad av affektiv polarisering. Vi vet dock relativt lite om huruvida riksdagsledamöterna är affektivt polariserade och hur detta i så fall yttrar sig (se dock Ryan och Reiljan 2018; Oscarsson et al. 2021). I det här kapitlet försöker vi fylla den kunskapsluckan genom att presentera analyser om affektiv polarisering mellan riksdagens ledamöter. Analyserna bygger på unika frågor som ställdes i Riksdagsundersökningen 2018 och handlar om hur ledamöterna ser på företrädare för det egna och andra partier i riksdagen. Det ställdes även frågor som mäter socialt avståndstagande till anhängare av andra partier (hur man skulle reagera om ens barn som gifte sig med en anhängare till ett annat parti). Den här typen av frågor, som ofta används inom amerikansk forskning om affektiv polarisering bland väljare, (se t ex Iyengar et al. 2012), har oss veterligen aldrig tidigare ställts till partiföreträdare, varken i Sverige eller i något annat land.

Varför är det viktigt att studera affektiv polarisering bland riksdagsledamöterna? Flera forskare menar att en hög grad av affektiv polarisering kan utgöra ett hot mot demokratin, i och med att den kan resultera i ”djupa sociala meningsskiljaktigheter som underminerar det förtroende och den tillit som är nödvändiga för att olika politiska aktörer skall kunna samarbeta och nå kompromisser som är centrala för en välfungerande demokrati” (Renström et al. 2020: 427). Ökad affektiv polarisering har länge lyfts fram som ett hot mot det politiska systemet i amerikansk forskning. Konflikter mellan kongressledamöter omöjliggör till exempel samarbeten och leder till politiska dödlägen (”gridlock”), som gör det svårt att ta politiska beslut och genomföra politiska reformer (se t ex Barber och McCarty 2015). Vissa forskare har pekat på att liknande problem kan uppstå i parlamentariska system som det svenska. Till exempel kan dödlägen yttra sig genom en utdragen regeringsbildningsprocess eller svårigheter för minoritetsregeringar att genomföra sin politik (Bäck och Carroll 2018; Teorell et al. 2020).

I det här kapitlet presenterar vi analyser som beskriver den affektiva polariseringen mellan företrädare för olika partier i den svenska riksdagen. Vi visar att ledamöter för de fles-

ta partier är avståndstagande och negativt inställda till Sverigedemokraternas ledamöter. Många ledamöter är också avståndstagande gentemot Vänsterpartiets ledamöter. I mer ingående analyser studerar vi synen på Sverigedemokraternas ledamöter, och analyserar vilka egenskaper som tycks påverka avståndstagandet gentemot dessa. Vi inleder kapitlet med att diskutera vad vi menar med affektiv polarisering och att kort beskriva den tidigare forskningen om detta fenomen på väljar- och elitnivå.

Vad menar vi med affektiv polarisering och hur ser forskningsläget ut?

När vi talar om affektiv polarisering så pekar ordet ”affektiv” på betydelsen av känslor (”affekt”). Affektiv polarisering ställs också ofta mot den ideologiska polarisering som vi är vana vid att analysera inom statsvetenskapen. Det är dock viktigt att poängtera att teorin om affektiv polarisering inte enbart handlar om känslor, utan bygger på en tanke om sociala identiteter och att människor kategoriserar andra personer som tillhörande sin ”ingrupp” eller ”utgrupp” (se t ex Tajfel och Turner 1979).

Som Renström och kollegor (2020) har visat, är en viktig del i teorin om social identitet att samhörighet med olika sociala grupper är emotionellt betydelsefullt. Att identifiera sig med en viss grupp skapar ofta positiva känslor gentemot den egna gruppen och negativa känslor gentemot andra grupper, vilka kan uppfattas som hot mot den egna gruppen och därmed förstärker den sociala identiteten (Stephan et al. 2015). Ju starkare en individ identifierar sig med en social grupp, till exempel ett politiskt parti, desto mer känslomässig antas individen därmed bli om den egna gruppen hotas i någon mening. Social identitet och kategoriseringen i grupper kan därmed leda till känslomässiga reaktioner och avståndstagande. Det kan också leda till att individen uttrycker en partisk bild av den egna gruppens och andra gruppers medlemmar. Affektiv polarisering kan därmed innebära att individen har förutfattade, negativa åsikter om andra partiers anhängare, utan att dessa åsikter nödvändigtvis är starkt relaterade till ideologiska ställningstaganden (Renström, Bäck och Schmeisser 2020).

De flesta studier om affektiv polarisering fokuserar på amerikanska väljare och bygger på enkätstudier, som den amerikanska valundersökningen (ANES). Ett sätt att mäta affektiv polarisering som ofta används i den typen av studier är att fråga om hur varma eller kalla känslor en person har gentemot olika partier och grupper, det vill säga att man använder så kallade känslotermometrar (se Druckman och Levendusky 2019). Amerikanska studier som baseras på känslotermometrar visar tydligt att den affektiva polariseringen bland väljare ökar över tid (Iyengar et al. 2019).

I Europa har forskare ofta använt så kallade ogillar-gillarskalor som en motsvarighet till de amerikanska känslotermometrarna. Sådana skalor, som frågar väjarna hur mycket de gillar och ogillar olika partier, ingår sedan länge i de flesta länders valundersökningar och ger möjligheten för forskare att studera trender över tid och variation mellan länder (se t ex Wagner 2020). Även i Sverige har ogillar-gillarskalor använts för att mäta affektiv polarisering bland väljarna. Dessa studier visar att skillnaden i hur mycket personer uppger

att de gillar det egna partiet och ogillar andra partier inte har ökat särskilt mycket under de senaste årtiondena (se Ryan och Reiljan 2018; Holmberg 2019; Oscarsson et al. 2021; Reiljan och Ryan 2021).

Ett annat sätt att mäta affektiv polarisering är att fråga hur bra olika egenskaper beskriver olika partiers anhängare, till exempel i vilken utsträckning anhängare av det egna respektive andra partier ses som självviska (se t ex Iyengar et al. 2012). I vissa studier används även mått på socialt avståndstagande för att mäta graden av affektiv polarisering, till exempel frågor om hur bekväm den svarande är med att deras barn skulle gifta sig med någon från andra partier (se t ex Iyengar et al. 2012). I analyser baserade på data insamlade i den nationella SOM-undersökningen 2018 visar Renström och kollegor (2020) att väljarna genomgående har mer positiva uppfattningar om anhängare till det egna partiet än till andra partier och att de är partiska i sina bedömningar av andra grupper. De visar även att de väljare som identifierar sig starkare med det egna partiet och som har mer extrema vänster-högerpositioner uttrycker en högre grad av affektiv polarisering.

Relativt lite forskning har undersökt graden av affektiv polarisering bland partiernas representanter, det vill säga på elitnivå. Det finns dock några studier som baseras på enkätsvar insamlade bland ledamöter i lagstiftande församlingar. Dessa studier har framför allt fokuserat på att jämföra graden av affektiv polarisering på elit- och väljarnivå och baseras uteslutande på känslotermometrar eller ogillar-gillarskalor (t ex Enders 2021). På basis av ogillar-gillarskalor inkluderade i riksdagsundersökningarna och SOM-undersökningarna jämför Ryan och Reiljan (2019) den affektiva polariseringen bland svenska väljare och riksdagsledamöter. De finner inte att den affektiva polariseringen har ökat, varken bland väljare eller ledamöter mellan 1985 och 2014. De genomför även mer ingående analyser av skillnader mellan blocken och för enskilda partier och finner att Sverigedemokraterna genomgående får låga poäng på ogillar-gillarskalan av andra partiers ledamöter. Oscarsson med kollegor (2021) genomför liknande analyser av ogillar-gillar-frågor ställda bland ledamöter och väljare. Författarna hittar inte några tydliga trender över tid i det här materialet, och drar slutsatsen att det inte tycks ha blivit starkare antipatier bland svenska riksdagsledamöter under perioden 1985–2018.

Forskare har även använt andra metoder och material för att undersöka den affektiva polariseringen bland partiernas ledamöter. I analyser av alla riksdagsdebatter mellan 1994 och 2014 visar Baumann och kollegor (2017; 2019) att det har skett en ökad grad av polarisering mellan de båda blocken när de använder en textanalysteknik som mäter graden av negativa känslor i ledamöternas tal, och när de använder en teknik som mäter hur debatterna mellan ledamöter från de olika blocken skiljer sig åt retoriskt.

Liknande analyser har genomförts av Anders Sundell (2019) som i ett blogginlägg på Politologerna har analyserat negativa och positiva känslor i alla anföranden i Riksdagen sedan 2000. Sundell beskriver ingen tydlig trend över tid, utöver att ledamöter använder mer negativt språk när deras parti sitter i opposition. I en analys av fem partiledardebatter (1983–2019) i Riksdagen visar Oscarsson och kollegor (2021) att det finns vissa skillnad-

er över tid i hur positiv eller negativ tonen är och att tonläget är mer negativt 2019. De analyserar även debatterna kvalitativt och drar slutsatsen att debatterna har blivit något mer ”eldfängda” över tid.

Hur mäter vi affektiv polarisering bland riksdagsledamöterna?

Som vi har noterat ovan har affektiv polarisering traditionellt ofta mätts med hur mycket respondenter gillar/ogillar olika partier. Den huvudsakliga anledningen till att ogillar-gillar-frågan har varit i fokus för forskningen är att det är den fråga det finns längst tidsserier för, eftersom den sedan flera år ingår som en standardfråga i de flesta valundersökningar (Reiljan 2020; Wagner 2020). Frågan har även ställts i några riksdagsundersökningar, där frågan är formulerad som följer: ”Den här frågan har ställts till väljarna och gäller hur mycket man allmänt sett gillar respektive ogillar de politiska partiernas. Var skulle du personligen vilja placera de olika partierna på nedanstående skala?”. Svarsalternativen varierar från ”ogillar starkt” (-5) till ”gillar starkt” (+5) på en elvagradig skala.

Ogillar-gillarskalorna är dock inte optimala för att mäta affektiv polarisering, vilket delvis hänger samman med att de frågar om respondenters inställning till partier, inte partiernas anhängare eller sympatisörer. Begreppet affektiv polarisering handlar i första hand om hur politiska åsikter tillåts spilla över till negativa känslor om de personer som hyser åsikterna i fråga. Det finns en överhängande risk att frågor om hur man uppfattar partier inte bara fångar upp respondenternas inställning till partiernas väljare och företrädare, utan även deras inställning till partiernas ideologier och politiska ställningstaganden. Det är till exempel fullt möjligt att avsky ett partis ideologi samtidigt som man har relativt varma känslor för partiets väljare och företrädare.

Med anledning av detta har vi i 2018 års riksdagsundersökning ställt fyra andra frågor om ledamöternas inställning till partiernas väljare och politiska företrädare. Tre av frågorna handlar om hur man uppfattar de olika partiernas företrädare i riksdagen. Mer precist ber de respondenterna att ta ställning till i vilken utsträckning ledamöter i de olika partierna är ”eftertänksamma”, ”ärliga” och ”fördomsfria”, på en sjugradig skala som varierar mellan svarsalternativen ”i mycket liten utsträckning” (1) och ”i mycket stor utsträckning” (7). I våra analyser har vi kombinerat svaren på de tre frågorna till ett index som mäter karaktärsegenskaper för varje parti, eftersom våra analyser visar att svaren är starkt korrelerade med varandra (om man anser att ledamöter i ett parti är ärliga i mycket stor utsträckning är man även benägen att anse att de är eftertänksamma och fördomsfria).

Dessutom har vi frågat riksdagsledamöterna hur de skulle reagera om de hade en dotter eller son som gifte sig med anhängare till de olika partierna (specifikt frågar vi hur de skulle reagera på om de gifte sig med en vänsterpartist, sverigedemokrat, etc). Liknande frågor har använts sedan 1950-talet i USA för att mäta affektiv polarisering mellan Republikanerna och Demokraterna (se t ex Iyengar et al. 2012). Den femgradiga svarsskalan går från ”inte alls nöjd” (-2) till ”mycket nöjd” (+2). Notera att frågan är bredare än de

frågor som rör andra partiers ledamöter, eftersom det frågas om ”partister” (vänsterpartister, sverigedemokrater, etc) mer generellt. Exakt vad riksdagsledamöterna lägger in i begreppet ”vänsterpartist” kan diskuteras. Är det partiföreträdare, partimedlemmar, sympatisörer, eller väljare, eller allt i ett? Dock är det uppenbart att frågan rör en bredare grupp än riksdagsledamöter och därför förmodligen fångar upp bredare attityder än frågorna om hur man upplever riksdagsledamöter.

På vilket sätt skiljer sig då svaren på de olika frågorna sig från varandra? I Tabell 1 redovisas hur svaren på ogillar-gillar-frågan korrelerar med indexet om partiföreträdarnas egenskaper i riksdagen och frågan om hur man skulle reagera om man hade ett barn som gifte sig med en sympatisör till partiet. Vi kan se att svaren på ogillar-gillar-frågan generellt sett korrelerar positivt med svaren på frågorna om de olika partiföreträdarnas karaktärsegenskaper, även om korrelationerna varierar en hel del mellan partierna (från .55 för Liberalerna till .80 för Sverigedemokraterna).

Tabell 1. Hur evalueringar av parti längs en ogillar-gillarskala samvarierar med bedömningar av karaktärsegenskaper och reaktioner på barns äktenskap med partianhängare (Pearson’s r)

	V	S	C	L	M	KD	MP	SD
Karaktärsegenskaper	.62	.73	.67	.55	.57	.66	.73	.80
Barns äktenskap	.63	.54	.43	.38	.47	.57	.56	.70

Källa: Valforskningsprogrammet: Riksdagsundersökningen 2018

Korrelationerna med svaren på frågan hur man skulle reagera om ett barn gifte sig med en partianhängare är något lägre för alla partier utom Vänsterpartiet (de varierar från .38 för Liberalerna till .70 för Sverigedemokraterna). Generellt sett är korrelationerna något högre för ytterkantspartierna Vänsterpartiet och Sverigedemokraterna än för mittenpartierna. Sammantaget verkar de olika måtten på affektiv polarisering korrelera relativt väl med varandra, men korrelationerna är långt ifrån så starka som man kan förvänta sig givet antagandena i litteraturen. Nedan analyserar vi dem därför var för sig.

Affektiv polarisering bland riksdagsledamöterna

Vi börjar med att undersöka vad de olika partiernas riksdagsledamöter tycker om sitt eget och andra partier. I Figur 1 kan vi se att de – inte helt oväntat – gillar sina egna partier mest. Liberalerna gillar dock sitt eget parti i något lägre utsträckning än vad andra partianhängare gör. I övrigt följer mönstren mestadels blockgränserna. Moderater och kristdemokrater tenderar att ogilla Vänsterpartiet, Socialdemokraterna och Miljöpartiet och gilla varandra. Vänsterpartister, socialdemokrater och miljöpartister tenderar att ogilla Moderaterna och Kristdemokraterna och ha svagt positiva känslor för varandra.

Figur 1. Riksdagsledarmöternas genomsnittliga ogillande-gillande av sitt eget parti och de andra partierna; 2018 (medeltal).

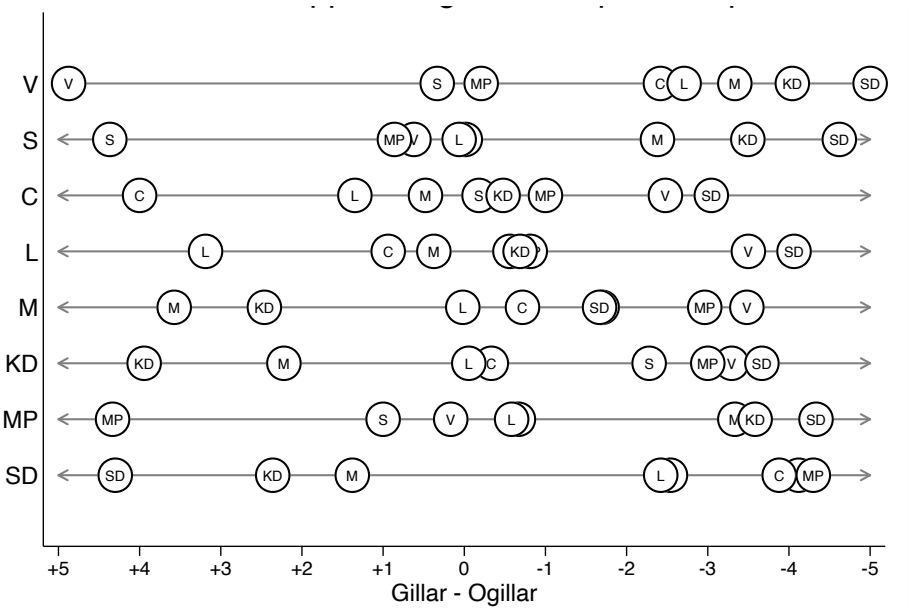

Källa: Valforskningsprogrammet: Riksdagsundersökningen 2018

Kommentar: Frågan lyder: ”Den här frågan har ställts till väljarna och gäller hur mycket man allmänt sett gillar respektive ogillar de politiska partierna. Var skulle Du personligen vilja placera de olika partierna på nedanstående skala?” Svarsalternativen varierar från ”Gillar starkt” till ”Ogillar starkt” med mittenalternativet ”Varken gillar eller ogillar”.

Centern och Liberalerna gillas enbart sig själva och varandra och väcker i övrigt relativt neutrala känslor i de två blocken. Vänsterpartiet och Miljöpartiet är relativt ogillade partier, som endast har plussiffror hos socialdemokratiska ledamöter. Mest ogillat är emellertid Sverigedemokraterna, vilket är det mest ogillade partiet bland ledamöter i nästan alla andra partier. Det enda undantaget är Moderaternas ledamöter, som ogillar Miljöpartiet och Vänsterpartiet mer än Sverigedemokraterna. Sverigedemokraterna själva gillar endast Moderaterna och Kristdemokraterna (förutom det egna partiet) och ogillar övriga partier. Framförallt ogillar de Miljöpartiet, Centerpartiet och Vänsterpartiet.

Liknande men inte lika tydliga mönster hittar vi när vi undersöker hur riksdagsledamöterna bedömer varandras karaktärsegenskaper i Figur 2.

Figur 2. Ledarmöternas uppfattningar om kollegornas karaktärsegenskaper (medeltal).

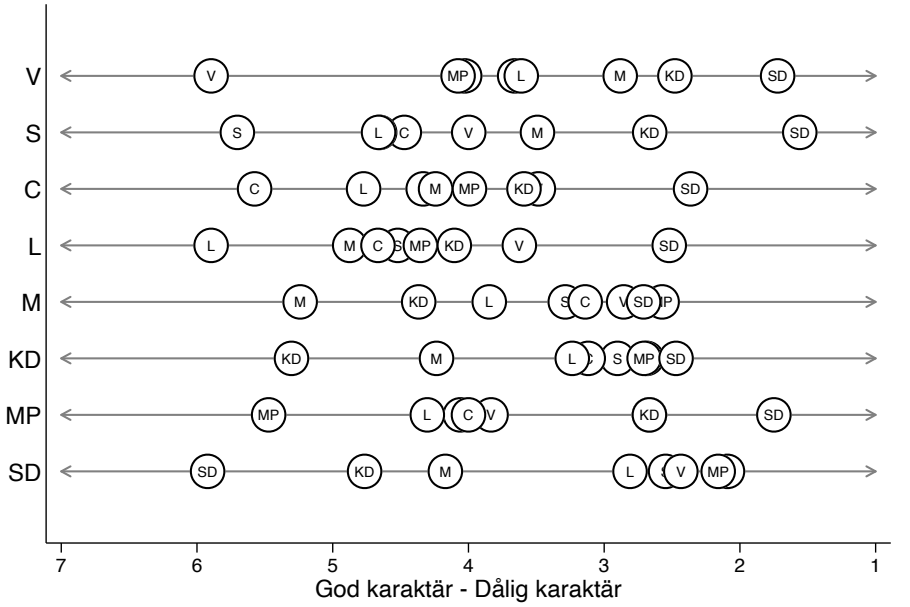

Källa: Valforskningsprogrammet: Riksdagsundersökningen 2018

Kommentar: Indexet bygger på en sammanvägning av tre frågor som inleds med meningen ”Vi är intresserade av hur Du uppfattar de andra partierna i riksdagen. Var skulle Du personligen vilja placera de olika partierna på nedanstående skalor?” Den första frågan lyder: ”I vilken utsträckning är ledamöter eftertänksamma i [parti]?” Den andra frågan lyder: ”I vilken utsträckning är ledamöter ärliga i [parti]?” Den tredje frågan lyder: ”I vilken utsträckning är ledamöter fördomsfria i [parti]?” Svarsalternativen sträcker sig från ”I mycket lite utsträckning” till ”I mycket stor utsträckning”.

Riksdagsledamöter som tillhör närstående partier anses generellt sett ha bättre karaktärsegenskaper än ledamöter som tillhör partier som står långt ifrån en själv politiskt. Återigen står Sverigedemokraterna ut, då deras ledamöter i allmänhet anses vara eftertänksamma, ärliga och fördomsfria i relativt liten utsträckning. Ledamöter från andra partier ger dem endast tvåor och treor i snitt på en skala som går från ett till sju, där ett är det minst, och sju är det mest, positiva värdet. Värt att notera är att den forna Alliansens ledamöter är något mer positiva till Sverigedemokraternas ledamöter än vad det röd-gröna blockets ledamöter är (det skiljer cirka ett skalsteg mellan blocken).

I Figur 3 redovisar vi hur riksdagsledamöterna skulle reagera om de hade ett barn som gifte sig med en sympatisör till ett annat parti. Överlag anger riksdagsledamöterna att de inte skulle reagera särskilt starkt inför ett sådant scenario, även om det går att urskilja

samma blockmönster som ovan. Dock skiljer Sverigedemokraterna återigen ut sig. Vänsterpartister, socialdemokrater och miljöpartister anger att de inte alls skulle bli nöjda om de hade ett barn som gifte sig med en sverigedemokrat. Även företrädare för de borgerliga partierna skulle bli missnöjda om de ställdes inför ett sådant scenario, även om de inte skulle bli det i lika hög utsträckning som ledamöter i det röd-gröna blocket.

Figur 3. Ledarmöternas reaktioner på barns äktenskap (medeltal).

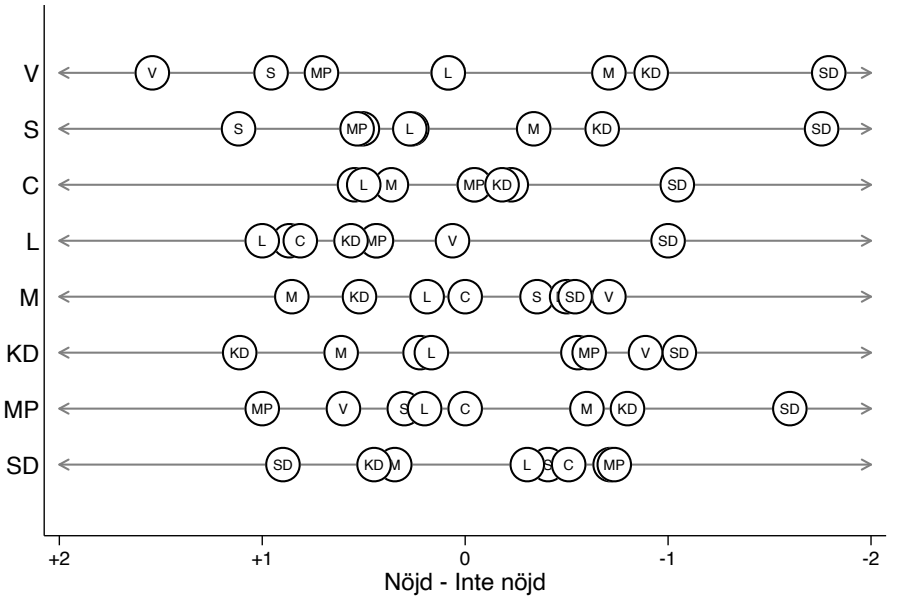

Källa: Valforskningsprogrammet: Riksdagsundersökningen 2018

Kommentar: Frågan lyder ”Hur skulle Du reagera om Du skulle ha en dotter eller son som gifte sig med en [vänsterpartist]”. Svarsalternativen varierar mellan ”Mycket nöjd” och ”Inte alls nöjd”.

Det är intressant att notera att det finns relativt stora skillnader mellan partierna i hur de skulle reagera om ens barn skulle gifta sig med en anhängare till ett annat parti. De flesta diskriminerar inte särskilt mycket mellan anhängare till det egna partiet och andra partier (bortsett från om barnets make/maka är sverigedemokrat). Men Vänsterpartiets ledamöter utmärker sig genom att göra stor skillnad på anhängare till det egna partiet och andra partier, vilket delvis beror på att de verkar sätta större värde på det egna partiets anhängare som äktenskapspartner till sina barn. Detta tyder på att de identifierar sig starkare med det egna partiet och dess ledamöter än övriga partiers ledamöter.

Sammantaget uppvisar svaren på samtliga frågor likartade mönster. Politiker till höger tenderar att ogilla partier på vänsterkanten och vice versa. Ett liknande mönster visar sig också i riksdagsledamöternas attityder till andra ledamöters karaktärsegenskaper och i hur man skulle reagera på om ens barn gifte sig med en sympatisör till ett parti i det andra blocket. Dock står Sverigedemokraterna ut både som mest ogillade parti och som det parti vars ledamöter uppfattas ha sämst karaktärsegenskaper. Många riksdagsledamöter – framförallt på vänsterkanten – hade också blivit mycket missnöjda om de hade haft barn som gifte sig med sympatisörer till partiet.

Skillnaderna mellan partierna är som störst när man tittar på ogillar-gillar-frågan. Även om man starkt ogillar ett parti verkar man dra sig för att säga att man skulle bli mycket missnöjd om ens barn gifter sig med en anhängare till partiet. Det är därför möjligt att graden av affektiv polarisering riskerar att överskattas om man fokuserar enbart på ogillar-gillar-frågan. Detta gäller dock primärt för de etablerade partierna. Sverigedemokraterna väcker starka känslor även när vi mäter affektiv polarisering med frågorna om karaktärsegenskaper och barns val av livspartner.

Eftersom det är tydligt att Sverigedemokraterna sticker ut går vi vidare och analyserar hur attityder till partiet och dess företrädare och anhängare hänger ihop med de två åsiktsdimensioner som idag präglar svensk politisk debatt: vänster-höger-dimensionen och GAL-TAN-dimensionen (se Lindvall och Teorells kapitel i den här volymen för en presentation av de båda åsiktsdimensionerna och vilka frågor de bygger på). Det ger oss också en möjlighet att se om de olika måtten på affektiv polarisering hänger samman med olika dimensioner i politiken.

Vänster-höger, GAL-TAN och synen på Sverigedemokraternas ledamöter

I den här delen av kapitlet presenterar vi regressionsanalyser där vi fokuserar på vilka egenskaper som korrelerar med synen på Sverigedemokraterna och deras ledamöter. I de modeller vi presenterar inkluderar vi riksdagsledamöternas position på vänster-högerdimensionen och GAL-TAN dimensionen, samt kontroller för partitillhörighet. Vi tittar först på svaren från samtliga partiers ledamöter, utom svaren från ledamöter för Sverigedemokraterna själva och för Vänsterpartiet. Sedan undersöker vi hur mönstren ser ut inom Alliansen, som delvis sprack efter 2018 års val på grund av inställningen till att regera med passivt stöd av Sverigedemokraterna. Resultaten presenteras i Tabell 2 nedan.

Modellerna visar att riksdagsledamöternas placering på vänster-högerdimensionen inte är signifikant korrelerad med deras inställning till Sverigedemokraterna oavsett vilket mått på affektiv polarisering vi ser på och oavsett om vi analyserar svaren från alla partiers ledamöter (utom V och SD) eller bara Alliansens ledamöter. Riksdagsledamöternas placering på GAL-TAL-dimensionen korrelerar inte heller signifikant med deras syn på sina Sverigedemokratiska kollegors karaktärsegenskaper eller med hur man skulle reagera om ens barn gifte sig med en sverigedemokrat.

Tabell 2. Synen på Sverigedemokraterna och deras ledamöter. OLS-regressioner med ostandardicerade regressionkoefficienter.

	Karaktärsegenskaper		Om eget barn gifte sig		Ogillar-gillar parti	
	Regeringen och Alliansen	Alliansen	Regeringen och Alliansen	Alliansen	Regeringen- och Alliansen	Alliansen
Vänster-höger	0.03	0.06	-0.03	0.22	-0.37	-0.26
	(0.24)	(0.39)	(0.20)	(0.35)	(0.48)	(0.83)
GAL-TAN	-0.20	-0.25	-0.23	-0.16	-1.24***	-1.72**
	(0.17)	(0.26)	(0.14)	(0.23)	(0.34)	(0.54)
Konstant	1.60***	2.65***	-1.67***	-0.65	-3.87***	-1.63
	(0.29)	(0.43)	(0.24)	(0.38)	(0.57)	(0.90)
R2	0.18	-0.02	0.25	0.03	0.29	0.21
Antal	182	97	182	98	187	102

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Källa: Valforskningsprogrammet, Riksdagsundersökningen 2018

Kommentar: Analyserna är OLS-regressioner som inkluderar kontroller för partitillhörighet.

Däremot korrelerar placeringen på GAL-TAN dimensionen tydligt med hur man ser på Sverigedemokraterna som parti. De ledamöter som står nära den gröna, alternativa, libertarianska polen på skalan ogillar Sverigedemokraterna mer än vad de ledamöter som placerar sig nära den traditionella, auktoritära och nationalistiska polen på skalan gör.

Sambandet, som illustreras i Figur 4 nedan, är starkt oavsett om man undersöker samtliga partiers ledamöter (utom V och SD) eller enbart ledamöter från Alliansen. Det är dock något starkare bland Alliansens ledamöter. Man ska komma ihåg att detta är samband som existerar under kontroll för ledamöternas partitillhörighet. Med andra ord finns det en konflikt inom många partier – och framförallt inom Alliansens partier – i synen på Sverigedemokraterna som hänger samman med var på GAL-TAN dimensionen man placerar sig. Någon liknande konflikt finns dock inte i hur man ser på Sverigedemokraternas ledamöters karaktärsegenskaper, eller i hur man skulle reagera på om ens barn gifte sig med en sverigedemokrat. Ogillar-gillarskalan verkar återigen skilja ut sig gentemot våra två andra mått på affektiv polarisering.

Figur 4. Position på GAL-TAN dimensionen och synen på Sverigedemokraterna

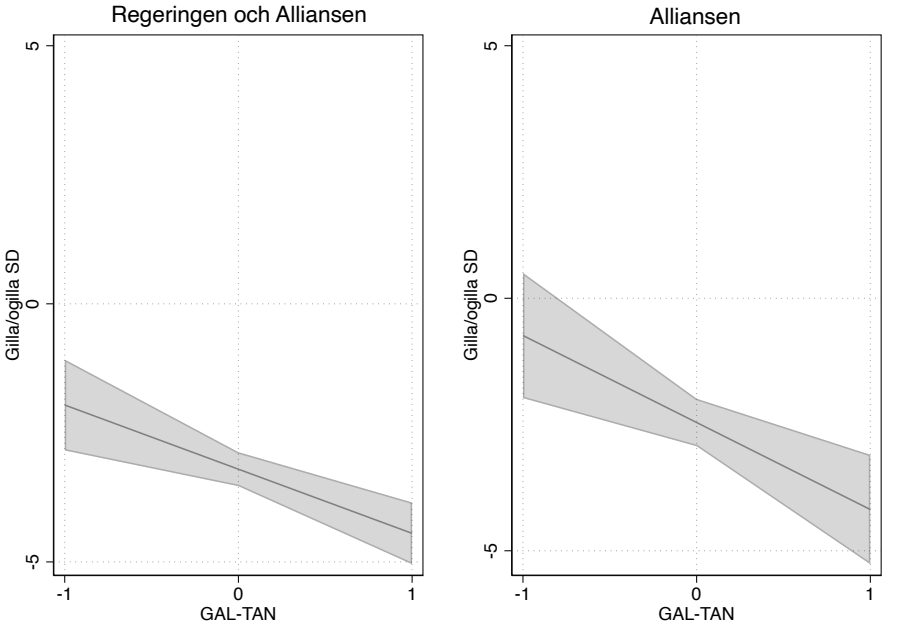

Källa: Valforskningsprogrammet, Riksdagsundersökningen 2018

Kommentar: Figuren bygger på Tabell 2. Y-axeln mäter hur mycket man gillar/ogillar Sverigedemokraterna (ju högre värde desto mer gillar man partiet) och X-axeln mäter var man står på GAL-TAN dimensionen (ju högre värde desto närmare GAL står man). De skuggade fälten markerar konfidensintervallen.

Den affektiva polariseringen i Riksdagen och dess framtid

Våra analyser visar tydligt att partiers ledamöter har en partisk bild av ledamöterna från vissa andra partier. Ledamöter från de flesta partier anser att det egna partiets ledamöter är mer eftertänksamma, ärliga och fördomsfria, och att ledamöter från de andra partierna – framförallt Sverigedemokraterna – besitter mindre av dessa positiva karaktärsdrag. Ledamöter från de flesta partier skulle även vara mindre nöjda om deras barn gifte sig med en Sverigedemokrat. Vi finner också att ledamöter från Sverigedemokraterna har en mindre positiv syn på Vänsterpartiets, Miljöpartiets och Centerpartiets ledamöter. När vi analyserar synen på Sverigedemokraterna mer ingående finner vi att avståndstagandet gentemot Sverigedemokraterna till viss del tycks drivas av hur ledamoten placerar sig själv längs en GAL-TAN dimension. Slutsatsen vi drar av dessa analyser är att Riksdagen präglas av ett visst mått av affektiv polarisering, och att det finns en koppling mellan ledamotens politiska åsikter och hens affektiva polarisering.

Är detta ett problem för det demokratiska systemet? Ett visst mått av affektiv polarisering kan ha vissa positiva konsekvenser, till exempel så kan konflikter mellan partier leda till att väljare blir mer engagerade i politiken och mobiliseras till att bli politiskt aktiva. Om den affektiva polariseringen blir för hög finns det dock en risk att den ”förlamar” och minskar möjligheten för politiker från olika partier att samarbeta och nå politiska kompromisser. Detta problem lyftes även fram av författarna till rapporten om regeringsbildningen efter riksdagsvalet 2018, som pekade på att den höga affektiva polariseringen inom svensk politik skulle kunna vara en förklaring till varför det tog så lång tid att bilda regering – 134 dagar i ett land där det sällan tar mer än ett par veckor att bilda regering (Teorell et al. 2020). Ett annat problem som bör lyftas fram i det här sammanhanget är att det kan finnas en risk att väljarna uppfattar politiska diskussioner mellan partiernas företrädare som ”käbbel”, vilket skulle kunna minska förtroendet för det politiska systemet och på sikt leda till lägre valdeltagande.

Hur kommer framtidens riksdagsledamöter se på de andra partiernas ledamöter? Detta kan vi givetvis bara spekulera om, men det som talar för att den affektiva polariseringen i Riksdagen kommer att minska över tid är det faktum att blocken luckrats upp i och med den blocköverskridande överenskommelse som träffades i och med Januariavtalet 2019. Att Moderaterna och Kristdemokraterna, och senast Liberalerna, har öppnat upp för ett möjligt samarbete med Sverigedemokraterna efter valet 2022 kan även innebära att Sverigedemokraterna förlorar sin ”pariastatus”, och att avståndstagandet som ledamöterna uttrycker gentemot Sverigedemokraterna kommer att minska över tid.

Referenser

Barber, Michael & Nolan McCarty. 2015. “Causes and consequences of polarization”. In (ed): Nathaniel Persily, Solutions to Polarization in America. Cambridge: Cambridge University Press.

Baumann, Markus, Hanna Bäck & Royce Carroll. 2017. “A Divided Parliament? Rhetorical Polarization in the Swedish Riksdag”. *Paper presented at the workshop Polarization, institutional design and the future of representative democracy in Berlin, 5-7 October.*

Baumann, Markus, Hanna Bäck & Royce Carroll. 2019. “Polarized Parliaments? Rhetorical Conflict in Sweden and the Netherlands”. *Paper presented at the Annual Meeting of the International Society of Political Psychology (ISPP), in Lisbon, 12–15th of July.*

Bäck, Hanna & Royce Carroll. 2018. “Polarization and Gridlock in Parliamentary Regimes”. *The Legislative Scholar 3(1): 2-5.*

Druckman, J. N., & Levendusky, M. S. 2019. What do we measure when we measure affective polarization? *Public Opinion Quarterly, 83,* 114-122.

Enders, Adam M. 2021. “Issues vs. affect: how do elite and mass polarization compare?” Journal of Politics.

Holmberg, S. 2019. Lucka #21: Affektiv partipolarisering. Politologerna (https://politologerna.wordpress.com/2019/12/21/lucka-21-affektiv-partipolarisering/)

Iyengar, S., Sood, G., & Lelkes, Y. 2012. Affect, not ideology: a social identity perspective on polarization. Public opinion quarterly, 76(3), 405-431.

Iyengar, S., Lelkes, Y., Levendusky, M., Malhotra, N., Westwood, S. J. (2019). The origins and consequences of affective polarization in the United States. Annual Review of Political Science, 22, 129-146.

Mason, Lilliana. Uncivil agreement: How politics became our identity. University of Chicago Press, 2018.

Oscarsson, Henrik, Torbjörn Bergman, Annika Bergström & Johan Hellström. 2021. Demokratirådets rapport 2021: Polarisering i Sverige. Stockholm: SNS.

Reiljan, Andres. 2019. Fear and loathing across party lines (also) in Europe: Affective polarization in European party systems. European Journal of Political Research.

Reiljan, Andres, and Alexander Ryan. 2021. "Ideological Tripolarization, Partisan Tribalism and Institutional Trust: The Foundations of Affective Polarization in the Swedish Multiparty System." Scandinavian Political Studies

Renström, Emma, Hanna Bäck & Yvonne Schmeisser. 2020. "Vi gillar olika. Om affektiv polarisering bland svenska väljare". I Ulrika Andersson, Andreas Carlander & Patrik Öhberg (red.) Regntunga skyar. SOM-undersökningen 2019. Göteborg: SOM-institutet.

Ryan, A. & Reiljan, A. 2018. Åsikts- och känslomässig polarisering 1985–2014. In: David Karlsson (Ed.), Folkets främsta företrädare: (pp. 129-150). Göteborg: Göteborgs universitet: Förvaltningshögskolan och Statsvetenskapliga institutionen

Stephan, W. G., Ybarra, O., & Rios, K. (2015). Intergroup threat theory. In T. D.

Nelson (Ed.), Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination (2nd ed.,

pp. 255–278). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Tajfel H. 1978. Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations. London: Academic

Tajfel H, Turner J. 1979. An integrative theory of intergroup conflict. In The Social Psychology of Intergroup Relations, ed.WG Austin, SWorchel, pp. 33–47. Monterey, CA: Brooks Cole.

Teorell, J., Bäck, H., Hellström, J., & Lindvall, J. (2020). 134 dagar: Om regeringsbildningen efter valet 2018. Makadam Förlag.

Wagner, M. 2021. 'Affective polarization in multiparty systems', Electoral Studies, 69, p. 102-199.

Statsvetenskapliga institutionen
Göteborgs universitet

Besöksadress: Sprängkullsgatan 19
Postadress: Box 711
SE 405 30 GÖTEBORG

Telefon: 031-786 0000
Fax: 031-786 4599
E-post: statsvetenskap@pol.gu.se

STUDIER I POLITIK
Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet

GÖTEBORG STUDIES IN POLITICS
Utgivare/Editor: Jörgen Westerståhl

1. Westerståhl, Jörgen och Jansson, Carl Gunnar. *Politisk press. Studier till belysning av dagspressens roll i Sverige.* (Scandinavian University Books). Stockholm 1958.
2. Molin, Björn. *Tjänstepensionsfrågan. En studie i svensk partipolitik*. (Scandinavian University Books) Göteborg 1965.
3. Berg, Elias. *Democracy and the Majority Principle. A study in twelve contemporary political theories.* (Scandinavian University Books) Göteborg 1965.
4. Brantgärde, Lennart. *Kommunerna och kommunblocksbildningen*. (Gleerup) Göteborg/Lund 1974.
5. Petersson, Olof. *Change in Swedish Political Behavior.* (Gleerup) Göteborg/Lund 1974.
6. Hjern, Benny. *Statsbidrag som styrmetod. Problem vid implementeringen av bostadssocial policy.* (Gleerup) Lund 1977.
7. Johansson, Folke. *Sverige partipolitiseras. Dagspressen som en spegel av politisk utveckling 1896-1908.* (Gleerup) Lund 1977.
8. Lindahl, Rutger. *Broadcasting Across Borders. A study on the role of propaganda in external broadcasts.* (Gleerup) Lund 1978.
9. Loftsson, Elfar. Island *i NATO. Partierna och försvarsfrågan.*(Författarens Bokmaskin) Göteborg 1981.
10. Falkemark, Gunnar. *Power, Theory & Value*. (Gleerup) Göteborg 1982.

Redaktörer/Editors: Bo Särlvik och Lars Strömberg

11. Jonson, Lena. *Sovjetisk utreikesdebatt. Politiken mot Västtyskland - grupperingar i sovjetisk press 1975-1981.* (Dialogos) Lund 1985.

12. Asp, Kent., Hadenius, Stig., Holmberg, Sören., Lindahl, Rutger., Molin, Björn., Petterson, Olof., Weibull, Lennart. *Väljare, Partier, Massmedia. Empiriska studier i svensk demokrati. (En vänbok till Jörgen Westerståhl, professor i statskunskap vid Göteborgs universitet 1952-1982).* (Publica) Stockholm 1982.

13. Asp, Kent. *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning.* (Förlaget Akademilitteratur) Stockholm 1986.

14. Boström, Bengt-Ove. *Samtal om demokrati*. (Doxa) Lund 1988.

15. Gilljam, Mikael. *Svenska folket och löntagarfonderna. En studie i politisk åsiktsbildning.* (Studentlitteratur) Lund 1988.

16. Holmberg, Sören och Esaiasson, Peter. *De folkvalda. En bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin Sverige.* (Bonniers) Stockholm 1988.

17. Nilsson, Iréne. *Rumäniens utrikespolitik i modern tid.* (Dialogos) Lund 1988.

18. Bjereld, Ulf. *Svensk Mellanösternpolitik. En studie av Sveriges agerande gentemot konflikterna i Mellanöstern 1947-1985.* (Carlssons) Stockholm 1989.

19. Ohlsson, Anders. *Politiska nyheter till nytta och nöje. En studie av varför vi tar del av nyheter om politik i press, radio och TV.* (Almqvist & Wiksell International) Stockholm 1989.

20. Sandberg, Mikael. *Learning from Capitalists: A Study of Soviet Assimilation of Western Technology.* (Almqvist & Wiksell International) Stockholm 1989.

21. Norell, Per-Owe. *De kommunala administratörerna. En studie av politiska aktörer och byråkratiproblematik*. (Studentlitteratur) Lund 1989.

22. Esaiasson, Peter. *Svenska valkampanjer 1866-1988*. (Allmänna förlaget) Stockholm 1990.

23. Falkemark, Gunnar och Westdahl, Peter. *Att offra Västkusten. Det politiska och rättsliga spelet kring ScanLink och motorvägsbygget i Bohuslän*. (Rabén & Sjögren) Stockholm 1991.

24. Lindgren, Lena. *Local Government Goes South: A Study of Swedish Development Assistance in the Field of Public Administration.* Department of Political Science, Gothenburg University 1991.

25. Jónasdóttir, Anna G. *Love Power and Political Interests. Towards a Theory of Patriarchy in Contemporary Western Societies*. Örebro Studies 7, Högskolan i Örebro 1991.

26. Hinnfors, Jonas. *Familjepolitik. Samhällsförändringar och partistrategier 1960-1990.* (Almqvist & Wiksell International) Stockholm 1992.

27. Demker, Marie. *I nationens intresse*? Gaullismens partiideologi 1947-1990. (Nerenius & Santérus) Stockholm 1993.

28. Montin, Stig. *Swedish Local Government in Transition. A Matter of Rationality and Legitimacy.* Örebro Studies 8, Högskolan i Örebro 1993.

29. Westerståhl, Jörgen (red). *Person och parti. Studier i anslutning till personalvalskommitténs betänkande Ökat personval*. SOU 1993:63.

30. Bennulf, Martin. *Miljöopinionen i Sverige.* (Dialogos) Lund 1994.

31. Oskarson, Maria. *Klassröstning i Sverige - Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian.* (Nerenius & Santérus) Stockholm 1994.

32. Olsson, Jan. *Den lokala näringspolitikens politiska ekonomi. En jämförande kommuntypsstudie.* Örebro Studies 12, Högskolan i Örebro 1995.

Redaktör/Editor: Bo Rothstein

33. Bjereld, Ulf och Demker, Marie. *Utrikespolitiken som slagfält. De svenska partierna och utrikesfrågorna.* (Nerenius & Santérus) Stockholm 1995.

34. Demker, Marie. *Sverige och Algeriets frigörelse 1954-1962. Kriget som förändrade svensk utrikespolitik.* (Nerenius & Santérus) Stockholm 1996.

35. Hedlund, Gun. *"Det handlar om prioriteringar". Kvinnors villkor och intressen i lokal politik.* (Högskolan i Örebro) Örebro 1996.

36. Roth, Per-Anders. *Riket, valkretsen och hemkommunen. Lokal och regional representation i den svenska riksdagens sista andra kammare 1969.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1996.

37. Boström, Bengt-Ove. *Homo Spiritus. Två berättelser om människan, politiken och vetenskapen.* (Nerenius & Santérus) Stockholm 1996.

38. Nilsson, Iréne. *Vägen mot EU. Europarörelsen 1923-1950.* (SNS Förslag) Stockholm 1996.

39. Hansson, Gunnar. *Dogm eller arbetshypotes? Den unge Wigforss och det socialistiska samhällsprojektet.* (Brutus Östlings Bokförlag Symposion), Stockholm/Stehag 1997.

40. Johansson, Vicki. *Vem gör vad, när och var? Omsorgens organiseringsformer i kommunerna och kvinnors och mäns omsorgsarbetsdelning. (Publica),* Stockholm 1997.

41. Salih, Khaled. *State-Making, Nation-building and the Military. Iraq, 1941-58*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1996.

42. Blomgren, Anna-Maria. *Nyliberal politisk filosofi - En kritisk analys av Milton Friedman, Robert Nozick och F.A. Hayek,* (Nya Doxa) 1997.

43. Sundin, Alf. *Självstyrelsens paradoxer. En studie av den kommunala självstyrelsens förutsättningar och restriktioner inom plan- och byggsektorn. (*Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1997.

44. Choe, Yonhyok. *How to Manage Free and Fair Elections - A Comparison of Korea, Sweden and the United Kingdom* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1997.

45. Darnolf, Staffan. *Democratic Electioneering in Southern Africa - The Contrasting Cases of Botswana and Zimbabwe,* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1997

46. Widfeldt, Anders. *Linking Parties with People? Party Membership in Sweden 1960-1994.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1997.

47. Bjereld, Ulf. *"Hjalmarsonaffären. Ett politiskt drama i tre akter",* (Nerenius & Santerus), Stockholm 1997.

48. Demker, Marie. *Religion och politik*, SNS-förlag, Stockholm 1998.

49. Räftegård, Curt. *Pratet som demokratiskt verktyg. Om möjligheten till en kommunikativ demokrati.* (Gidlunds) Hedemora 1998.

50. Malmström, Cecilia. *Regionen makten och härligheten - Regionala partier i västeuropa*, (SNS förlag) Stockholm 1998.

51. Strandberg, Urban. *Debatten om den kommunala självstyrelsen 1962-1994*, (Gidlunds) Hedemora 1998.

52. Szücs, Stefan. *Democracy in the Head: A Comparative Analysis of Democratic Leadership - Orientations Among Local Elites in Three Phases of Democratization*, (Livréna AB) Kungälv 1998.

53. Wängnerud, Lena. *Politikens andra sida. Om kvinnorepresentation i Sveriges riksdag.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1998.

54. Oscarsson, Henrik. *Den svenska partirymden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1998.

55. Hagevi, Magnus. *Bakom riksdagens fasad*, (Akademiförlaget Corona), Göteborg 1998.

56. Blomgren, Roger. *Staten och filmen. Svensk filmpolitik 1909-1993.* (Gidlunds förlag), Hedemora 1998.

57. Rundqvist, Mikael. *Samhällets tvåsidighet. Aktör-struktur i tre forskningsansatsers program och tillämpningar*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1998.

58. Bjereld, Ulf. *Kön och politiskt våld. Svenska attityder under efterkrigstiden.* (Gidlunds förlag), Hedemora 1998.

59. Eythórsson, Grétar. *Kommunindelningspolitik i Island. Staten, kommunerna och folket om kommunsammanslagningar.* (Göteborgs universitet: CEFOS) 1999.

60. Demker, Marie och Malmström, Cecilia. *Ingenmansland? Svensk immigrationspolitik i utrikespolitisk belysning. (*Studentlitteratur) Lund 1999.

61. Lödén, Hans. *För säkerhets skull. Ideologi och säkerhet i svensk utrikespolitik 1950-1975.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1999.

62. Bjereld, Ulf., Demker, Marie och Hinnfors, Jonas*. Varför vetenskap? Om vikten av problem och teori i forskningsprocessen.* (Studentlitteratur) Lund 1999.

63. Ekengren, Ann-Marie*. Av hänsyn till folkrätten? Svensk erkännandepolitik 1945-1995.* (Nerenius & Santerus) Stockholm 1999.

64. Lagergren, Fredrika*. På andra sidan välfärdsstaten. En studie i politiska idéers betydelse.* (Brutus Östlings Bokförlag Symposion) Stockholm/Stehag 1999.

65. Håkansson, Nicklas. *Valretorik: Om politiskt språk i partipropagandan.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 1999.

66. Bokenstrand, Cecilia. *Den politiska budgeten. Om nya kommunala budgetprinciper och budgeten som process för dialog*, (Göteborgs universitet: CEFOS) 2000.

67. Marton, Susan. *The Mind of the State: The Politics of University Autonomy in Sweden, 1968-1998.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) Göteborg 2000.

68. Brodin, Anna. *Getting politics right - Democracy promotion as the new conflict issue in foreign aid policy.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2000.

69. Bjereld, Ulf. *Staten och det goda livet. En bok om moral och politik*, (Santérus förlag) Stockholm 2000.

70. Uhrwing, Marie. *Tillträde till maktens rum: Om intresseorganisationer och miljöpolitiskt beslutsfattande*, (Gidlunds förlag) Göteborg 2001.

71. Holmberg, Sören; Hedberg, Per; Oscarsson, Henrik; Bennulf, Martin; Kumlin, Staffan; Oskarson, Maria; Lindahl, Rutger; Brothén, Martin. *EuropaOpinionen*, (rapport nr 19 i Statistiska centralbyråns skriftserie Valundersökningar,) (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2001.

72. Andersson, Hans. *Homo Nordicus?* Om *danska, norska och svenska tjänstemäns och förtroendevaldas identiteter*, (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2001.

73. Krantz, Petra. *Att färdas som* man *lär? Om miljömedvetenhet och bilåkande*, (Gidlunds förlag) Hedemora 2001.

74. Lindvert, Jessica. *Feminism som politik. Sverige och Australien 1960-1990.* (Boréa Bokförlag) Umeå 2002.

75. Brothén, Martin. *I kontakt med omvärlden. Riksdagsledamöterna och internationaliseringen.* (SNS förlag) Stockholm 2002.

76. Nilsson, Iréne. *Rumänien och demokratins förutsättningar*. (Carlssons) Stockholm 2002.

77. Kjellgren Hanna. *Staten som informatör eller propagandist*? *Om statssyners betydelse i svensk informationspolitik*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2002.

78. Kumlin, Staffan. *The Personal and the Political. How Personal Welfare State Experiences Affect Political Trust and Ideology.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2002.

79. Carlsson Jagers, Sverker. *Justice, Liberty and Bread – For All? On the Compatibility between Sustainable Development and Liberal Democracy.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2003.

80. Anthonsen, Mette. *Decisions on Participation in UN Operations: Do Media Matter? - Danish and Swedish Response to Intra State Conflicts in the 1990s*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2003.

81. Karlsson, Lars. *Konflikt eller harmoni? Individuella rättigheter och ansvarsutkrävande i svensk och brittisk sjukvård.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2003.

82. Schierenbeck, Isabell. *Bakom välfärdsstatens dörrar*. (Boréa bokförlag). Umeå: 2003.

83. Brothén, Martin (red). *Svenska poströstare*. (Rapport nr 20 i Statistiska centralbyråns skriftserie Valundersökningar; Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2003.

84. Johannes Lindvall. *THE POLITICS OF PURPOSE: Swedish Economic Policy After the Golden Age.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2004.

85. Stensöta, Helena. *DEN EMPATISKA STATEN. Jämställdhetens inverkan på daghem och polis 1950-2000* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2004.

86. Jarl, Maria. *En skola i demokrati? Föräldrarna, kommunen och dialogen.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2004.

87. Carl Dahlström. *Nästan välkomna. Invandrarpolitikens retorik och praktik.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2004.

88. Anna Bendz. *I välfärdsstatens hägn. Autonomi inom arbetslöshetsförsäkringen.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2004.

89. Ann-Kristin Jonasson. *At the Command of God? On the Political Linkage of Islamist Parties.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2004.

90. Daniel Naurin. *Dressed for Politics. Why increasing transparency in the European Union will not make lobbyists behave any better than they already do.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2004.

91. Ulf Bjereld och Marie Demker, *I Vattumannens tid? En bok om 1968 års auktoritetsuppror och dess betydelse i dag*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg Förlag, 2005.

92. Ulf Bjereld, Marie Demker, Ann-Marie Ekengren och Jan Ekecrantz (red), *Det hyperindividualiserade samhället?* Umeå: Boréa Förlag, 2005.

93. Lina Eriksson. *Economic Man - The Last Man Standing.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2004.

94. Ylva Norén. *Att förklara POLITISKT FÖRTROENDE: Betydelsen av socialt kapital och rättvisa procedurer.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2005.

95. Monika Bauhr. *Our Common Climate. How Consensual Expert Ideas Shape Global Public Opinion.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2005.

96. Birgitta Niklasson. *Contact Capital in Political Careers. Gender and Recruitment of Parliamentarians and Political Appointees.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2005.

97. Marcia Grimes. *Democracy's Infrastructure: The Role of Procedural Fairness in Fostering Consent.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2005.

98. Victor Galaz. *Power in the Commons: The Politics of Water Management Institutions in Chile and Sweden.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2005.

99. Patrik Stålgren. *WORLDS OF WATER: WORLDS APART. How Targeted Domestic Actors Transform International Regimes.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2006.

100. Ulf Bjereld och Marie Demker. *Bland utlänningar, spioner och främmande element. Svensk säkerhetstjänst och konflikterna i Nordafrika och Mellanöstern.* Lund: Förlaget Historiska Media. 2006.

101. Douglas Brommesson. *Från Hanoi till Bryssel - moralsyn i deklarerad svensk utrikespolitik 1969-1996. (Santérus förlag)* 2007.

102. Daniel Berlin: *Green Power Generators. How the Political Stakes of Environmental Conventions Make Some NGO:s More Fit for Power than Others.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2007.

103.. Tiina Ekman: *Demokratisk kompetens. Om gymnasiet som demokratiskola*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2007.

104. Linda Berg: *Multi-level Europeans. The Influence of Territorial Attachments on Political Trust and Welfare Attitudes.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2007.

105. Ulrika Möller: *The Prospects of Security Cooperation: A Matter of Relative Gains or Recognition? India and Nuclear Weapons Control.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2007.

106. Andrea Spehar: *How Women's Movements Matter: Women's Movements Strategies on Gender Policy Formation in Post-communist Croatia and Slovenia.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2007.

107. Henrik Friberg Fernros: *I gränslandet till liv och död: Om människovärdet och den offentliga maktens koherens.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2007.

108. Göran Duus-Otterström: *Punishment and Personal Responsibility.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2007.

109. Marie Demker: *Colonial power and National identity. Pierre Mendès France and the history of French decolonization.* Stockholm: Santérus förlag, 2007.

110. Martin Sjöstedt: *Thirsting for Credible Commitments. How Secure Land Tenure Affects Access to Drinking Water in sub-Saharan Africa.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2008.

111. Anna Persson*: Multiculturalism in the politics of taxation: The impact of ethnic group rights and assimilation on patterns of compliance and defiance to the nation-state project.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) *2008.*

112. Marie Demker och Ulf Bjereld: *Kampen om kunskapen. Informationssamhällets politiska skiljelinjer.* Förlag: Hjalmarson & Högberg Bokförlag 2008.

113. Andreas Bågenholm: *Understanding Governmental Legislative Capacity. Harmonization of EU legislation in Lithuania and Romania.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2008.

114. Johan Karlsson: *Democrats without Borders? A Critique of Transnational Democracy.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2008.

115. Johan Martinsson: *Economic Voting and Issue Ownership. An Integrative Approach.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2009.

116. Andreas Johansson Heinö: *Hur mycket mångfald tål demokratin? Demokratiska dilemman i ett mångkulturellt Sverige.* Förlag: Gleerups *2009.*

117. Stefan Dahlberg: *Voters' Perceptions of Party Politics – A Multilevel Approach.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2009.

118. Elin Naurin: *Promising Democracy. Parties, Citizens and Election Promises.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2009.

119. Maria Solevid: *Voices from the Welfare State. Dissatisfaction and Political Action in Sweden.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2009.

120. Mette Anthonsen & Sverker C. Jagers (red.): Rätt grönt – Vänbok till Lennart J. Lundqvist 2009.

121. Mathias Zannakis: *Climate Policy as a Window of Opportunity. Sweden and Global Climate Change.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2010.

122. Marco Nilsson: *WAR AND UNREASON. Bounded Learning Theory and War Duration.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2010.

123. Anders Fredriksson: *Marknaden och lärarna. Hur organiseringen av skolan påverkar lärares offentliga tjänstemannaskap* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2011.

124. Ulf Bjereld och Marie Demker: *Den nödvändiga politiken. Makt och motstånd i en individualiserad tid.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2011.

125. Patrik Öhberg*: Politiker med karriärambitioner – en omöjlig självklarhet. En studie om karriärambitionernas betydelse i den representativa demokratin.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2011.

126. Andrej Kokkonen. *Bedroom Politics. How family policies affect women's fertility and union formation decisions* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2011.

127. Fredrik Sjögren. *Den förhandlade makten. Kulturella värdekonflikter i den svenska skolan.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2011.

128. Klas Andersson. *Deliberativ undervisning – en empirisk studie.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2012.

129. Frida Boräng. *National Institutions International Migration. Labour Markets, Welfare States and Immigration Policy.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2013.

130. Christina Ribbhagen. *Technocracy within Representative Democracy. Technocratic Reasoning and Justification among Bureaucrats & Politicians.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2013.

131. Johan Hyrén. *Självskapelseetik bortom Foucault: En rättviseteori för ett mångkulturellt, liberalt och demokratiskt samhälle.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2013.

132. Agnes Cornell. *Institutional Impediments and Reluctant Actors – The Limited Role of Democracy Aid in Democratic Development* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2013.

133. Stefan Dahlberg, Henrik Oscarsson and Lena Wängnerud (red). *Stepping Stones: Research and Political Representation, Voting Behavior and Quality of Government* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2013.

134. Mikael Persson. *Does education cause participation in politics* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2013.

135. Marie Demke*r Sverige åt svenskarna. Motstånd och mobilisering mot invandring och invandrare i Sverige* (Atlas Akademi förlag, Stockholm) 2014.

136. Jenny De Fine Licht. *Magic Wand or Pandora's Box? How transparency in decision making affects public perceptions of legitimacy* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2014.

137. Niklas Harring. *The Multiple Dilemmas of Environmental Protection: The Effects of Generalized and Political Trust on the Acceptance of Environmental Policy Instruments* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2014.

138. Ulf Bjereld. *Och jag är fri. Lennart Geijer och hans tid.* (Bokförlaget Atlas) 2014.

139. Björn Rönnerstrand. *Generalized trust and the collective action dilemma of immunization* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2015.

140. Markus Johansson. *Negotiations as Usual. Putting Domestic Constraints on the Table in the Council of the European Union* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2015.

141. Sofie Blombäck. *Making their way home from Brussels? New Political Parties in European and National Elections* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2015.

142. Anders Sundell. *Public Administration and Corruption – How to Get the Institutions That Work* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2015.

143. Thomas Gelotte. *Den goda medborgaren i det västerländska samhället* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2015.

144. Aksel Sundström. *Corruption in Governance of the Commons: Consequences and Reform Challanges* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2015.

145. Sebastian Lundmark. *Generalized Trust in Surveys: From Scales to Dragons* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2016.

146. Rasmus Broms. *Taxation and Government Quality* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2016.

147. Ulf Bjereld, Karin Eriksson och Jonas Hinnfors. *Förhandla eller DÖ. Decemberöverenskommelsen och svensk demokrati i förändring*. (Bokförlaget Atlas, Stockholm) 2016.

148. Olof Larsson. *Minoritarian Activism: Judicial Politics in the European Union* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2016.

149. Mikael Holmgren. *Partisan Politics and Institutional Choice in Public Bureaucracies tomorrow* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2016.

150. Fredrik Dybfest Hjorthen. *Who Should Intervene? - Distributing the duties of humanitarian intervention* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2017.

151. Ole Martin Laegreid. *Drivers of Climate Change? Political and Economic Explanations of Greenhouse Gas Emissions* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2017.

152. Elina Lindgren. *Campaigning with Poetry, Governing on Prose: Pre- and Post-Election Effects of Election Pledge Rhetoric* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2017.

153. Ketevan Bolkvadze. *Governing the Grey Zone: Why Hybrid Regimes in Europe's Eastern Neighborhood Pursue Partial Governance Reforms* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2017.

154. Ulf Bjereld, Sofie Blombäck, Marie Demker och Linn Sandberg, *Digital demokrati? Partierna i en ny tid*. (Atlas förlag, Stockholm) 2018.

155. Marina Povitkina. *Necessary but not sustainable? The limits of democracy in achieving environmental sustainability* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2018.

156. Petrus Olander. *Not even for merriment – Economic Concentration and Institutions* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2018.

157. Karin Zelano. *Balancing mobility and solidarity: Multilevel Governance Challenges of East-West EU Mobility in Austria, the Netherlands and Sweden* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2018.

158. Anders Malm. *Operational Military Violence – A Cartography of Bureaucratic Minds and Practices.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2018.

159. Sofia Jonsson. *Sex, crime and politics. How organized crime influences and adapts to political institutions, with a particular focus on sex trafficking* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2019.

160. Anne-Kathrin Kreft. *Sexual Violence in Armed Conflict: Threat, Mobilization and Gender Norms.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2019.

161. Erik Vestin. *The Decline of Class Voting in Sweden 1968–2014: Reconsiderations, Explanations and the Role of the New Middle Class*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2019.

162. Mattias Agerberg. *Quality of Government and Political Behavior: Resignation and Agency.* (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2019.

163. Elin Bergman. *Clientelism, conditional cash transfers, and cross-class coalitions: why governments expand pro-poor redistribution*. (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen) 2019.

164. Moa Frödin Gruneau. *Mating and Political Inequality***.** (Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga instututionen) 2020.

165. Niels Markwat. *"Pledge-based accountability: Voter responses to fulfilled and broken election pledges"*(Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen) 2021.

166. Maciej Sychowiec. *What explains the credit ratings in economically advanced democracies? Unpacking the role of political stability through ideology, corruption, and transparency* (Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen) 2021.

167. Prisca Jöst. *The Political Participation of the Poor: Local Social Context and the Impact of Social Ties on the Political Engagement of Poor Individuals* (Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen) 2021.

Redaktör/Editor: Johannes Lindvall

168. Ezgi Irgil. *Everyday Politics of Forced Migration. Refugees, Host Community Members, and the Local Context*. (Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen) 2021.

169. Maria Tyrberg. *Immigrants' Political Integration in Anti- and Pro-Immigrant Contexts.* (Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen) 2021.

170. Valeriya Mechova. *Understanding the Conditions and Consequences of Women's Political Representation* (Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen) 2021.

171. Love Christensen. *Uncertainty and Persuasion. Essays on Behavioral Political Economy.* (Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen) 2021.

172. Stephen Dawson. *Perceptions of Political Competition and the Integrity of Elections.* (Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen) 2021.

173. Felix Hartmann. *Principled Principals? Do Voters Reward Public Goods Provision?* (Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga Institutionen) 2021.

174. Patrik Öhberg, Henrik Oscarsson & Jakob Ahlbom. *Folkviljans förverkligare*. (Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga Institutionen) 2021.

Ledamöterna av Sveriges riksdag är folkets främsta företrädare. De 349 representanterna har en nyckelroll när den representativa demokratin ska omsätta medborgarnas önskemål till förd politik. I boken *Folkviljans förverkligare* genomför några av Sveriges främsta statsvetare analyser av hur den 100-åriga representativa demokratin mår och utvecklas. Hur bra representerar riksdagen svenska folkets sammansättning och åsikter? Hur påverkar nya samhällskonflikter den svenska parlamentarismen och ledamöternas känslor till varandra?

Boken *Folkviljans förverkligare* bygger vidare på världens längsta tidsserie med frågeundersökningar av folkvalda parlamentariker (1969-). Under halva den svenska demokratins existens har Valforskningsprogrammet samlat in och analyserat svar från riksdagsledamöterna om hur de själva ser på sin roll, vilka karriärambitioner de har, hur de kampanjar inför väljarna, vad de tycker i viktiga politiska sakfrågor och hur de uppfattar väljarnas vilja.

ISBN 978-91-984403-0-0

GÖTEBORGS UNIVERSITET